

SANKT HELENA

Deel II: 'De dood van de keizer'
Door: Octave Aubry, (1935)

4e deel

I : Verveling en spanning

II : Gourgaud vertrekt

III : Lowe en O'Meara

IV: Europa en Napleon

Verveling en spanning

Welke pogingen tot verzoening de gouverneur ook doet, Napoleon laat zich niet verleiden. Hij begint niet meer aan de ritten, die zijn gezondheid weer kunnen herstellen. Integendeel, hij beschouwt juist en zwakheid en de bezorgdheid, die daarover ontstaat als zijn sterkste wapen, waarmee hij zoals hij hoopt, de gouverneur en de minister vroeger of later tot volledige overgave dwingen zal. Hij wil zich aan hen niet vertonen om hen te laten zien dat het hem beter gaat. Hij maakt nauwelijks een paar wandelingen door de tuin. Daarbij bespioneren de Engelse soldaten, de tuinlieden, de verbindingsofficier hem. Dat kan hij niet verdragen. Van alle kanten zijn de blikken op hem gericht. Hij kan geen groet met een ander uitwisselen zonder dat Blakeney daarover in zijn rapporten schrijft. Daarom blijft hij binnen. Daar voelt hij zich nog het minst gevangen.

Daarna dwingt hij ook zijn officieren zich af te zonderen van de eilandbewoners. Ondanks dit alles ontbreekt het in Longwood niet aan nieuwtjes. O'Meara, Balcombe, de wachtofficier of de bedienden, die de boodschappen doen, brengen ze vanuit de stad mee. Vaak is het maar geklets en gezwets, soms boosheid of domheid, dat uit dat kleine oord komt en Napoleon vernietigt.

Admiraal Plampim heeft de toorn van de puriteinse moeders gewekt. Deze korte, vierkante man, die eruit ziet als een oude dikke matroos, die men in een officiersuniform heeft gehesen, heeft op de Conquerer vanuit Plymouth een twintigjarig meisje meegebracht, waarmee hij in De Briars woont en dat hij voor zijn vrouw wil laten doorgaan.

- ¹⁰ Het schandaal is ongehoord, vooral omdat meerdere officieren van zijn staf meedelen in de gunsten van de schone. Lady Lowe en haar vriendinnen zijn hoogst verontrust als de admiraal denkt haar aan hen voor te stellen. Dominee Boys, een fanatiek christen, dondert vanaf de kansel in zijn kerk St. Paul (1) tegen de schaamteloze kerel, die zijn officieren zo'n slecht voorbeeld geeft. In zijn evangelische ijver tekent hij van Plampim zo'n grappig beeld, dat de eredienst in een schaterend gelach eindigt. Dagenlang praat men op Sint Helena alleen nog maar over de liefdesrelatie van de admiraal. Ja, er wordt zelfs beweerd dat sir Hudson Lowe de schuldige dame met het eerstvolgende schip naar De Kaap zal sturen en in Londen de afzetting van de admiraal zal eisen. Hij past echter wel op dit te doen. Plampim met zo'n slechte naam, van alle gegoede families vervreemd, zal zo des te meer afhankelijk van hem zijn. De gouverneur heeft hem in de hand. Zou hij bedenken om de rol van Malcolm te spelen, dan zou hij hem kunnen manipuleren.

Men heeft zo weinig met hem op, dat lady Lowe op een avond uit pure overmoed in overleg met Reade en de kapitein van de voor de rede van Jamestown liggende Eurydice, een schijngevecht laat opvoeren. Midden in de nacht weerspiegelt de Eurydice zich plotseling in Bengaals vuur, de andere schepen vuren vuurpijlen af, enkele losse kanonsschoten worden afgevuurd (2). De gehele stad wordt wakker, het leger en de marine grijpen de wapens, de inwoners rennen naar de ramen en vooral Plampin wordt in De Briars bij zijn liefdesbezigheden gestoord.

Aantekening:

1. Deze kerk ligt in de nabijheid van Plantation House in een mooie omgeving en wordt in de tijd van de gevangenschap van Napoleon Country Church genoemd. Nu is het de kathedraal. Zij is omgeven door een kerkhof, beplant met prachtige eiken. Daarop ligt Cipriani begraven.
2. 10 november 1818 (Dagboek van Nicholls, L.P.20.120)

- 11 Is het een bende avonturiers, die Napoleon bevrijdt? De admiraal stuurt zijn verbindingsofficier naar Jamestown en schiet snel zijn uniform aan. Als hij in het zicht van de stad komt, is lady Lowe met haar gezelschap al verdwenen. Ze zijn er verrukt over zoveel opschudding gewekt te hebben en de oude man zo'n goede poets gebakken te hebben.

Terwijl Lowe, ondanks zijn onbetwiste kwaliteiten, als bewakingsambtenaar (1) op het eiland niet geliefd is, zijn vrouw is des te populairder. Ze bevalt iedereen. Stürmer noemt haar een hoofdreddelaarster (2). Lady Lowe houdt ervan partijen te geven, wat zij met smaak weet te doen. In Plantation houdt zij open huis en trekt de officieren van het leger en marine, de burgers en alle vreemdelingen van stand naar zich toe. Zij is de toonaangevende dame van het eiland en is altijd bereid uitstapjes te maken naar het Dianagebergte of naar Sandy Bay, picknicks, avondjes of bals te organiseren. Dat belemmert haar niet om een goede moeder te zijn en zich te bekommeren om haar grotere dochters Charlotte en Susanna of om zich met de baby's van haar tweede huwelijk bezig te houden. Lowe heeft voor haar uit Londen een bespannen wagen met vier zwarte pony's laten komen. Ze ment ze zelf, licht gekleed, de veren van haar breedgerande hoed strijken langs haar hals.

Aantekening:

- 1 Lowe bezorgde zichzelf talloze moeilijkheden met Boys en zelfs met de vriendelijke Bingham. Daarna ook met de Oostindische Compagnie, waarmee hij toch een betere verhouding had moeten bewaren. Toen hij in 1819 de pachter Breame wegens onregelmatigheden in de boekhouding uit zijn ambt wilde zetten, werd deze maatregel door de directie van de Oostindische Compagnie veroordeeld. Op 2 mei 1821 richtte de Compagnie zelfs een zeer strenge, door alle bestuursleden ondertekende brief aan hem. (L.P.20.137)
- 2 Stürmer aan Metternich, 10 januari 1817. De Oostenrijkse commissaris behoorde tot de weinigen, die zich door het naar boven komen van lady Lowe niet gek lieten maken. De affaire Welle had tussen Plantation House en Rosemary Hall een niet meer te ontkennen spanning veroorzaakt.

- 12 Charlotte en Susanne begeleiden haar. Officieren te paard en de dames van Sint Helena vormen op de parse landwegen van het eiland haar gevolg. Ze speelt de koningin, dringt met haar luidruchtige schare in de bescheiden straten van Jamestown binnen, waar vanaf de balkons allen de wilde stoet verbaasd nakijken. Allen op het eiland, die van de gouverneur afhankelijk zijn, en wie is dat uiteindelijk niet, liggen aan haar voeten. Zelfs de kerkdienaren buigen zich voor haar: de ruwe Boys wordt beleefd en dominee Vernon laat als zij migraine heeft, de klokken niet luiden. De markies van Montchenu is uiteindelijk toch te ver gegaan, zijn briefjes worden te heftig. Als hij enkele dagen later op Plantation komt, vindt hij de deur gesloten. Deze grapjas waagt het zich te beklagen en ook nog bij de echtgenoot. Lowe verontschuldigt zijn vrouw: toen de markies kwam, was zijn vrouw net bezig haar dochter pianoles te geven. Een ander dan Montchenu had het hierbij gelaten. Hij niet, hij schrijft een zes bladzijden lange brief, waarin hij strijdt en opeist (1).

Aantekening:

- 1 Hier twee niet-gepubliceerde brokstukken uit deze opmerkelijke briefwisseling, die in het British Museum in de papieren van Lowe zijn terug gevonden. Eerst het protest van Montchenu (7 november 1817): "Ik denk niet dat de acht tot tien minuten, die men vijf tot zes maal per jaar van de uren van mejuffrouw Susanne aftrekt, haar opvoeding in gevaar brengen."

Hij beklagt zich over zijn eenzaamheid: "Ik wil alleen maar na het diner, als het enigszins mogelijk is, een spelletje whist spelen om mij twee, drie uur te vermaken, want ik houd er niet van mij na het eten nog met moeilijke zaken bezig te houden. Mijn enige wens is de tijd dood te slaan voordat zij mij doodslaat."

En nu Lowe in een ongemanierd en lachwekkend Frans gegeven antwoord (zonder datum):

"Mijnheer de Markies,

Ik heb me voor uw bezoek niet verborgen, dus vervalt dat argument voor zover het mij betreft, vanzelf, maar ik heb u in een brief te verstaan gegeven, dat ik van mening ben 'dat ieder in zijn eigen huis baas is'. Ik maak verschil tussen mijn publieke functie en de plaats van mijn vrouw. Een dame kan zonder iemand te kwetsen (bij ons althans) zich 's middags verontschuldigen. Het strekt haar zelfs tot eer als zij laat zeggen dat zij niet thuis is en er verder niets gevraagd wordt.....U spreekt van een bezoek van zes tot acht minuten, maar als lady Lowe iemand ontvangt, is zij te beleefd de betreffende persoon te verlaten voordat deze zelf afscheid neemt.

De eerste twee brieven, waarover u spreekt, hebben geen indruk gemaakt, de anderen waren noch qua toon noch qua taal in overeenstemming met onze manieren..... Het is mij echter nooit ter ore gekomen, dat lady Lowe zich aan de attenties van de markies van Montchenu onttrokken heeft, noch de hem toekomende eerbewijzen heeft nagelaten....

Na dit kleine meningsverschil zullen wij elkaar beter begrijpen en de samenleving zal daar wel bij varen!" (L.P.20.120).

- 13 Zijn pech, die hij overal rondbazuint, brengt geheel Sint Helena aan het lachen, want hij had er zich voor de hele wereld op beroemd vierduizend Engelse dames gekend te hebben, waarvan het grootste deel zijn wensen vervulde. Des te minder lacht het geluk hem in Jamestown toe, waar hij een draai om de oren krijgt als hij zijn huisbazin mrs. Martin (1), een vrouw van boven de vijftig, kussen wil. Als O'Meara in Longwood deze geschiedenis vertelt, barst de keizer in luid gelach uit.

Graaf Balmain heeft, zo wordt verteld, om de hand van miss Brooke, de dochter van de secretaris van de Oostindische Compagnie gevraagd en is afgewezen. Mrs. Younghusband, de grootste kwaadspreekster van het eiland, is wegens een belediging van mrs. Nagele tot een boete van 300 pond veroordeeld. Graaf Montholon heeft de echtgenote van een marine-officier de hand gekust en de vrouw, niet gewend aan deze omgangsvormen, heeft daar aanstoot aan genomen.

Aantekening:

- 1 Hij had het pension Poteous eindelijk verlaten en daar bijna recht tegenover bij de weduwe Martin gehuurd. Hij had daar drie gemeubileerde kamers.

- 14 De kapitein van een niet tot de Compagnie behorend schip had om op Sint Helena aan te leggen, waar hij Napoleon hoopte te zien, water in mogen nemen. Hij had met opzet zijn zoetwatervoorraad in zee laten lopen. Toen de gouverneur daarvan hoorde, verdubbelde hij de waakzaamheid.

Omstreeks die tijd heerste er op het eiland echt gebrek. De boeren en de handelaren verrijkten zich, maar de officieren en de commissarissen klaagden zeer (1). Op Longwood ontbreekt het ook vaak aan het noodzakelijkste, bv. brandhout (2). Om de haard van de keizer aan te houden, die de kolendamp (3) niet kan verdragen, slaat Noverraz een oud bed in elkaar. Ook vruchten zijn er niet voldoende. Blakeney moet Gorrequer opdragen nog een vruchtensending te verkrijgen (4). Dit alles is echt treurig. Lowe en de zijnen zijn echt tekort geschoten in hun verzorging.

Aantekening:

- 1 Montchenu schreef op 30 november aan Richelieu: "De nood is hoog. Zelfs de gouverneur zat veertien dagen zonder ossenvlees. En in het ziekenhuis maakt men soep uit pekervlees. Sinds twee maanden kan men zelfs voor de hoogste prijs geen pond boter meer kopen. Schapenvlees is zo zeldzaam, dat wij drie shilling per pond betalen.
- 2 Dagelijks werden 300 pond hout en 10 zakken kolen geleverd. In Plantation House waren maar 5 zakken kolen nodig. Maar de onder de vochtigheid lijdende Fransen verlangden veel meer warmte. Hout was inderdaad zeldzaam op het eiland. (L.P.20.119.)

- 3 Napoleon benutte deze gelegenheid om Lowe te ergeren (Gourgaud II, 299): "De keizer had Noverraz opgedragen zijn bed in het openbaar stuk te slaan, omdat hij niet genoeg brandhout had. Dat heeft groot gekrakeel op het eiland gegeven en de tiranie van de gouverneur heeft een dodelijke steek gekregen."
- 4 Op 23 januari 1818, dus midden in de zomer, schreef de bewakingsofficier aan Gorrequer: "Generaal Bonaparte wil opeens meer vruchten eten dan gewoonlijk. U weet zeker wel, dat de ontbrekende hoeveelheid er dit jaar niet is, omdat de aanwezige hoeveelheid voor de gehele familie niet voldoende is." Met 'familie' bedoelt men in de Engelse berichten gewoonlijk de omgeving van Napoleon. (L.P.20.20, 121.)

*

- 15 Napoleons metgezellen leven geïsoleerd voort door zowel de wil van de keizer als door de moeilijkheden, die de gouverneur veroorzaakt. Net als dieren, die men in de ruimte van een schip samenperst, zich al snel aan elkaar storen en elkaar verwonden, zijn de drie generaals en de beide vrouwen. Steeds weer zijn hun blikken op Europa gericht, waar hen alles gemakkelijk en aangenaam en aantrekkelijk lijkt en zij benijden Las Cases. Allen tellen de dagen, die hen van het tijdstip scheidt, waarop het mogelijk zal zijn Napoleon te verlaten (1).

Willen wij hier beweren dat zij het adellijke van deze opgave niet bevatten, die zij als hun geest ruim genoeg zou zijn, in dienst van het grootste noodlot in de wereldgeschiedenis vervullen zouden kunnen? Zeker. Maar is het wel mogelijk alle dagen, elk uur, het gehele jaar door daar aan te denken? Wie weet eigenlijk hoe lang deze verbanning nog duren zal, waarop zij niet waren voorbereid? Helden zijn zij nooit geweest, ze willen dat ook niet zijn. Het zijn slechts arme mensen, die op het wonder der bevrijding wachten en verstarren bij de gedachte op deze rotsen ver van hun familie zonder opvoedingsmogelijkheden voor hun kinderen, afgesneden van het leven en de toekomst oud te worden. Slechts op zeldzame momenten steekt hun vijandelijkheid de kop op. Ze vergelijken zich woedend met elkaar, beloeren elkaars schreden, spreken alleen om zich over hun noodlot te beklagen of om de buurman te belasteren (2).

Aantekening:

1. Montholon zegt op 19 september 1817 tegen Gourgaud 'dat hij niet naar Sint Helena gekomen is om te doen wat men hier doet. Hij zou graag een aanleiding vinden om weg te gaan. Maar omdat hij zich nu eenmaal aangesloten had bij die partij, die, men weet niet waarom 'Hoera voor de keizer' schreeuwde, moet hij afwachten. Hij had beter het advies van de hertog van Vicenza kunnen opvolgen die hem afraadde mee te gaan: "Ah, u kent Zijne Majesteit niet! U krijgt er spoedig spijt van dat u hem gevolgd bent. En voor alles: verkoop niets! Zijne Majesteit zal u nog geen franc geven!" Zijn vrouw is woedend, geheel terneergeslagen en ziek.....' (Bibl. Thiers)
2. Deze vijandigheid ontgaat de Engelsen en de commissarissen niet: "Al deze Fransen", schrijft Balmain al op 8 september 1816, "haten elkaar hartgrondig. Ieder wil de gunsteling van de gebieder zijn en de leiding bij de belangrijkste gebeurtenissen van Longwood naar zich toe trekken."

- 16 Woede-aanvallen, dreigende woorden tijdens een uitstapje van de keizer vanwege de kinderen, de bedienden of de toiletten zijn aan de orde van de dag. De beide vrouwen houden zich alleen in de aanwezigheid van de keizer in bedwang. Ze leggen bij elkaar – in dit oord- beleefdheidsbezoeken af. Zo vertelt Mme Bertrand aan Gourgaud, dat die Montholon bij haar is gekomen. Omdat ze aanstalten maakt om na vijf minuten weer weg te gaan, zegt Mme Bertrand tegen haar: "Ah, u heeft natuurlijk een bijzondere aanleiding nodig om mij te bezoeken." Daarop ging Montholon, die twee weken niet was geweest, weer zitten en bleef nog een heel uur (1).

Zo zijn de verhoudingen dus. Over en weer noemt men elkaar monsieur en madame. Bertrand spreekt men aan met de titel heer opperhofmaarschalk, hij

verlangt dat de bedienden hem 'Monseigneur' noemen. De Montholons trekken alles naar zich toe: meubels, juwelen, baar geld, jaartoelagen. Zij buiten de grootmoedigheid van de gebieder voor zichzelf uit. De Bertrands zijn daar boos over (3). Mme Bertrand beticht Mme de Montholon een oude hoer te zijn. Ze beweert dat Montholon bedroefd is, omdat hij ziet hoe zijn vrouw de kinderen verwaarloost.

Aantekening:

1. 26 april 1817.
2. "Mme Bertrand heeft me gezegd dat Zijne Majesteit heimelijk zeer vaak naar de Montholons gaat, dat de keizer hem veel geld geeft, meer dan 50.000 francs per jaar."(Gourgaud II, 21 januari 1818)

- 17 Als het lijkt dat Gourgaud een paar dagen beter met de Montholons omgaat, werpt zij hem voor de voeten dat hij 'Albine' het hof maakt. Als hij zo doorgaat, zal zij niet meer met hem praten (1).

Heeft Napoleon zich werkelijk in intieme betrekkingen met Mme de Mont begeben? Onmogelijk is het niet, maar evenzo onwaarschijnlijk. Gourgaud zou het wel willen. Hij haat Montholon zo diep! Dat Napoleon Mme de Montholon in bad ontvangt, is inderdaad hoogst verwonderlijk (2). Maar zijn gedrag tegenover haar is hetzelfde als tegenover Bertrand, Montholon en Gourgaud, hij lette niet op haar vrouw-zijn. Toen zij weer zwanger werd, zei hij tegen haar: "Wilt u net als Mme Tallien zijn, steeds met de buik vooruit?" Mme de Montholon zweeg gepikeerd.

Als de kleine Joséphine komt, op 26 januari met de helm geboren, een voorteken dat zij niet zou waarmaken (4), dringt Mme Bertrand er bij Gourgaud op aan de pasgeborene te aanschouwen: "Het lijkt in niets op Montholon en ook niet op zijn vrouw", zegt ze tegen hem, "het heeft een sterke kin."

Aantekening:

1. Gourgaud II, 15 juni 1817.
2. Gourgaud, 5 november 1817: "Mme de Montholon verschijnt in vol ornaat bij de keizer, die zich in bad bevindt. Montholon verlaat net de badkamer. Ik zeg tegen hem: 'Zo, zo, jij wordt er uit gestuurd als je vrouw komt.' Ik babbelde bij de huisdeur ongeveer een uur met hem. Daarna wenste Zijne Majesteit Montholon bij zich. Ik heb zin hem toe te roepen: 'Toeschouwer!'
3. Gourgaud, 15 oktober 1817. Hoe weinig galant de keizer zich soms ook gedroeg, hij zou zo'n grove uitdrukking toch zeker niet gedaan hebben als hij de geliefde van Mme de Montholon of de vader van het kind zou zijn geweest.
4. Zij stierf in 1819 in Brussel.

- 18 "Lijkt het op Zijne Majesteit?"vraagt Gourgaud. Mme Bertrand doet de volgende tegenvraag: "Heeft u gezien hoe Zijne Majesteit trilde, toen Montholon haar weëen had?"

Kortom, ze snuffelen, ze zoeken en ze weten niets precies. In december 1817 noteert Gourgaud: "Mme Bertrand, die ik opzoek, vraagt mij of ik geloof dat Zijne Majesteit een goede verstandhouding met Mme de Montholon heeft. Ze zegt mij dat ze denkt dat Esther..... Hoe gaat het met Zijne Majesteit? De nachten zijn lang.....(2).

Voor hen, die Longwood bezocht hebben en zich ervan overtuigen konden hoe nauw de Fransen gedwongen waren op elkaar te leven, is deze onzekerheid van de beide vijanden van de gravin de Montholon verklaarbaar. De Franse ooggetuigen van de gevangenschap, Las Cases, Marchand en Ali, laten hier over niets los. De Engelsen ook niet, zoals lady Malcolm. Mrs. Abel, Warden, Henry, Verling (3). De Lowe-papers, die altijd bol staan van de geruchten en de roddels, blijven op dit punt stom. Onder de commissarissen bewaart Balmain, die ook de tsaar met anekdotes moet vermaken, het volledige stilzwijgen. Stürmer

daarentegen schreef op 31 mei 1818 aan Metternich: "Hij (Napoleon) koestert nu ongeremde gevoelens, die hij naar het schijnt, plotseling voor Mme de Montholon heeft opgevat, ofschoon Gourgaud zich voorgenomen heeft deze verhouding tegen te werken en haar in het lachwekkende te trekken. Nadat zij de lusten van de keizer een tijdje bevredigd had met het eervolle ambt van koppelaarster, is het haar gelukt over haar mededingster te triomferen en in het keizerlijk bed door te dringen."

Aantekening:

1. Gourgaud II, 15 juni 1817.
2. 15 december 1819.
3. Dokter Verling bericht slechts dat 'Mme Bertrand verklaart heeft dat de kleine Napoléone zeer wel een dochter van de keizer zou kunnen zijn.'
We hebben gezien dat deze opvatting niet strookt met de werkelijkheid. Verling voegt er overigens aan toe dat Mme Bertrand hem 'half hysterisch' overkwam. (Dagboek Verling, 3 oktober 1818)

- 19 Koppelaarster? Men begrijpt niet echt waarop Stürmer zinspeelt. Misschien op het tegemoetkomen, dat Mme de Montholon miss Knipe (Rosebud) toonde (willen we Gourgaud geloven), die een beetje op Mme Walewska leek en die door de keizer in Longwood hartelijk ontvangen werd (1). Of gaat het om Esther, de geliefde van Marchand, waarbij hij een zoon heeft? Het bediendengeroddel wees – volledig zonder grond - de keizer als vader aan. Het schijnt dat Stürmer deze zinnen, die Montchenu herhalen zal (2), heel luchthartig geschreven heeft. Op dat kleine eiland met zijn honderdvoudige echo, waar het minste geklets tot onderwerp van omvangrijke rapporten naar Plantation House leidt, kon een liefdesrelatie van Napoleon niet verborgen blijven. In de enorme berg van documenten, die naar ons toekomen uit de tijd van de gevangenschap zouden er sporen van te vinden moeten zijn (3).

Aantekening:

- 1 7 januari 1816: "Mme de Montholon snijdt rozenknoppen af, omdat ze denkt dat ze daardoor de geliefde van de keizer wordt." Maar miss Knipe kwam nog maar één keer naar Longwood, namelijk op 21 juli en ook deze keer weer met haar moeder. Ze sprak met de keizer in de tuin slechts enkele woorden. In 1820 trouwt ze met de heer Hamilton en verlaat het eiland.
- 2 Montchenu vroeg Gourgaud de dag voor deze afreisde over het intieme leven op Longwood uit. Op de vraag: "Hoe heeft Mme de Montholon het klaar gespeeld om hem te behagen?", antwoordde Gourgaud: "Ze speelt de geleerde vrouw, kent de Franse geschiedenis tamelijk goed en houdt de keizer onophoudelijk voor dat men dagelijks tachtig Parijzenaars als straf dat zij hem verraden hebben, moet doodschieten, dat Frankrijk een nog twintig maal slechter lot verdient, enz. Hij hoort dat alles met genoegen aan." (Montchenu aan Richelieu, 18 maart 1818)
Als Gourgaud, die toendertijd op Longwood zeer boos was, genante dingen had kunnen openbaren, dan had hij dat zeker gedaan. En Montchenu had van zijn kant zeker niet nagelaten zijn hof een lage geschiedenis te vertellen als hij daartoe in de gelegenheid was geweest.
- 3 Napoleon stond in tegendeel op Sint Helena en in het bijzonder bij de officieren in hoog aanzien t.a.v. zijn geslachtelijke eenzaamheid. Zij moeten toch als eersten in staat zijn geweest over alles wat zich in Longwood afspeelde, af te weten
Legerarts Henry van het 66^e Regiment, die van 5 juni 1817 tot na Napoleons dood op Sint Helena woonde en ook zijn autopsie bijwoonde, schreef in de voor Hudson Lowe bestemde aantekeningen en die hij op 12 september 1823 als getuige uitsprak in het proces van de voormalige gouverneur tegen O'Meara, aan het eind de volgende opmerkelijke woorden: "De geslachtsorganen van de overledene leken een fysieke oorzaak te zijn voor zijn gebrekkige lust en zijn kuisheid, die zoals bekend tekenend voor hem waren."(L.P.20.214).
In zulke zaken is het moeilijk partij te kiezen. Onze mening is dat Napoleon in de eerste twee jaren van zijn gevangenschap zeker geen intieme relatie met Mme de Montholon had. Of hij later met haar 'routinematig verkeer had', zoals F.Masson aanneemt, blijft volgens ons zeer twijfelachtig.

- 20 Vanaf het eerste kanonschot, dat de zonsopgang aankondigt, tot het laatste, dat bij zonsondergang de keten van wachtposten bij de tuin omsluit, is Longwood in een grauwe, alles doordringende verveling gedompeld.

Aantekening:

1. In de bijzonder waarheidsgetrouwe notities van Gourgaud staat op bijna elke bladzijde: "Verveling,

ruzie, slecht humeur. Zijne Majesteit is somber. Grote verveling en melancholie

Hier een week zoals vele: "Dinsdag de 25^e, verveling, verveling! Woensdag de 26^e, net zo! Donderdag de 27^e, net zo!..."

Deze verveling wordt ook net zo gevoeld door de buitenlandse commissarissen, die helemaal niets te doen hadden. Stürmer doet aan Lowe de volgende, naïeve bekentenis: "Ik zag graag dat Napoleon sterft, dat zou mijn geluk zijn, want dan zou mijn missie op Sint Helena ten einde zijn." Waarop Lowe stelt 'dat dit hem persoonlijk zeer ongelukkig zou zijn, tenminste zo lang hij hier was.'(L.P.20.143)

*

- 21 Langdradig rijgen de uren zich aaneen, de benauwde kamers, de weinige interesses, het onbestemde klimaat, de wind, die maar niet wil gaan liggen, steeds maar dezelfde gezichten, vervelend geen of alleen maar sombere berichten, vervelend het gebrek aan of het versleten zijn van zoveel spullen. Oh, ellendig in deze vreemde te leven, altijd verdacht te lijken, zich nooit onder de Fransen als naasten zeker te kunnen voelen. Geen zin in werk, dat de keizer beveelt, geen zin in maaltijden, waarbij men niet ongedwongen eten of praten kan, geen zin in die eeuwige schaakpartijen, waarbij men zich door Zijne Majesteit moet laten verslaan en vooral geen zin in de avonden met z'n vieren, waartoe men door de afwezigheid van de Bertrands bijna steeds gedoemd is ...
- Tevergeefs zit Mme de Montholon aan de piano met de bedoeling de aanwezigen een beetje op te monteren. De keizer schudt mechanisch de kaarten en zegt een paar woorden tegen Montholon, die Gourgaud met starre blikken wel kan doden.
- Dan wendt hij zich tot de gravin: "Huilt uw kleine nog steeds zo?" Mme de Montholon antwoordt op liefelijke toon. Zij spreekt over haar kind als een bezorgde moeder, terwijl zij zich er totaal niet om bekommert. "En u, heer Gourgaud, heeft u een plezierritje gemaakt?" "Nee, Sire." "Waarom niet?" "Omdat de wegen tot aan Alarm House mij vervelen en omdat men onophoudelijk door de heer Harrison en drie sergeanten bewaakt wordt."

- 22 Napoleon staat op en grijpt naar het eerste het beste boek. Het is een deel van Molière, hij slaat het open bij het stuk L'Ecole des Femmes. Hij leest enige gewaagde stukken, vindt ze aanstootgevend. Waarop Gourgaud opmerkt: "Hoe meer de zedenverwildering de overhand neemt, des te strenger is men op de woorden."
- Dat is een sneer naar de Montholons. De gravin speelt de beledigde en beweert dat 'Molière niet netjes is.' Nu al vallen de ogen dicht. Eindelijk slaat de kleine klok. Het is tien uur, de keizer staat op. "We gaan slapen." Er is weer een avond voorbij. Weer een kleine overwinning op de tijd behaald. Tot morgen. Is het pas tien uur....?

*

Voor de weinige Fransen, die zijn hofhouding vormen en zijn ellende wat glans geven, is Napoleon het middelpunt, waarom heen zij draaien. Hij verleent hun het bestaansrecht en is tegelijk hun martelaar. Zijn humeur is onberekenbaar. Hij is heftig boos en is niet gewend door zijn vijftien jaar heersen een blad voor de mond te nemen (1). Hij laat zich tot uitvallen verleiden, die als men ze letterlijk nam, hem als een monster van egoïsme en gevoelloosheid zou laten lijken. Generaalsgedrag, noodzakelijke hardheid van het heersen worden in

verbanning tot een misdaad. Als hij 's nachts niet kan slapen, wekt hij zijn kamerdienaar en laat Montholon of Gourgaud roepen (2).

Aantekening:

1. Deze woede-aanvallen van Napoleon, die door boze tongen nog worden aangedikt, gaven hem op het eiland de naam van een tiran. Balmain schreef op 8 september 1816: "Hij zegt grofheden en behandelt de Fransen voortdurend als slaven."
2. "De keizer laat mij om vier uur roepen. Montholon is volledig uitgeput. Hij dicteert mij gedachten over het antwoord aan Bathurst, de beperkingen, enz.... Dictaat, gesprekken met mij tot acht uur." (Gourgaud II, 133)

- 23 De generaal stormt slaapdronken, ongekamd en in alle haast binnen. De keizer ligt in bed of soms ook heeft hij zijn slaaprok omgeslagen en loopt hij voor zijn kamerscherm heen en weer, zijn korte schaduw gaat op de wand mee. Hij dicteert zijn gedachten. Het wordt een nieuwe protestbrief tegen het Engelse ministerie of tegen Lowe of de zeker niet laatste versie van zijn verslag over de Slag bij Waterloo. Montholon, suffend, door slaap overmand, schrijft met stijve vingers zonder te begrijpen wat hij opschrijft, urenlang.... Eindelijk kijkt Napoleon naar de ongelukkige, die de ogen dichtvallen. "Genoeg, Montholon, laat Gourgaud halen." Hij had best kunnen wachten tot het begin van de dag, daar de dag zo lang is en de tijd zo langzaam gaat (1). Maar zodra hij iets bedacht heeft, wil hij het onverbidde uitvoeren. Hij krijgt een idee en meteen ziet hij niets meer dan politiek, zijn roem, de toekomst van de dynastie. Hij lijkt onmenselijk. Maar juist daarom, omdat deze grote mens ook slechts mens is en bovendien een onrustige, gespleten en impulsief karakter heeft. Al in zijn jeugd was hij een mensenhater.

Aantekening:

1. Marchand beweert echter dat hij vanaf 1817 de beide generaals 's nachts zelden stoorde. "Hij pleegt hen vaak 's ochtends te zeggen: 'Ik heb vannacht veel gewerkt. En u, mijne luie heren, wat hebt u gepresteerd?' (Bibl. Thiers).

- 24 De gebeurtenissen van 1814 en 1815 leren hem niets. Hatelijke woorden komen uit zijn mond. Montholon is voor hem slechts 'een schurk', Bertrand 'een rund', of 'een dwaas uit Berry'. (1)

Montholon verontschuldigt zich. De opperhofmaarschalk durft niet te antwoorden. Vanwege zijn zwakke karakter en zijn constante respect is hij nog slechts een houten pop in uniform met hoge ongepoetste rijlaarzen en een brede hoed met een slappe vederdos. De keizer zegt tegen Mme Bertrand: "U bent slecht gekapt. Is het kledingstuk, dat u aanheeft, afkomstig uit China? Mooi is het niet." Een andere keer zegt hij tegen haar, dat ze er in groot toilet uitziet als een opgedofte boerin.

In de Tuilerieën gedroeg hij zich niet anders. Maar op Sint Helena, waar deze beide Françaises weinig mogelijkheden hebben hun garderobe te vernieuwen, werken zulke grofheden veel pijnlijker. Geheel ontmoedigd doen de dames helemaal niets meer aan hun toilet. En Mme Bertrand bezoekt de keizer nog maar heel zelden. (2)

Aantekening:

1. Gourgaud, 24 november 1817.
2. Napoleon sprak met Gourgaud over Bertrand en zei: "Zijn vrouw, die boze creoolse, is het, die hem kwelt. Geloof u dat zij hem getrouwd zou hebben als zij niet in moeilijke omstandigheden was geweest? Zij is zo dom, dat ze mij niet bezoekt en ik zou haar toch een diamanten collier kunnen geven. Maar zegt u dit niet tegen haar. Zij mag doen, wat ze wil." (Gourgaud II, 11 juni 1817) Mme Bertrand zag de keizer soms weken niet. In een gesprek met Montchenu zegt zij het volgende, dat hij in zijn bericht naar Parijs doorzendt: "Ik hoef maar over het erf te lopen om hem te zien en ik zie hem toch niet. In drie maanden was ik slechts een keer bij het avondeten. Sinds enige tijd dineert hij alleen en wil niemand zien."

25 Ook Gourgaud wordt genadeloos behandeld. Napoleon houdt hem kort met geld en tochtjes en geeft hem strafarbeid op. Ja, men kan zeggen: hij knecht hem. Vanwege uitgesproken afwijzing? Toen nog niet. Maar hij is van mening dat deze gevoelige en fantasierijke mens, als men hem niet strak in de hand houdt, het respect verliest en in huis alles op zijn kop zet, in een woord, dat hij de politiek, die de keizer tegenover de Engelsen voorstaat, schaden zou. Zonder het zelfgevoel van het individu te waarderen, vervalt Napoleon erin zijn officieren tegen elkaar uit te spelen. Er schijn systeem in te zitten, hij doet het net zo als ten tijde van zijn macht, omdat hij denkt dat hij zo beter regeren kan, alles bijeen brengen kan en het rangorde spel verhinderen kan (1). Ondanks dit alles behandelt Napoleon de mensen in zijn omgeving toch af en toe met een aandacht en een liefde, die men bij een man, die van zo'n hoogte is gevallen en ook nog door het ongeluk bezocht wordt, iets roerends geeft. Zo roemt hij Bertrand, noemt hem, opdat men het verder zal zeggen: "de beste ingenieur van Europa' en looft zijn aanhankelijkheid en trouw. Hij ruilt met de opperhofmaarschalk zijn horloge en reikt het aan met de woorden: "Daar, Bertrand, het sloeg in Rivoli twee uur 's nachts toen ik Joubert het bevel gaf tot de aanval." De gravin overstroomt hij onverwacht met complimenten (2).

Aantekening:

1. Een van de talloze voorbeelden: hij zegt tegen Bertrand dat Gourgaud hem niet geschikt vindt een veldschans te bouwen of om de brug bij Wenen gebouwd te hebben. (7 nov. 1817). Roddelend en indiscreet merkt hij tegen Gourgaud op, dat als men de chronische schandalen van Longwood zou geloven, Arthur het kind is van kapitein Hamilton. "Zijne Majesteit zegt dat ik Bertrand hoormpjes op moet zetten." (11 oktober 1817)
2. "De keizer omarmt Mme Bertrand, die goed gekleed is, strijkt en liefkoost haar en wil beslist met haar schaken, hoewel zij het spel niet kent. Mme de Montholon vergaat van jalousie. We gaan dineren. Zijne Majesteit heeft alleen maar oog voor Mme Bertrand en zegt: 'Potverdorie, dat is een mooi avondkleed, een verschijning in de salon.' Mme de Montholon is purperrood." (Gourgaud II, 388)

26 Mme de Montholon glimlacht hij vriendelijk toe en hij wenst haar geluk met de ijver van haar man. De steeds heen en weer gestoten Gourgaud bezoekt hij als deze ziek is en hij spant zich in deze op te monteren. Als er in het theater een stuk wordt gespeeld, stuurt hij hem er naar toe: "Ga er naar toe. U moet zich amuseren. U bent droevig als een nachtuil. De tragedie, die nu speelt, is fantastisch..... Het doet mij leed, als ik u zo somber zie."

Als Gourgaud zich zorgen maakt over zijn moeder, die hij bijna zonder middelen heeft achtergelaten, dicteert de keizer hem een brief aan prins Eugène, die opgedragen wordt Mme Gourgaud een jaarrente van 12.000 francs te verlenen (1). Hij is aardig voor hem, noemt hem 'Gogo, Gorgotto, mijn zoon'. Hij kraakt hem ook af: "Naast een voortreffelijk hart, goede bekwaamheden en talenten houdt u er erg van te strijden. U wilt mij steeds tegenspreken. Zodra ik iets beweert, gaat u meteen met uw logica – wat u zeker niet zo gemakkelijk afgaat – aan de gang om de vraag vanuit het tegenovergestelde standpunt te bekijken. Toen Las Cases nog hier was, heeft u mij veel zorgen gegeven...."

Aantekening:

1. Vanaf 1 januari 1817. Gourgaud is de keizer voor deze vrijgevigheid niet dankbaar, omdat Napoleon hem op de achterkant van deze brief enige zinnen laat schrijven, waarin de prins verzocht wordt voor Bertrand bij Andrews, Street and Parker in Londen een maandelijks krediet te openen, waarmee deze de dagelijkse uitgaven (loon, stallen, aanschaf kleding enz.) bestrijden zal. Gourgaud vreesde een compromittering van zijn moeder als deze brief onderschept zou worden.

27 “U bent overal jaloers om.... Geloof u dat ik uit adelheid handel? Dan vergist u zich. Ik ben net zo min van adel als u. Montholon heeft zijn adellijkheid vergeten, zijn vrouw is de dochter van een bankier.... Ik heb u er nooit om gevraagd om weg te gaan, maar als u niet aan Sint Helena kunt wennen, is het beter dat u gaat. Overigens wil ik mij niet ergeren. Ik spreek als een vriend tegen u. Wanneer u uw verbeeldingskracht niet beteugelt, zult u gek worden.”

Gourgaud wordt niet gek. Maar deze wisselende behandeling maakt hem erg zenuwachtig en zijn heimwee groeit. Spoedig zal hij het niet meer uithouden. Ja, deze in Longwood gevangen houden Fransen zijn niet gelukkig, dat weet Napoleon wel. Maar zij denken er helemaal niet aan, dat de meest ongelukkigste van allen Napoleon zelf is. Hij, die de wereld in zijn handen had, is nu in een barak opgesloten, waar hij zich bijna elke minuut aangevallen en gewond voelt door de kleine voorvallen met de Engelsen.

“Geloof u”, zegt hij tegen de steeds klagende Gourgaud, “dat ik, als ik ’s nachts wakker wordt met de gedachte wat ik eens was en dan in dit oord, waar ik me nu bevind, geen slechte momenten doorleef?”

Als hij de ‘keizerlijke staatskalender’ ter hand neemt om een getal na te kijken, begint hij er mechanisch in te bladeren. Frankrijk strekt zich uit van de Tigris tot de Elbe, honderddertig departementen met de hoofdsteden Parijs en Rome.

Aantekening:

1. Gourgaud I, 430. Hij zegt op 2 oktober 1817: “U, u klaagt over ellende? En ik, hoeveel ellende heb ik ondervonden! Ik heb mijzelf zoveel te verwijten. U heeft zichzelf niets te verwijten....” Soms zucht hij diep. ‘Wat gaat de tijd langzaam! Wat een kruis! Je hebt veel kracht nodig om hier te leven!’ (Gourgaud II, 340- 410- 450)

28 Een vloedgolf van beelden stijgt in hem op: “Dat was een mooi rijk”, zegt hij zacht, “38 miljoen mensen had ik te besturen, meer dan de helft van de bevolking van Europa....”

Op een dag klimt hij naar het kamertje van Marchand, waar deze in een mahonie kast voor de keizer kleding ed. bewaart. Hij wil ze zien, laat alles uit de kast halen en voor zich uitspreiden. Wat is er nog veel! Het uniform van de Eerste Consul, de blauwe mantel van Marengo, een grijze overjas en nog een groene. Prima! Hij betast ze. Vol gedachten gaat hij zwijgend de trap af.

De reus, die tussen dwergen is geraakt, probeert af en toe net zo klein te zijn als zij. En dat gelukt hem. Aan tafel verlangt hij voor de tweede maal van een schotel. Hij spuugt naar de straat als de commissarissen voorbij rijden, hij laat zich het geroddel der bedienden vertellen, schertst met O’Meara en zegt:

“Uiteindelijk gaat het ons hier helemaal nog niet zo slecht!”

En dan plotseling komt een gedachte, een woord als een donderslag in hem op en daarmee is zijn grootheid er weer. En iedereen huivert. In deze dikke man met het gele gezicht, met de gekleurde zijden doek of de plantershoed op het hoofd, verschijnt voor hen plotseling keizer Napoleon.

Hij leeft nu bijna alleen nog in zijn kleine kamer. Hier kan hij tenminste zijn eigen zaken doen. Hier is het stil, hier is hij alleen. De eilandenzoon, die het continent werd opgeslingerd om dat te veroveren, was door het noodlot ongetwijfeld uitgekozen afgezonderd en hoog boven de mensen te zijn. Hij was alleen geweest tussen zijn ministers, zijn hovelingen, zijn vrouwen. En nu is de eenzaamheid nog vollediger.

29 De verbanning heeft een afgrond gemaakt, waarin hij verzinken kan zonder oever of wand te vinden. Desondanks: als hij het gehele gewicht van zijn ongeluk op zich voelt drukken, dan heeft hij toch nog zoveel verbeeldingskracht het voordeel te zien, dat hij voor de beeldvorming in de geschiedenis voor het principe, dat hij vertegenwoordigt, behalen kan.

“Ook het ongeluk”, zegt hij steeds weer, “heeft zijn heldendom en zijn roem. In mijn leven heeft het aan mislukkingen ontbroken. Als ik op de troon in de wolken van mijn grote almacht gestorven was, dan zou ik voor veel mensen een raadsel zijn gebleven. Nu kan men mij in mijn naaktheid beoordelen.”

Overigens blijft hij na deze twee jaar van gevangenschap, hoewel hij zich regelmatig aan donkere gedachten overgeeft, er nog steeds van overtuigd, dat in de nabije toekomst zijn lot verlicht wordt.

“Na de dood van Louis XVIII begonnen grote veranderingen. Als lord Holland minister zou worden, roept men mij misschien naar Engeland terug. Maar boven alles hoop ik op het aftreden van de Prins Regent, waardoor de kleine Charlotte op de troon zal komen. Zij zal mij terug roepen.”

Maar helaas komt begin februari 1818 het bericht van Charlottes dood binnen. Napoleon is diep geroerd: “Nu, dat is weer een onverwachte slag”, zegt hij tegen Gourgaud. “Zo verijdt het noodlot onze plannen!”

Omdat hij bang is dat iedereen hem zal verlaten, als zijn verbanning nog langer duurt, houdt hij het voor de zekerste manier zijn volgelingen met uitzicht op voordeel aan zich te binden. Hij doet ieder toezeggingen voor alle mogelijkheden: als hij Europa weerziet, als hij zijn dagen op Sint Helena beëindigt.

30 Gourgaud schrijft: “Zijne Majesteit verzekert dat als hij sterft, alles wat hij bezit onder ons vijven verdeeld wordt.”(1) Tegen Gourgaud zegt hij: “Wat wilt u dan in Frankrijk gaan doen? Als u hier blijft, wordt u beroemd. Ik zal niet lang meer leven en kan u gelukkig maken Ik zal u 4.500.000 francs nalaten. Met een dergelijk vermogen zult u overal welkom zijn....”

Gelijke beloften doet hij aan de opperhofmaarschalk voor hem en zijn kinderen. En ook aan de Montholons, deze laatsten schenkt hij menigmaal aanzienlijke sommen (2).

Als een oudere oom, die zijn neven en nichten lokt met zijn testament, zo doet de keizer. Allen zal hij verzorgen. Welke gebeurtenis is het meest waarschijnlijk? Onomwonden spreken zijn vertrouwelingen met elkaar daar vaak over en ze komen er niet uit. Napoleon zegt hen steeds dat hij nog maar een jaar te leven heeft. Ze kijken elkaar aan. Niemand gelooft dat, hij zelf ook niet. Zoiets is goed om de Engelsen te vertellen!

“Zijne Majesteit zal ons allen nog overleven”, sputtert de opperhofmaarschalk tegen. Napoleon blijft met Gourgaud alleen en zegt zuchtend: “Wie weet... Misschien zullen we nog 15 of 20 jaar leven.....” Gourgaud, die deze dag boos op hem is, hoort deze droeve woorden aan zonder te reageren.

Aantekening:

1. Gourgaud, 20 maart 1817. Hij had dat al op 20 januari gezegd en herhaalde het op 19 juni.
2. Zo gaf Napoleon hem op 28 juli 1818 3000 pond sterling.

*

31 Napoleon kan dan wel zijn lotgenoten hardheid en zelfberekening verwijten, hij is in de omgang met de kleinen – kinderen en dieren – vol positief geboel en echt vriendelijk. Dat komt omdat het tegenover hen niet nodig is ze aan zijn positie te herinneren, vertrouwelijkheden af te weren en met het oog op de toekomst op zijn woorden en houding te letten. Hij heeft steeds om kinderen gegeven. Nog voordat hij zelf een zoon had, prees en plaagde hij zijn neven en maakte zich vrolijk over hun boosheid of vreugde. Sinds de geboorte van de Koning van Rome zijn zijn vaderinstincten diep geworteld. Zodra hij twee onschuldige ogen in een rond gezichtje ziet, zodra een strompelend klein lichaampje zich tegen zijn knie vleit, stijgt in hem een gevoelige herinnering op. In Longwood groeien de kinderen in de bovenkamers van de bedienden zonder zorg en aandacht op. Mme Bertrand verwent de hare verschrikkelijk. Haar echtgenoot geeft hen af en toe les (1), doch gewoonlijk groeien ze vrij op. Ook de kleine Tristan de Montholon zwerft rond. Deze vier kinderen (Napoléone de Montholon en Arthur Bertrand worden door hun verzorgsters nog gedragen) zijn de enige glans, de enige vreugde van Longwood. De keizer laat voor hen door Pierron koeken bakken en suikerwerk maken. Hij nodigt Hortense en Tristan uit voor een ritje in de wagen en rijdt met ze in galop het park rond, terwijl de jonge Napoléone naast de wagen op zijn paard rijdt. Als later Hortense ook wil rijden, laat hij voor haar door Noverraz paardrijkleiding maken.

Aantekening:

1. Gourgaud, die zegt dat Mme Bertrand bedroefd is door het gebrek aan onderwijsmogelijkheden voor haar kinderen, had zich bereid verklaard met de groteren 'school te houden'. "Ik zou graag de kinderen een of twee uur les geven", noteert hij op 10 november 1817. Men weet niet waarom dit aanbod niet werd aangenomen.
2. Op 17 augustus 1818 schonk de keizer Hortense een halsketting van valse parels en twee in Jamestown gekochte jurken. (Dagboek van Verling)

32 De kleine Tristan, die 'De raaf en de vos' van Fontaine opzegt en hakkelt, legt hij de bedoeling van de fabel uit. En als de knaap bekent, dat hij zo weinig mogelijk doet, spoort hij hem tot vlijt aan: "Eet je niet alle dagen", vraagt de keizer hem. "Ja, Sire". "Dan moet je ook elke dag werken. Want wie niet werkt, zal ook niet eten." "Oh, als dat zo is, zal ik alle dagen werken." "Ha, daar ziet men de invloed van de kleine buik", zegt Napoleon en klopt Tristan op zijn buik. "De honger, de kleine buik is het, die de wereld in beweging zet. Luister, als je braaf bent, zullen we je page van Louis XVIII maken." "Maar dat wil ik niet", huilt Tristan, voor wie Louis XVIII een boosaardig monster is.

*

Voor zijn dienaren is Napoleon de goedheid zelve. Hij stuurt ze wel aan en scheldt ze geducht uit, maar hij heeft ook belangstelling voor ze, voor hun noden, voor hun familie en drukt een oogje dicht als ze geld verduisteren of iets verkeerd hebben gedaan. "Zijn slechte humeur duurde nooit lang", schrijft Ali. "Had hij ongelijk, dan gaf hij dat snel toe en trok de man op wie het onweer zich ontladen had aan het oor of gaf hem een vriendschappelijk klapje. Nog een paar woorden over zo'n zaak en dan gaf hij de betrokkene de vriendelijkste namen, zoals 'mijn zoon, mijn jongen, mijn kind'.

33 De keizer was uiteindelijk meer samen met zijn bedienden dan met zijn

officiëren. Bijna altijd zijn Marchand en Ali voor hem bezig: ze kleden hem aan, brengen hem de maaltijden, ordenen zijn papieren en zijn boeken, nemen zijn dictaat op en lezen hem de kranten voor. Ze zijn niet alleen kamerdienaar, maar ook secretaris en vertrouweling. Overigens zijn ze hem eindeloos toegewijd. Vooral Marchand heeft voor de keizer een ontroerende verering. Steeds laat hij hem zijn zorgen toevertrouwen, glimlacht, is onderdanig en discreet, wordt nooit moe en versombert niet.

Bijna net zo vaak ziet Napoleon Cipriani en praat in het Corsicaans dialect met hem. Daar Cipriani elke dag in de stad inkopen doet, hoort hij alles en brengt het laatste nieuws bij de keizer. Maar hij bespioneert ook de Fransen.

Het moeizame huishouden, door Montholon maar slapjes aangestuurd, ging traag voort. Onder de dienaren waren dezelfde ruzies, dezelfde jalousie als onder de heren; men mokte in de keuken net zoveel als in de salon. Archambault vond dat hij niet naar verdienste werd betaald. Hij betreurde het niet tegelijk met zijn broer vertrokken te zijn (1).

Aantekening:

1. Gourgaud II, 42-99. Archambault, die een drinker was, had meerdere zware tekortkomingen. Zo verscheen hij in september 1818 op een paard van de keizer en in keizerlijke livrei gekleed bij het herfstpaardenrennen in Deadwood en wilde er met de Engelse officieren tezamen aan deelnemen. Hij werd uitgefloten en met opgeheven zweep weggejaagd. Napoleon bestrafte hem met een maand arrest..

- 34 De kok Lepage was samen met zijn vrouw Jeannette (1) ontevreden en wenste zijn betrekking op te zeggen. Napoleon stuurde ze op 28 mei 1818 weg. Er was hem namelijk ter ore gekomen dat ze de dag daarvoor allebei in Plantation House waren verschenen en gevraagd hadden naar Europa terug te mogen keren. Ook hadden ze tijdens een verhoor, dat Lowe het afnam, bereidwillig over de gezondheidstoestand van de keizer verteld (2).

Aantekening:

1. Jeannette was Belgische en heette eigenlijk Chatarine Sablon. Ze was nauwelijks aangenomen (op 13 juni 1816) als hulp voor Lepage, die zijn duim had beweerd, toen deze zei dat hij met haar wilde trouwen. Cipriani, waarmee hij daarover sprak, maakte hem er opmerkzaam op, dat hij toch eerst moest informeren of zij al niet een echtgenoot had of als dat niet zo was, een geliefde. 'Ach, dat laatste zou mij niets uitmaken', zei Lepage, 'wat mij betreft kan ze veel minnaars hebben.' Daarna loopt hij met zijn hand in het verband naar haar toe en vraagt: 'Mevrouw, bent u gehuwd?' 'Nee.' 'Welnu, als het u schikt zullen we nu trouwen.' Ze antwoordde dat ze niet zo snel aan deze gedachte wenen kan. 'Laten we tenminste twee of drie dagen wachten', zei ze. Hij ging met deze vertraging maar moeizaam accoord. (O'Meara aan Gorrequer, 14 juni 1816. L.P.20.115)
2. Het verhoor vond plaats in aanwezigheid van Gorrequer, die gewoonlijk het proces-verbaal maakte. (Aantekening door Gorrequer, 27 mei 1818, L.P.20.122)
Na zijn ontslag werd Lepage, die kennelijk op Plantation goede relaties had, door de gouverneur nog eenmaal ondervraagd. Zijn uitspraken zijn interessant: 'Marchand kwam naar mij toe en vroeg wat ik in Plantation House te zoeken had en of men mij over Longwood had uitgehoord. Ik zei tegen hem dat majoor Gorrequer mij had gevraagd hoe het met de keizer ging en dat ik hem geantwoord had dat het hem goed ging. Daarop lachte Marchand en zei: 'Dat had u niet mogen zeggen, de keizer is zeer boos op u'. Generaal Montholon, die mij hetzelfde vroeg en die ik hetzelfde antwoord gaf, zei tegen me: 'Dat was slecht van u, u had moeten zeggen dat het helemaal niet goed met hem ging en ook niet met ons!'. En hij voegde er aan toe: 'De keizer is zeer boos op u, omdat u in Plantation House bent geweest.'
Lowe liet niet los en wilde weten 'of Lepage geloofde dat de keizer werkelijk ziek was'. 'Ik kan daar geen positief antwoord op geven', zei de kok, 'want ik zie hem zelden. Maar Marchand en de keukenchef Pierron en de andere bedienden (Ali en Noverraz), die veel bij de keizer zijn, hebben me gezegd, dat hij veel over pijn in de zij klaagt en dat de dokter meent dat hij een leverziekte heeft.'
(Aantekening Gorrequer, 6 juni 1818. L.P.20.122.)

*

35 Napoleons tot nu toe steeds sterke dadendrang verslapt. De pauzes tussen de dictaten worden steeds langer. Tenslotte sluipt de slordigheid in zijn wiskundig nauwkeurig geregelde leven. De atmosfeer is zelfs te drukkend. En net zo eenvormig is wat hij rondom zich ziet: steeds hetzelfde uitzicht op Flagstaff, op het menselijk profiel van De Barn, op het kamp van Deadwood en op de zee, die zich zeer ver aan de horizon nauwelijks van de hemel onderscheidt.... En wat hoort hij nu? Het kraaien van de haan 's ochtends, het kwaken van de kikkers, net castagnetten geklapper en 's nachts het ritselen van de ratten.....Dat zijn nu de geluiden, die de man hoort, die gewend is aan het donderen van kanonnen en aan de muziek van de veldslagen. Hij probeert uit zijn versuffing te komen. Maar zijn al zijn inspanningen niet tevergeefs? Hij verandert het uur van de maaltijden, neemt zijn geografische kaarten en boeken weer op, laat nog een keer zijn snuiftabaksdozen, zijn Franse medailles, zijn familieportretten de reveu passeren, leest de kranten, waarvan de actueelste twee maanden oud zijn, een derde keer door..... (1). Tevergeefs.

Aantekening:

1. Napoleon kreeg meer kranten dan Las Cases, Montholon en O'Meara aangeven. De laatste bijvoorbeeld verzekert: 'dat afgezien van enkele losse nummers van de Times, de Courier, de Observer en van enige Franse kranten, tijdens zijn verblijf geen enkele krant op Longwood kwam, behalve die ene keer dat men Napoleon meerdere weken de Morning Chronicle liet, een gunst, die niet herhaald werd.'

Dit is echter niet de waarheid. De ware gang van zaken over deze episode verkrijgen we uit een brief van O'Meara zelf. Op 20 juni 1817 schrijft hij aan Lowe: 'In antwoord op uw verzoek om inlichtingen welke kranten generaal Buonaparte zou hebben verkregen, heb ik de eer u mede te delen dat hem bij mijn weten slechts onderstaande kranten in handen zijn gekomen:

Londense kranten: Courier, Times, Star, Observer, Weekly Messenger, St.James Chronicle.

Provinciale kranten: Hampshire Courier, Macclesfield Journal.

Het meeste leest hij: Times, Courier, Star, St.James Chronicle en Weekly Messenger.

Verder acht of negen nummers van de Hampshire Courier. Onder een stapel Couriers, die sir Reade hem gaf, zat volgens mijn herinnering ook een nummer van de Globe en een of twee van de Traveller. De kranten, tezamen met de u steeds gezonden boeken, enkele Franse blaadjes en de Morning Chronicle van oktober, november en december, die ik u eveneens stuurde, is alles wat hij aan kranten heeft gekregen.'

Volgens Balmain ontbrak het in Longwood hoofdzakelijk aan Franse kranten en Engelse oppositiebladen. (Balmain aan Nesselrode, 15 januari 1818). Tijdens de laatste jaren van de gevangenschap stuurde Lowe regelmatig naar Longwood een veel groter aantal kranten en zowel Engelse als Franse.

36 De lectuur brengt hem eerst nog troost. Als de boeken en tijdschriften uit Engeland aankomen, kleedt hij zich niet aan, is alleen maar bezig er in te bladeren en te lezen, schuift ze aan de kant, grijpt er weer naar. Hij zuigt er nog eenmaal levenskracht uit op. 'In zulke ogenblikken was hij niet meer dezelfde mens', zegt Ali, 'zijn lichaamshouding, zijn stem, zijn bewegingen, alles verraadt, dat er vuur door zijn aderen stroomt, het was alsof hij weer in Europa zijn bevelen gaf. Deze toestand duurde enkele dagen, dan was de keizer weer gewoon.'

*

Napoleon werkt bijna niet meer, maar is er nog met mondelinge uitingen. De hoofdzakelijk door Las Cases en Gourgaud opgeschreven gesprekken uit deze eerste jaren tekenen hem met een duidelijkheid, een scherpheid en in een licht, die geen historische persoonlijkheid ooit meer bereiken zal.

37 Men zou kunnen zeggen, dat hij slechts volledig denkt als hij hardop denkt. En als hij zich dan aan fantasieën overgeeft, spreekt hij ze uit.

Op geen enkele plaats heeft hij zich zo bloot gegeven. Waar zou hij dat anders hebben kunnen doen, want hij was steeds bezig met zaken, beschouwingen, zorgen en steeds gedwongen dan hier dan daar boosheid of jalousie te stoppen, terwijl hij van Jena naar Wenen of van Madrid naar Moskou vloog. Hier echter beschouwde hij, van al deze lasten bevrijd, het raderwerk van zijn innerlijk mechanisme. Hij betast het, test het, zoekt zelf (met veel inspanning) naar de drijfveren van zijn vroegere daden. Hij valt terug op de herinnering aan de Revolutie en verkondigt dat hij uit haar ontsproten is. Met krachtige penseelstreken en met nieuwe uitdrukkingen laat hij haar opnieuw ontstaan. De 10e augustus, de terechtstelling van de koning, de belegering van Toulon, de Vendémiaire Doden rond de eeuwwisseling in bloed en kruitdamp, in de vlammenzee van de kanonnen. De Fransen in lompen lopen storm tegen de troon en in een lawaai, waaruit brokstukken van de Marseillaise weerklinken, werpen zij die om.....

Dan de eerste Italiaanse Veldtocht en Bonapartes klim naar de sterren. Hij hemelt zijn veldslagen op en geeft bij gelegenheid af op zijn strategische fouten. Hij bekent zijn politieke fouten en tracht ze niet te verdoezelen. Is hij niet boven excuus verheven? Als de geschiedenis een van zijn daden zou veroordelen, dan biedt hij dapper het hoofd.

In dit barakkenkamp, dat zijn nu slepende tred beperkt, roept hij zonder moe te worden alles weer op, wat hij aan inzicht, aan genie, aan wil bezat. Oh, hij wil zichzelf volledig openbaren. Wat denkt hij aan de toekomst!

- 38 Hij plaatst zich zoals hij zichzelf ziet - het wezen van vlees en bloed – die beweeglijke als door een zee gevoede ziel met haar humeuren en vergissingen, met haar zwakten en vooroordelen, met de maffe Jacobijnengeur. Maar hij toont ook zijn scherpe heersersblik, zijn zin voor orde, zijn ongelooflijke werkkraft, zijn energie en die prachtige zekerheid, die in hem zit, dat er voor de Fransen geen meer betoverende wijn is dan de roem.

Listig is hij, maar soms komt het basale in hem naar boven, snijdend zijn zijn uitvallen, maar hij heeft ook momenten, waarop hij zich ontspant en geheel naïef en openhartig is. Steeds spreekt hij zichzelf tegen. Hij prijst de oorlog (1), dan veroordeelt hij haar. Hij spreekt zich tegen zelfmoord uit en hecht er dan weer waarde aan. Hij zegt dat hij in zijn leven geen vrienden nodig heeft en spreekt even later daarover in woorden, die bij Duroc en Bessières tranen in de ogen zouden doen komen.

Overigens spreekt hij als hij over zijn veldtochten vertelt en legerleiders beoordeelt meer kritiek dan lof uit. Tegen Murat en Ney is hij onrechtvaardig, ook tegen Carnot, Jordan, Junot, Drout, Moreau, Augerau, Bernadotte en Davoust is hij streng. En hij bewondert Hoche en Desaix 'de enigen, die het ver hadden kunnen brengen' en hij spreekt goed over Kleber, Levebre, Rapp, Lannes en Cambronne.

Over het algemeen, meent hij, is hij verkeerd omgeven en begrepen.

Aantekening:

1. Hij roemde vaak Ceasar en Alexander. Maar nog boven hen plaatste hij Hannibal. Op een dag wilde hij het vierde deel van de geschiedenis van Rollin hebben en hij rekende op de hoek van een blad papier met potlood het aantal troepen uit, waarover de Cartageners beschikten. Wat hij enige ogenblikken daarvoor aan zijn verblufte toeschouwers verzekerd had, klopte: zij bedroeg niet meer dan 30.000 man. Dit deel van Rollin, dat Caroline eens aan Mosbourg heeft geschonken, bevindt zich tegenwoordig (1935 rkv.) in de bibliotheek van Gabriel Hanotoux.

- 39 Wat heeft hij zich laten bedriegen, wat is hij dom geweest! Waarom hield hij een Talleyrand, een Fouché, wier verraad hij vermoedde, aan? Ach, uit menselijke zwakheid, omdat ze toen hij net begon zo hoog boven hem stonden en ze hem daardoor imponeerden en ook omdat hij na een juiste inschatting van hun intelligentie en hun bekwaamheden er niet toe kon besluiten hen uit te schakelen, omdat zijn grote staat zo'n gebrek aan slimme koppen had. Steeds kan hij bij de mannen van kaliber Talleyrand en Fouché wel begrijpen (hoewel hij van hen geen spaan heel laat), dat ze tegenover hem hun eigen spel speelden. Echter, zoveel onbetekenenden, die net onder hen stonden, hebben hem verraden. Lieden, die hun naam slechts aan zijn gunst te danken hebben! Het spijt hem onder zijn familieleden tronen te hebben uitgedeeld: 'Men heeft vaak mijn karaktervastheid geroemd. Ik was tegenover mijn verwanten slechts een vaatdoek, zij wisten dat precies. Na het eerste onweer ging hun vasthoudendheid en liefdoen er toch steeds met de buit vandoor; na een onenigheidje liet ik met me sollen.' 'Joseph? Hij is geen soldaat en hij heeft geen moed.... Ik heb het helemaal verkeerd gedaan hem koning te maken, vooral van Spanje In Madrid dacht hij alleen maar aan de vrouwen. Als hij in Amerika naar de opstandelingen gaat, is hij niet in staat ze behoorlijk aan te voeren.' Over Lucien zegt hij dat deze alleen maar een streber is, die zich met de Republiekijnen vereenzelvigd. Hij heeft hem met zijn wens de koningin van Ethurië te huwen, gekweld: 'Toen Lucien inzag dat ik dit huwelijk niet zou inwilligen, verklaarde hij mij dat hij ene H. zou trouwen. Ik vertrouwde in geen enkele betrekking. Hij heeft in zijn ministerie veel gestolen en de Republikeinen achten hem niet.'
- 40 'En toen, wat een idee, aan de paus een gedicht te wijden (1). In 1815 toen ik dacht dat hij nuttig voor mij kon zijn, heb ik mij zeer vergist. Hij heeft aan mijn kant niet één man toegevoegd.' Louis? Hij noemt hem een domoor. En net voor hem heeft hij het meeste gedaan. 'Toen ik Auxonne als artillerie-officier in het garnizoen was, stuurde mijn moeder me mijn jongere broer Louis. Omdat ik alleen maar mijn soldij had, betekende dat voor mij een belastende extra uitgave. Ik wilde samen met hem aan de officierstafel dineren en moest daarom het ontbijt overslaan en met een broodje en een kop koffie volstaan.' Hij voegt er aan toe: 'Dat had ik van mijn moeder. Zij heeft ons opgevoed met de gedachte dat men binnenskamers zwart brood moet eten om naar buiten toe zijn rang en stand op te houden. Ja, de hele opvoeding van de mens is van zijn moeder. Madame Mère stond boven de revoluties.' Elke keer als hij aan zijn moeder denkt, looft hij haar: 'Ze is een Romeinse, een antieke vrouw.' Over Hortense zegt hij bijna niets. Eugène is voor hem niet veel: 'hij voert goed uit, maar is een warhoofd.' Hij moppert als hij hoort dat Eugène, die toch al zo rijk is, Malmaison wil verkopen. En hij is woedend als een krant uit Kaapstad het – overigens foutieve – opnieuw trouwen van Caroline met generaal MacDonald bericht. "Dat is erg gemeen. Ze is 34 en heeft kinderen van 16 en 17 jaar. Het kan haar toch niet meer om 'de kleine zaak' gaan? En waarom trouwen? Ik hoop maar dat de gouverneur dit artikel uit de krant uit boosaardigheid heeft laten drukken.

Aantekening:

1. 'Charlemagne'. Gourgaud II, 158.

41 Donders, als dit nieuws waar zou zijn, dan was ik in mijn leven minder verbaasd geweest. Ja, het mensengeslacht is zeer merkwaardig!”

Aan Joséphine bewaart hij een tere herinnering: “Ze was vol levenslust, als ze naar bed ging of zich aankleedde. Ik had gewild dat Albano haar op deze momenten gezien en getekend had..... Ik zou haar nooit verlaten hebben als ze kinderen had kunnen krijgen, maar mijn godIk kan niet zeggen dat zij de vrouw was, die mij naar Elba had moeten begeleiden (1).”

Vanzelf sprak hij ook over Marie-Louise, hij denkt in vriendschap aan zijn korte huwelijksleven met haar terug: ‘Marie-Louise was de onschuld zelve.... Ze hield van mij, wilde steeds bij mij zijn. Als ze goed was voorgelicht en als niet steeds dat rapaille van Montebello en die Corvisart om haar heen waren geweest, waarvan ik toegeven moet dat de laatste een schurk was, dan was ze met ons meegekomen. Maar men heeft haar over de onthoofding van haar tante verteld en de omstandigheden waren te sterk voor haar. En dan heeft haar vader haar die lomperik van een Neipperg gegeven.’

Vaak benadrukt hij zijn woorden en beweegt daarbij zijn mooie handen. Hij is daar een beetje ijdel over en bekijkt ze af en toe. De getrouwen luisteren zwijgend en nadenkend.

“Als de keizer ons, 2000 mijl van Frankrijk verwijderd, over zijn leven vertelt’, schrijft Mme de Montholon, ‘kwam het me vaak voor of we ons bevonden in een andere wereld en alsof ik de ‘Gesprekken der doden’ hoorde.”

Aantekening:

1. Gourgaud II, 277-330. Mme Bertrand was het, die op Elba het bericht van de dood van Joséphine meedeelde. Hij riep uit: ‘Wat is zij nu gelukkig!’ (Gourgaud II, 385)

42 De ramen stonden open, het was warm. De muggen zoemden rond de bij iedere windstoot druipende kaarsen.....

Toen Napoleon op de gezichten de uitdrukking van twijfel ontdekt, ergert hij zich, want hij wil dat men hem gelooft. Af en toe lacht hij ook en zegt: “Ah, de opperhofmaarschalk gelooft mij niet” of “Milady Montholon gelooft dat niet, dus ik ben een leugenaar.”

*

Over zijn zoon spreekt hij deze jaren zeer weinig. Een soort schuwheid houdt hem daarvan terug. Hij weet dat zijn zoon nooit de prins van Parma zal zijn, dat men hem als aartshertog betitelt, dat men hem de titel van Hertog van Reichstadt heeft gegeven. Hij maakt zich zorgen om zijn opvoeding: “Welke naam zal men in zijn kinderziel planten?” mompelt hij voor zich zelf. “En als hij een zwakhoofd wordt en met de gevestigde orde heult? Als men hem afschuw voor zijn vader inpompt?” Hij lijkt sterk ontroerd, “Laten we over wat anders praten,” zegt hij energiek..... En hij praat nergens meer over.

*

De jongste gebeurtenissen grijpen hem het meest aan. Bijvoorbeeld de terugkeer van Elba. Hij is zes maanden te vroeg gekomen. Maar alles dreef hem daartoe. Hij had niets meer om zijn soldaten te voeden. Zelfs zijn eigen leven was in gevaar. Desondanks was het beter geweest te wachten tot het Weense Congres afgelopen was. Metternich en Talleyrand hadden het dan moeilijker

- gehad Europa tegen hem op te hitsen.....
- 43 Hij geeft de onzekerheid bij de landing in de Golf van Juan toe: “Een burgemeester, die de zwakte van mijn troepen zag, zei tegen me: ‘We begonnen net met geluk en rust, u zal alles weer verstoren.’ Ik kan niet zeggen hoe diep deze woorden me troffen en hoe zeer ze me pijn deden.....”
- Als de Montholons beweren dat zijn terugkeer naar Frankrijk tegenwoordig beter zou vallen dan in 1815, wijst Napoleon heel verstandig deze vleierij af: “Nee, nee. Afgezien van de grootte van het getal is het leger niet meer dezelfde. Als ik zou terugkeren, moet ik 25.000 tot 30.000 man als eerste begin ter beschikking hebben om de ontevredenen naar mij toe te halen en de oorlog te onderhouden.” Steeds weer komt hij terug op de Slag bij Waterloo. Hoe had hij die kunnen verliezen? Het lijkt dat hij dat niet begrepen heeft. Hij verandert de omstandigheden, geeft de regen, de mist, de vermoeidheid de schuld, komt elke keer tot slotconclusies, die in plaats van hem rustig te maken, zijn wonden opnieuw openrijten.

*

- 44 Het zijn niet de kleine gebeurtenissen, zo verklaart hij, die hem op Sint Helena zo bedrukken. “Het leven dat ik hier leid, zou ik kunnen accepteren als ik niet een slaaf en buiten Europa zou zijn. Ik zou graag buiten leven. Dat is het mooiste bestaan. Zelfs een ziek schaap wordt dan tot gespreksonderwerp.” Liever nog zou hij zeker ‘in Parijs van 12 francs leven, voor 30 sous ’s avonds eten, leeszalen en bibliotheken bezoeken, naar het theater gaan en voor zijn kamer een Louis per maand betalen.’
- “Eerlijk gezegd, één dienaar zou ik nodig hebben. Daar ben ik teveel aan gewend. Ik kan mezelf niet aankleden. Ik zou me zeer amuseren en alleen maar met mensen met hetzelfde vermogen omgaan. Ach, mijn god, alle mensen hebben het talent gelukkig te worden. Het is mij niet in de wieg aangewaaid, dat ik zou worden, die ik ben. Geloof u mij, als de heer Bonaparte zou ik even gelukkig zijn geweest als keizer Napoleon.”
- “Als ik incognito zou kunnen zijn”, zei hij, “zou ik Frankrijk met drie zesbespannen rijtuigen doorkruisen. Steeds in kleine etappes, met drie, vier vrienden en drie, vier vrouwen, me ophouden, waar ik wilde, alles bekijken, met de pachters en de boeren babbelen. Zou ik ooit naar Engeland gaan, dan zou ik dat op deze wijze bereizen. Alleen dan zouden we dan moeten besluiten een Engelsman in ons gezelschap op te nemen. Op zo’n manier reizen is waardig. Hoe leuk zou het zijn als ik in Parma aankwam en de keizerin bij de mis zou verrassen....”
- Hij is niet kinds, maar af en toe somber, meestal grootmoedig. Maar zijn gevoel voor orde dwingt hem om alle zaken in te delen en af te grenzen. Daarin ziet men zijn karaktertrekken van de landeigenaar. De problemen over de huishoudelijke uitgaven houden hem zeer bezig. Hij bladert zelf het kasboek van Cipriani door en telt de posten op. Het geeft hem vaak plezier aan zijn toehoorders de vraag te stellen: “Hoe zou jij je met een rente van zo en zoveel inrichten?” Hij begint met een budget van 12.000 francs en eindigt met 500.000. Praktisch en nauwkeurig vindt hij het plezierig voorwerpen en meubels te schatten. Terwijl hij in zijn salon op Montholon wacht, stelt hij een inventarislijst op en schat het op ‘hoogstens 30 napoleons’.

*

45 Op een ochtend stelt hij het gezelschap de vraag op welk moment hij volgens hen het gelukkigst is geweest.

“Bij de geboorte van de koning van Rome”, zegt Bertrand.

“Bij het huwelijk van Zijne Majesteit”, zegt Gourgaud.

“Als Eerste Consul”, zegt Mme de Montholon.

“Ja”, zegt hij langzaam alsof hij in zijn herinnering zoekt, “ik was gelukkig als Eerste Consul, bij mijn huwelijk, toen de koning van Rome ter wereld kwam, maar toen voelde ik mij niet zo zeker. Misschien in Tilsit, ik had de wisselingen van het geluk ervaren, zorgen gehad, onder andere bij Eylau en was overwinnaar, dicteerde wetten, keizer en koningen bogen voor mij..... Misschien heb ik na mijn overwinningen in Italië nog hoger geluk gesmaakt. Wat een enthousiasme, wat een bijval: ‘Hoog de bevrijder van Italië!. Met 25 jaar oud! Toen voelde ik al wat het kon worden. Ik zag de aarde al onder mij wegzinken alsof ik in de lucht geworpen was.....”

Deze herinnering maakt hem niet verdrietig, hij geniet er nog van. Een tijdje wandelt hij heen en weer, om dan over de vrouwen te spreken, die hij bezeten had: “Actrices, Mlm Guillebeau, Mlm George, Madame Gazzini (1). Hij beschrijft zijn liefdeservaringen onopgesmukt en emotioneel als een soldaat.....

Aantekening:

1. Het lezen van het pamflet ‘Bonapartes geheime liefdes’, dat O’Meara van Lowe geleend had, bezorgde Napoleon veel plezier. Hij verzekerde dat hij bijna geen enkele van deze vrouwen gekend had, wier veroveringen men hem in dit veelgelezen boek toeschreef. ‘Ze maken van mij een Hercules’, zei hij lachend. (Gourgaud I, 432).

46 Deze man, die men voor een rotsblok van trots zou hebben gehouden, heeft ook trekken van bescheidenheid. “Ik heb alle elementen van het keizerrijk gecreëerd. Frankrijk was aan de wanorde overgeleverd en wilde dat ik daar een einde aan maakte. Als ik niet gekomen was, had een ander hetzelfde gedaan. En Frankrijk had uiteindelijk de wereld veroverd. Ik zeg het nog eens: een mens is maar een mens. Zijn bekwaamheden zijn niets als de omstandigheden en de openbare mening hem niet begunstigen.”

Echter nadat hij het smaadschrift van Goldsmith heeft gelezen, werpt hij een samenvattende blik op zijn leven en laat zichzelf gerechtigheid wedervaren: “Men kan zich nog zo beperken, zwijgen en wegdrukken, het zal moeilijk zijn om mij totaal te laten verdwijnen. Een Franse geschiedenschrijver zal zich aan het keizerrijk wagen en als hij moed heeft mij mijn deel gunnen. En zijn opgave zal eenvoudig zijn, want de daden spreken, ze glanzen in de zon....”

“Ik heb de afgrond van de anarchie weer dicht gegooid en de chaos verdreven..... Ik heb de strijd tussen alle strebers aangewakkerd, alle verdiensten beloond en de grenzen van de roem verlegd. Welke zaken kan men mij verwijten, die een geschiedenschrijver niet zou kunnen verdedigen? Mijn despotisme? Nu, hij zal bewijzen dat de dictatuur absoluut nodig was. Zal men mij beschuldigen dat ik teveel van de oorlog hield? Hij zal aantonen, dat ik steeds aangevallen werd. Dat ik de wereldheerschappij wilde hebben? Hij zal tegenwerpen dat dat zuiver toeval door de omstandigheden was, dat onze vijanden mij zelf stap voor stap in deze richting stuurden....”

47 Voor deze mensen, waarvan hij weet dat bijna iedereen alles opschrijft (1), bouwt hij zijn theorie van zijn heerschappij op en verenigt zijn daden in zijn gedachten in een systeem, dat weliswaar willekeurig is, maar dat de verdienste

van overeenstemming, eenvoud en grootheid in zich heeft. Alsof hij een zaaier is, die de les van zijn geschiedenis links en rechts uitstrooit, de geschiedenis zoals hij wil dat men haar opschrijft, de geschiedenis, die zijn zoon op de troon moet zetten. Met vertrouwen in de verklarende werking van de verbeeldingskracht zet hij met vaste hand de voornaamste kenmerken van zijn mythe neer. En deze mythe is duizendmaal mooier, klinkender, werkzamer dan zijn leven kan zijn. Uit dat, waarover hij droomde en uit dat wat hij betreurt niet afgemaakt te hebben, vormt zich zijn grote boodschap aan de wereld zonder onderscheid te maken tussen zijn vrienden van vroeger en zijn vijanden van nu.

Europa kon hem door overmacht verslaan, hij bereidt zijn geestelijke revanche voor. Hij levert zijn laatste slag. De haat der koningen, de angst van de naties zullen door de rustige toon van zijn stem verstommen. Hij werpt zich op als apostel van een politiek van verzoening en bevrijding, die het onder het juk der oligarchieën gedwongen Europa vernieuwen moet. Hij zelf zal waarschijnlijk op de rotsen vergaan, met zijn laatste ademtocht zal hij dit verslagen beeld weer leven in blazen, hoezeer de mensheid hem ook geweigerd heeft hem geluk en liefde te schenken.

Aantekening:

1. Naast Las Cases en Gourgaud hield ook Montholon een dagboek bij en zijn vrouw, Marchand en Ali maakten met een blik op de toekomst aantekeningen voor 'mémoires'. Hetzelfde deden ongetwijfeld de in Longwood verblijvende Engelsen van O'Meara tot de kleine Betsy. Napoleon was menigmaal echt afkerig van deze schare analisten. "Ik kan helemaal niets meer zeggen", zei hij op 12 maart 1817, "omdat alles in die dagboeken komt."(Gourgaud)

*

48 De religie, het bestaan van god, zijn zijn lievelingsthema's . Hij beweert de leer van Spinoza aan te hangen. Desondanks verklaart hij zich soms, misschien als tegenspraak tegen de gedachtengangen van Gourgaud, om hem te ergeren, voor het materialisme.

"Aan een wrekende god geloof ik niet, omdat ik zie dat de eerlijke mensen altijd ongelukkig en de schurken gelukkig zijn. Ze zullen zien dat een Talleyrand in bed sterft.... Alles is slechts materie. Had ik overigens in een wrekende god geloofd, dan zou ik in de oorlog bang zijn geweest..... Ik weet precies dat met de dood alles is afgelopen. Waar is de ziel van een kind? Ik herinner me niets over wat ik voor mijn geboorte was. Het is dus of mijn ziel niet bestaat. Welke straf kan men mij na mijn dood opleggen? Mijn lichaam wordt tot rode of gele stof"

Gourgaud protesteert: "God geeft ons het geweten en de zonden."

"Ik ben niet bang voor de zonde.... In de veldslagen vielen mensen, waarmee ik sprak, plotseling dood om. Ah, hun ziel stierf met hen!"(1)

Hij geeft wel toe dat bij het terugduwen van de religie de moraal noodzakelijk is. En als Gourgaud verklaart dat de moraal zonder de religie geen grondslag heeft, appelleert Napoleon aan de gendarmen: "Ah, de wet maakt de mensen eerlijk. De moraal voor de hogere klassen, de galg, de galg voor het canaille!"

Hij gelooft, zegt hij, niet in Jezus, ziet echter in het christendom een bouwwerk van de menselijke geest, dat hij bewondert. Desondanks voelt hij meer voor de islam. Sinds zijn verblijf in Egypte, waar hij zich met de imans onderhield, heeft hij een voorliefde voor de religie der profeten opgepakt.

Aantekening:

1. Gourgaud II, 16 april 1817..

49 Hij kleineert Gourgaud en voorspelt hem dat hij als trappist zal eindigen. “Men moet niets uitsluiten, Sire.”

Mme de Montholon zegt tegen de keizer dat hij ook nog vroom kan worden. Hij sputtert: “Als het lichaam verzwakt is, heeft men zijn hoofd niet meer. Anders wordt men niet vroom!”

Ondanks dit alles staat hij sympathiek tegenover het katholicisme en stelt haar boven het Anglikanisme. Hij waardeert ‘goede’ priesters.

“De bisschop van Nantes gaf mij in alles gelijk in wat ik over het eigendomsrecht van de geestelijkheid uitte, maar hij geloofde wel in Jezus en sprak altijd als een ware gelovige.(1). Hij was een heilige. Zulke priesters hebben voor een land of een familie haar nut.”

En plotseling komt uit het diepst van zijn wezen uit zijn mond: “De gedachte van de vergeving der zonden is zeer mooi. Door deze reden is het christendom zo mooi en zal het nooit ondergaan. Niemand kan zeggen dat hij niet gelooft, niet op een dag geloven zal.... Alleen een dwaas kan beweren, dat hij zonder de biecht sterven zal. Er zijn zoveel dingen, die men niet weet, niet uitdrukken kan....”

Aantekening:

1. Gourgaud I, 441. Hij voegt er naïef aan toe: “Kardinaal Consalvi en de paus geloven ook in Jezus!”

50 Dag na dag wordt het leven saaier. Kleine gebeurtenissen komen af en toe als een zandbank in het stroombed en die het stromen van het water een moment in de weg staan. Ze aarzelen en draaien eventjes en stromen dan weg, misschien iets langzamer.

Tristan de Montholon heeft griep, dan (voor de tweede keer) Gourgaud, dan de kleine Arthur. Bertrand verstuipt zijn voet. De verjaardag van de keizer op 15 augustus is bedrukkend. Allen verwachten geschenken. Hij geeft elk kind slechts een Italiaanse dubbele napoleon. De opperhofmaarschalk spreekt de hoop uit dat de komende 15^e augustus de Fransen niet meer in Longwood zijn. De keizer zegt zuchtend: “Ach, we hebben een beetje geluk wel nodig!”

Hij heeft zijn oude jachtkleding, die hij bijna elke dag draagt, laten keren (1). De blauw-wit-rode cocarde draagt hij niet meer. Hij bewaart die ‘voor gelegenheden’.

Enige ontvangsten, maar ze staan de keizer nu tegen (2). Al die doorreizigers, die hem wensen te zien, irriteren hem. Is hij alleen nog maar een curiositeit? Tot nu toe had hij de wens in de reizigers naar Sint Helena een gevoel van bewondering voor hem op te wekken, nu denkt hij erover of het niet verstandiger is zich met in een wolk te hullen en de kijkers door onzichtbaarheid en zwijgen te laten schrikken.....

Een van de laatste bezoeksters was Mary Robinson, die hij de nimf noemde. Piontkowski en Gourgaud hadden haar tevergeefs het hof gemaakt. In het begin, toen hij nog ritten maakte in het Vissersdal, had hij haar vaker gezien en zij was hem met kleine boeketjes tegemoet gekomen.

Aantekening:

1. Gourgaud II, 256, 21 augustus 1817. ‘De keizer, die sinds zijn verjaardag zijn kastanjebruine jas droeg, draagt vandaag zijn groene op advies van mij gekeerde kleding. Hij vraagt mij hoe ik hem vind. Hij prefereert dit kledingstuk boven een nieuwe van Engelse stof.’
“Hij is tenminste van Franse stof!”
2. Na 11 oktober 1817 zal hij alleen nog de Balcombés ontvangen (voor hun vertrek in maart 1818) en dan op 2 april 1819 Mr. Ricketts, een neef van lord Liverpool. Zijn deuren zullen voor geen enkele Engelse gast meer open gaan.

51 De dag was zonnig, het was windstil (1). Napoleon ging met Gourgaud en Bertrand in de omgeving wandelen. Toen hij weer richting huis ging, zag hij Mary Robinson en een jonge man in een marine-uniform, die hem groetten. De nimf

was kort geleden in het huwelijk getreden met de handelskapitein Edwards. Voordat ze met haar echtgenoot het eiland verliet, wilde ze afscheid nemen van de keizer. Hij leidde de twee in de salon en dronk op hun gezondheid en hun eerste kind. Hij vroeg aan de pasgetrouwde echtgenoot of hij wist dat een officier van het 53^e Regiment zijn vrouw had willen veroveren (2). De arme kerel werd rood en antwoordde niet. Napoleon hoorde hem over zijn beroep uit. De nimf gaf hij bonbons.

‘Hij schijnt hun vertrek te betreuren. Toen ze weggingen, bleef hij een tijdje in gedachten staan, toen liep hij ze achterna en omarmde Edwards, terwijl hij zei dat hij niet anders kon, omdat hij hem zo sterk deed denken aan zijn broer Joseph (3).

Hij ontving ook nog kapitein Basil Hall (4), die mee gedaan had aan de Chinareis van lord Amherst, in Manilla afscheid had genomen en nu op zijn brik Lyra naar huis voer. Nadat Hall bij Mme Bertrand de gehele namiddag op de audiëntie bij Napoleon had gewacht, kreeg hij een afwijzing.

Aantekening:

1. Op 26 juli 1817, Gourgaud II, 229. Bericht van Robinson aan Lowe, 26 juli, L.P.20.143. (want de vader stuurde onmiddellijk de gouverneur een bericht over deze ontmoeting. Dat laat zien hoe de geringste beweging van Napoleon bespioneerd werd).
2. Luitenant Impett. Napoleon had Robinson beloofd zijn dochter 500 pond te geven als zij deze officier trouwde.
3. Bericht van Robinson.
4. 13 augustus 1817. Basil Hall: Voyage to the Eastern Seas, 318.

- 52 Teleurgesteld begaf hij zich op de terugweg, toen het hem inviel O.Meara nog te vertellen dat zijn vader, de Schotse geleerde sir James Hall, ten tijde van Napoleon in Brienne studeerde en daar had gewoond. De volgende dag seinde Blakeney naar Plantation ‘Generaal Bonaparte zal kapitein Hall om twee uur ontvangen!’ Deze galoppeerde direct naar Longwood.

De keizer stond in de salon, op de schoorsteenmantel geleund, er brandde een vuur. Hij bekeek de bezoeker, deed twee stappen naar voren en beantwoordde diens buiging met een korte hoofdknik. Meteen begon hij te spreken over de vader van Hall: “Ik kende hem toen ik op de militaire school was. Ik kan me hem nog precies herinneren. Hij had een voorliefde voor wiskunde. Hij ging weinig met de jonge scholieren om, hij gaf meer om de priesters en de leraren!”

Toen Hall zijn verbazing over zo’n goed geheugen uitsprak, zei Napoleon: “Dat stelt niet veel voor. Uw vader was de eerste Engelsman, die ik zag, daarom heb ik hem mijn gehele leven onthouden.”

Met een soort hartelijkheid in zijn stem vroeg hij: “Praat uw vader over mij?” Hall antwoordde dat zijn vader vaak geroemd had hoezeer de keizer ten tijde van zijn regering de wetenschap bevorderd had. Napoleon glimlachte. Dat brengt een lichtje op zijn gezicht. Hall had in hem slechts een zwartgallige man met een marmeren, strak gezicht gezien. Nu verandert het standbeeld, de ogen blinken jeugdig op, de stem straalt.

Omdat Hall over zijn reis vertelt, vraagt hij hem over zijn verblijf op het eiland Lu Tschu. De kapitein bewondert de nauwkeurige, logische wijze van zijn vragen stellen.

- 53 Als Napoleon hoort dat de inwoners van La Tschu geen wapens hebben, is hij zeer verbaasd. “Geen wapens? Dat wil zeggen dat ze geen kanonnen hebben. Maar ze hebben toch geweren?”

“Niet eens musketten.” “Ja, maar dan toch speren? Of misschien pijl en boog?”

“Geen wapens, Sire,” “Maar”, roept de keizer uit en balt de vuist, “hoe kan men het zonder wapens stellen?” Basil Hall verzekert dat de mensen van Lu Tschu sinds mensenheugenis geen oorlog hebben gevoerd. “Geen oorlog?” zegt de keizer. De kapitein vertelt dat ze geen geld hebben en aan onze gouden en zilveren munten geen waarde hechten“. Op welke manier heeft u ze dan betaald voor de runderen en andere voedingsmiddelen, die ze u in grote hoeveelheden stuurden?” Hall vertelt dat ze geen enkele betaling wilden aannemen. Hij toont de keizer tekeningen, die landschappen en plekken van Lu Tschu en van Korea voorstellen. Napoleon heeft daar veel belangstelling voor en vraagt hem van alles over het klimaat, de producten en de gewoonten van deze landen. Zijn vriendschappelijke houding en zijn goede humeur doen de rangorde tussen de twee vergeten. Soms merkte Hall dat zelf op en was dan heel beschaamd, maar de keizer beval hem op dezelfde ongedwongen toon verder te gaan. “Wat weten uw vrienden op Lu Tschu van andere landen?” “Ze kennen uitsluitend China en Japan.” “Ja, ja, maar van Europa? Wat weten zij van ons?” “Ze weten niets van Europa. Ze kennen noch Frankrijk noch Engeland. Ze hebben van Uwe Majesteit nog nooit gehoord.”

54 Napoleon brak in gelach uit. Nadat hij zich nog aan de twee begeleiders van Hall had laten voorstellen, nam hij op de meest vriendelijke wijze afscheid van de kapitein (1).

Op Bingham's verzoek willigde de keizer in de officieren van het 66^e Regiment, dat van Madras was gekomen om het 53e Regiment af te lossen, audiëntie te verlenen (2).

De halve cirkel van officieren rondgaande, sprak hij met kolonel Nicol over Indië en Sepoys. Toen maakte hij zich vrolijk over de gewoonte van de Engelse officieren nog lange tijd aan tafel te zitten en te drinken.

“Drunk, drunk, hè?” zei hij met de ogen draaiend. Hij bekeek de medailles op de borst van majoor Dodgin, een dappere soldaat, die zich tijdens de Spaanse oorlog onderscheiden had. Toen hij de herinneringsmedaille van de Slag bij Vittoria (3) in de hand nam, herkende hij haar en liet haar meteen los.

Aantekening:

1. B. Hall, 329. ‘zijn gezondheid en humeur leken uitstekend te zijn, hoewel men rond deze tijd in Engeland aannam dat hij ziek en zwak was. Hij sprak tamelijk langzaam en zeer duidelijk en wachtte geduldig op mijn antwoorden..... Men kan zich niet voorstellen welke vriendelijkheid, ja, ik zou bijna zeggen goedheid er uit zijn gelaatstrekken sprak. Als hij werkelijk ziek en somber geweest zou zijn, dan moet hij beschikken over een buitengewone zelfbeheersing om daar zo weinig van te tonen.”
2. 1 september 1817. De hulparts Walter Henry (1791 – 1860), die ons in zijn boek Events of a military life een verslag doet over deze ontvangst heeft nagelaten, staat zeer vijandig tegenover Napoleon en de Fransen. ‘Hij zag er eerder uit als een Spaanse of Portugese monnik dan als een held van de moderne tijd’, schrijft hij. In de loop van de ontvangst noemde sir George Bingham hem eenmaal per ongeluk ‘Sire’. Lowe hoorde dat en toonde zich zeer verontwaardigd.
3. Nederlaag, die Wellington op 21 juni 1813 Jourdan toebrengt. Zij dwong de Fransen Spanje te ontruimen.

55 De officieren schenen tevreden (1). 's Avonds in de officiersmess spraken ze alleen nog maar over Napoleon. Ze probeerden zich de woorden te herinneren en moesten lachen over het denkbeeld dat de keizer had over hun geweldige drinken. ‘Drunk, drunk, hè?’ werd een geliefde uitdrukking in het kamp van Longwood.

*

September was gekomen en daarmee het paardenrennen. De keizer volgde het vanuit het raam van Bertrand met de verrekijker. Toen ging hij op de onderste trede van de veranda zitten. Tegen het einde van het rennen zag hij dat de drie commissarissen de muur van Longwood naderden. Hij beval Montholon en Gourgaud hen tegemoet te gaan, ook Bertrand met zijn vrouw en alle kinderen kwamen. Stürmer en Balmain werden zeer koel ontvangen, later kwam het gesprek wat op gang en ze begaven zich allen tezamen op weg naar Hutt's Gate. Stürmer bood Mme Bertrand, Gourgaud Mme Stürmer de arm. Balmain en Bertrand liepen met Gors daarachter. Helemaal achteraan volgde Mme de Montholon en Montchenu. Lowe met zijn gehele staf en de gehele kolonie hielden het gezelschap goed in de gaten. Hij kwam persoonlijk 'als een gek' door de landerijen aangereden en vroeg of de vreemdelingen het park betreden hadden.

Hij had alle reden tot verontrusting, want de Fransen waren bezig met een nieuwe poging de commissarissen in te palmen. Montholon, speurend naar een ontmoeting, liep bijna dagelijks door alle straten. Eindelijk ontmoette hij Balmain en Stürmer en onderhield zich een paar keer langere tijd met hen, speciaal met de ongedwongen en vriendschappelijke Balmain.

Aantekening:

1. Napoleon zei dit tegen Gourgaud (II, 285).
Henry stelt daartegen dat de algemene indruk een van teleurstelling was: 'De ontmoeting vernietigde de schijn van glorie. De grote Napoleon was voor ons nog slechts een dik, echt lelijk individu.....'(II, 23)

- 56 Vindt er een uitnodiging of een afspraak plaats? In ieder geval komen op zondag 28 sept. Balmain en het echtpaar Stürmer tot de binnenste poort van Longwood, waar ze de Bertrands en de Montholons ontmoetten. Napoleon ziet mevr. Stürmer van verre en vindt dat ze knap is en een mooie tint heeft. Hij stuurt haar bloemen. Maar de vreemdelingen zijn al weg gegaan. 's Avonds zegt de keizer dat hij hen als ze weer komen, een hapje zal laten serveren. Ze worden de volgende zondag verwacht. Montholon meent dat ze zouden hebben afgesproken te komen. De beide dames doffen zich op. De kinderen worden schoongewassen. De keizer laat een mand met suikerwerk klaar zetten. Gourgaud beweert dat de commissarissen niet zullen komen. Bertrand, die zich belangrijk wil maken, beweert het tegenovergestelde. De tijd draait door. Op de landweg af en toe een paar inwoners. Napoleon kijkt tevergeefs met de verrekijker en wordt ongeduldig. Een moment houdt hij Archambault voor een van de commissarissen.... Nee, nee, het is al bijna vijf uur. Gourgaud heeft gelijk, ze komen niet. De keizer verdeelt het suikerwerk onder de kinderen, zegt dat hij moe is en keert in het huis terug.
- Lowe nodigt de drie commissarissen voor een bespreking uit, ook Plampin is er. Hij spreekt zich zeer heftig tegen de ontmoetingen uit, die 'de stemming van de gevangenen beïnvloeden, zodat hij steeds de volgende dag merkt dat iemand met hen gesproken heeft'. De commissarissen kunnen slechts herhalen wat Balmain al eerder heeft gezegd: 'Dat Longwood het enige prettige uitje op het eiland is, dat ze daar veel Engelse officieren ontmoeten en dat ze in hun gebabbel met de Fransen geen gevaar omtrent de bewaking kunnen bedenken!'
- 57 Lowe breekt het onderhoud af zonder iets bereikt te hebben. De wandelritten naar Longwood worden vervolgd, er vinden meerdere ontmoetingen plaats. Montholon neemt eerst Stürmer ter zijde. Het gaat niet goed met de keizer, zegt

hij, hij wil privé met de Oostenrijkse commissaris spreken.

“Als hij doodziek zou zijn en u liet roepen, zou u dan komen?”(1) Stürmer zwijgt. Montholon dringt niet verder bij hem aan, omdat de Oostenrijker ‘slechts een domme lafbek is’ en besluit zich tot de Rus te wenden.

Op 2 november zegt hij open tegen hem: “De keizer heeft uw houding gedurende het eerste jaar zeer gewaardeerd, het was voorzichtig. Omdat u noch het terrein noch de personen kende, kon u niets beters doen dan af te wachten. Maar na alle tegemoetkomingen, die hij u heeft getoond, drijft u te ver door met afstand houden. Heeft u de opdracht hem te vermijden en te vluchten? Of hangt u helemaal van de nukken en de dwaasheid van de gouverneur af?”

In het verslag aan zijn regering verzekert Balmain: “Ik heb geen antwoord gegeven.” Montholon laat zich daardoor niet afschrikken zijn inspanningen voort te zetten: “Men beklaagt zich op Longwood over uw onverschilligheid, maar men neemt u dat niet kwalijk. U, de heer en mevrouw Stürmer, evenals luitenant Gors zou daar elk moment met open armen ontvangen worden. Markies Montchenu willen wij allemaal uitsluiten. Zijn gedrag is onwaardig. Hij vertelt belachelijke verhalen over ons, die vervolgens in alle kranten staan....

Aantekening:

1. Balmain aan Nesselrode, 14 oktober 1817. Stürmer vermeldt hier niets over.

58 Weer wordt er over gesproken om in de plaats van Longwood een nieuw huis te bouwen. Lowe heeft van Bathurst onbepaalde volmacht (1) en heeft deze keer besloten door te zetten. Achter het einde van deze brief staat: ‘Bij de bouw van dit nieuwe huis, respectievelijk bij reparatie of vergroting van het oude, heeft u in de eerste plaats te letten op een verzekerde bewaking van de generaal, in de tweede plaats op zijn comfort en pas aan het eind op de kosten te letten..... Omdat door de weigering van de generaal om een duidelijk antwoord te geven op de onderliggende voorstellen voor de bouw, grote vertraging en misverstanden zijn ontstaan, zult u hem te verstaan hebben te geven, dat u het uitdrukkelijke bevel heeft te bouwen....’

De gouverneur stuurt Wynyard met de opdracht naar Bertrand om zich te oriënteren over de keuze van een passende plek. De opperhofmaarschalk wijst de, overigens aardig tegemoet komende voorstellen af (2).

Aantekening:

1. Bathurst aan Lowe, 17 september 1817 (L.P.20.121)
2. Wynyard legde Bertrand een door Lowe ontworpen verklaring voor, waarin de voor de bouw geschikte plaatsen met voor- en tegenargumenten onderbouwd zijn. De steeds terugkerende uitdrukking ‘plaatselijk moeilijk’ betekent een gebrek aan veiligheid en moeilijkheden voor de bewaking.
W. Doveton: weinig ingesloten en vochtig. Plaatselijk moeilijk.
Briars: te warm, plaatselijk moeilijk.
Miss Manson: te klein, plaatselijk moeilijk.
Leeck: plaatselijk moeilijk. Goede plek, bomen. Wil de familie het echter verkopen?
Rosemary: bomen, goede plek.
Smith: idem
(L.P.20.143)

59 Ook deze poging mislukt. Lowe, die in deze tijd met Longwood in heftig gevecht is, oefent op Balmain en Stürmer zoveel druk uit, dat ze zich nog een keer aanpassen. Zo wordt enige maanden lang de omgang met de Fransen vermeden.

In de nacht van 21 september vindt er een aardbeving plaats. Om tien uur 's avonds doen drie schokken het eiland trillen, echter zonder noemenswaardige schade aan te richten. Het trillen wordt begeleid door een dof gerommel, dat lijkt

op een ver onweer. Napoleon, die in bed ligt, gelooft eerst – dat zegt hij de volgende ochtend tegen O'Meara – dat de voor anker liggende Conqueror in de lucht gevlogen is. Even later zegt hij tegen zijn volgelingen: “Ik denk net als Gourgaud. Waren wij toch allen samen met het eiland in de zee gezonken! Het is prettig om in gezelschap om te komen”

Voor Mme de Montholon is dit prettige weinig opwindend. Ze beweert dat de keizer niet oprecht is en hij zou zijn deel van het toekomstig geluk niet weggeven.

*

Door zijn afgeslotenheid in Longwood wekt Napoleon bij de inwoners nieuwsgierigheid. Zij misprijzen voor het grootste deel Lowe, nu nog meer (1). Ze vragen de bedienden en de soldaten uit. Boven alles zijn ze bezig met de gezondheid van de ‘generaal’. Is hij werkelijk zo ziek zoals zijn getrouwen en O'Meara beweren? Niemand weet het precies. Op een dag gelukt het miss Vincent, een aardig en jong kamermeisje van lady Lowe, dat zeer goed Frans spreekt en met Ali contact heeft, tot in Longwood door te dringen en de keizer door een sleutelgat te zien. Als deze dat, via Cipriani, verneemt, is hij zeer verontwaardigd (2).

Aantekening:

1. ‘De houding van sir Hudson Lowe tegenover de gevangenen is een beetje raar. Zelfs de Engelsen hebben daar vragen over en de openbare mening is tegen hem.’ (Balmain aan Nesselrode, 1 oktober 1819)
2. Ali, 153. Miss Vincent verliet kort daarop Sint Helena. Men verbreidde in Europa het gerucht dat zij zwanger was van Napoleon.

60 Lowe besluit, nadat hij meerdere maanden gewacht heeft, er een einde aan te maken en in Longwood zelf namelijk tweehonderd stappen van het oude gebouw, vlak bij Bertrand te bouwen. In het plateau wordt een soort kloof gegraven, opdat het huis uit de wind komt te staan. Op 2 oktober 1818 zijn de fundamente klaar. In november is het linkerpaviljoen tot dakhoogte gereed. Napoleon heeft voor deze bouwactiviteiten geen enkele belangstelling. Hij lijkt er zeker van te zijn dat hij nooit in dit huis wonen zal.

*

II

Gourgaud gaat weg.

Gourgaud in zijn schamele kamer, verzinkt in zelfbeklag. Hij, die geschapen is voor de arbeid of te vechten, kan aan dit zinloos bestaan niet wennen en vervalt in de ergste zenuwspanning. Woedend om de gunst, waarin de Montholons staan, stoot hij bij Bertrand op een muur van onverstoorbaarheid en vindt ook bij de keizer geen steun meer. "Ik zie de keizer slechts nog een kwartier per dag", schrijft hij, "en dan alleen nog maar om bij het schaken toe te kijken, de stukken op te tillen of om de lichten uit te doen."(1)

Ondanks Napoleon nukkige uitvallen blijft Gourgaud hem trouw. Maar hij kookt van haat tegen de onvermijdelijke trawanten: tegen die vrouw, die geliefde of niet, de aandacht van de keizer trekt, tegen de wat slappe echtgenoot, die zich als de heer des huizes gedraagt. (Gourgaud bedoelt hier de Montholos, rkv.) De enige heftige scène volgt na de andere. Op sommige dagen vergeet Gourgaud zich zo, dat hij niet meer weet waar hij is, met wie hij spreekt en de keizer op luide toon zijn lange staat van dienst, zijn verwondingen, zijn nutteloos verglijdende jeugd, zijn verprutste leven verwijt.

Napoleon houdt geen rekening met de geestelijke eenzaamheid van zijn vleugeladjutant. Hij heeft genoeg aan zijn eigen leed, aan zijn eigen zorgen. Gourgaud is hem tot last. (2). En Sint Helena is niet de plaats waar men lastige mensen lang verdraagt.

Aantekening:

1. Gourgaud, 19 januari 1818.
2. Gourgaud ergert Napoleon, omdat hij gewoonlijk een wijde rode broek draagt, die de keizer niet mooi vindt. Als Napoleon wil weten, waarom hij dat doet, zegt hij: 'De anderen zijn versleten.' Dat is echter niet waar. Als het om geld gaat, is hij nooit tevreden. Hij vraagt Bertrand om wat geld. Marchand brengt het hem. Hij maakt aanspraak op dezelfde toelage als Montholon, maar die heeft een gezin (Dagboek II, 67). Overigens doet hij dat niet uit geldzucht, maar uit principe, omdat hij bij Montholon in niets wil achterblijven.

- 62 Omdat hij weet dat Gourgaud hem een echte, maar ook duistere en eisende liefde (1) toedraagt, moet hij hem met meer omzichtigheid behandelen. Maar ook de keizer verliest zijn zelfbeheersing en zijn woede komt er in boze woorden uit. (2)

Aantekening:

1. Napoleon zegt tegen hem: 'U bent jong en uw toeneigingen zijn overdreven. U hoort te lachen, beleefd en vriendelijk te zijn, maar u niet in de mensen opsluiten als in een geliefde.'(Gourgaud II, 145)
2. Een van de vele voorbeelden (29 juli 1817): 'U kunt niets dan mij beledigen. U bent mij niet toegewijd. Als u me toch niet wilt dienen, beschadig mij in elk geval dan niet.' Op 18 december: 'U spreekt kwaad over de mensen, die om mij heen zijn,' schreeuwt Napoleon, 'U bent een boosaardig mens, u heeft hetzelfde karakter als Hudson Lowe!' Gourgaud begint te huilen. De keizer kan niet tegen tranen. 'Bertrand', gaat hij verder. 'beweert dat hij met u niet leven kan. Als u zich verveelt, waarom gaat u dan niet met Archambault en Noverraz op jacht? Waarom sluit u zich niet aan bij Marchand of Cipriani? Maar u haat allen, die van mij houden!' "Sire", ik ben niet hovaardig, maar ik zoek mijn gezelschap niet onder lakeien.'(Gourgaud II, 410) In deze scène gebruikt Napoleon vervolgens een zo ruwe uitdrukking, dat die hier niet weergegeven kan worden (18 december 1817). De ongenade, waarin Gourgaud gevallen was, was op het gehele eiland bekend. Balmain, die O'Meara en Bertrand hierover vertelde, schreef op 27 januari 1818 aan zijn regering: 'Gourgaud staat bij Napoleon al lange tijd slecht aangeschreven. De rusteloze, melancholieke

gemoedsstemming van deze officier stoot hem af. Hij heeft zelfs een uitgesproken afkeer van hem en ontleent er genoegen aan hem te kwellen, te krenken en tot het uiterste te drijven.'

- 63 Al sinds maanden wil Gourgaud Sint Helena verlaten (1). Nu is zijn besluit gevallen: hij gaat. Bertrand bemiddelt, hoopt nog de onverdraaglijke van gedachten te doen veranderen. Maar Gourgaud wordt daardoor nog zekerder. De Montholons zijn schuld dat hij bij de keizer in ongenade is gevallen, hij zal Montholon tot een duel uitdagen (2).

Aantekening:

1. Volgens zijn eigen verklaring wil hij al sinds tijden weg. Op 26 mei 1817 schreef hij: 'Zodra er een opening voor mij is, denk ik af te reizen.' (Gourgaud II,92) Op 15 en 30 juli en op 1 augustus herhaalt hij deze uiting. Tussen 1 en 5 september breekt er een crisis uit. Gourgaud voelt zich door de houding van de keizer gekwetst (deze keer gaat het niet om de Montholons) en wil naar de gouverneur gaan en hem vragen het eiland te mogen verlaten. Met moeite gelukt het Bertrand hem daar vanaf te brengen. Ondanks dat schrijft hij aan zijn moeder dat hij naar Europa wil terug keren. Deze door Lowe en Bathurst gelezen brief gaf de laatste reden tot een bijzondere aanwijzing aan de gouverneur (13 december 1817).
Bathurst schreef aan Lowe dat hij Gourgaud in de uitvoering van zijn voornemens moest versterken. De minister zelf had aan Mme Gourgaud laten meedelen, dat de Britse regering een verblijf van Gourgaud in Engeland niet verhinderen zou als hij de toestemming tot terugkeer naar Frankrijk niet verkrijgen zou. Hoewel Bathurst Gourgaud, die zich zoals hij zei, 'voortdurend keurig had gedragen', welgezind was, zou hij hem niet uitzonderen van de quarantaine in Kaapstad als hij naar Europa terug keerde (L.P.20.121).
2. Al snel na de 'ontvoering' van Las Cases op 19 december 1816, had hij Montholon uitgedaagd. De keizer kapittelde Gourgaud en bewoog hem tot intrekking van zijn uitdaging. (Gourgaud I, 331). Op 18 nov. 1817 laat Gourgaud aan Bertrand weten dat hij zijn situatie niet langer kan verdragen. 'Bertrand weerhoudt mij, ik hoef alleen maar te behagen, dat hangt alleen van mij af.' Gourgaud vloekt en zegt: 'Dat is alsof u van mij zou verlangen goud te maken, behagen, hoe doe je dat heer opperhofmaarschalk?' Tenslotte verliest Bertrand zijn geduld. "Hij zei tegen mij", schreef Gourgaud, 'dat hij Zijne Majesteit zeggen zal, dat ik weg wil...'
Op 22 november 1817: Bertrand komt bij Gourgaud: "Ik vraag u of er nieuws is. Hij beweert dat Zijne Majesteit niets gezegd heeft, omdat de keizer gisteren erg somber was. Ik zei, dat hij toch een besluit moet nemen, want ik kan werkelijk de beledigende minachting van Zijne Majesteit niet verdragen. Ik heb meer verloren dan Zijne Majesteit en niet om mij zelf Hij heeft miljoenen en ik, ik heb niets. Ik heb alles verloren en zit nu in de ellende. Bertrand zegt dat hij deze woorden niet aan de keizer zal overbrengen. Ik zeg tegen hem: 'Heer maarschalk, mijn geduld is op, ik zal Montholon een klap geven.' (Gourgaud, 21 november 1817)

- 64 Een van beiden moet van de aardbodem verdwijnen. Voorlopig vraagt hij de keizer afscheid te mogen nemen (1).
Napoleon wordt door Bertrand op de hoogte gebracht. Hij probeert een schandaal te vermijden. Zo'n ruzie zou bij zijn vijanden de grootste vreugde teweeg brengen. Hoewel hij zich aan Gourgaud ergert, trekt hij deze februari-avond een vriendelijke gezicht als hij met Bertrand schaak speelt en vraagt hem 'of hij Jomini (Montholon, rkv) doormidden hakt'. Gourgaud blijft stom.
"Waarom bent u zo treurig? Kop op!" zegt de keizer. "Uwe Majesteit, dat kan ik niet."

Aantekening:

1. Hij verkondigt dat aan iedereen, zelfs aan Balmain, die hij op 30 januari 1818 ontmoet. 'Hij verzekerde mij twee maal, dat het grote nieuws dat door de stad gaat, mijn vertrek naar Europa is. Geërgerd antwoord ik hem dat dit waar is, dat ik vertwijfeld ben om Zijne Majesteit te verlaten, dat ik door de slechte behandeling van een lomperik (Montholon, rkv), die door de keizer wordt gesteund, daartoe gedwongen wordt, dat ik echter deze lomperik rekenschap zal laten geven.' (Gourgaud II, 439).

- 65 "Waarom dan?" "Ik word teveel mishandeld!" Napoleons gezicht verduistert. Hij stuurt Montholon onder het voorwendsel naar buiten om na te kijken hoeveel posten er rond het huis staan, dan staat hij op en gaat op Gourgaud af.
"Wat wilt u?" "Ik smeeek Uwe Majesteit mij afscheid te mogen laten nemen. Ik kan

de ontmoediging, die uwe Majesteit mij toevoegt, niet verdragen. Ik heb steeds mijn plicht gedaan. Maar ik mishaag Uwe Majesteit. Ik wil niemand tot last zijn. De keizer moge mij toestaan te gaan.....”

Zover is het dus met Gourgaud gekomen, met hem, die op de Bellerophon de keizer gesmeekt heeft op de verbanningslijst in plaats van de naam van Planat de zijne te zetten. Nu nog kan Napoleon bij de jonge generaal, die van aandoening trillend tegenover hem zit, met enkele woorden de vriendschap herstellen. Maar hij zegt die woorden niet. Hij heeft er genoeg van. Het is zijn zaak, zegt hij, hoe hij de graaf en de gravin de Montholon behandelt. Dan voegt hij er nog aan toe, dat Gourgauds veronderstelling dat hij bij de gravin een kind heeft, fout is: “En als ik met haar een verhouding zou hebben, zou dat dan zo erg zijn?” “Nee, Sire, maar ik heb tegenover Uwe Majesteit nooit zoiets gezegd. Ik neem niet aan dat Uwe Majesteit een zo verdorven smaak heeft.” Dit antwoord is brutaal. De keizer zegt ‘zeer woedend’ tegen Gourgaud, dat hij het met Montholon moet goed maken, een bezoek bij hem moet afleggen.....

“Sire, deze mensen hebben mij teveel aangedaan, maar ik moet niet met Uwe Majesteit daarover praten, maar met Montholon.”

- 66 “Als u Montholon bedreigt”, roept de keizer uit, “bent u een rover en een moordenaar.” “Hier mijn haar, ik heb het sinds maanden niet meer geknipt en zal dat ook niet doen, voordat ik me op die lomperik gewroken heb, die me tot vertwijfeling brengt. Uwe Majesteit stelt het respect, dat ik voor hem heb, zeer op proef. Een moordenaar? Ik geloof niet dat men zoiets over mij beweren kan, ik heb niemand gedood. Men wil mij doden, men wil dat ik van ellende sterf.” “Ik verbied u Montholon te bedreigen! Ik zou hem zelf te hulp snellen als u Ik zou u vervloeken!”
- “Sire, ik kan mij niet laten mishandelen zonder de veroorzaker ter verantwoording te roepen.... Dat is mijn natuurlijk recht. Ik ben ongelukkiger dan al die slaven, want voor hen zijn er zelfs wetten. Voor mij is er alleen maar het houden van. Ik heb niemand iets verkeerd gedaan en zal dat ook nooit doen.”
- De keizer wordt rustiger: “Luister, als u met hem vecht, zal hij u doden!”
- “Sire, mijn uitgangspunt is steeds, dat het beter is eervol te sterven dan in schande te leven.”

Weer windt Napoleon zich vreselijk op. In de slecht verlichte salon zwaait hij gebarend en loopt wild heen en weer in, zichzelf pratend. De opperhofmaarschalk leunt wezenloos tegen de muur en kan geen woord uitbrengen. Gourgaud in uniform, de muts onder de arm, smeekt hem te getuigen, dat hij al veel eerder verzocht heeft met de keizer te mogen spreken. De opperhofmaarschalk antwoordt niet. Napoleon zegt slechts het een nare trek van hem, Gourgaud, te vinden dat hij over Bertrand en zijn vrouw heeft gesproken. Dan door vermoeidheid overmand, vraagt hij aan Gourgaud met een veranderde stem, wat hij nu eigenlijk wil.

- 67 Voorrang hebben op Montholon? Hem, Napoleon, vaker zien? Dagelijks samen met hem dinen? Verstoord reageert Gourgaud, dat een moordenaar en een rover er geen aanspraak op kan maken zoiets te verlangen. Nu geeft de keizer toe. Hij doet het met verstand, uit gevoeligheid. Misschien ook door een restje vriendschap: “Ik bid u deze uitdrukking te vergeten.....”
- Gourgaud wordt week.... Hij verplicht zich op het duel met Montholon af te zien, als de keizer hem dat schriftelijk opdraagt. Napoleon belooft dat. Hij probeert

Gourgaud van zijn plan het eiland te verlaten af te brengen. Men zal hem in Kaapstad vasthouden, misschien wel in de gevangenis gooien....

“Verloren is verloren. Ik prefereer het voor de vervulling van mijn plicht te sterven.” Nu trekt Napoleon de teugels weer iets aan. “Och, ik ben er zeker van dat u vriendelijk opgenomen zult worden. Lord Bathurst mag u....” “Hoe zo?” “Toch, u brieven zijn hem bevallen.” “Ik heb steeds geschreven dat het goed met mij ging om mijn moeder niet te verontrusten (1). Ik hang niet aan het leven. Ik heb mezelf niets te verwijten.”

Aantekening:

1. Om zijn moeder niet te verontrusten schreef Gourgaud haar zeer optimistische brieven. Hieronder staan enkele er delen uit: het eerste is van 12 januari 1816. ‘Ik verheug me voortdurend de allerbeste gezondheid te hebben... Er heerst hier een zeer gematigd klimaat en een eeuwige lente, de lucht is zeer gezond.’ Hij kondigt de terugkeer over een jaar aan, ‘want ik kan niet langer zonder u. We zijn nu in een aardig landhuis voortreffelijk ondergebracht. De lectuur, de uitjes te voet, de jacht en het werk aan interessante memoires, de hoop mij spoedig in uw midden te bevinden, laten mij de tijd zo aangenaam doorkomen als voor een mens maar mogelijk is, die tweeduizend mijl verwijderd is van het liefste wat hij heeft.’ De beide andere brieven werden in de papieren van Lowe gevonden, die daarvan net als van alle overige een afschrift maakte. Deze is van begin 1817: ‘Feit is, dat het prima met mij gaat, gewend ben aan het klimaat en geen zin heb tot hernieuwde discussies over dysenterie aanleiding te geven.’ De laatste is gedateerd op 25 januari 1818: ‘Ik woon nu heel leuk. Kortom, ik heb soms iets over Longwood te klagen, maar geenszins over Sint Helena.’ Men begrijpt dat Lowe zulke berichten van een lid van het keizerlijk gevolg met groot genoegen naar Europa liet gaan. Want ze konden tot wederlegging van het klagen van Napoleon dienen. (L.P.20.141)

68 De keizer rondt de zaak af. Hij zal alles met de opperhofmaarschalk regelen. Men moet tenminste voor de buitenwacht de schijn ophouden.

“U moet verklaren dat u ziek bent. Ik zal u door O’Meara een doktersverklaring laten geven. Maar luistert u naar mijn raad. Beklaag u bij niemand, spreek niet over mij. Als u weer in Frankrijk bent, zult u het overzicht over het schaakbord krijgen, waarop u te spelen heeft.”

Omdat Gourgaud de brief, die hem verbiedt te vechten, tot aan de volgende ochtend niet heeft gekregen, stuurt de stijfkop Montholon zijn uitdaging. Deze neemt haar op bevel van Napoleon niet aan: “Elk duel tussen ons zou een groot schandaal zijn en het zou de ongelukkige situatie van de keizer meer schade berokkenen.’(1)

Aantekening:

1. In zijn Verhalen uit de gevangenschap laat Montholon geen woord over deze twist horen. Hij volstaat ermee op te schrijven: ‘13 februari: Gourgaud heeft ons verlaten! De van 4 februari 1818 daterende schriftelijke uitdaging, die Gourgaud aan Montholon zond, bevindt zich in het Archives des Affairs Etranger (1804, fo.295), waar zij via een afschrift door Montchenu belandde. ‘U bent de veroorzaker van al mijn lijden’, schreef Gourgaud, ‘u gelooft te overwinnen als u mij tot het uiterste en zwaar te nemen besluit om te vertrekken dwingt Maar ik ga pas weg als ik voor uw intriges wraak heb genomen. Hoe mijn lot er ook uit zal zien, de achting van alle rechtvaardigen zal aan mijn zijde zijn, enz’ De brief van Gourgaud, het antwoord van Montholon en Gourgauds protest daarop bevinden zich eveneens in de papieren van Lowe, gekregen van Gourgaud (L.P.20.141).

69 Gourgaud begon te dreigen,(1) bereikte niets, Zonder naar Bertrand te luisteren begon hij zijn vertrek serieus voor te bereiden.(2) Hij ging naar Plantation naar Lowe en liet hem in aanwezigheid van Gorrequer zijn besluit weten: ‘Ik vraag u’, zei hij tegen hem, ‘mij naar High Knoll of waarheen u ook wilt te laten brengen, als het maar zover mogelijk van Longwood verwijderd is. Ik zou daar niet meer kunnen leven zonder mijn eer te verliezen. Ik ben als een hond

behandeld..... Ik zou nog liever in Frankrijk in de gevangenis sterven dan hier als kamerheer verder te leven en mijn onafhankelijkheid geheel te verliezen....Hij wilde dat noch mijn eer noch een slechte behandeling mij dwingen hem te verlaten.... Ik heb tegen Marchand gezegd: 'Ik zal niets tegen de keizer zeggen, omdat mij dat tot oneer aangerekend zal worden, maar men moet mij niet sarren!' (3)

Aantekening:

1. Hij zou Montholon allereerst bedreigd hebben hem met de rijzweep te tuchtigen. 'Hij is gek', zei Napoleon gezegd hebben, 'hij moet gearresteerd worden!' (Stürmer aan Metternich, 23 februari 1818)
2. O'Meara spreekt in zijn *Voices from St.Helena* niet over Gourgauds vertrek. Maar hij heeft op 6 februari aan Lowe mede gedeeld dat de generaal om de toestemming om Sint Helena te verlaten, zal komen vragen. Toen de gouverneur hem naar Gourgauds beweegredenen vroeg, meende de arts, dat behalve de misverstanden met Montholon ook het actuele ziekzijn van de jonge man meespeelde, die nauwelijks at en zeer vermagerde. 'Hij leefde erbarmelijk', zei O'Meara, 'en was bijna altijd alleen; Napoleon zag hem heel weinig en dineerde maar af en toe op zondag met hem, als hij tenminste werd uitgenodigd, maar lang zo vaak niet als de Montholons en de Bertrands.' (Opgetekend door Gorrequer, L.P.20.145).
3. Opgetekend door Gorrequer, L.P.20.143)

70 Lowe toonde zich welwillende tegenover de opgewondene. Hij stelde dat men hem in Europa zou zien als een geheime boodschapper van Napoleon of hem zou verwijten zijn gebied in de steek te hebben gelaten (1). Gourgaud antwoordde dat hij vroeg ter vermijding van elke verdachtmaking, zo streng mogelijk behandeld te worden, overigens kon het hem niets schelen (2). Omdat Gourgaud vastbesloten is, dringt Lowe niet verder bij hem aan. De gouverneur, die er alleen maar op uit is Napoleon elke actiemogelijkheid te ontnemen, kan zich zelf alleen maar feliciteren met de verwijdering van een man, wiens afhankelijkheid van de keizer hij kent en die wel als eerste tot een dappere onderneming in staat zou zijn. Anderzijds zou Lowe niet de plichtmatige officier zijn, om niet te zeggen politie-beambte, zoals in zijn vorige functie, als hij niet geloofde uit de lichtgelovige en zeer beïnvloedbare Gourgaud door een goede behandeling, ja zelfs doordat hij hem tegen de keizer opzet, waardevolle informatie over het leven van Napoleon in Longwood en diens opvattingen en plannen te verkrijgen. Hij overgiet Gourgaud dus met gevoeligheden en laat een klein huis inrichten, waarin de generaal tot zijn vertrek, dat hij hem gemakkelijk wil maken, wonen zal. Gourgaud keert naar Longwood terug, bezoekt Bertrand en pakt zijn koffers.

Aantekening:

1. In zijn dagboek (II, 469) schrijft Gourgaud : 'Ik ga naar Hudson Lowe, die mij aardig ontvangt, mij de raad geeft geduld te oefenen, tactisch te zijn, want ik bevind mij tussen twee klippen: de ene is verveling, de andere is ambitie. Ik vraag hem mij met uiterste gestrengheid te behandelen.' Dit citaat is interessant, omdat het door twee oorspronkelijke bronnen te vergelijken, de absolute waarheid van generaal Gourgaud bewijst.
2. In zijn brief van 13 februari 1818 aan Bathurst merkt Lowe op dat Gourgaud bij deze woorden 'weende'.

71 Op uitdrukkelijk verzoek van Bertrand richt Gourgaud aan Lowe een officiële brief, waarin hij zijn besluit met gezondheidsredenen fundeert (1). Op deze manier, denken Napoleon en Bertrand, zal Gourgauds vertrek in plaats van schade aan te richten, de zaak van de gevangenen positief beïnvloeden. Want zij zal laten zien, dat Europeanen in dit klimaat niet lang kunnen leven

*

Op de dag voor Gourgauds vertrek laat Napoleon hem roepen. “Dus u zult toch vertrekken.....” “Morgen, Sire.” “U heeft gelijk. Ga eerst naar De Kaap, dan naar Engeland. In Frankrijk bouwt men nu een nationaal leger op; ik zie voor mij dat u de artillerie tegen de Engelsen beveelt. Zegt u toch juist in Frankrijk hoe zeer ik al deze schurken, deze misdadigers haat.....”

Nu betreurt hij ongetwijfeld het vertrek van zijn jonge generaal. Deze heeft hem goede diensten bewezen, dat zegt hij hem, hij is een goed officier, met hem heeft hij zich wetenschappelijk onderhouden en over zijn veldtochten kunnen praten..... Maar het gepasseerde terug te draaien? Men is aan beide zijden te ver gegaan. Hij geeft Gourgaud net als vroeger een klopje op de wang.

Aantekening:

1. Toch noemt Gourgaud in zijn verzoek gezondheidsproblemen niet als enige grond: ‘Sinds de zware ziekte, die ik twee jaar geleden had, is mijn gezondheid wankeler. Ik werd zeer kort geleden door dysenterie-aanvallen of door leverziekte bezocht. Bij dit lichamelijk lijden kwamen nog de geestelijke kwalen. Ik heb veel ellende gehad, de invloed daarvan was veelbetekenend. Dat heeft het restje gezondheid, dat mij nog bleef, vernietigd, zodat ik u moet verzoeken mij de terugtocht naar Europa vriendelijk mogelijk te maken. De lucht van mijn vaderland en de verzorging door mijn familie zal al mijn lijden wegnemen.....’ (8 februari 1818)

72 “Wij zullen elkaar in een andere wereld terugzien. Nu vaarwel.... Omarm mij. Ga nog naar de opperhofmaarschalk voor de brief.”

Gourgaud omarmt, bijna door emotie overmand, zijn gebieder. Hij gaat naar Bertrand om zijn afscheidsbrief te schrijven (1).

‘Longwood, 11 februari,

Sire, op het punt staande mij van dit oord te verwijderen, ondervind ik een zeer pijnlijk gevoel. Al het overige vergetend denk ik alleen maar daar aan, dat ik me van hem, waaraan ik mijn hele bestaan heb gewijd, scheiden moet. Deze gedachte slaat mij neer en ik kan alleen maar wat troost putten uit de overtuiging dat ik steeds mijn plicht heb gedaan. In mijn ongeluk, Sire, waag ik het te hopen dat u zich mijn diensten en genegenheid een beetje zult herinneren, ja, misschien mijn gevoelens en de oorzaken van mijn vertrek gerechtvaardigd zult kunnen vinden en tenslotte dat ik toch uw welwillendheid maar toch uw achting niet verloren heb.

Staat u mij toe, Sire, mijn vaarwel te ontvangen en accepteert u mijn wensen voor uw geluk. Beklaag mijn lot en mag Uwe Majesteit als u zo af en toe aan mij denkt, zeggen: ‘Hij had tenminste een goed hart.’

De opperhofmaarschalk brengt hem de volgende dag het geschreven antwoord van de keizer, het is kort en koel gehouden (2).

Aantekening:

1. Gourgaud II, 529. L.P.20.121
2. Op Gourgauds verzoek probeerde Bertrand bij Napoleon een ‘betere’ brief te krijgen. Dat lukte niet. Bij deze teleurstelling kwam een door Ali veroorzaakte ergernis. Napoleon had hem bevolen de generaal ‘ter verstrooiing op de reis’ de dubbelen van zijn bibliotheek te brengen. Per ongeluk bracht Ali behalve de genoemde banden nog enkele met het keizerlijk wapen erop. De keizer vroeg deze laatste van Gourgaud terug, die, diep gekrenkt, alles terug stuurde. Gourgaud II, 471; Ali, 154; Balmain aan Nesselrode, 16 maart 1818).

73 ‘Heer generaal Baron Gourgaud,

Ik dank u voor de in uw laatste brief uitgedrukte gevoelens. Ik betreur dat de leverziekte, die in dit klimaat zo aanwezig is, uw vertrek noodzakelijk heeft

gemaakt. U bent jong, u heeft talent, u heeft nog een lange loopbaan voor u; ik wens dat u gelukkig wordt. Twijfel nooit aan het aandeel dat u bijdroeg.

Napoleon'

Gourgaud, opnieuw diep gekrenkt, weigert de 500 pond aan te nemen, die Bertrand hem in opdracht van Napoleon aanbiedt om de reiskosten te bestrijden. Als het nodig is, zal hij wiskundeleraar worden.

In de nabijheid van de gouverneur ingekwartierd, die hem van woonruimte, voedsel en bediening voorziet, door luitenant Jackson respectvol bewaakt, wordt hij al spoedig niet alleen door Lowe, maar ook door de drie commissarissen bezocht en gevlid. Bijna elke dag wordt hij 's middags of 's avonds uitgenodigd: in Plantation, bij Stürmer, bij Balmain, bij Montchenu, bij de admiraal of bij de Engelse officieren. Lady Lowe en baronesse Stürmer sturen hem lekkere hapjes, boeken en bloemen. Zijn papieren worden nauwelijks doorzocht. Het is voor hem eenvoudig zijn dagboek te verstoppen. Lowe staat hem toe het concept van het verslag over de Slag bij Waterloo en talrijke naar dictaat van Napoleon geschreven aantekeningen te behouden. Zo brengt Gourgaud een hele maand door zonder bericht van Longwood (behalve dan wat O'Meara hem af en toe vertelt), ja, als een dier dat los is van de ketting en hij is volledig overgeleverd aan zijn nieuwe belangstellende omgeving. Op de vragen, die men hem stelt (1), antwoordt hij zonder voldoende na te denken.

Aantekening:

1. Men leest maar eens in Gourgauds dagboek de laatste bladzijden na, die betrekking hebben op de periode tussen Longwood en zijn inscheping. Dagelijks wordt hij door de een of ander uitgehoord. Hij komt tot eindeloze gesprekken. Lowe, Reade, Gorrequer, de commissarissen, Wynyard, dominee Vernon, Emmett, Baxter bezoeken hem en brengen uren bij hem door, om nog maar te zwijgen over Jackson, die hem nooit verlaat.

- 74 Hij laat zijn woede en gramschap de vrije loop zonder er aan te denken, dat alles wat hij zegt, uitvoerig opgeschreven wordt en tegelijkertijd met hem de reis naar Europa gaat maken. Misschien ook dat hij de krenkingen, die hij ondergaan heeft, nog zwarter afschildert en zijn wraaklust overdrijft (1). Hij hoopt daarmee zich de quarantaine op De Kaap te besparen, direct naar Engeland te reizen en daar zelf de toestemming tot verblijf te verkrijgen. Zijn door Lowe en de commissarissen te boek gestelde 'Indiscreties' hebben overigens minder betekenis dan men ze heeft toegedicht. Er zitten leugens bij, die blijkbaar ontstaan zijn door verwarring. Als Gourgaud verzekert dat het boek van Warden onder leiding van de keizer geschreven is, als hij Stürmer en Montchenu vertelt dat Napoleon en Bertrand hem bevolen hebben zelfmoord te plegen om zo aan zijn lijden een einde te maken of dat men in Longwood, toen het zilverwerk werd platgeslagen, een behoorlijke som ontvangen heeft, dan komen de leugens het duidelijkst naar voren.

Aantekening:

1. Zo schijnt hij vreselijk overdreven te hebben als hij Balmain de oorzaak uiteen zet, waarom hij de door Napoleon aangeboden 500 pond heeft afgewezen en hij zegt: 'Voor mijn behoeften is het teveel, voor mijn eer niet genoeg. De keizer heeft zijn koetsier en zijn lakeien, die terug keerden, evenveel gegeven. Las Cases heeft van hem echter 200.000 francs gekregen. Ik zal mijn horloge verkopen, maar me niet laten vernederen. Wat graaf Bertrand betreft, vraagt u hem mij de 20 pond terugg te geven, die hij me schuldig is. Meer verlang ik niet van hem, maar herinnert u hem er boven alles aan, dat ik in de positie ben de keizer een hak te zetten en zijn geheimen te openbaren, dat mijn dagboek over Longwood in Londen 15.000 pond waard is en dat het er op aankomt mij niet tot het uiterste te drijven.'
(Verslag van Balmain, 16 maart 1818)

Men lette op de suggestie van zijn dagboek, het enige dat hij maakte. De discrete Balmain zal hier de gouverneur wel niets over gezegd hebben.

75 Er bevinden zich ook onbezonnen uitdrukkingen bij, die de door Napoleon gevolgde politiek tot het verkrijgen van een ander verbanningsoord tegenwerken. Zo verklaart hij dat de toestand van de keizer niet slecht is, dat deze als hij zou willen, vluchten kan en Amerika zou kunnen bereiken, dat echter niet wil, maar liever gevangene op Sint Helena is (1) dan een vrij man in de Verenigde Staten en dat het op Longwood aan mogelijkheden om heimelijk met Europa te corresponderen, niet ontbreekt. Tenslotte zijn daarbij talloze aanwijzingen over de stemming, de bezigheden en de leefwijze van de keizer, uitingen, die op zich niet strafbaar zijn en in de loop der conversatie gedaan worden. Hoe denkt Napoleon over de Bourbons? Wat zegt hij over Marie-Louise en zijn zoon? Schrijft hij zijn memoires? Wie is de maker van de beroemde door Montholon ondertekende Remonstrantie? Hoe gedraagt hij zich binnenshuis? Enz. Gourgaud, een uitgesproken praattype, die lange tijd geen toehoorders heeft gehad, geeft op alle vragen rijkelijk antwoord. Tegen Lowe zegt hij dat de vijandschap van Napoleon en zijn persoonlijke uitvallen 'een politieke oorzaak heeft, niet een persoonlijk'. Napoleon zou Sint Helena willen verlaten en om dit doel te bereiken moet hij voortdurend over alles protest aantekenen. Hij verklaart ook Napoleons hardnekkige zwijgen over het aanbod voor de bouw van een nieuw huis.

Aantekening:

1. Stürmer aan Metternich, 14 maart 1818. Dit bericht kan men als een samenvatting van de gesprekken met Gourgaud beschouwen. Montholon heeft dit overgeschreven en als eigen product naar Parijs gestuurd.

76 "Zolang hij in zijn huidige huis blijft (1), kan hij zich inbeelden dat zijn verbanning van voorbijgaande aard is, terwijl de inrichting van een nieuw gebouw het bewijs voor een voortdurend verblijf op Sint Helena zou zijn'. Ook op het eiland is het gerucht gaande, dat de onenigheid met Montholon zuiver een rad voor ogen draaien is, dat Gourgaud de gelegenheid geven zal als vertegenwoordiger van de keizerlijke belangen (2) naar Europa te reizen. Gourgaud ontkent dit enkele malen heftig en geeft zelf de gouverneur zijn woord er op, dat dit niet waar is (3). Lowe gelooft hem. Heeft hij gelijk hem te geloven? Of verliet Gourgaud – zoals beweerd wordt en zoals Montholon verzekert – met een geheime missie van Napoleon op zak het eiland? Balmain zou hem 'hoop op een Koninklijke gastvrijheid in Rusland' gegeven hebben. Gourgaud zou, in Europa aangekomen, zich direct naar de grootmoedige tsaar richten.

Aantekening:

1. Optekening Gorrequer, februari 1818. L.P.20.121
2. Balmain schrijft op 14 maart 181 aan Nesselrode: 'Op Sint Helena gelooft men dat hij door Napoleon met een geheime missie is belast en het gehele breken met Longwood niets als komedie, een geschikte manoeuvre is om de Engelsen te bedotten, waardoor men hem des te meer niet moet vertrouwen. Ik deel die mening niet. Gourgaud is onbezonnen, hij kent de mensen slecht en politieke zaken nog minder. Men kan hem zonder groot risico geen zware taak geven. Hij zou zichzelf onmiddellijk verraden.' Lowe heeft aan Stürmer gevraagd: 'Gelooft u dat Gourgaud de waarheid vertelt en werkelijk met Napoleon gebroken heeft?' Stürmer antwoordde 'dat de generaal zich te onbeheerst gedroeg om aan te nemen dat hij met een geheime missie is belast.' (Stürmer aan Metternich, 23 februari 1818)
3. Gesprek op 10 en 11 maart 1818. Gourgaud zegt tegen Lowe: 'Ik geef u mijn erewoord, dat ik me in geen enkele politieke aangelegenheid mengen wil..... Ik ben met geen enkele opdracht belast.' (L.P.20.121 en 20.143)

77 Montholon zou hem vanuit Longwood een brief gestuurd hebben met de opdracht 'zijn rol niet te overdrijven' (1).

Aantekening:

1. 'De keizer vindt, beste Gourgaud, dat u uw rol sterk overdrijft. Hij is bang dat sir Hudson Lowe de ogen opengaan. U weet hoe sluw hij is! Blijf daarom steeds op uw hoede en bespoedig uw vertrek zonder de schijn te wekken dat u haast heeft. U positie is erg moeilijk. Vergeet niet dat Stürmer geheel door Metternich wordt bestuurd. Vermijd het om over de koning van Rome te spreken, maar breng bij elke gelegenheid het gesprek erop hoe lief de keizer de keizerin heeft. Wantrouw O'Meara. Zijne Majesteit heeft redenen te vrezen dat hij nog banden met sir Lowe aanhoudt. Porbeer er achter te komen of Cipriani dubbel spel speelt. Hoor Mme Stürmer uit, als u denkt dat u dat kunt. Wat Balmain betreft, hij staat zodra dat nodig is aan onze kant. Beklaag u luid over de affaire van de 500 pond en schrijf in deze zin aan Bertrand. Wees niet bang voor actie van die kant. Hij vermoedt niets van uw missie. Uw bericht heb ik ontvangen. Het heeft Zijne Majesteit zeer geïnteresseerd. Montchenu is een oude emigrant en edelman, die men tot bezinning moet brengen, daarmee is alles gezegd. Zo vaak als u in de stad gaat, geeft u een bericht aan 53. Dat is uiteindelijk de veiligste weg, 15, 16, 18.'

Montholon, Longwood, 19 februari 1818 (Dagboek van Gourgaud I, 15)

Dit document, waarover zoveel met inkt is gestreden, is bij ons weten nooit in het origineel naar boven gekomen. Uit onbekende motieven (hield hij het voor te grof?) heeft Gourgaud er nooit gebruik van gemaakt. Daar deed hij goed aan. Deze vervalsing is duidelijk. Montholon heeft deze brief onmogelijk op Sint Helena kunnen schrijven. Een recenter bewijs voor dit bedrog lijkt het opduiken van een schrijver te zijn (Bewijs van 27 april 1934, geleid door M.J. Arnna).

Dit schrijven van drie octovellen met doorhalingen op Franse wijze is voorzien van het watermerk Johannot (terwijl in Longwood alleen maar Engels papier was). Het schijnt 'het eerste ontwerp' van de brief van hierboven te zijn.

'In de eerste plaats', staat er, 'laat u niet uit de rol duwen, die Zijne Majesteit u heeft opgelegd en houdt het ondoorgroendelijke masker op om uw missie ook voor de meest geoefende ogen van het duivelskabinet van Jamestown te verbergen!

Overigens heeft alles wat Montholon aan Gourgaud in deze brief schrijft, geen nut. Ook niet met betrekking tot het gevaar O'Meara, Cipriani, Balmain en tenslotte zichzelf in het verderf te storten. Gourgaud, die steeds door Jackson begeleid werd, kon geen berichten meer naar Longwood sturen. De Fransen hadden onder de Engelsen op het eiland geen medewerkers. Tenslotte is niet te begrijpen waarom Montholon als hij zich al van geheimschrift bediende, de belangrijkste delen van deze brief ongecodeerd liet en pas op de laatste regels (15, 16, 18), die er als een hartelijke groet uitzien, getallen te gebruiken. Men vindt zelden zo'n brutale en tegelijk zo'n slechte vervalsing. Zou Gourgaud een rol en een missie hebben gehad, dan zou Bertrand daarvan geweten hebben, er was geen enkele reden deze zaak voor hem geheim te houden.

78 Ook zou hij hem instructies hebben gezonden (1). In dit alles kunnen we een romantische vinding, zien die veel later door Montholons vruchtbare fantasie opgewekt werd om Gourgaud, met wie hij zich verzoend had, tegen pijnlijke verwijten te beschermen. Balmain, die zeker geen enkele mededeling aan Gourgaud deed, had zelfs gedaan alsof hij Bertrand niet begreep, toen deze hem voorstelde een brief aan Alexander op te stellen (Alexander = de tsaar, rkv). De betrokkenheid van Montholon was zeker geen fantasie. De dagboeken van Gourgaud en Marchand, de papieren van sir Hudson Lowe getuigen ervan (2).

Aantekening:

1. Ook die instructies, als het zou gaan over die, waarvan Montholon beweert dat ze hem in de nacht van 10 op 11 februari zijn gedictieerd, of over andere, waarvan een onbeduidend deel zich in het dagboek van Gourgaud bevindt (aanslag, 22) zijn onwaarschijnlijke producten. Om ons alleen met het eerste bezig te houden: Nooit heeft Balmain op bevel van de tsaar aan Napoleon vragen laten stellen. En nooit zou het Napoleon zijn ingevallen zich op deemoedige wijze punt voor punt van de beschuldigingen te verschonen, die Alexander hem kennelijk ten laste legt. Overigens is dat alles op de vage, zuidelijke manier van Montholon geschreven. Napoleon schreef in een andere stijl en dicteerde op een andere wijze.
2. De oude, grimmige vijandschap tussen Montholon en Gourgaud was bekend. Op 7 februari 1818 schreef Gorrequer aan Blakeny en beval hem elk heftig gebeuren tussen deze beide te verhinderen en zondig geweld te gebruiken: 'Zou u een belediging of een persoonlijke botsing, die voor de ene of voor de andere zijde tot daden leidt, bemerken, dan moet u de tegenstanders scheiden en zondig de wachtofficier als hulp erbij roepen.....'(L.P.20.121)

79 Gourgaud verliet als afgezant, maar als verongelijkt het eiland (1). Hij was niet de man, die tegenover de vijand dubbel spel speelde. Hij zou een leugen nooit met zijn officierswoord hebben gedekt. Als we hem in de toekomst voor de zaak van zijn gebied zien werken, handelt hij – en dat is zijn verdienste – uit eigen motieven (2).

Hij verliet het eiland op 14 maart 1818 zonder nog iemand uit Longwood gezien te hebben (met uitzondering van O'Meara).

Aantekening:

1. Het begin van de brief, die hij op 25 oktober 1818 aan de keizer van Oostenrijk richtte, is in dit licht veel betekenisvol:
'..... Hoewel de aantasting van mijn gezondheid mij bij een langer verblijf een zekere dood liet bevrezen, zou deze reden alleen niet voldoende zijn geweest mij tot vertrek te dwingen, als de keizer niet door geklets en intriges tegen mij opgezet zou zijn geweest..... Het zou mij zeer verdrieten te moeten denken, dat Hij, aan wie ik mijn gehele leven heb gewijd,.....in mij misschien alleen een mens zag, die door ontevredenheid verbitterd of door de duur van zijn lijden moe geworden was.'
2. We kunnen hier niet verder speculeren over het 'geval Gourgaud'. Fr. Masson, die enerzijds in zijn boek 'Autour de Sainte-Hélène' (deel 1) de aanname van de 'missie' grondig weerlegt, heeft anderzijds te hard geoordeeld over Gourgaud. Hij maakt hem tot zondebok van de gevangenschap. Maar er zijn ook verontschuldiging voor hem. Voor deze naïeve tot waanzinnig neigende mens, die te duidelijk waarnam en wiens bloed zo snel kookte, was het leven in Longwood met het giftige geklets van de beide vrouwen, de flegmatieke Montholon en de onderdanige dienstbaarheid tot een hel geworden. Hoewel hij in Longwood ongetwijfeld met onvriendelijke gevoelens verliet, komt hij in Europa weer tot bezinning en verheft aan de vooravond van het Congres van Aken al zijn stem ten gunste van Napoleon.

80 Gedurende de laatste dagen kwam hij een keer tot aan het wachtgebouw en vroeg Jackson de opperhofmaarschalk te halen om hem vaarwel te zeggen. Deze wees dat af onder het voorwendsel dat 'hij niet in aanwezigheid van een Engelse officier gezien wilde worden.' En toch was hij bij Las Cases onder dezelfde omstandigheden wel gekomen. Toen Gourgaud daar zonder een enkele cent stond en om wat geld liet vragen, verklaarde Bertrand dat hij hem wegens respect voor de keizer niets kon lenen, omdat hij de aangeboden 500 pond niet aannam (1). Gourgaud moest uiteindelijk 100 pond van de gouverneur lenen.

Aantekening:

1. Gourgaud II, 482. Stürmer aan Metternich, 31 maart 1818.
Gourgaud gaf eindelijk toe en nam de 500 pond van de keizer aan. Doch Balcombe, die daartoe geen opdracht had gekregen, kon of wilde niet betalen. (Balmain, Bericht 16 maart 1818). Direct na Gourgauds vertrek werd deze som door bemiddeling van Lowe hem naar Londen nagezonden. Gourgaud betaalde de gouverneur het geleende terug en richtte aan hem de volgende brief, die duidelijk toont in welke stemming hij vertrokken is (20 juni 1818):
'Na vertrek van Sint Helena hoor ik dat daar beweerd wordt, dat mijn moeder van Napoleon een pensioen krijgt. De ongelukkige situatie, waarin zowel ik als mijn familie zich bevinden, is de schrijnendste weerlegging van deze leugen; ik kan u bovendien verzekeren dat wat ik bij mijn vertrek terecht vermoedde, volledig bewaarheid is. De hier bedoelde brief is nog niet bij de geadresseerde aangekomen en mijn arme moeder heeft van dit zogenaamde pensioen nooit iets ervaren of gekregen.....'
Inderdaad werd dit pensioen door prins Eugène pas vanaf het midden van 1818 uitbetaald.
'Ik kan nog niet met een zeker gevoel in mijn vaderland terug keren, weet ook niet wanneer dit mogelijk zal zijn, maar hoe afschuwelijk mijn situatie ook zal zijn, ik zal nooit proberen haar ten koste van mijn eer te veranderen. Mijn vijanden namen aan, dat ik bedelbrieven ed. zou schrijven, ze hebben zich vergist. Mijn hart verlangt naar edeler wraak..... Ontvangt heer gouverneur, nogmaals mijn dank voor de vriendelijke houding, die u bij mijn vertrek uit Longwood tot aan de inscheeping zo aardig heeft getoond.'
(L.P.20.204)

81 Hij scheepte zich in op de Camden. Met hem mee reisde William Doveton, de oude boer van Mount Pleasant, die hem op zijn ritten in het grandioze maanlandschap van Sandy Bay (1) vaak tegen gekomen was. Hij voer rechtstreeks naar Plymouth. Lowe had hem ontheffing gegeven van de omweg

naar De Kaap.

*

Veel meer dan het vertrek van Gourgaud (2) betreurde Napoleon de dood van Cipriani, zijn huismeester, boodschapper en vertrouweling. In Longwood, waar hij door zijn geheimzinnig doenerij onbehagen verspreidde, had hij weinig vrienden gehad, ook bij de Engelsen was hij vanaf het begin verdacht, wist echter later – men weet niet zeker op welke wijze – bij hen in de gunst te komen. Zijn dood kwam plotseling. Toen hij op 23 februari bij het diner serveerde, voelde hij een vreselijke pijn in het onderlichaam, viel neer en rolde huilend over de vloer.

Aantekening:

1. William Doveton (1753 – 1843) was lid van de Raad van Sint Helena. Hij werd in Londen door de koning in de adelstand verheven en keerde als sir William op het eiland terug. Hij was een eenvoudig man. Toen hij in een overvolle Londense straat een dame ontmoette, stelde hij voor het gesprek uit te stellen 'tot die tijd, waarop deze processie voorbij is'. De inwoners van Sint Helena, door de Engelsen Yamstocks genoemd, hadden weerplicht. Een dame van het eiland vroeg eens of Londen na het vertrek van de vloot naar China, niet erg saai was geworden.
2. Hij sprak de volgende dag echt onaardig over hem: 'Ik geloof inderdaad dat deze heer verliefd op mij was. Dat begon ik lastig te vinden, ik kon toch niet met hem naar bed gaan, Zijn verstand is gestoord. Hij zal nog zover komen, dat men hem in Frankrijk ophangt of doodschiet. Dat is het lot, dat hem wacht.'
(Stürmer aan Metternich, 31 maart 1818.) Bijna net zo berichtten Balmain en Montchenu.

82 O'Meara beveelt aderlaten, baden en afleidingsmiddelen aan. Omdat hij hiermee aan het eind van zijn kunnen was, wendde hij zich tot Baxter en de jonge Henry (1). Er kwam geen verbetering. Op 27 februari 1818 was Cipriani dood. Tijdens de drie dagen van ziekte liet Napoleon zeer dikwijls vragen hoe het met hem ging. Op 25 februari om twaalf uur 's nachts riep hij O'Meara bij zich. Cipriani was in een soort coma gevallen.

"Als ik mijn arme Cipriani zou bezoeken", meende de keizer, "zou mijn aanwezigheid misschien als opwekker werken en hem bij het vechten tegen de ziekte misschien wel om haar te overwinnen, nieuwe krachten geven?"

O'Meara antwoordde: "Cipriani is nog bij bewustzijn en de liefde en aanhankelijkheid, die hij voor de keizer heeft, zijn zo groot, dat hij bij die aanblik ongetwijfeld zal proberen op te staan."

Deze schok alleen al zou voldoende zijn geweest hem te doden. Napoleon zag er met verdriet vanaf. Toen Cipriani's toestand hopeloos was, was hij zeer bedroefd (2). Hij sprak de wens uit dat men een graf binnen de ommuring van Longwood zou delven. In dat geval zou hij de begrafenis kunnen bijwonen. Deze gunst werd hem echter door een onbekende reden geweigerd. Cipriani werd op het kleine kerkhof van Sint-Paul, vlak bij Plantation House, bijgezet.

Aantekening:

1. In zijn 'Events of military life' (II, 36) geeft Henry een uitvoerige beschrijving van Cipriani's ziekte. Het schijnt een geval van blindedarm ontsteking geweest te zijn.
2. Dokter Baxter bevestigt het in zijn bericht van 27 februari 1818 aan Lowe: 'Hij is zeer teneer geslagen en schijnt vandaag misselijk, vermoedelijk door de aanstaande dood van zijn dienaar Cipriani'. (L.P.20.121) Montchenu schreef aan Richelieu: "We zullen hopen dat de dood op deze mooie weg verder gaat". (18 maart 1818)

83 Bij gebrek aan een katholieke priester sprak dominee Boys boven het graf van deze overtuigde atheïst (1) de protestante gebeden uit. Bertrand en Montholon volgden de kist, gevolgd door sir Thoma Reade, officieren en inwoners. Napoleon bracht deze gehele dag door bij de Bertrands. Rusteloos liep hij van de ene kamer naar de andere.

De keizer gaf O'Meara de opdracht hulparts Henry te vragen of hij als dank voor de behandeling van Cipriani een zilveren theeservies wilde aannemen. De pijnlijk

nauwgezette Henry verklaarde dat hij daarvoor de toestemming van de gouverneur nodig had. Daarop trok Napoleon zijn aanbod in (2).

Aangenaam verrast dat de door zijn fanatisme bekend staande dominee Boys zijn dienaar vrijwillig de laatste kerkelijke eer had bewezen, liet hij hem door O'Meara 25 pond voor de armen en een zilveren snuiftabaksdoos overhandigen. Daarop bracht Vernon, misschien uit jalousie, zijn ambtgenoot in herinnering dat het verboden was van de Fransen geschenken aan te nemen. En Boys zond de doos aan O'Meara terug.

Aantekening:

1. 'Voltaire was zijn orakel', zei Henry, 'maar hij was niet zo tolerant als deze en hij verklaarde alle priesters en koningen (met uitzondering van zijn eigen koning) de oorlog.' Eenzelfde opmerking bij O'Meara (II, 423).
Lowe schreef op 3 november 1816 aan Bathurst: "Cipriani kwam op een dag uit Napoleons slaapkamer en zei geheel verbluft tegen O'Meara: 'Mijn heer wordt gek. Het lijkt bijna of hij in god begint te geloven. Hij heeft aan de dienaar, die het raam sloot, gezegd: 'Waarom beneem je ons het daglicht, dat god geschapen heeft?' Oh, heel zeker, hij wordt gek. Met Waterloo is dat begonnen.'
En Cipriani zou nog gezegd hebben: 'Ik geloof niet in goed, want als hij er was, zou hij een man, die de dood van zoveel miljoenen heeft veroorzaakt, niet in leven laten!' (L.P.20.117)
2. Henry zou hem dit kwalijk nemen: 'Men heeft geprobeerd mij om te kopen en mij in dienst van Napoleon te krijgen.'(Events II, 39)

84 Steeds kleiner wordt de kring van vertrouwelingen rond Napoleon. Balcombe stond bij Lowe allang slecht aangeschreven, Hij verdacht hem ervan in een geheime briefwisseling tussen Longwood en Europa de hand te hebben (1). De joviale leverancier voelde deze groeiende vijandschap, die niets goeds beloofde en hield het voor raadzaam zich uit de voeten te maken. Hij vroeg om een reis naar Engeland, om een verlof van zes maanden te houden (2), die hem door de gouverneur van de Raad van het eiland werd toegestaan. Op 16 maart 1818 kwam hij met zijn beide dochters bij de keizer om afscheid te nemen. Hij had uitbundig op kosten van Longwood geleefd (vanwege de leveranties, rkv) zonder daardoor de gunst van Napoleon te verliezen. In een geheim onderhoud met de keizer werd hij met een bij Lafitte gedeponeerde wissel 3000 pond rijker (3). Dat was de beloning voor de bewezen en een aanbetaling voor de toekomstige diensten. Hij had de opdracht in Europa de leden van de familie Bonaparte te bezoeken en ze nauwkeurig te vertellen over de behandeling van de keizer.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 24 februari 1818. L.P.20.121..
De vriendschappelijke betrekkingen tussen Napoleon en de Balcombes waren Lowe al een langere tijd een doorn in het oog. Zo beval hij, toen de keizer met Nieuwjaar 1818 Betsy en Jane twee prachtige sèvre-stelletjes met bonbons gevuld liet sturen, deze naar Longwood terug te laten brengen. (Gourgaud II, 455)
2. Verzoek van 3 maart 1818. Als reden voerde hij de slechte gezondheid van zijn vrouw op. (Archief van Jamestown, 1818).
Balcombe stelde op 5 maart zijn associé Joseph Cole als plaatsvervanger bij de bevoorrading van Longwood voor. Maar Lowe wantrouwde deze en benoemde Denzel Ibbetson, een verbindingssambtenaar, die met de troepen op de Northumberland naar Sint Helena was gekomen
3. L.P.20.133.

85 Eindelijk, zo leek het, zou hij in Londen stappen ondernemen om het terugroepen van de gouverneur te bereiken (1).

Napoleon zag zijn jonge vriendinnen van de Briars met groot verdriet afscheid nemen, vooral Betsy, die hem in de eerste weken van zijn verbanning zo opgemonderd had.

Aantekening:

1. Hij zou de keizer op Longwood een aantal boeken, brochures, en tijdschriften sturen. De geheel

niet bezwaarde Balcombe stuurde slechts enkele banden op. Naar het continent ging hij niet, maar hij gaf zijn zakenvriend Holmes de opdracht de 75.000 francs bij Lafitte op te nemen. Hij stelde zich niet in verbinding met Madame Mère en Eugène. Was hij werkelijk van plan naar Sint Helena terug te keren? Dat is niet zeker. In ieder geval, zoals we nog zullen zien, was Lowe vanaf september 1818 op de hoogte van zijn heimelijke verstandhouding met Longwood en van zijn terugkeer kon geen sprake zijn. Balcombe bleef werkeloos in Londen.

Later, in 1823, verschaften zijn beschermheren, waaronder speciaal sir Thomas Tyrwitt, hem een voordelige post als schatmeester van Nieu-Zuid Wales (Australië). Hij ging er met zijn gehele gezin naar toe en stierf daar zelf in 1829 op de leeftijd van 47 jaar. Betsy trouwde in 1832 een zekere heer Abell, die haar een dochter schonk. Toen ze weer naar Londen terug kwam, werd ze bezocht door koning Joseph en prins Louis-Napoleon. Na het overbrengen van de sterfelijke resten van Napoleon publiceerde ze in 1843 in de New Century Magazine haar 'Recollections', die succes hadden. Er waren drie oplages. Later raakte Mrs. Abell in geldnood en wendde ze zich tot Napoleon III, die haar bijstond en haar grote landerijen in Algarije schonk. Ze stierf in 1871.

In een gesprek van 17 juni 1818 ondervroeg Lowe Montholon over Balcombe en diens meegenomen wissels, waarvan hij lucht had gekregen. Montholon verklaarde dat Balcombe de keizer er nadrukkelijk om gevraagd had. 'Hij kwam in de biljartzaal en vroeg om hemelwil deze som, die hij dringend nodig had, te lenen, daar hij bijna geruïneerd was. Hij zei dat dit hem redden zou, dat hij de Briars en zijn op het eiland achtergelaten eigendommen als onderpand voor het geld gaf. Toen kwam ook Betsy nog de keizer vleien. Ook Bertrand en O'Meara spraken op dezelfde manier op hem in, zodat Napoleon zich liet vermurwen en tegen Bertrand zei, dat hij kon doen wat hij wilde. (L.P.20.144)

Balcombe heeft de grootmoedigheid van de keizer misbruikt..

2. Noot van rkv: 1 pond was ten tijde van Napoleon 25 francs.

86+
87

De kleine hilde. De keizer droogde haar tranen en met zijn zakdoek en vroeg haar deze als aandenken te behouden. Hij schonk haar ook een haarlok (1). Men heeft in de vriendschap, die het wilde onbezonnen meisje teweeg bracht, tekenen van tedere gevoelens willen ontdekken (2). Napoleon heeft haar zeker alleen als kind beschouwd. Hij was bij haar, amuseerde zich over haar elkaar opvolgende of gelijktijdige verliefdheden en zag haar met plezier om zich heen (3). Maar hoewel haar vertrek en daarmee het verdwijnen van een vrolijk stukje uit zijn omgeving hem pijn deed, zo scheen hij haar toch spoedig vergeten te zijn, want hij sprak bijna nooit meer over haar (4).

Aantekening:

1. Balmain aan Nesselrode, 27 maart 1818. Vele jaren later heeft Mrs. Abell deze herinneringen afgezwakt. Ze vertelt dat Napoleon met haar en haar zuster in de tuin wandelden en Napoleon had, wijzend op de oceaan, die tussen de bergketens de horizon afsloot, gezegd: 'U zult naar Engeland zeilen en mij op deze ellendige rotsen laten sterven. Zie die bergen daar, ze zijn de muren van mijn kerker. Spoedig zult u de dood van keizer Napoleon vernemen.' Niets is onwaarschijnlijker. Juist toen voelde de keizer zich prima. Hij had de Balcombes niet voor eeuwig vaarwel gezegd, want toen was hij er van overtuigd dat ze over zes maanden terug zouden komen.
2. Frémaux: "Une petite amié de Napoléon". Heer Frémaux, wiens werken over Sint Helena niet onverdienstelijk zijn, maar veel onnauwkeurigheden bevatten, heeft deze bewering opgesteld, die slechts op een vergissing van Montchenu berust. Deze heeft in meerdere brieven de verhouding tussen Napoleon en Betsy boosaardig geïnterpreteerd en enige Europese kranten verbreidden deze onzin. De familie Balcombe was hierover zeer verontrust. Betsy wilde wraak nemen op de markies (Montchenu, rkv) en zwoor zijn pruik met ongebluste kalk in te smeren. Ze beweerde dat Napoleon haar voor de uitvoering van dit plan een mooi cadeau beloofd had. Maar helaas was Mrs Balcombe ertegen. (Mrs, Abell, 105)
3. Als hij bezig was of pijn had, liet hij niemand toe, Dat was zo op 23 december 1816 en op 18 oktober 1817.
4. De Bingham's kwamen niet meer op Longwood, omdat de generaal tengevolge van ziek zijn of het humeur van de keizer drie keer niet ontvangen waren. (Montchenu aan Richelieu, 8 januari 1818) Ze verlieten op 30 maart 1819 op de Regent het eiland. Bingham had verzocht om terug geroepen te worden, omdat de Oostindische Compagnie hem niet als lid van de Raad van Sint Helena had benoemd. Hij legde bij de keizer geen afscheidsbezoek af.

III

Lowe en O'Meara

In zijn depêches aan Bathurst beklagde sir Hudson Lowe zich steeds weer over de tegenstribbelende O'Meara, die, omdat hij over interne gebeurtenissen in Longwood niets rapporteren wilde, bijna geheel in dienst van Napoleon leek te zijn getreden. 'Alle beperkingen met betrekking tot de omgang en de briefwisseling van Napoleon Bonaparte zullen tevergeefs blijven', schreef de gouverneur aan de minister, 'zolang men een persoon met het karakter en de gezindheid van O'Meara aan zijn zijde dult'. (1). Het overhandigen van de tabaksdoos aan dominee Boys door O'Meara leek eindelijk een aanleiding tot terugroepen te zijn. Sir Thomas Reade schreef aan de arts 'dat hij behalve in een bijzonder geval, waarvan hij de gouverneur terstond op de hoogte moest brengen, Longwood niet meer mocht verlaten.' (2). Hij legde dus zonder uitleg een bewegingsbeperking op.

O'Meara is weinig geneigd zich te voegen, want hij is van mening dat hij in de admiraliteit een beschermer heeft (3).

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 18 december 1817; 20 en 25 januari 1818. L.P.20.120, 20.121
2. Reade aan O'Meara, 10 april 1818.(L.P.20.122; O'Meara II, 432)
3. Zijn aanname is geheel zonder waarheid. Finlaison had hem op 24 januari 1818 geschreven: 'Beste O'Meara. Uw brieven tot 14 november heb ik ontvangen. Lord Melville vraagt mij u zijn erkentelijkheid over te brengen voor uw informatie, speciaal voor de uiterst nauwkeurige opmerkzaamheid tot in de kleine details. Hij wenst dat u ook in de toekomst met deze inzet, opmerkzaamheid en uitvoerigheid zult doorgaan. Sir Pulteny Malcolm, die net bij met is, verzoekt mij u te vragen in uw gesprekken en in latere schriftelijke mededelingen het noemen van zijn naam zoveel mogelijk te beperken, omdat dit verkeerd aangemerkt zou kunnen worden. Hij beveelt zich bij u aan en spreekt de hoop uit dat deze zware opgave, die u naar zijn mening beter dan wie ook weet te klaren, u niet al teveel problemen geeft!' (L.P.20.231)

89 Hij gehoorzaamt niet aan het opgelegde bevel, gaat naar de Briars om met admiraal Plampin, zijn eigenlijke chef, de situatie door te spreken. Plampin ontvangt hem niet, hierop verzoekt O'Meara zijn ontslag als arts van Longwood (1). De opperhofmaarschalk tekent meteen protest aan. 'De keizer', schrijft hij aan Lowe, 'lijdt sinds zeven maanden aan een chronische leverziekte, die op dit eiland tot de dood leidt. De ziekte is terug te voeren op het gebrek aan beweging, die de keizer door verkeerd gebruik van uw ambt onmogelijk wordt gemaakt.'

De gouverneur neemt O'Meara's ontslag aan en deelt hem mee, dat hij, totdat er bericht van de minister is gekomen over zijn vervanging, in Longwood blijven kan. Maar Napoleon verklaart echter 'daar zijn arts niet meer de noodzakelijk onafhankelijkheid bezat, zal hij zich niet meer door hem laten behandelen'(2). Hoe zal Lowe zich uit deze situatie redden? Hij dringt er naïef op aan dat Napoleon eindelijk besluiten zal dokter Baxter te ontvangen. Op deze wijze, meent hij, zal hij eindelijk over de ware toestand van zijn gevangene zekerheid krijgen.

Aantekening:

1. Bertrand aan Lowe, 13 april 1818. L.P.20.122.
Daarnaast liet Bertrand Gorrequer bij zich roepen en beklagde zich tegenover hem in de heftigste bewoordingen. Hij verklaarde dat de actie van de verwijdering van O'Meara het reeds lang bestaande plan om de keizer te vermoorden bewees. (Optekening door Gorrequer, L.P.20.122)
2. Rond deze tijd gaf de keizer aan O'Meara, met wiens vertrek hij rekening hield, een wissel van 100.00 francs, betaalbaar bij prins Eugène.

90 Wat voor voorstelling maakt hij zich van zijn tegenstander? Het antwoord is opnieuw een 'opmerking', die eindigt met de hoogdravende zin: 'Men mag de Prins-Regent van het voornemen van een moord op de hoogte brengen, opdat hij hem openlijk straft. Doet hij dat niet, dan valt de smaad van mijn dood op het heersende Huis van Engeland.'⁽¹⁾ Ongetwijfeld was de pijn aan zijn lever net in een acuut stadium. De 18^e en de 24^e april waren slechte dagen voor hem. O'Meara gaf hem 'blue pills' (met kwikzilver), een destijds bij leverziektes gebruikelijk middel, maar in het geheim, want officieel was hij niet meer in functie.

Plantation House werd ongerust. En deze onrust groeide, toen op 5 mei 1818 een brief van de slimme arts werd ontvangen, die de gouverneur voorstelde tot dat er een beslissing uit Londen kwam, de vroegere toestand uit mensenliefde weer te herstellen: 'De huidige situatie is vreselijk en zal ongetwijfeld in Engeland en Europa het meest pijnlijke opzien baren. Ik vraag u welke verantwoording uw excellentie op uw schouders neemt als – zolang het mogelijk is, ja, hoogst waarschijnlijk is – Napoleon binnen de vijf of zes maanden, die zullen verstrijken voordat het antwoord van Londen binnen is, door gebrek aan geneeskundige hulp zal sterven.'

Aantekening:

1. 27 april 1818. Stürmer aan Metternick, 3 mei 1818.

De door de keizer gemaakte opmerking werd op de rand van een door Reade aan Bertrand gerichte brief van 25 april 1818 geschreven. Deze brief bevatte een samenvatting van de toestand van de keizer. Over het geval O'Meara zei hij: 'Nadat men tegen mijn arts tekeer is gegaan en hem gedwongen heeft zijn ontslag aan te bieden, dwingt men hem toch om in Longwood te blijven en wil men daarmee overtuigen dat ik hem niet ontvangen kan, ik hem veertien dagen lang al niet gezien heb en hem ook niet zal zien totdat men hem weer in vrijheid heeft gesteld uit de gedwongen situatie, waarin hij zich bevindt, heeft ontslagen en hem geheel zijn uitoefening van zijn artseneroep en zijn volledige geestelijke onafhankelijk weer terug heeft gegeven!' (Bibliotheek Thiers, deel 19)

91 Een tot verbazing werkende druk, die bij de opgewonden Lowe meteen resultaat had. Bij de gedachte dat de zwaar zieke Napoleon zonder geneeskundige hulp met de dood vocht, verschrikt hem. Nee, deze gedachte houdt hij niet vol. Hij neemt zijn besluit van 10 april terug, heft het arrest van O'Meara op en staat hem toe zijn dienst te hervatten.

Dat doet deze ook en hij stuurt al snel (10 mei 1818) een bericht naar Plantation, waarin hij uitlegt dat: 'Napoleon Bonapartes ziekte ongetwijfeld een leverziekte van chronische aard is'.

Ondanks zijn vooringenomenheid tegenover O'Meara schenkt Lowe hem ditmaal zijn vertrouwen. Op 11 juli schrijft hij aan Bathurst: 'De ziekte van Napoleon schijnt een ernstige wending genomen te hebben. Zijn arts is zeer bezorgd.'⁽¹⁾ Maar omdat het in het karakter van de gouverneur ligt ruzie te maken en de zaken complexer te maken, verzoekt hij overste Lascelles, de commandant van het 66^e Regiment, O'Meara de toegang tot het officierscasino van Deadwood te verbieden, dat in dit afgelegen oord de enige verstrooiing aan de dokter biedt. De officieren, die hem gesteund hebben, zoals Lascells en luitenant Reardon, worden spoedig daarna naar Engeland terug gestuurd (2).

Overigens speet het Lowe spoedig dat hij aan O'Meara had toe gegeven. De berichten van Blakeney, de roddel van de bedienden, het snelle herstel van Napoleon en zijn uitdrukkelijke weigering een andere arts te nemen, brachten de gouverneur tot de overtuiging dat hij beetgenomen was en dat men een voorbijgaande onpasselijkheid van zijn gevangene als schrikmiddel had gebruikt.

Vanaf nu zal hij aan een ernstige ziekte van Napoleon niet meer geloven.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst. L.P.20.123
2. In oktober. 1818. Reardon begin de onvoorzichtigheid tijdens een ontmoeting met Bertrand het gedrag van de gouverneur tegenover O'Meara te bekritisieren.

92 Nog steeds ontving Lowe rapporten van Britse of buitenlandse agenten, die hem meldden dat van de kant van de aanhangers van Napoleon nieuwe bevrijdingspogingen gepland zouden zijn. Hyde de Neuville, de Franse ambassadeur in Washington, haatte de gevallen keizer, zoals hij ook de Eerste Consul had gehaat. Hij spoorde de Bonapartistische vluchtelingen in de VS op en gaf aan zijn Engelse collega Bagot fantastische informatie, die deze, zonder het te controleren, naar Londen doorgaf. Het ging om een klaarblijkelijke samenzwering, die Joseph Bonaparte op de troon van Mexico moest brengen. Uit domheid of uit ijdelheid voegde hij aan zijn bericht toe: 'Ik heb goede gronden aan te nemen dat dit plan met andere niet minder misdadige ondernemingen en speciaal met een project met betrekking tot Sint Helena samenhangt..... Ik ben er vast van overtuigd dat de 'Napoleontisch Confederatie in de VS' slechts een schakel in de hele wereld omspannende ketting is, een organisatie, die uitsluitend door anarchie en usurpatie een nieuwe revolutie beginnen wil. '(1) In werkelijkheid ging het om een door een paar arme sloebers opgezette zwendel, waarmee Joseph 4000 pond zou verliezen. Hij trapte er echter niet in. Ondanks dat schreef Hyde de Neuville: 'Over alles moet men bang zijn als Sint Helena met een tot nu toe onbekende strengheid bewaakt wordt', ja, hij gaat zelfs naar president Madison om hem te waarschuwen, hij wordt er echter vriendelijk uitgezet. (2)

Aantekening:

1. 22 september 1817. L.P.20.119
2. Al in het begin van 1817 brachten naar Sint Helena gekomen kranten het foutieve bericht 'Koning Joseph heeft een deputatie Spaanse ontevreden ontvangeren, die hem opgeroepen hebben zich als hun leider op te werpen'. 'Dit bericht', zei Napoleon, 'maakt met niet blij. Joseph heeft wel een goed verstand, maar houdt niet van werken en begrijpt niets van het oorlogvoeren. Hij doet verkeerd zich met een revolutie te bemoeien'.

93 Een ander nog vreemder complot:
Een zekere overste Latapie, vluchteling te Pernambuco, het dichtst bij Sint Helena gelegen punt van de Braziliaanse kust (toch nog 1800 zeemijl verwijderd) zal met goedkeuring van generaal Brayer, een leider van het onafhankelijkheidsleger, dat zich destijds in Buenos Aires bevond (1), een zeer eenvoudig plan hebben gemaakt, dat als men niet goed oplet, heel gemakkelijk zal kunnen slagen. Eerst zullen de samenzweersers een revolutie in Pernambuco beginnen en de macht verkrijgen, dan snelle, goed bewapende oorlogsschepen uitrusten, waarop kleine stoomboten staan, die onder de dekmantel van de nacht Sint Helena naderen en de ontvoering van de keizer zullen proberen (2). Men vergat echter één kleinigheid: er waren toen nog geen stoomboten, die zich op zee konden wagen.

Aantekening:

1. Generaal Brayer, tijdens de Honderd Dagen paus van Frankrijk, sloot zich als een van de eersten in maart 1815 bij Napoleon aan. Bij de terugkeer van Louis XVIII verstoten, vluchtte hij naar Buenos Aires, waar hij in dienst trad tegen Spanje. Hij had in 1800 tijdens de Veldtocht langs de Rijn een jonge Bayerische verleid, Philippine von Freyberg en moest met haar trouwen. Deze veelkeurige en zeer vrij pratende vrouw was een fanatieke aanhangster van Napoleon. Haar dochter Mathilde trouwde in 1823 met Marchand.
2. L.P.20.200; 20.201. In een brief van 22 september 1817 van graaf Molé aan Richelieu worden de

zaken over een ander Amerikaans project belicht: 'Twee met kanonnen bewapende schoeners van 300 ton en een door lord Cochrane uitgerust schip van 71 ton zouden deze expeditie vorm geven. Ze bestond volgens een opgave uit bijna 80 Franse officieren en 700 uit de VS aangetrokken personen. Het ontmoetingspunt van de drie schepen was het eiland Fernando de Noronha aan de Braziliaanse kust, van waaruit het vertrek naar Sint Helena zou geschieden.

Merk op dat dit project nooit heeft bestaan. Is überhaupt een liberale lord voorstelbaar, die zich om Napoleon te helpen met hoogverraad bezig houdt? Dat betekende de ziel van de Engelsen, zelfs de vijanden van de Torry's, volledig te miskennen. Zij waren allen goede patriotten.

- 94 Admiraal Plampin stuurde heel serieus een brief van een zekere kapitein Sharpe, commandant van de Hyacinth, naar Londen, waarin de volgende onthullingen worden gedaan: 'Een pas aangekomen jonge man uit La Plata heeft tekeningen van een boot meegebracht, die onder water met raderen bediend kan worden. Daarvoor zijn zes man nodig en de boot is in staat naar believen aan de oppervlakte of meerdere uren onder water te varen..... De boot is van ijzer en kan op een schip van 150 ton vervoerd worden'.
Na de openlijke aanval en de nachtelijke worsteling hebben we hier ook nog de vlucht met de onderzeeboot. Nu zijn alle mogelijkheden uitgeput.
Lowe's openstaande geest voor elk argwaan is ook ontvankelijk voor deze onzin. Balmain merkt ironisch op: 'De bewegingen van de Bonapartisten in Pernambuco maken sir Hudson Lowe zeer onrustig. Hij werkt voortdurend aan de versterking van de vesting, stelt nieuwe telegrafien en batterijen op en heeft de posten in Longwood verdubbeld. Steeds zie ik hem te paard, omgeven door ingenieurs en met slappe teugel heen en weer stappen'. (1)

Aantekening:

1. Bericht aan Nesselrode, 18 februari. 1818. Balmain had Longwood daarover bericht. Napoleon uitte zich septisch.
Balmain, 15 januari 1818: 'Toen men Napoleon van de plannen van overste Latapie vertelde, was hij zeer verbaasd en zei: "Dat men dat heeft uitgedacht om de kwellerijen van Hudson Lowe te rechtvaardigen."

- 95 Overal ontdekt hij gevaren, intriges, heimelijk contact en misdadige tegenwerking (1). De soldaten, de zeelui, de eilandbewoners, allen komen ze hem verdacht voor. Alles maakt hem aan het schrikken: gedachten, toevalligheden, schaduwen. Als Napoleon twee dagen niet wordt gezien, galoppeert hij direct naar Longwood en laat op Blakeney verwijten neerdalen. Wie weet of de gevangene zich nog onder het armzalig asfaltdak ophoudt, of hij niet ergens vrij rondloopt of zich in een grot verstopt en op de boot wacht, die hem ontvoeren zal.....

*

De angst voor vluchtpogingen en het conflict met O'Meara brachten Lowe uit zijn evenwicht. Omstreeks dezelfde tijd maakte hij ruzie met de commissarissen. Balmain had zijn uitstapjes naar Longwood al enige maanden onderbroken, nu begon hij, misschien uit verveling, er weer mee samen met Gors wandelritjes daar naar toe te ondernemen. (2)

Aantekening:

1. Ook Bathurst spoorde hem aan tot steeds strengere bewakingsmaatregelen. Een brief van 23 april 1818, die in juli op Sint Helena aankwam, meldde dat tussen Longwood en Bahia langs de omweg van De Kaap heimelijk postverkeer aan de gang was. 'Enkele dagen geleden nog werd aan een individu uit Londen door een reiziger uit Brazilië een pakket brieven uit Longwood overhandigd'. Het staat vast dat de Fransen herhaaldelijk van de sympathie van de handelskapiteins gebruik maakten.
2. Gors was kort na zijn aankomst op Sint Helena naar De Kaap doorgereisd om daar voor zichzelf en Montchenu paarden te kopen. Toen hij terug kwam, viel hij zo ongelukkig uit het zadel, dat hij zijn

bovenbeen brak. Hij moest lange maanden in bed liggen en hinkte vanaf toen. Het ongeluk droeg veel bij aan zijn verbittering tegen Montchenu, want die had zich totaal niet om hem bekommerd. Pas begin 1818 was Gors weer in staat uit te rijden.

96 Ook zijn Oostenrijkse collega nodigde hij daarbij uit. In de laatste meidagen vindt een ontmoeting plaats met Montholon en Bertrand en het komt tot een ongedwongen samenzijn. De volgende ochtend begeeft Stürmer zich ambthulve naar Plantation. Lowe kijkt hem aan en zegt geen woord tegen hem. Stürmer staat op het punt te vertrekken als de gouverneur hem terug roept: 'U was gisteren in Longwood', zegt hij op snijdende toon, 'ik ben daarvan op de hoogte'. 'Dat verbaast mij niet', zegt de Oostenrijker, die probeert de rust te bewaren. 'onze ontmoeting vond op de openbare weg plaats, iedereen kon ons zien.....'

Tegen Balmain waagt Lowe het niet zo hoog van de toren te blazen. Maar hoe zou hij de Russische commissaris terecht wijzen als hij wist dat diens hoffelijke en bemoedigende gedrag Longwood zo zeer bemoedigd had, dat Bertrand, als hij hem eens alleen aantreft, tegen hem zegt: 'De keizer, die niet van ruzie houdt, op deze rotsen een onmenselijke behandeling ondergaat en zich door de hele wereld in de steek gelaten voelt, zou aan keizer Alexander, zijn enige hoop, een brief willen schrijven. Neem op u dit te bevorderen, ik bezweer het u.' Hij maakt een beweging alsof hij de brief al uit zijn zak wil halen. 'Nee', protesteert Balmain, 'dat kan ik niet doen. Dat is een verzaking van mijn plicht.' 'Zeker niet, want keizer Napoleon doet in deze brief aan Alexander belangrijke onthullingen. Het gaat er niet alleen om een groot mens in nood te helpen, maar ook om Rusland een dienst te bewijzen'.

97 'Men zal daar dit schrijven met genoeg en enthousiasme lezen. Men zal er door verrukt zijn. Als u het niet naar Rusland stuurt, dan betekent dat een nalatigheid, een verwaarlozing van de belangen van uw regering of veel meer het opgeven van de Russische belangen in de Engelsen. Ik merk overigens op, dat men u in deze brief beschrijft op een manier, die uw geluk bevorderen zal.'

'Ik beloof u mijn regering trouw te berichten wat u mij mondeling zegt. Maar ik kan geen brief aannemen. Daartoe heb ik het recht niet. En als ik het zou doen, werd mijn handelswijze afgekeurd.'

'Pah', roept Bertrand uit, 'men zou u op Sint Helena verwijten en in Rusland belonen. Daar ben ik zeker van! Nu, denkt u er maar serieus over na.'(1)

Op zondag 3 mei nodigt Balmain, kennelijk op afspraak, Montchenu en Gors uit om met hem naar Mulberry Gut onder Longwood te gaan. Napoleon, die hen bekijkt, riskeert een beslissende toenaderingspoging. Hij stuurt de commissarissen, waarbij zich ook Montholon en Bertrand, volwassenen en kinderen hebben gevoegd een picknick met champagne en koffie, alles in het vergulde zilver door Pierron en zijn lakeien geserveerd. Het kleine gastmaal verloopt genoeglijk en de deelnemers gaan pas 's nachts uit elkaar, niet nadat Balmain en Montchenu een officiële uitnodiging voor Longwood hebben ontvangen.

Aantekening:

1. Bericht Balmain, 10 april 1818. Dit verzoek was overbodig, omdat Napoleon met de medewerking van Balmain, Gourgaud als vertegenwoordig van zijn belangen bij de tsaar naar Europa had gestuurd. Het was de tweede keer, dat Bertrand Balmain een brief van Napoleon wilde aanreiken. (Bericht van Balmain, 15 januari 1818)

98 Op de terugweg via Hutt's Gate lachen de commissarissen bij de gedachte aan de woede, die dit voorval bij Hudson Lowe zal opwekken. Maar omdat de gouverneur bij Napoleon de deuren gesloten vindt en met O'Meara ruzie heeft, dus uit Longwood niets meer verneemt, is het hun taak zich persoonlijk en wel op hun eigen wijze inlichtingen te krijgen. Vooral Balmain geeft het plezier Lowe, die hem onlangs een nare streek geleverd heeft, iets terug te geven. Een Russische oorlogsbrik, de Rurik, was in het zicht van het eiland gekomen en de commandant had door signalen een ontmoeting met Balmain verzocht. Reade zegt tegen de commandant dat hij dit in orde zal brengen, snelt met Plampin naar Jamestown. Ze gaan aan boord van de Conquerer, die in de baai ligt en zeilen naar de Rurik toe. Ongetwijfeld hebben zij de brik opdracht gegeven zich te verwijderen, want deze geeft een saluutschot en verdwijnt. Dit is een zware belediging en Balmain neemt hem dat kwalijk. Lowe heeft zich uit angst voor een ontmoeting tussen Balmain en zijn landgenoten tot een onbezonnen daad laten leiden. Vreest hij uiteindelijk dat Balmain met de Russen een complot opzet om Napoleon bij een vlucht te helpen? Als de keizer van dit voorval hoort, is hij verstoord. 'Ha, ha', roept hij uit, 'ik ben dus niet de enige, die men een streek levert. Hier hebben we een zware en officiële belediging tegenover Rusland, tegenover de machtigste heerser!' Hoewel Plampin zijn excuses aanbiedt, zal Balmain hem en ook Lowe lange tijd niet vergeven.

Tussen de gouverneur en de commissarissen begon dus een oorlog, die straks nog vele gedaanten kent. Het vriendschappelijk omgaan met elkaar is afgelopen: de uitnodigingen vanuit Plantation House, de uitstapjes met lady Lowe en haar dochters zijn voorbij.

99 Lowe verliest al snel alle maat: op een keer gaat hij woedend naar Balmain toe om te controleren of Bertrand bij hem voor het ontbijt is uitgenodigd; een andere keer geeft hij Montchenu een vreselijke uitbrander. 'Men schrijft mij, men beschuldigt mij', roept de markies uit, 'maar ook ik zal schrijven en mijn regering zal mij geloven.' Commissaris Stürmer, die zoals gewoonlijk bij hem op bezoek komt om voor zijn verslag naar Wenen informatie te halen, past tegenover Lowe eerst een hardnekkig zwijgen toe en maakt hem dan een heftige scène. De Oostenrijker spreekt over de gezondheid van Napoleon: 'Als u mij zegt, dat Bonaparte aan een leverziekte lijdt.....' De gouverneur springt woedend op. Wil Stürmer de bewering van de Fransen overnemen dat het klimaat dodelijk is? 'Ik? Heb ik u gezegd, dat hij aan een verstopping van de lever lijdt? Nee, heer baron, dat heb ik nooit tegen u gezegd, ik sprak van incipiens hepatitis'. 'Incipiens hepatitis betekent begin van een leverontsteking.' Lowe antwoordt, ieder woord afwegend: 'Ik heb met u over het begin van een verstopping gesproken, maar niet van een aandoening. Dit verschil is zeer belangrijk..... Dat is u zeker wel verteld in Longwood. Ik zie duidelijk wanneer men tot Napoleons werktuig wordt'. De commissaris van Zijne Christelijke Majesteit verstijft: 'U vergist u, heer gouverneur, wij worden zeker niet het werktuig van Napoleon Bonaparte. Ieder van ons is voldoende in staat om de waarheid te onderscheiden bij wat men ons graag zou willen laten geloven.'

100 'U doet er beter aan niet naar Longwood te gaan'.
Gorrequer, die alles opschrijft, begint te lachen. Lowe en Stürmer gaan naar een openlijke confrontatie toe.
'U wordt altijd boos', zegt de Oostenrijker, 'en u heeft het aan uw woede-aanvallen te danken als men het vermijdt met u in debat te geraken. Niemand wil graag onzin zeggen.'
'Wat, onzin? Ik zeg onzin? Gorrequer, heb je dat gehoord? Onzin!.....'
In zijn bericht aan Metternich schildert Balmain deze scène en hij voegt er aan toe: 'Het zal ons nooit gelukken onze verhoudingen met de gouverneur bevredigend te houden. Om hem te bevallen moet men alleen op zijn manier en volgens zijn bekrompen denkbeelden denken, zien en handelen, al zijn overdrijvingen billijken, van alles dat hier gebeurt, geen notitie nemen en zich in zijn verslagen beperken tot de mededeling dat Bonaparte nog onder de levenden verkeert. Men zou nooit de grond van Longwood mogen betreden, met iedereen, waarmee hij ruzie maakt en dat worden er dagelijks meer, op voet van oorlog moeten staan, zichzelf moet men tot spion maken om hem alles wat er gezegd wordt trouw te vertellen, kortom, zich elk moment dat het hem schikt, klaar staan om op onderdanige wijze vraag en antwoord te geven..... Ik twijfel eraan of sir Hudson Lowe zijn post, waarvoor hij niet geschikt is, nog lang zal bekleden. De openbare mening is tegen hem..... Zijn inzichten rechtvaardigen volgens hem al zijn handelingen. Volgens dit principe ontziet hij niemand en maakt hij zich gehaat. De Engelsen zijn bang voor hem en ontvluchten hem. De Fransen lachen hem uit, de commissarissen beklagen zich en de hele wereld is het er over eens dat hij niet goed bij zinnen is'. (1)

Aantekening:

1. Bericht Stürmer, 1 juni 1818.

101 Na zulke botsingen schrijven de commissarissen aan hun regeringen en Lowe schrijft aan Bathurst: 'Men beklaagt zich en vraagt om bijstand'. De eerste, die een antwoord ontvangt, is Stürmer, zij bevat een ernstige straf: zijn terugroeping. Metternich, die al wegens de affaire Welle ontstemd is en moeilijkheden met Engeland vermijden wil, vindt het het gemakkelijkst zijn afgezant te verwijderen en hem – een klaarblijkelijke daad van ongenade - als algemeen consul naar de VS te sturen. Montchenu krijgt ook nog de titel van Oostenrijks commissaris erbij. Stürmer, diep gevallen, probeert zich te rechtvaardigen, pakt echter zijn spullen in. Lowe verbergt zijn vreugde met moeite.
Voordat de Oostenrijkse commissaris vertrekt, richt hij tot de gouverneur een begrijpelijk verzoek. Nu hij zijn ambt aan Montchenu heeft overgedaan en op het punt staat zich in te schepen op de Northumberland, zou hij tenminste eenmaal de gevangene van Europa willen zien. Lowe verzet zich uit alle macht. Zal Napoleon de gelegenheid aangrijpen de gevolmachtigde van zijn schoonvader een boodschap mee te geven? Maar hoe het verzoek af te wijzen? Hij verzaakt al, omdat hij Gorrequer met Montholon over deze ontmoeting laat onderhandelen, hoewel hij precies weet dat hij Napoleon daarmee pijn doet en dat Stürmer in eigen persoon bij Bertrand moet komen vragen. Als vervolgens Napoleons toestand verergert, schrijft hij met een beroep daarop aan Stürmer, dat deze de keizer nu niet kan bezoeken. Stürmer laat niet los en verklaart bereid te zijn zijn vertrek desnoods enkele dagen uit te stellen. Waarop de gouverneur categorisch verklaart dat hij zijn toestemming tot deze ontmoeting niet kan geven.

102 'Omdat hij u niet als commissaris en ook niet als privépersoon ontvangen kan, kan ik aan de verzoeken van graaf Bertrand of graaf Montholon niet voldoen en u door een van deze heren aan hem voorstellen laten'.(1).

Stürmer zag af van tegenvoorstellen en verliet het eiland. Geheel zonder geld had hij bij Lowe een lening van 300 pond moeten aangaan.

Longwood zag Stürmer met lede ogen gaan. 'Napoleon is verontrust, omdat Oostenrijk zijn commissaris heeft terug geroepen', schreef Balmain. 'Hij heeft mij via Montholon laten zeggen dat hij blij is mij in zijn buurt te hebben, dat ik op deze rotsen een indirecte, voor zijn veiligheid zeer wezenlijke controle uitoefen, dat hij van de grootmoedigheid van onze verlichte gebieders hoopt dat deze een ongelukkige vorst nooit in de steek zou laten, dat hij hem bij de herinnering van de oude vriendschap bezweert hem uit dit dodelijk verbanningsoord te bevrijden en hem een ander, minder ongezonde plek aan te wijzen, dat hij dat als onbepaalde heerser van Europa eenvoudig bewerkstelligen kan....'

Montholon zal wel weer op zijn manier overdreven hebben, maar toch beroert dit appèl op tsaar Alexander ons hart. Wordt hij, die in Erfurth Napoleons hand greep, toen Talma dit vers uit de Oedipus uitsprak: 'De vriendschap van een groot man is een geschenk van de goden', doof zijn voor zijn klagen? Balmain kan niet bemiddelen. Zeker was hem niets liever geweest dan dat zijn gebieders de hand ter verzoening had uitgestrekt.

Aantekening:

1. Lowe aan Stürmer, 10 juli 1818.

103 Maar hij heeft weinig hoop. Alexander, die zich geheel op politieke en religieuze zaken geworpen heeft, is momenteel de Europese heerser, die het minst in de gelegenheid is om Napoleon te helpen. Aan het einde van zijn dépêche verzoekt Balmain zijn regering hem terug te roepen. Tussen de Fransen, die zich opdringen en de gouverneur, die hem negeert, is hij bang voor zijn carrière. Een nieuwe actie van Longwood versterkt hem in deze mening.

'Baron Stürmer', zegt Montholon op een dag tegen Balmain, 'heeft zich in Longwood slecht gedragen. Als vertegenwoordiger van de Oostenrijkse keizerlijke familie had hij daar een mooie rol kunnen spelen. Men verlangde van hem slechts berichten over Marie-Louise en dat heeft hij geweigerd. De keizer wenste hem 100.000 francs te lenen of hem historische memoires te overhandigen, die hij voor zes- tot zeventigduizend pond had kunnen verkopen. Doch hij heeft ons weinig vertrouwen gegeven en zichzelf daarmee beschadigd. Balmain begrijpt de wenk. Als hij tussen Napoleon en de tsaar als bemiddelaar wil dienen, hoeft hij slechts zijn prijs te noemen. Hij wordt niet ongerust, maar glimlacht. Montholon is ervan overtuigd dat hij op het aas toehapt en zegt meer: 'Onze stukken komen in Europa en worden daar gedrukt als wij de overbrengers – reizigers, officieren, kooplieden en kapiteins van vrachtschepen – de gehele opbrengst laten behouden. De 'Opmerkingen bij de rede van Lord Bathurst' (1) zijn op deze wijze naar Europa gekomen en we hebben nu een kostbaar manuscript, dat we openbaar willen maken. Wilt u het doen? We bieden het u van ganser harte aan'.

Balmain strubbelt schertsend tegen 'dat hij als hij in het bezit van stukken van Napoleon was, deze onmiddellijk naar keizer Alexander zou sturen.'

Aantekening:

1. Dit werk is (als origineel Nederlands exemplaar, 1818) in bezit van Roel K Vos.

104 Hij breekt het gesprek af en gaat. Hij bericht nauwkeurig en uitvoerig zijn minister en omdat de atmosfeer, die hem omgeeft, hem drukkend lijkt, denkt hij aan verandering van lucht. Er doet zich een gelegenheid voor tot een reis naar Rio de Janeiro (1). Op 22 april 1818 scheept hij zich in en voelt zich gelukkig deze tijd van wantrouwen, pesterijen en constante onrust achter zich te kunnen laten.

*

Tengevolge van de vervanging van Balcombe door Ibbetson was er tussen Gorrequer en Bertrand onenigheid ontstaan over de boekhouding. Lowe, die voor alles bewijzen wilde hebben, verlangde vanaf nu dat elke uitgave door een bewijs naar Ibbetson gedekt zou zijn.

‘Spoedig zal ik mijn hemd niet meer kunnen laten wassen zonder bewijs’, zei Napoleon. Een door de tacteloosheid van Lowe ontstaan voorval maakte de relatie met de Fransen nog ingewikkelder. Ordonnance-officier Blakeney vroeg ‘de voor een Engelsman onwaardige plicht’ (zoals O’Meara zich uitdrukte) uitdrukkelijk om van zijn taak ontheven te worden.

Aantekening:

1. Admiraal Plampin bood hem de tocht op een brik aan, die eind april weg zeilde en in oktober naar Sint Helena zou terug keren.
2. L.P.20.153. In de loop van zo’n gesprek met Gorrequer bemerkte Bertrand een onbedachtzaam woord in de uitingen, die Gourgaud zo kwalijk werden genomen en die men overigens ook bij Montholon opmerken kan. Bij de erkenning dat door het instellen van bewijzen (een soort vrachtbrieven, rkv) Lowe wilde verhinderen dat er grote sommen geld in handen van de Fransen zouden komen, riep hij uit: ‘De keizer hoeft maar één woord te spreken om miljoenen te krijgen. Hij hoeft alleen maar zo’n stukje papier als dit hier af te geven en het zou miljoenen waard zijn. (L.P.20.122). Zulke plaatjes maakten Lowe aan het schrikken en bewogen hem zijn waakzaamheid te verdubbelen.

105 Men vroeg meerdere luitenanten van het 66e Regiment, maar ze sloegen alle deze post af. Uiteindelijk wendde Lowe zich tot eerste luitenant Lyster, zijn oude regimentskameraad, die hij naar Sint Helena had meegenomen om hem de daar onbelangrijke taak van inspecteur der kust en van de militie op te dragen. Deze keus was slecht. Lyster was een der intimie van Lowe en volledig door hem geprogrammeerd. De gouverneur wees hem luitenant Jackson, Gourgauds voormalige bewaker, toe.

Toen Lyster naar Longwood ging, gedroeg hij zich eerst vleidend tegenover Mme de Montholon. Toen weigerde hij met O’Meara net zoals Blakeney gedaan had aan dezelfde tafel te eten. Dat was een bewuste belediging. Napoleon nam de strijdbijl op. Daar hij wist dat Lyster op Corsica gediend had, liet hij Lowe via Bertrand een zeer bijtende brief toekomen.

‘Wij stellen tot onze verbazing vast dat eerst luitenant Lyster dezelfde is, die in Ajaccio, de stad waarin het ouderlijk huis van de keizer staat, het commando had. De keizer heeft redenen om hem als zijn persoonlijke vijand te beschouwen. Heer Lyster hoort niet bij het Engelse leger. Hij zal alles zeggen wat u bevalt, omdat hij geen eigen wil, geen eigen geweten heeft, maar het met u eens is, dat betekent onze verklaarde vijand is. De man past ongetwijfeld beter bij u dan een luitenant, die een eigen faam en een eigen geweten heeft’. (1)

De gouverneur antwoordde dat hij de eerste luitenant, die al met zijn werk begonnen was, niet meer zou terug trekken.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 27 juli 1818. (L.P.20.123).

Deze brief van Bertrand van 22 juli 1818 is gedeeltelijk gepubliceerd. Mme Bertrand nam het Napoleon lang kwalijk, dat hij de opperhofmaarschalk deze brief had laten schrijven. Verling merkt op 9 september 1818 op: 'Ze heeft het de keizer nog steeds niet vergeven dat hij haar echtgenoot in verlegenheid heeft gebracht, toen hij hem de brief aan Lyster dicteerde.'
(NB. Rkv: in 2005 is er een boek verschenen over en door Verling; 'Napoleon and docteur Verling on Saint-Helena' door J.David Markham. De hier genoemde brief staat daar echter niet in!)

¹⁰⁶ Door een werkelijk onnodige domheid of tijdens een choleriche aanval, die hem van alle redelijkheid beroofde, toonde hij deze brief aan Lyster. Deze werd woedend en schreef aan Bertrand een uitdaging, waarin hij hem 'een gemene en onderdanige fluisteraar van de beruchte Corsicaan' waagde te noemen. De opperhofmaarschalk verwaardigde zich niet te antwoorden. Hierop schreef Lyster, dat als hij hem geen genoegdoening gaf, hij hem met de zweep zou tuchtigen. Bertrand stuurde deze brief aan Lowe en verklaarde dat hij zich voor hem ter beschikking stelde, omdat Lyster immers slechts in zijn opdracht handelde. Had hij enig eergevoel gehad dan had de gouverneur zijn ondergeschikte, die zich tegenover een generaal en gevangenen zo schandalig gedroeg, moeten bestraffen. Uit vriendschap voor Lyster dempte hij deze affaire en volstond ermee de eerste luitenant uit Longwood te verwijderen en Blakeney weer aan te stellen.

Hudson Lowe was ook de oorzaak van een ander zwaar onrecht. Hij gaf de officieren van het garnizoen te verstaan dat ze zich met Lyster solidair moesten verklaren. Vanaf dit moment worden graaf en gravin Bertrand maatschappelijk genegeerd. (1) De gouverneur ziet in deze maatschappelijke boycot van de Bertrands een twijfelachtig voordeel: het beperkt het verkeer met Longwood en maakt tegelijkertijd de situatie voor Bertrand, die hij bijzonder haat, onhoudbaar om hem daarmee te bewegen Sint Helena te verlaten.

Aantekening:

1. 'Sindsdien graaf Bertrand geweigerd heeft met eerste luitenant Lyster te duelleren, is hij in zo'n situatie terecht gekomen, dat niemand hem meer bezoekt, met hem spreekt of hem groet. Als Rus hoof ik de mening van de Engelsen niet te delen en ik ga door met tegen hem hoffelijk te zijn'. (Balmain aan Nesselrode, 20 december 1818)
Toen later in de plaats van Blakeney de nieuwe bewakingsofficier Nicols aantrad, maakte Bertrand hem een beleefdheidsbezoek. Op uitdrukkelijk bevel deed Nicols geen tegenbezoek. (Dagboek van Nicols, L.P.20.120)

¹⁰⁷ Op deze tijd verliet O'Meara het eiland. Daar lord Bathurst van ondersecretaris Goulburn (die met Gourgaud sinds zijn aankomst in Londen meerdere gesprekken had gehouden) vernam dat het met de gezondheid van Napoleon niet zo erg was als O'Meara weergaf (1), aarzelde hij niet langer aan Lowe's voortdurende bezwaren gehoor te geven en hij gaf zijn toestemming tot verwijdering van de dokter van Sint Helena. Napoleon zou zich vanaf nu door Baxter of een andere arts, die hem genegen was, laten behandelen (2). Lowe haastte zich de Ier, waarvoor hij bang was en die hij haatte, de slag toe te dienen. Hij liet hem door Wynyard het bevel geven zijn ambt onmiddellijk neer te leggen zonder verder met iemand van Longwood in contact te treden. O'Meara begaf zich naar Napoleon. Voor de keizer, een gewoontemens, die zich tegen een wisseling van gezichten verzette, was het een sterk verlies. De onderwerping en de praatzucht van de dokter waren hem aangenaam geweest. Sinds Cipriani's dood vormde O'Meara zijn enige verbinding met de buitenwereld, het eiland en haar bewoners. En overigens was het het toppunt om hem zonder te vragen zijn arts af te nemen (3). Hij kon daaruit concluderen hoe weinig vanaf nu zijn gezondheidstoestand van invloed was op de besluiten van Lowe. Desondanks nam Napoleon het bericht gelaten op:

‘De misdaad aan mij zal des te sneller volbracht zijn, ik leef al te lang. Het Britse kabinet kent geen medelijden. Ik had, toen de paus in Frankrijk was, beter mijn arm kunnen afhakken dan zijn arts ontvoeren’.

Aantekening:

1. Goulburn aan Bathurst, 10 mei 1818. We komen daarop terug in het volgende hoofdstuk.
2. Bathurst aan Lowe, 16 en 18 mei 1818. De admiraliteit kon O’Meara niet redden.
3. Hudson Lowe stuurde aan Bertrand een eenvoudige notitie.

108 O’Meara zegt hem welk dieet hij moet aanhouden en welke middelen hij bij een komende aanval moet gebruiken.

‘Zodra u in Europa bent’, gaat de keizer verder. ‘zoekt u mijn broer Joseph op of u stuurt iemand naar hem toe. U zult hem mijn wens overbrengen, dat hij u de vertrouwelijke brieven overhandigt, die keizer Alexander en Frans, de koning van Pruisen en de overige Europese vorsten aan mij gericht hebben. Ik heb ze hem in Rochefort overhandigd. U maakt deze brieven openbaar om de heersers met schande te overladen en de wereld te tonen hoe ik door deze vazallen gehuldigd werd, toen ze mij om gunstige relaties smeekten of mij baden hun kroon aan hen te laten. Toen ik de kracht en de macht had, vochten zij om mijn bescherming en om de eer van verbondenheid, ze likten mijn laarzen. Nu, in deze positie, zijn zij mijn onderdrukkers en nemen zij mijn vrouw en kind af’. (1)

Hij hield in, misschien door al te tere herinnering overmand, ging dan verder: ‘Als u over leugens hoort, die over de tijd, die u aan mijn zijde heeft doorgebracht, openbaar zijn gemaakt en u kunt zeggen: ‘Ik heb met mijn eigen ogen gezien dat dat niet waar is’, dan weerlegt u die leugenpraat’.

Aantekening:

1. De brieven van Napoleon aan de heersers waren lange tijd onvindbaar, zowel origineel als in afschrift. Josph beweerde niets ontvangen, Maret niets bewaard te hebben. Maar aan het eind van 1820 werd keizer Alexander op de hoogte gebracht door Jomini, dat een zekere Monnier, ongetwijfeld een stroman, brieven van de tsaar voor 10.000 pond aanbood. Na enkele keren vermarkt te zijn, werden deze documenten – namelijk 32 eigenhandig geschreven brieven van Alexander en twee brieven van keizer Paul – voor de prijs van 175.000 francs voor Alexander gekocht. De brieven van de andere monarchen geraakten door nog onbekende verkopen in het bezit van Napoleon III.

109 Uiteindelijk dicteert hij Bertrand een aanbevelingsschrijven voor O’Meara, dat hem bij zijn familie en vrienden gelovig zal maken. Op de achterkant schrijft hij eigenhandig: ‘Als hij mijn lieve Louise ziet, vraag ik haar hem toe te staan haar de hand te kussen. Napoleon, 25 juli 1818’. (1)

Tenslotte gaf hij hem als persoonlijk aandenken een snuiftabakdoos en een bronzen beeldje. Daarnaast vertrouwt hij hem ter publicatie in Europa meerdere manuscripten toe. (2). Hij herhaalde dat hij de aanwezigheid van zijn verwanten op Sint Helena niet wenste, zij zullen ‘de vernederingen, waaraan hij hier bloot staat, niet mee aanzien’.

‘U zult mijn lieve Louise en ook mijn voortreffelijke moeder en Pauline van mijn liefde verzekeren. Als u mijn zoon ziet, omarm hem dan van mij. Hij moet nooit vergeten dat hij als Fransman geboren is. Brengt u lady Holland mijn gevoelens van hoogachting en mijn dankbaarheid voor haar goedheid over.’

Dan – een zeldzaam gebaar bij hem – schudt hij de arts de hand en zegt zachtjes: ‘Leef wel, O’Meara, wij zullen elkaar niet meer terug zien. Wees gelukkig.’

Aantekening:

1. O’Meara II, 445. O’Meara bracht deze brief, verstoppt in een schoenzool, naar Europa.
2. In de eerste plaats een protest tegen de uitingen, die Napoleon in het ‘Manuscript, venu de Sainte-Hélène, d’une manière inconnu’ worden toegedicht. Dit geschrift van Napoleon droeg de titel ‘Naar dictaat opgeschreven argumenten als antwoord op de vraag: Is de als ‘het handschrift uit Sint

Helena' betitelde, in 1817 in Londen gedrukte publicatie het werk van Napoleon of niet?' O'Meara nam ook een afschrift mee van De Veldtocht uit 1815.

110 Toen de arts O'Meara Napoleons slaapkamer uit kwam, ontving Wynyard hem met verwijten dat hij ongehoorzaam was geweest aan de hem opgelegde bevelen. O'Meara antwoordde dat hij niet meer onder bevel van de gouverneur stond. Wynyard voerde hem af naar Jamestown, waar men hem direct aan boord van de Griffon deed gaan, die pas een week later (op 2 augustus) in zee zou gaan.

Ondanks dit overdonderende vertrek gelukt het O'Meara zijn belangrijkste papieren in veiligheid te krijgen. Terwijl hij bij de keizer was, haastte zich op zijn verzoek Montholon zich naar de apotheek en haalde zijn dagboek, dat hij daar verstopt had. Dit in het Italiaans geschreven dagboek, liet Montholon, zoals hij zelf zegt, door zijn bemiddelaars naar Engeland sturen. Het diende O'Meara samen met zijn omvangrijke brieven aan Finlaison tot het schrijven van zijn 'Voice from Saint-Helena' (1822), dat zo'n machtige reactie teweeg zou brengen. De overige bagage volgde verdacht langzaam. Lowe liet het doorzoeken, waagde het echter niet radicalere maatregelen te treffen. Bathurst had hem op 18 mei 1818 geschreven: 'Ik geloof niet, dat u bevoegd bent tot in beslagname van zijn papieren.' O'Meara beweerde, dat hem reispapieren en juwelen ontstolen waren en zijn bagage geopend was. Sir Bingham stelde een onderzoek in, dat niets opleverde. O'Meara stuurde meteen na zijn vertrek uit Longwood aan Bertrand een uitvoerig overzicht van Napoleons ziekte. Hij weigerde dokter Verling (1), die Lowe als zijn opvolger had aangewezen, hiervan kennis te laten nemen.

Aantekening:

1. Maar hij bood hem wel aan hem de bulletins over Napoleos gezondheid en een samenvatting over de aard van zijn behandelingen te doen toekomen. (L.P.20.123)

111 Verling, hulparts bij de artillerie, was niet geheel onbekend voor Napoleon, omdat hij met hem meegereisd was op de Norhumberland. Ook deze arts was een ler, nog heel jong en aangenaam om te zien en van manieren (1), Maar Napoleon kon niet toelaten dat men hem in zijn eigen huis een willekeurige tweederangs arts opdrong. Op zijn bevel schreef Montholon aan de gouverneur 'dat de keizer tot de laatste ademtocht' zich slechts door O'Meara of door een arts die, zoals hij had gevraagd, vanuit Engeland gestuurd werd, wilde laten behandelen.

O'Meara was, zoals men weet, het vertrouwen en de vriendschap van de keizer niet waardig. Tot het moment, waarop Napoleon hem omkocht, had hij de Fransen bespioneerd en hen schade toegebracht. Deze onderdanige, maar ook ijdele en geldzuchtige man, die tegelijkertijd een opgewonden standje was, zullen de krenkingen, die hij van de gouverneur ondervond, minstens evenveel als het geld bewogen hebben van partij te wisselen. Hij richt zich vanaf nu met boosaardige haat op zijn belediger Hudson Lowe, overvalt hem met waarheden, ontkenningen, scheldpartijen en wordt zo gedurende de laatste jaren van de verbanning van Napoleon de luidruchtigste vertegenwoordiger en na de dood van de keizer tot de luidste verdediger van zijn held.

Aantekening:

1. Hij was doctor in de medicijnen, wat O'Meara niet geweest schijn te zijn. Door de Bertrands, de Montholons en de bedienden als arts geconsulteerd hield hij zich tot 20 september 1818 in Longwood op om toen door Antommarchi afgelost te worden. Hij stond in algemene achting, toen hij op 21 april 1820 het eiland verliet. Later werd hij algemeen inspecteur van gezondheid in het leger. Zijn door vele details interessante dagboek bevindt zich in de Nationale Archieven. Het is

evenals het dagboek van Nicols in zeer kleine oplage in de 'Carnet de la Sabretasche' verschenen. (Rkv: in 2005 opnieuw in het Engels verschenen, rkv heeft het.)

2. In een brief van Bertrand aan Flesch (13 april 1818); Montholon aan Lowe (26 juli 1818; L.P.20.123

- 112 Maar men vergisse zich niet: zijn eigenbelang, profijt zoeken en wraaklust vormen zijn drijfveren, niet de edelmoedigheid, die alleen in de ogen van alle rechtvaardigen – Engels of niet – deze avonturier zou kunnen vrijpleiten.

*

De keizer, die zich niet door Verling en niet door Baxter wilde laten behandelen, bleef zonder arts. Dat verhoogde Lowe's onrust. Hij geloofde weliswaar niet dat de gezondheid van Napoleon aanleiding tot erge vrees zou geven, was echter van mening dat na O'Meara's vertrek de gesimuleerde ziekte spoedig zou verdwijnen, maar hij had nu niemand meer, die voor Napoleons aanwezigheid instond. Want hoe gemeen O'Meara ook mocht zijn, hij had toch nooit steun tot een vlucht poging gegeven. Luitenant Nicolls (1) van het 66^e Regiment, de opvolger van Blakeney, had van de gouverneur het bevel gekregen zich er twee maal per dag van te vergewissen of Napoleon zich werkelijk op Longwood bevond. Dat gelukte hem niet. Napoleon deed alle moeite hem te foppen. Vaak gingen er twee dagen voorbij zonder dat Nicolls zijn gezicht te zien kreeg. Dit verstoppertje spelen wond Lowe zichtbaar op, elk ogenblik kwam hij van Plantation aangesnel om de officier een scherp verwijt te maken. Uiteindelijk op 3 oktober 1818 ging hij naar Montholon en stelde hem een ultimatum. Zal Napoleon verder weigeren zich aan een ordonnance-officier of een arts te laten zien?

Aantekening:

1. Hij werd op 5 september 1818 als ordonnance-officier van Longwood benoemd en bleef dit ambt uitvoeren tot 9 februari 1820. Zijn dagboek (L.P.20.120) getuigt van welk geduld en welke listen Nicholls gebruikte om zich van de aanwezigheid van de keizer te overtuigen. In de 421 dagen, waarin Napoleon om de uitvoering van Lowe's bevelen te verijdelen, in huis bleef, gelukte het hem 268 keer. Men zou kunnen denken dat de gouverneur hiermee tevreden had kunnen zijn.

- 113 Montholon was in tegenstelling tot Bertrand voor verzoening en wilde in ieder geval de sympathie van Lowe verkrijgen. Hij zei dat de keizer nooit zou toestaan 'zich als een gevangene te melden'. Doch hij ontkende dat hij zich voor Nicholls verborg. De teruggetrokkenheid van Napoleon kwam inderdaad door zijn slechte gezondheid. 'Ik probeer', zei Montholon tegen Lowe, 'hem de zaken in een gunstig daglicht voor te stellen. Maar hij wordt woedend en zegt nare dingen tegen mij Ik zelf vind zijn levenswijze niet te billijken met zijn weigering zich te bewegen, uit te rijden, ja, zelfs ook maar een dokter te zien. Verdorie, de arts niet te roepen als men ziek is, betekent zichzelf te straffen en is belachelijk. Dat zijn domheden, pure dwarsliggerij!' 'Slechts zelden is hij meer dan twee tot drie uren per dag op. Hij heeft zich daar zo aan gewend, dat het nu voor hem noodzakelijk is lang in bed te blijven. Hij verzwakt daarmee zijn lichaam, zijn bloed wordt dikker, hij valt elke dag af, wordt steeds humeuriger en prikkelbaarder. Maar ik wil er niet op zweren dat wanneer het mooie weer terugkeert, hij niet net zoals vroeger de tuin ingaat. Verlangt u misschien dat hij tijdens de regen naar buiten komt en zich laat zien?'(1) Omdat de gouverneur over O'Meara sprak en meedeelde, dat er voor hem na zijn vertrek twee meer dan verdachte brieven waren aangekomen, protesteerde

Montholon heftig tegen de suggestie dat door de Fransen geheime intriges werden gespannen.

Aantekening:

1. L.P.20.124.
2. De Lusitania had op 19 september 1818 met een aan een andere persoon geadresseerde omslag twee brieven van O'Meara gebracht. De een van Wm. Holmes, zijn Londense gezelschapsvriend was tamelijk onbelangrijk, de ander echter was van Balcombe. Daarin was te lezen dat er een wisseling van kabinet aan kwam en O'Meara op ondersteuning kon rekenen..... " Wij zullen de onderste steen boven halen om onze vrienden op het eiland te helpen' stond er. Deze ongelukkige brief leek Lowe's angst het bewijs te leveren, dat Balcombe als ijverige agent van Longwood naar Engeland was gegaan om de terugroeping van de gouverneur te bewerken.

- 114 De keizer heeft nooit aan een vlucht gedacht. Lowe beklagde zich over Napoleons vijandelijke gedrag tegenover de Engelsen. Montholon beweert dat Las Cases daaraan schuldig is, 'de waarheid verdraait en kleine gebeurtenissen in een verkeerd daglicht heeft gesteld'.

In de loop van oktober kwam Lowe vaker naar Longwood (1). Men sprak zich overal negatief over uit. Montholon beklagde zich over de willekeurige en overbodige bevelen. Lowe verontschuldigde zich met de verwijzing naar zijn ministers, verzocht Nicholls als een gezelschapsheer te beschouwen, niet als een gevangenisbewaarder, betoonde zijn goed wil, wees er indringend op dat Napoleon naar de meest geliefde plekken van het eiland kon gaan zonder begeleidingsofficier, als hij Nicholls daarover anderhalf uur van de voren op de hoogte bracht. Montholon herhaalde de woorden van zijn gebieder: "Ik wil graag het huis uitgaan en rijden, ik heb het nodig; ik wil de levenswijze van de eerste negen maanden weer opnemen, maar voor alles moet men mij weer vertrouwen schenken, moet ik een vaste orde voor mij hebben, die niet maar wat doet. Ik moet kunnen zeggen: 'Ik zal morgen doen, wat ik vandaag gedaan heb'. Ik moet de mogelijkheid hebben mijn zaken te regelen en de zekerheid dat deze indeling niet van de ene dag op de andere door elkaar wordt gegooid. Met andere woorden: de ingevoerde orde moet voor alles geldigheid hebben.'

Aantekening:

1. In de tijdsperiode van 5 tot 24 oktober 1818 negenmaal. (L.P.20.210)

- 115 Lowe bleef volhouden. Zou men hem zijn toegeeflijkheid niet evenzeer verwijten als zijn gestrengheid? Dus wordt er aan de beperkingen niets gedaan. Ze zijn 'fundamenteel en zijn wet'.

Alle gesprekken, die gevoerd werden, leidden tot geen enkele verandering. Zij konden er niet toe leiden dat noch van de ene noch van de andere kant een wezenlijke toenaderingsstap werd gemaakt. Napoleon bleef er bij de door Lowe voorgestelde artsen ver van zich te houden en zich aan de Engelse officieren niet te laten zien. De gouverneur van zijn kant hield zich aan zijn eisen. De sinds twee jaar lopende strijd, waarbij het aan de ene kant om Napoleons vrijheid en gezondheid ging, aan de andere kant om Bathursts ijdelheid en Lowe's angst (1) ging, zou nog voortduren.....

Aantekening:

1. Bathurst had in zijn brief van 28 september 1818 uitdrukkelijk en indringend gewezen op de noodzaak, dat de ordonnance-officier zich twee keer per dag van de aanwezigheid van Napoleon moest overtuigen. En hij berispte Lowe, omdat deze tot nu toe voor de uitvoering van deze maatregel was terug gedeinsd. Daarnaast verklaarde hij: Lowe mocht als Napoleon zich naar deze maatregel zou voegen (maar daar kende hij de keizer slecht!) hem toestaan zich bijna overal op het eiland te voet, te paard of in een wagen zonder begeleidingsofficier vrij te bewegen. (L.P.20.12)

IV

Europa en Napoleon

Napoleon had er vooral belang bij te voorkomen dat het veranderende Europa hem vergat. Tweeduizend mijlen verwijderd van het grote continent wilde hij daar tenminste in herinnering blijven door de ideeën, die hij belichaamde. En deze ideeën vermengden zich tengevolge van reactionaire maatregelen van de Heilige Alliantie steeds meer met de uit de Franse Revolutie voorgekomen volwassen geworden principes van vrijheid en natie. Hoe de laatste drie jaren ook met leed overspoeld waren, ze hadden deze verwachtingen waargemaakt. Zelfs de gevallen adelaar wierp nog zijn schaduw over Europa. Hoe hoog en ver hij ook gevlogen was: zijn spoor aan de hemel bleef.

Ver in het zuiden van de Atlantische Oceaan gevangen is Napoleon nog slechts een vaag man met een geel gezicht, die aan onpasselijkheden lijdt, die erger worden, omdat de verzorging slecht is of ontbreekt. Hij ziet hoe om hem heen de jalousie de volgelingen uitput, hoe de trouw afbrokkelt. Alleen met geld, dat hij belooft, kan hij de neergang nog wast tegenhouden. Behalve de scheldpartijen tegen de Engelsen leeft hij eenzaam en geluidloos.

En toch: een zegenrijke tovenaars zonder weerga plaatst hem hoog op zijn martelpaal. Van bovenaf beheerst hij als een schaduw een wereld, die dacht hem levend begraven te kunnen. Over het net van coördinaten heen is hij de schrik van de Europese koningen, hun ministers en van die zwerm van schrijvers in de staatsministeries, die in de verdragen zijn naam uitvlakken. Als Longwood niest, wordt Louis XVIII op zijn postoele bleek. Bathurst springt midden in de nacht uit de slaap overeind, omdat hij gedroomd heeft, dat zijn gevangene ontvlucht is.

- 117 En Metternichs gezicht onder de gepoederde pruik trekt en wringt, wanneer hij er aan denkt, dat de man, die hij verraden en verkocht heeft, weer via de zee zou kunnen terug varen.

Nu komt aan het licht hoezeer Europa in verwarring was, toen het – ondanks de ongeschreven wetten dat ook de overwonnenen rechten hebben – meende tot verzekering van haar rust Napoleon te kunnen interneren. Op deze wijze diende zij slechts haar eigen roem. De gevangene van Longwood houdt van veraf de gemoederen bezig, zoals de herenboer op het Engelse platteland of de planter in de Nieuwe Wereld heeft gedaan. De volledige isolatie, waarin hij zijn leven zal doorbrengen, biedt overigens de aanleiding tot vele valse geruchten, die in Europa rondgaan en die, als ze eenmaal op de kusten van Sint Helena aankomen, daar uiterste verbazing veroorzaken.

Stürmer schreef aan zijn regering: ‘Men heeft in Frankrijk en Engeland rond verteld dat de heer Montholon op dezelfde dag aan boord van een Engels schip opgehangen is, toen zijn moeder Mme de Sémonville in Parijs een bal gaf; dat Mme Bertrand in Londen in de gevangenis zit, omdat zij met het geld, dat Napoleon haar ter beschikking heeft gesteld, onrust aansticht, samenzweringen op touw zet en zelfs heimelijk heeft deelgenomen aan opstandige bewegingen tegen de Engelse regering; dat een brand in Londen alle papieren van Napoleon in as heeft veranderd en grote verwarring heeft aangericht; dat in de kustwateren van het eiland een Amerikaans schip met vijandelijke bedoelingen verrast is; dat de commissaris van een van de grootmachten de hand heeft in een plan ter

ontvoering van Napoleon en door zijn bemiddeling geheim verkeer en correspondentie mogelijk heeft gemaakt; dat Sint Helena bij deze gelegenheid moord en brand heeft geschreeuwd.....'

- 117 En de Oostenrijkse commissaris gaat door: 'Hier, Doorluchtige Heer, de zuivere waarheid: de heer Montholon heeft de vruchten van zijn daden nog niet geoogst en mvr. Sémonville kan verder het genoegen smaken bals te organiseren. Mme Bertrand deelt nog steeds de gevangenschap van haar gebiedster en is uitsluitend bezig met de opvoeding van haar kinderen en de vergroting van het aantal daarvan. In Longwood is daadwerkelijk brand geweest, namelijk in de schoorsteen van de salon van de ex-keizer, maar men is er met de schrik afgekomen en er werd slechts één spiegel gebroken. Verwarring was daarbij alleen maar in het hoofd van Hudson Lowe, die dat bijna verloor, toen men hem dit bericht bracht. Het opduiken van een Amerikaans schip is niets dan een onwaarschijnlijk verhaal. Om het eiland op een vijandelijke manier te benaderen moet men minstens vijf tot zes linesschepen ter beschikking hebben. Wat de commissaris van een grootmacht betreft, de weinig eervolle zaken, die men hem toeschrijft, daarin kan ik alleen maar een wirwar van willekeurige slotconclusies zien. Die men gelijktijdig uit meerdere ware en aangenomen gebeurtenissen getrokken heeft. Sinds wij op Sint Helena wonen, heerst er volledige rust en de hectiek, die plaats gevonden zou hebben, is pure fictie'. (1)

Meer dan in alle andere landen denkt men in Engeland aan Napoleon. Elke Whigs-minderheid, die de echte Britse traditie, de overlevering van het fair-play koestert en sinds Plymouth de politieke van het kabinet van Liverpool veroordeelt, zet ondanks de mislukking van lord Holland, haar strijd voort. De behandeling, die Napoleon ten deel valt, biedt nog steeds in kranten en tijdschriften de tegenstanders openingen.

Aantekening:

1. Stürmer aan Metternich, 4 juli 1817.

- 118 De Morning Chronicle staat vaak tegenover Bathurst. Niet zozeer wordt de vrijheid van de gevangene geëist maar meer het terug roepen van Lowe, het minder worden van het regiem voor de gevangene. Enkelen wensen ook dat men Napoleon naar Europa terugbrengt, in een klimaat, dat minder vochtig is en minder zijn gezondheid schaadt. De politici van de oppositie zijn niet de enigen, die zich voor Napoleon inzetten. Daarbij komen nog de dichters. Speciaal een, de grootste van die eeuw, de verhitste en wiens stem het mooist klinkt: Byron. Wonderschone strofen ontsnappen aan zijn lippen, waarvan de gevangene van de koningen op zijn zwarte rotseiland zeker nooit iets verneemt. 'Napoleon, veroveraar en gevangene der aarde, van u beeft nog iedereen! Als de blikken van de gehele heersersshaat op u gericht zijn, om uw lijden te bespotten, glimlacht u met rustig en strak gezicht ' Hij heeft overwonnen in een wolk van wierook: 'De koningen zullen uw naam eens huldigen. De gezangen der dichters, de woorden van de wijzen, zullen u het wonder van de wereld noemen, de goden zullen alle voor u buigen! ' Dat is de getuigenis van een man met een hoogstaande ziel, die de invloeden van zijn bloed op de trots, op een held, wat hij ook is, te eren weet. Intussen waakt de censuur erover dat in Frankrijk als in Duitsland en Oostenrijk, dat geen enkele krant de naam van de ex-keizer afdruckt. Absolute stilte over hem en Sint Helena. Daarnaast wemelt het van smaadschriften tegen

hem, wat door de politici graag wordt gezien. Hij wordt daarin als een grotesk figuur behandeld. Hij speelt op eiland met de negerinnen van Robinson, tiranniseert zijn laatste getrouwen en moet zich door de Engelsen, die over zijn ordinaire taal ontzet zijn, laten terechtwijzen.

120 In talrijke karikaturen wordt hij op lage wijze bespot: 'Napoleon gaf zich over, maar stierf niet'. 'De keizerlijke leunstoel'. 'Houd de dief'. 'De duivel zal hem halen'. 'Wat Frankrijk hem toewenst' enz. De totale menselijke slechtheid komt naar boven. Er moet worden vastgesteld, dat in deze vervolgingswaanzin Franse tekenaars en pamflettisten schaamteloos vooraan stonden.

Als zijn laatste verwachtingen als dode vogels naar beneden vallen, krijgt hij in de eerste dagen van 1819 gelijktijdig de laatste groet van zijn grootste tegenstander. In een artikel in de *Conservateur* had Chateaubriand geschreven:

'Op een eiland geboren, om ver weg van drie continenten op een eiland te sterven, in het middelpunt van de zee geworpen, waar Camoens profetisch aanwezig lijkt te zijn, omdat hij daar het genie der stormen heeft gezet, kan Bonaparte het op zijn eiland niet laten te regenen zonder dat wij daar door een aardbeving van horen, elke tred van de nieuwe Adamastor op de andere pool wordt voelbaar op de onze. Als Napoleon zich ontrukkt aan de greep van zijn bewaarders en zich naar de VS terug trok, zou zijn naar de oceaan opgeheven blik voldoende zijn de volkeren van de oude wereld te verontrusten; alleen al zijn aanwezigheid op de Amerikaanse kust van de Atlantische Oceaan zou Europa dwingen op de tegenover liggende oever een leger samen te brengen'.

Deze zeer ware woorden uit de pen van een door hem hooggeschatte schrijver, die hem, die deze eeuw naar zich heeft toe getrokken, heeft gehaat en toch in zijn diepe binnenste bewonderd heeft, raken de keizer. Hij zegt tegen Montholon:

Aantekening:

1. 17 november 1818. Le *Le Conservateur* I, 333

121 "Chateaubriand heeft de natuur het heilige vuur ontstolen, zijn werken bewijzen dat. Zijn stijl is niet die van Racine, maar die van een profeet. Mocht Chateaubriand ooit eens aan het roer der staat komen. Dan is het mogelijk dat hij dwaalwegen inslaat: zo zijn er al velen door de politiek te pakken genomen! Maar één ding is zeker, dat al het grote en nationale van zijn genie er is'. (1) De oude René Chateaubriand zou zich voor deze lof in zijn 'Memoires d'Outre-Tombe' erkentelijk tonen. De bladzijden, die hij aan de dood van Napoleon heeft gewijd, zijn de edelste, die ooit over dit thema zijn geschreven.

*

De publicaties over de gevangenschap van de keizer volgden elkaar snel op en vonden ondanks de jacht, die de politie ondernam, hun weg over het continent. Eerst verscheen er een Franse vertaling van de 'Brieven van Warden' (2) in Brussel (3). Hierop volgden het 'Handschrift uit Sint Helena', het 'Appèl' van Santini, de 'Remonstrance' van Montholon en de 'Opmerkingen bij de rede van lord Bathurst' (rkv. bezit deze laatste!). De grote werking, die deze geschriften uitoefenen, sporen Napoleon tot nieuwe inspanningen aan. Door bemiddeling van O'Meara of Balcombe of via nog andere wegen stuurt hij naar

Londen, vooral naar de uitgever Ridgway, strijdschriften, weerleggingen en verklaringen, die zijn zaak in de openbaarheid brengen en haar tot rechter maakt in het proces, dat hij tegen zijn overwinnaars aanspant.

Aantekening:

1. Vroeger had Napoleon zich over Chateaubriand echt positief geuit. (O'Meara, 7 april 1817 en 28 januari 1818; Mémorial, 1 juni 1816; Negende brief van De Kaap).
2. Op verzoek van Bathurst was Warden, 'omdat hij gewaagd had Napoleon te verdedigen' van de lijst van legerartsen van de Britse marine gestreept. Later werd hij gerehabiliteerd en was hij legerarts bij de oorlogswerven van Sheerness en Chatham. Hij behoorde tot de vrienden van Holland House. Hij stierf in 1849 op 72-jarige leeftijd.
3. In 1817 bij T.Parkinn, 'Uitgever der filantropie'. Enige maanden na de Belgische uitgave verscheen een niet-geautoriseerde herdruk bij drukker Gide & Fils te Parijs.

122 Daar zijn de 'Brieven van De Kaap' (1), een antwoord op het werk van Warden, dan het 'Manuscript van het eiland Elba', de 'Brieven van Sint Helena' en tenslotte het korte stuk 'Stamt het handschrift van Sint Helena van Napoleon?' Scherpzinnige, logische uitwijdingen, afwisselingvolle verteltoon, levensechte anekdotes, duidelijke en fraaie stijl, hier en daar wat dichtertelijke uitroepen, waar men in die tijd zo van hield, maar ook plaatsen vol mannelijke, krachtige redenaarskunst – dat vindt men allemaal in die geschriften, die de passaatwind naar Europa waait en het stempel van de gebieder, de tegenzin van Lowe dragen.

Hij veroorzaakt inspraak, dreigt, argumenteert. Zijn aangeboren publiciteitsinstinct verweekt hem in eindeloze controversen. Bertrand (net zoals voor die tijd Gourgaud) keurt dat af. Hoe kan de grote keizer zich druk maken om een Lowe, wegens een niet nakomen van de verschuldigde eerbied strijdschriften vervaardigen, wegens voeding, wegens een beetje ruimte buiten de muren, ruzie maken? Ach, omdat Napoleon nog steeds hoopt, omdat hij lijdt en met zijn 49 jaar nog veel te veel daadkracht in zich voelt, dan dat hij zich zonder laatste lange strijd zou kunnen overgeven.

Aantekening:

1. 'Brieven van De Kaap de Goede Hoop' als antwoord op de heer Warden met brokstukken van het in voorbereiding zijnde grote werk, dat onder leiding van Napoleon zal verschijnen! Ridgway 1817. Deze brieven veroorzaakten in de pers grote beroering, de Times alleen al wijdde er vier artikelen aan, maar ze werden niet veel door het publiek gelezen. Daarom werden ze ook pas twee jaar later in het Frans vertaald.

123 Als hulp had hij in de herfst van 1819 drie in hun geest en uiterlijk geheel verschillende mannen, die echter alle drie op Sint Helena bij hem gewoond hadden en nu voor het aangezicht van Europa hun getuigenis konden afleggen. Het waren Las Cases, Gourgaud en O'Meara.

Na zijn dwaaltochten van Sint Helena naar De Kaap, van De Kaap naar Londen, van Londen naar Frankfurt had Las Cases, die het verblijf in Frankrijk nog steeds verboden was, zich het ambt aangemeten van geheime heraut van Napoleon. Zijn interesse, zijn eer, zijn toegewijdeheid aan de keizer, waaraan ondanks het vertrek uit Longwood geen twijfel bestond, dit alles drijft hem er toe. Hij wijdt zich met overgave aan deze rol. Dat hij Liverpool en Bathurst met eindeloze brieven overstroemde en het Engelse parlement een 17 pagina's lang pleidooi voorlegt, kan er nog mee door. Maar hij wendt zich met teveel vertrouwen naar Metternich en, wat erger is, met te weinig afstand naar tsaar Alexander. Door zijn overstromende woordenvloed loopt hij gevaar hen te overstemmen en dat lukt hem helaas.

Zijn dadendrang blijkt bijna net zo gevaarlijk te zijn als hij zich tot de familie van

de keizer richt. Hij schrijft aan Marie-Louise en stuurt haar haren van Napoleon, goedbedoeld, zonder antwoord te krijgen. Hij schrijft aan Madame Mère om haar over haar zoon, zijn toestand, zijn noden te berichten. Hij schrijft aan Lucien, aan Joseph, aan Pauline, aan Louis, aan Jérôme, aan Caroline, aan Hortense om hun medelijden op te wekken en hun door de verre afstand ingeslapen, door persoonlijke zorgen afgeleide belangstelling en liefde weer op te wekken (1).

Aantekening:

1. Hij stuurde ook – gedwongen door bemiddeling van Goulburn – de eerste uitvoerige berichten aan Bertrand over Napoleons verwanten. Niet al deze brieven haalden Sint Helena. Toch, door dat wat het Engelse kabinet doorliet, vernam Napoleon het essentiële over zijn familie tot 19 mei 1818. Op deze dag schreef Las Cases voor de laatste maal naar Longwood. Door ooglijden en hoofdpijn geplaagd hield hij vanaf deze tijd op met elke regelmatige bezigheid. De familie Bonaparte, die zijn overrijver had misprezen, vroeg hem desondanks af en toe om raad.

- 124 Zijn door alle politiedirecties in Europa gelezen brieven aan de familie Bonaparte spraken van verwachtingen, die de soevereinen moesten ergeren (1). Met de beste bedoelingen liet hij doorschemeren dat hij vanuit Sint Helena op geheime manier berichten kreeg. Hij verzekerde dat de keizer geld had en dat zijn gezondheid beter werd. 'De leverkwalen worden minder en hij is weer op krachten gekomen' (2). Een verklaring, die nauwelijks handig is om bij te dragen aan de terugkeer van Napoleon naar Europa en die de maatregelen van de geallieerden zeker niet minder beïnvloedde dan de zwartgalligheid van Gourgaud.

Deze was met de aanbevelingsbrief van Montchenu aan de markies d'Osmond, de Franse ambassadeur in Londen, naar Londen gereisd, waar hij op 8 mei 1818 aankwam. Hij bezocht Goulburn, Osmond en de Russische ambassadeur Lieven (3). Net als op Sint Helena praatte hij teveel. Nog vol wrok tegen Longwood en door iedereen, die er belang bij had, dat Napoleons gezondheid voortreffelijk en de knellende bewaking rechtvaardig was, uitgehoord en opgewonden gemaakt, liet hij zich tot bedenkelijke confidenties verleiden (4).

Aantekening:

1. Onder invloed van zijn hang naar pathos schreef hij: 'Het gaat zeer slecht met de keizer op zijn gruwelijke rotsen, waar de haat van zijn vijanden hem beknelst. Maar temidden van hun aanvallen is en blijft hij hen toch de baas'. (Aan Elisa, 18 maart 1818)
2. Aan dr. Cailliot, 15 oktober. 1818
3. Goulburn aan Bathurst, 10 mei 1818. L.P.20.123; Osmond aan Richelieu, 12 mei; Lieven aan Capodistvia, 13 mei; aan Balmain, 21 mei 1818.
Deze beide laatste brieven, zoals overigens ook de brief, die Gourgaud aan de Russische en de Oostenrijkse keizer richtte, maken de theorie van een missie geheel ongelooftwaardig.
4. De verklaringen van Gourgaud zijn overigens niet erger dan die van Las Cases en hebben betrekking op hetzelfde: gezondheid, geheim verkeer, geld. Osmonds brief geeft alles goed weer.

- 125 Hij hoopte destijds het vertrouwen van de Franse regering te winnen en weer in het leger opgenomen te worden. Van deze illusie zou hij snel genezen. Op dit moment ontmoet hij naar Londen gevluchte Bonapartistische officieren. In hun gezelschap vergeet hij dat hij grond tot klagen heeft en duikt hij weer geheel in de cultus rond de keizer. Hij schrijft het meegenomen manuscript van de "Veldtocht van 1815" (1) in het net over en publiceert het onder zijn eigen naam, die zoals de wereld al spoedig weet, een grotere achter zich verbergt. Hij stuurt op 25 augustus 1818 Marie-Louise een brief, waarin hij haar smeekt zich in te zetten bij de geallieerde heersers om Napoleons kwelen korter te maken. Ze zijn in Aken bijeen. (Deze brief wordt ook door veel Engelse kranten gepubliceerd.)

Om hem aan het scherpe oog van Neipperg (deze had maar één oog, rkv) te onttrekken, liet hij zo'n brief in een exemplaar van de 'Veldtocht van 1815' in binden, dat daarna naar Marie-Louise werd gezonden. Heeft de keizerin het boek ooit opengeslagen en de brief gelezen? Dat weten we niet. (2) Uiteindelijk wendde hij zich tot de tsaar en de keizer van Oostenrijk. Hij had zich nu geheel in dienst van de politiek van Longwood gesteld en berichtte aan de eerste dat 'Napoleon steeds zieker en zwakker werd.... Men gebruikt harde maatregelen tegen hem, die voor zijn bewaking volledig onnodig zijn.... Men heeft hem onder toezicht van een man gesteld, die hem met speldenprikken doodt...' (3).

Aantekening:

1. Dit geschrift verscheen bijna gelijktijdig in Parijs bij Mongie en in Londen bij Ridgway. Het werd vele malen herdrukt.
2. Dit onroerende document werd na haar dood verkocht.
3. 2 oktober 1818

¹²⁶ Aan keizer Frans legt hij uit: 'Hij zal er spoedig niet meer zijn, dat is zeker. Hij zelf wil dat en hij ziet met vreugde hoe de tekenen van zijn verval zich dagelijks vermeerderen; hij kan niet meer slapen'. En hij vraagt de keizer om in Aken te interveniëren. (1)

Hierna maakt het Britse kabinet gebruik van de geallieerde afspraken en verlangt de uitwijzing van Gourgaud. Hij gaat naar Hamburg en treedt met prins Eugène in verbinding. Vanaf nu is zijn gedrag zeer lovenswaardig. Hij wijdt zich met hart en ziel aan de dienst voor Napoleon (3).

Als laatste van de 'afgezanten' van Sint Helena komt O'Meara in Engeland aan en stuurt naar de Lords van de Admiraliteit, zijn superioren, een lange klaagbrief over Lowe. In zijn opgewonden haast schrikt hij er niet voor terug de bewering te herhalen, die hij al bij de tussenstop in Ascention (4) had opgesteld: de gouverneur heeft hem sinds mei 1816 bewust van 'de weldaad, die Napoleons dood voor Europa zou betekenen', gesproken. (4) De marinelords maken zich terecht bezorgd over deze uitspraak en zetten O'Meara uit zijn ambt (5).

Aantekening:

1. 25 oktober 1818. De ontwerpen voor deze beide brieven bevinden zich in Gourgauds papieren. Fr. Masson vindt dat hij ze alleen plande om te versturen. Wij hebben echter gronden om aan te nemen, dat ze daadwerkelijk verstuurd zijn.
2. In maart 1821, enige maanden voor de dood van de keizer, keerde Gourgaud naar Frankrijk terug.
3. Hij verklaarde voor de marine-officieren en de marine-artsen Blackwood Hall, Malcolm en Cuppage, dat Lowe hem had gesuggereerd Napoleon uit de weg te ruimen. (L.P.20.125). De leugen ligt er duidelijk bovenop. Nooit zou Lowe op zo'n gedachte zijn gekomen. Hij had er zelf het grootste belang bij dat Napoleon bleef leven. En hij was tot een misdaad, zelfs een misdaad uit belang van de staat, volledig ongeschikt.
4. 28 oktober 1818
5. 2 november 1818

¹²⁷ De Ier is er echter de man niet naar om zo maar toe te geven. Hij schrijft in de Morning Chronicle een protest en zet in de daarop volgende jaren zijn woede-campagne tegen Lowe voort in een boek, waarin hij de opgewonden, angstige beambte bestempelt als een folterknecht en misdadiger (1) en daarmee begint hem in de ogen van zijn eigen landgenoten te onteren. Lowe probeerde Bathurst een gerechterlijke vervolging te laten instellen, maar deze raadde hem aan te wachten. O'Meara, niet minder op voordeel dan op wraak uit, ondernam in hetzelfde jaar een reis om geld te incasseren. Prins Eugène betaalde de 100.000 francs, die de dokter van Napoleon had gekregen. Madame Mère gaf hem een jaargeld van 8000 francs. Zijn pogingen Marie-Louise in Parma te bereiken,

bleven vruchteloos.

Aantekening:

1. 'Verslag over de op Sint Helena sinds de benoeming van Hudson Lowe tot gouverneur opgetreden gebeurtenissen', Londen, Ridgway 1819; Parijs, Chaumerot, juli 1819.
Napoleon stelde voor dat de uit Sint Helena teruggekeerden in hun bemoeienissen om zijn internering in Malta of in Engeland of tenminste een gouverneurswissel te bereiken, met de familie Bonaparte samen te werken. Het was hem weliswaar bekend dat de soevereinen hen lieten bespioneren, maar hij wist ook dat meerdere van zijn verwanten nog over grote geldsommen beschikten. Daarbij vergat hij oneerlijkheid en de ondankbaarheid van enkelen en rekende vast op zijn 'clan', die met vereende krachten het medeleven van de volkeren wakker zou roepen en ter zijner gunste op de wil van de heersers druk zou uitoefenen.

*

128 Hoe stonden de zaken, nu in 1818, drie jaar na de ineenstorting, met Napoleons verwanten en hoe zijn hun gevoelens voor hem?

Madame Mère neemt haar positie als hoofd van de familie weer in, sinds zij in Rome toevlucht heeft genomen onder de grootmoedige bescherming van paus Pius VII. Vanuit het donkere paleis Falconerie (1) heerst deze vrouw, die slechts weinig weet, maar toch een groot, tegen elk noodlot opgewassen hart bezit, over haar kinderen, leidt, ondersteunt of berispt ze. Daar ze rijk is, helpt ze ze, maar niet zonder zich te laten verzoeken. Daar heeft zij gelijk in, want versplijers als Lucien, Jérôme en Carline zouden haar anders snel ruïneren. Ze wil namelijk het grootste deel van haar vermogen voor Napoleon bewaren ingeval hij het eenmaal nodig zou hebben. Steeds zegt ze weer: 'Alles behoort aan de keizer, van wie ik alles ontvangen heb'.

Instinctief heeft zij altijd diegene van haar kinderen bevoorreed, die het ongelukkigst was. Lange tijd was dat Lucien. Nu is het Napoleon. Fesch, haar halfbroer, die zij zeer lief heeft, regelt haar zaken. Hij is wel aartsbisschop en kardinaal van zijn neef keizer Napoleon, maar zijn vriendschap voor deze laatste is koel. Graag zou hij naar de Bourbons zijn overgelopen als Louis XVIII hem dan zijn diocees zou willen laten behouden. (2)

Aantekening:

1. Ze trok in maart 1818 in het paleis Rinuccini op het Venetiëplein. Paus Pius VII, een man met een adellijke ziel, betoonde Madame Mère voortdurend zijn hoogachting en sympathie. Bij zijn uitstapjes in de omgeving van Rome ontmoette hij vaak de moeder van Napoleon in haar wagen met koetzier en lakeien in groene livrei. Hoewel ze tot het einde van haar dagen rouw droeg, had ze toch de keizerlijke livrei behouden. Paus Pius VII pleegde uit zijn wagen te stappen, Madame Letizia bij haar wagendeur te begroeten en dan een beetje met haar heen en weer te wandelen. Steeds vroeg hij: 'Heeft u bericht van onze goede keizer?'
2. Fesch aan Louis XVIII, 10 juli 1815:
'Uwe Majesteit zal hopelijk niet geloven, dat de persoonlijke voorkeuren mij zouden kunnen verhinderen mij plichten als bisschop na te komen of verplichtingen, die ik op mij heb genomen, te verwaarlozen'.
De koning liet door Fouché zijn passen voor Rome afnemen. Dat verhinderde Fesch niet Louis XVIII bij gelegenheid van het Grote Feest met gelukwensen van heel bijzonderen onderdanigheid te bedenken. Ondanks de bemoeienis van de Koninklijke regering en Consalvis hield hij er hardnekkig aan vast zijn positie als aartsbisschop van Lyon niet op te geven. Pas in 1823 was het mogelijk in zijn plaats een apostolische voorganger te benoemen.

129 Nu moet hij dus in Rome leven en geeft zich over aan onnozelheden; desondanks verzamelt hij ijverig geld en schilderijen. Zijn invloed op zijn zuster en haar kinderen gebruikt hij alleen maar om Napoleon zwart te maken. Misschien is hij nog boos op hem, misschien is hij ook alleen maar een domoor, maar elke keer neigt deze bastaard uit Zwitsers en Corsicaans bloed naar de gelukkige machthebbers.

Joseph, de voormalige koning van Spanje, heeft zich samen met zijn oorkondes, edelstenen en miljoenen naar de VS terug getrokken, waar hij 's winters in Philadelphia, 's zomers in Point Breeze, omgeven door een kleine hofhouding, een pronkvoll leven leidt. (1) Archambault en Rousseau, die na hun vertrek uit Sint Helena naar hem toekwamen, hebben hem over zijn broer verteld. Ook door zijn vrouw Julie, die Las Cases heeft gesproken. Door Las Cases zelf en door Bertrand, die via de weg van Balcombe een regelmatige correspondentie met hem probeert te onderhouden (2), verkrijgt hij berichten van Longwood en tenslotte door O'Meara, die hem een korte brief van de keizer overhandigt. (3)

Aantekening:

1. Regnault de Saint-Jean d'Angély, Arnault, Grouchy, Réal en Lakanal waren zijn belangrijkste vertrouwelingen.
2. 15 maart 1818. Balcombe werd met het pseudoniem 'M.Bale' geduid.
3. Deze brief is van 16 juli 1818. Het is onbegrijpelijk waarom O'Meara deze pas een jaar later (31 juli 1819) aan Joseph heeft gestuurd.
Joseph had door tussenpersonen een bepaald aantal brieven naar Sint Helena gestuurd. Van het bestaan daarvan weten we alleen maar door het dagboek van Gourgaud. De eerste was in juni 1816 geschreven en kwam op 11 maart 1817 aan, een andere in mei 1817. Een brief van februari 1817 kwam door bemiddeling van een Amerikaan, genaamd Feldman, naar Longwood. De brief van 9 mei 1820 schijnt de laatste geweest te zijn, daarin was voornamelijk sprake van brieven van de koningen. Deze kwam pas na de dood van de keizer op Sint Helena aan.

- 130 Napoleon kent Joseph; hij verlangt geen hevige inspanningen van hem, alleen maar de publicatie van de Heersersbrieven. Joseph vindt ze niet en maakt zich er ook niet druk over. De beide bedienden uit Longwood neemt hij heel vriendelijk op en hij laat hen hun loon voor vijf jaar vooruit betalen. Hij stuurt 1000 pond naar Las Cases, evenveel naar O'Meara, net zoveel aan Stockoe, die hij na 1821 voor korte tijd aan zijn hof verbindt. En daarmee is het gedaan. Zeker, hij kent het noodlot van de keizer, maar hij is veel te veel met zijn eigen welvaren bezig om ook nog vanuit de verte een ongelukkige broer bij te staan, die hij - ondanks alle onverwachte, ja, nu betreurde weldaden, die hij van hem ontvangen heeft - uiteindelijk noch werkelijk begrepen noch werkelijk heeft lief gehad.

Lucien, in de ogen van de geallieerden door zijn opstelling tijdens de Honderd Dagen zwaar verdacht, is het ondanks dat gelukt weer bij de paus in de gunst te komen en daarmee een nieuwe positie als Romeinse prins in te nemen. Zo leeft ook hij opportunistisch, vervaardigt slechte gedichten, organiseert grote ontvangsten en geeft zijn vrouw, waar hij nog steeds gek op is, elk jaar een kind.

- 131 In het voorjaar van 1817 wilde hij zich naar Joseph in Amerila begeven, maar Europa stond hem dat niet toe; dus hield hij zich bezig met landbeheer in Canino. Toen hij van Las Cases een brief ontving, verklaarde hij zich bereid met of zonder zijn familie naar Sint Helena te reizen. Meent hij het echt? Misschien. Bij zijn bloeiende fantasie en zijn neiging in de openbaarheid opzien te baren, zal deze mooie geste hem aantrekken. Las Cases richt aan het Engelse ministerie uit naam van Lucien het verzoek om toestemming voor deze reis. Bathurst verklaart dat de beslissing hierover genomen moet worden door de Heilige Alliantie, niet door Engeland. Hij weet precies dat die Heilige Alliantie haar toestemming nooit zal geven.

Bijna op dezelfde tijd doet Jérôme eenzelfde stap. Hij wendt zich direct tot de Prins-Regent en onderwerpt zich bij voorbaat (zoals Lucien ook had gedaan)

'aan alle bewakings- en veiligheidsmaatregelen, die de Engelse regering voor noodzakelijk zal houden'. Ook zijn vrouw, de lieve Catherine schrijft in deze zin. Ze ontvangen slechts een kort, afwijzend antwoord.

Pauline heeft een gunstige scheiding van vorst Borghese doorgezet en leidt thans in het verrukkelijke, geheel in een bloemenmeer verborgen villa Paoline het leven van een galante dame. Uit politieke motieven ontvangt zij veel Engelsen, want ze wil voor Napoleon zelfs in het vijandelijke kamp bondgenoten werven. Haar verklaarde Cicibeo is markies Douglas, zoon van de hertog van Hamilton, een gloeiende vereerder van Napoleon, die hij in Elba heeft bezocht. Met hem of met lord Kensington gaat ze naar de baden van Lucca of Livorno. Noch genoeg en noch ziekte - want de overmatige opwinding heeft haar gezondheid verwoest - kunnen verhinderen haar in gedachten met haar broer bezig te houden, op zijn terugkeer te hopen en zich steeds tot elk offer bereid te houden.

- 132 Louis, een zieke verbitterde heer, heeft ruzie met zijn familie en heeft voor Napoleon alleen maar haat over. Elisa denkt aan haar vermogen en haar kinderen. Zij leeft in Triëst in grote luxe, wat haar niet verhindert om over noden te klagen. Caroline heeft in Oostenrijk met geldproblemen te maken. Hortense, die zich in Zwitserland in Arenenberg heeft terug getrokken, vecht met haar echtgenoot. Beide vrouwen houden werkelijk van de keizer, maar kunnen niet veel voor hem doen.

Eugène zou dat wel kunnen. Is hij niet de schoonzoon van de koning van Beieren en de vriend van de tsaar? Maar hij heeft zich bij de Duitse vorsten gevoegd. Als hertog van Leuchtenberg en Koninklijke Hoogheid geniet hij van zijn vermogen, dat hem een inkomen van meer dan twee miljoen verzekert. Hij betaalt van de gelden, die de keizer bij hem heeft ondergebracht, de verlangde bedragen uit, meer niet. De flinke beambte, die slechts door gehoorzaamheid geschitterd heeft, is vast besloten zich niet te compromitteren, de toekomst van zijn gezin veilig te stellen en zijn geldbuidel te verdedigen. Op deze manier gelukt het hem om zonder meer te vergeten dat hij de stiefzoon van Napoleon is. Hij is druk met de koning van Pruisen en de keizer van Oostenrijk, demoedigt zich voor de tsaar, is de trouwste dienaar van de Bourbons, niets is hem onmogelijk. Van allen, die bij de keizer horen, is hij het meest brutaal en het meest ondankbaar.

Als Napoleons verwanten zijn verbanning dan niet door hun aanwezigheid kunnen verlichten, zijn ze toch wel in staat zijn materiële staat te verbeteren? Madame Mère alleen al zou daar geld genoeg voor hebben. Deels uit politiek, deels uit spaarzaamheid, staat zij erop dat de gehele familie meedoet. Las Cases, die de schatmeester en tegelijk de secretaris van de Bonapartes is geworden, verzamelt de bijdrages. (1)

Aantekening:

1. 65.000 francs van Madame Mère; 25.000 van Joseph; 21.000 van Eugène; 15.000 van Jérôme. De overigen laten lange tijd niets van zich horen en gaven uiteindelijk niets. Ze liet bij haar dood 400.000 francs na om nog maar niet te spreken van de juwelen en de kunstvoorwerpen.

- 133 Van de bijeengebrachte gelden zouden de door Bertrand uitgezette wissels ten bedrage van 10 – tot 15.000 francs per maand gedekt worden. Maar Eugène krijgt spoedig uit Longwood nauwkeurige aanwijzingen over het aanwenden van de bij hem liggende som (1). In de eerste plaats moet hij de

100.000 francs, die geleend zijn van Las Cases terug betalen, bovendien moet hij de keizer maandelijks 12.000 francs ter bestrijding van zijn persoonlijke behoefte ter beschikking stellen. Las Cases blijft niets anders over dan de Bonapartes hun bijdragen terug te geven, hetgeen hij ook doet (2). Vanaf nu beperkt Madame Mère zich kisten met boeken, kledingstukken, wijn en koffie direct naar Sint Helena te sturen.

Geloven de leden van de familie Bonaparte voldoende gedaan te hebben door Napoleon kleine geschenken te sturen of mislukte pogingen te doen naar Sint Helena te reizen? Nee, zeker niet. Catherine, de echtgenote van Jérôme en Hortense vatten het plan op een gezamenlijk verzoek aan de soeverein te richten. Las Cases, die vreest daardoor op de achtergrond te geraken, raadt dat af. Hij bewerkt Madame Mère in deze denkwijze en laat haar voor zichzelf een door hem opgestelde verzoekbrief schrijven, die met zijn pompeuse toon ongeschikt is de heren te beroeren:

Aantekening:

1. Bertrand aan prins Eugène, 15 maart 1818.
2. Hij behield in ieder geval de 65.000 francs van Madame Mère. Spoedig na de dood van Napoleon eiste kardinaal Fesch de rest op grove wijze terug.

134 'Uwe Majesteit,

Een in alle staten bedroefde moeder heeft sinds lang de hoop, dat de gezamenlijke Majesteiten haar het geluk terug kunnen geven. Het is onmogelijk dat de steeds langer wordende gevangenschap van keizer Napoleon Uw Majesteiten geen aanleiding geeft tot bespreking van dit onderwerp en de grootheid der ziel, de macht, de herinnering aan vroegere gebeurtenissen Uw Majesteiten niet bewegen zou, zich in te zetten voor de bevrijding van vorst, die met de belangen van de Heersers zo innig verknoot was, ja, die zelfs de vriendschap van Uw Majesteiten ten deel viel....' Enz. (1)

Ook Louis schreef (men vraagt zich op welke wijze). De anderen wachtten op de gemeenschappelijke bedelbrief, die zij zouden ondertekenen en ondernamen niets. (Catherine beklagde zich daar bitter over tegen haar schoonmoeder.) Intussen verzuimde Las Cases niet de gelegenheid te baat te nemen persoonlijk naar voren te treden; hij zelf meldde de Heren en lord Liverpool, dat de keizer steeds zeker werd en zonder dokter was. (2)

Eugène had van zijn kant de tsaar een lauwe brief geschreven, waarin hij Alexander opriep deel te nemen in het lot van de man, die 'de echtgenoot van mijn moeder en mijn leider in militaire en administratieve loopbaan is geweest'. Toen de tsaar van het Congres van Aken terug keerde, wachtte hij hem in Mergentheim op en sprak wat met hem over Napoleon en zeer veel over zichzelf. Meer uit standsgevoel dan uit overtuiging handelend had hij zich van te voren al bij de negatieve uitkomst van zijn stappen neergelegd.

Aantekening:

1. 29 augustus 1818
2. 1 en 13 november 1818

135 Al op 6 oktober 1817 had Pius VII zijn staatssecretaris, de familie zeer vijandige kardinaal Consalvi, gevraagd bij de Prins-Regent ten gunste van Napoleon tussen beide te komen. Zijn mooie brief verdient het hier bijna in haar geheel geciteerd te worden. Het hart van de paus komt hier tot uiting, van de holle frasen van Las Cases zijn we hier ver verwijderd:

‘We moeten ons herinneren’, schreef de paus aan zijn minister, ‘dat wij het herstel van de religie in het grote Franse rijk behalve aan God ook aan Napoleon danken. Zijn gedurfde en moedige initiatief van 1801 heeft ons zijn latere fouten doen vergeten en vergeven. Savona en Fontainebleau zijn slechts vergissingen of afdwalingen van de menselijke geest. Het Concordaat was in christelijke en heroïsche zin een reddende daad.

Het zou voor ons hart een onvergetelijke vreugde zijn als wij er aan konden bijdragen de kwellingen van Napoleon te verminderen. Hij kan voor niemand meer een gevaar zijn, onze wens is dat hij ook voor niemand een voorwaarde betekent’.

Consalvi moest tegen wil en dank aan de Prins-Regent schrijven, die zelfs de ontvangst ervan niet bevestigde,

Bij hun aankomst in Aken hadden de Heren besloten de internering van Napoleon vol te houden. De zwerm van vlugschriften, waarmee Napoleon hen vanuit zijn gevangenis onvermoeibaar lastig valt, kwetst hen en maakt hen boos. Minder dan ooit zijn ze bereid de onverbeterlijke onruststoker dichterbij Europa te dulden. En meer dan al zijn mede-ge kroonden neigt tsaar Alexander tot strengheid. Onverschillig tegenover het lijden van zijn voormalige bondgenoot, die hij eens slechts vanwege eigenbelang zijn vriend noemde, wil hij de gedachte van zwakheid tegenover Napoleon van zich werpen. Dus zijn het juist zijn afgezanten, die het Congres een ontwerp-resolutie voorleggen (1), die weliswaar niet zoals hardnekkig is beweerd, een verscherping van Napoleons gevangenschap voorstelt, maar wel haar uitgangspunten bevestigt en Engeland opdraagt goed wacht te houden.

Aantekening:

1. Dit belangrijke, van 13 nov. 1818 daterende, waarschijnlijk door Napoleons vijand Pozzo di Borgo opgestelde document, bevindt zich in de Archives des Affaires d'étrangères (deel 1804). Het is voor het eerst in het boek ‘Keizer Frans en de Napoleonisten’ (1898) door Dr. Hannes Schlitter gepubliceerd.

¹³⁶ Napoleon, die de ‘macht der revolutie in één individu’ concentreert, is ‘Europa’s gevangene’. ‘Engeland heeft hem mild en vrijgevig behandeld. Zijn gevangenschap zou nog minder pijnlijk zijn als hij niet de eis zou stellen als soeverein beschouwd te willen worden. Hij wijst de mogelijkheden, die men hem aanbiedt als verstrooiing, af Hij zegt dat hij ziek is en wil alleen die arts ontvangen, die tot zijn medegenoot is geworden en die alleen maar kan bevestigen, dat generaal Bonaparte aan een echte of denkbeeldige ziekte zou lijden, die met enige dagelijkse beweging volledig verdwijnen zou’. De andere klachten van Napoleon over zijn verblijf en zijn levensstandaard zijn ‘net zo onrechtvaardig als kinderlijk. Ze zijn dan ook een middel om sensatiezucht en booswilligheid te bevredigen en de belangstelling van zijn aanhang gaande te houden’. De nota richt zich ook op de door Napoleons zendingen geproduceerde publicaties. De leden van de familie Bonaparte ‘leveren het geld en ondersteunen door geheime correspondentie dat typisch gevoel, dat de gemoederen nog steeds onrustig maakt.....’ Gebruik makend van de ‘onthullingen’ van Gourgaud verklaart deze resolutie: ‘Napoleon bezorgt de gouverneur van Sint Helena alleen maar zoveel uitputtende schermutselingen, om daarmee zijn werkelijke bedoeling zo beter te kunnen verhullen....’

137 Het bevrijdingsplan werd door de leden van zijn gevolg bedacht en zou uitvoerbaar zijn geweest als de leider (Napoleon) niet hen het in de tijd verschoven had gezien.

Dientengevolge verlangt Rusland dat Napoleon, 'die zich buiten de wetten van de volkeren heeft gesteld', op deze plek blijft, dat de door Engeland getroffen maatregelen toegestaan worden, dat alle leden van de familie Bonaparte hun verplichte verblijfplaatsen niet mogen verlaten, dat eindelijk 'het briefverkeer en de geldzendingen tussen Europa en de gevangene van Sint Helena voor zover zij niet door de Engelse regering onderschept kunnen worden, als een openlijke aanval op de veiligheid beschouwd moet worden'.

Een week later, op 21 november, neemt het Congres zonder discussie de Russische voorstellen eenstemmig aan. De soevereinen geven kennis van hun gezamenlijke wil de illusies te verstoren, die door de Engelse parlamentsdebatten, door de publicaties in de pers en door de familie en vrienden van de overwonnen ondernomen stappen zouden kunnen ontstaan. Engeland en sir Hudson Lowe behouden een blanco volmacht. De behandeling van Napoleon wordt niet strenger, hij zal echter wel op Sint Helena blijven, elke hoop op vrijlating of verandering van verbanningsoord is vanaf nu verdwenen. Dus zijn alle gedurende deze laatste drie jaar gedane inspanningen tevergeefs geweest. De ketting, die hij probeerde te breken, is opnieuw gesmeed. Zijn grafsteen was eerste slechts opgericht, nu is zij definitief gefundeerd. De Heilige Alliantie gelooft niet in ziekte, niet aan zijn materiële en geestelijke ellende. Zij wil en kan slechts aan zijn ongebreidelde wraaklust geloven. Napoleon belichaamt in hun ogen de Revolutie, de vrijheid, het recht van het volk, dus alles, waarvoor zij bang zijn en wat zij haten.

Hoe kon men hopen dat zij hem, die in hun handen was, zouden vrij laten?

138 Blanco pagina's.

139

5e deel

I : Het vertrek van gravin Montholon

II : Eerste hulp

III : 1820

IV: Doodziek

V : Het testament

Het vertrek van gravin Montholon

Het schip met de berichten van het Congres van Aken is nog onderweg naar Sint Helena, het dobert wat in de kustwateren van Senegal, als de gezondheid van Napoleon voor de eerste keer ernstig ondermijnd wordt.

Sinds oktober 1818 zag hij er slecht uit. Nicholls merkt het meerdere keren op in zijn dagboek. Zo zag hij hem op 10 oktober 1818 'aan het raam van zijn slaapkamer, hij had zijn kamerjas aan en had een doek om zijn hoofd..... Hij onderhield zich lange tijd met Mme de Montholon en de kinderen. Zijn gezicht was lijkkbleek....' (1). Maar de keizer klaagde niet en leek zelfs een goed humeur te hebben.

Op 1 januari 1819 bleef hij in zijn slaapkamer en kleepte zich niet aan. Zijn benen waren sterker gezwollen dan normaal. Om zes uur viel hij flauw, terwijl hij Montholon dicteerde. Ook op 16 januari ging het slecht (2). Sinds meerdere dagen drongen Bertrand en Montholon er bij hem op aan Stockoe, de legerarts van de Conqueror, te laten roepen. Napoleon kende deze al: hij was door O'Meara, die met hem bevriend was, voorgesteld en hij beviel hem goed (3). Hij had er zelfs op 10 juli mee ingestemd door O'Meara geconsulteerd te worden.

Aantekening:

1. L.P.20.120
2. Dat beweerde Mme de Montholon. Nicholls schreef daarentegen op 16 januari 1819 in zijn dagboek: 'Napoleon stond vroeg op, ging in de tuin wandelen en bekeek de schapen op de weide voor zijn huis. Hij ging dan tot de tuindeur en keek door de verrekijker naar de nieuwe gebouwen. Saint-Denis (Ali) was aan zijn zijde'.
3. Op 10 oktober 1817 in de tuin van Longwood. Het onderhoud vond zoals gewoonlijk in het Italiaans plaats. Men beweerde dat Stockoe zou trouwen met Jane Balcombe, Napoleon vertelde Balcombe hierover, die het gerucht ontkende. Stockoe kreeg van admiraal Plampin een berisping 'omdat hij zonder toestemming met generaal Buonaparte gesproken had'.

142 Stockoe, die met de gouverneur geen oneinigheid wilde, hield er toen mee op (1).

In de nacht van 17 op 18 januari 1819 tussen twaalf en half twee had Napoleon een soort bloedprop en verloor het bewustzijn. Bertrand kon zich, omdat de keizer dat verboden had, niet wenden tot Verling en liet daarom door bemiddeling van Nicholls dringend een bezoek van Stockoe vragen (2). Deze kwam om zeven uur 's ochtends. De keizer had een bad genomen en sliep nu. Stockoe wachtte tot hij wakker was geworden en onderhield zich ondertussen met Montholon. Deze deed hem het voorstel om lijfarts van de keizer te worden op de voorwaarden, die hij op een stuk papier had geschreven. Deze voorwaarden kwamen aardig overeen met, die destijds aan O'Meara (3) waren voorgelegd. Stockoe dacht lang na en kon niet tot een besluit komen. Op aandringen van Montholon en Bertrand beloofde hij uiteindelijk het aanbod aan te nemen, tenminste als hij van de admiraal toestemming kreeg.

Om elf uur werd hij in de slaapkamer van de keizer geleid. Napoleons gezicht was rood geworden en hij klaagde weer over pijn in de rechterzij. Stockoe klopte op hem en stelde direct zijn diagnose vast: leverontsteking. Hij reikte Bertrand een verklaring op papier aan en gaf voordat hij naar zijn schip terug keerde, Plampin bericht.

Aantekening:

1. O'Meara aan Gourgaud, 10 juli 1818. L.P.20.123.
2. Bertrand aan Stockoe, L.P.20.125.
De brief, die door een ruiter aan Lowe en daarna aan Plapin overgebracht werd, bereikte Stockoe kort na vijf uur. Alle andere beweringen van Montholon (II, 321) hierover zijn willekeurig en foutief.
3. L.P.20.125. Dit stuk werd voor Stockoe door Plampin en voor Bertrand door Lowe ondersteund. De inhoud was dus niet geheim

- 143 Het bulletin luidde: 'Ik trof Napoleon, waarbij ik geroepen was, in een toestand van buitengewone zwakte aan. Hij klaagde over een zeer heftige pijn in de rechter zijde, in de buurt van de lever en over steken in de rechter schouder.... Omdat hij aan bloedstuwung in het hoofd lijdt, houd ik het voor beslist noodzakelijk, dat er een arts bij hem blijft om hem in geval van verontrustende symptomen bij te staan. Ook houd ik een dagelijkse behandeling van zijn chronische leverontsteking, die zich uit via de genoemde symptomen, voor noodzakelijk'. (1)

Toen het de keizer 's avonds opnieuw slecht ging, liet Bertrand Stockoe weer roepen (2). In de stromende regen moest de arts met een lantaarn de steile slingerpaden, die naar Longwood leidden, beklimmen. Daar kwam hij om half zes 's ochtends aan en hij bleef tot de late namiddag bij de keizer. Hij liet het volgende bulletin achter:

'De patiënt heeft opnieuw een onrustige nacht gehad, echter zonder alarmerende symptomen. Om drie uur 's middags vond ik hem zwakker dan gisteren en ik schreef hem een voedzaam dieet voor. Ondanks alle schijn is zijn tegenwoordige gezondheidsstoring terug te voeren op een chronische leverontsteking, waarvan de eerste verschijnselen zestien maanden geleden optraden.... Ik heb niet direct onmiddellijk gevaar geconstateerd, hoewel in een klimaat, waar deze ziekte zo vaak voorkomt, de mogelijkheid bestaat, dat daardoor zijn leven wordt bekort. Longwood, 18 jan. 1819'. (3)

Aantekening:

1. L.P.20.125.
2. Betr aan Stockoe, 17 januari, 9 uur 's avonds. Op deze avond kwam Montholon met Nicholls naar Plantation en verzocht om een vaste aanstelling van Stockoe in Longwood. De wantrouwende gouverneur schoof de beslissing voor zich uit. (Optekening Gorrequer, 17 jan. 1819. L.P.20.125)
3. L.P.20.125

- 144 Op dezelfde dag echter had Gorrequer Nicholls bericht dat de admiraal de diensten van Stockoe op de Conqueror niet kon missen. De gouverneur zou desondanks toestaan dat hij Napoleon zou behandelen, maar hij zou dan zijn collega Verling er aan moeten toevoegen. Daar Napoleon Verling niet wilde ontvangen, kwam deze voorwaarde voor Stockoe neer op een verbod.

Lowe wilde niet dat een vriend van O'Meara lijfarts in Longwood zou worden. Aan het gevaar van Napoleons ziekte geloofde hij niet. Hij wilde vooral niet toegeven dat deze ziekte een leverontsteking zou zijn (1). Hij was er van overtuigd dat de Fransen Stockoe voor zich hadden ingepalmd en dat deze meedeed aan een intrige, die een verandering van verbanningsoord ten doel had. Weer stond de positie van de gouverneur voor Lowe op het spel....

Op 19 jan. 1819 kwam Stockoe weer naar Longwood. Hij had daarvoor bij Plampin in de Briars om toestemming gevraagd. Plampin onderwierp hem aan een streng verhoor, waarvan door Elliott, de secretaris van de admiraal, een proces-verbaal werd opgenomen. Plampin verweet Stockoe, dat hij in zijn verslag gesproken had van 'patiënt' in plaats van 'Generaal Buonaparte'. Door deze vertraging kwam Stockoe pas om zes uur 's avonds in Longwood aan. Daar

Bertrand het niet durfde Verling te laten roepen, behandelde hij de keizer alleen. De keizer had koorts. Napoleon liet zich na zich lang verzet te hebben purgeren en aderlaten. Door een hernieuwd onderzoek werd Stockoe in zijn overtuiging gesterkt. De lever leek hem harder geworden te zijn. Net als O'Meara schreef hij kwikzilverpillen, Colombowortel en kantharidenextract voor.

Aantekening:

1. Lowe werd door zijn vriend Baxter in zijn mening gesterkt. Die schreef op 16 januari 1819 aan Verling: 'Ik geloof niet aan zijn ernstige ziekte!' (L.P.20.125)
2. Optekening Elliott, 19 januari 1819. L.P.20.125

- 145 Hij deed volgens de voorschriften melding aan de admiraal, die in samenwerking met Lowe materiaal tegen hem verzamelde. Stockoe merkte dat wel op. Bij zijn laatste bezoek had hij aan Bertrand een bericht achter gelaten, waarvan het voornaamste luidde: 'Ik heb alle aanleiding te denken dat mijn geneeskundige behandeling spoedig zal moeten staken. Of mijn chefs nemen mij bij u weg of ze zullen mijn situatie zo moeilijk maken dat ik het vanzelf opgeef..... Zou een van deze beide mogelijkheden gebeuren, dan vraag ik u, de doorluchtige patiënt te houden aan de door mij voorgeschreven kuur. Leverontsteking is op Sint Helena levensgevaarlijk.... Het verzwakken van de leverfunctie, de chronische stoelgangverstopping en darmstoornissen kunnen een bloedaandrang naar de hersenen tot gevolg hebben, die zich nog heftiger uit dan die van vorige zaterdag' (1).

Toen Stockoe voor de vierde keer naar Longwood moest gaan, weigerde hij. Plampin beval het hem en wierp hem de volgende dag voor de voeten dat hij daar te lang zou zijn gebleven. Stockoe, die zich steeds meer bedreigd voelde, verklaarde dat hij niet meer naar Longwood zou gaan. Daar hij van de commandant van de Conqueror vernomen had, dat de admiraal overwoog hem voor de krijgsraad te brengen, verzocht hij om verlof en scheepte zich op 30 januari 1819 naar Engeland in. Echter, met hetzelfde schip ging een strafverzoek van Plampin tegen hem mee naar Londen. En nauwelijks daar aangekomen, kreeg de ongelukkige het bevel naar Sint Helena terug te keren. (2)

Aantekening:

1. L.P.20.125. Als loon voor zijn geneeskundige handelingen kreeg Stockoe van de keizer een naar Joseph gerichte brief, eigenhandig geschreven door de keizer. Zij luidde: 'Ik verzoek je dokter Stockoe 1000 pond, die ik hem schuldig ben, uit te betalen. Hij zal je met deze brief alle details, die je over mij wenst te weten, meedelen. Napoleon'. Het aannemen van dit honorarium door Stockoe betekende een zware overtreding. Gelukkig bleef dit honderd jaar onbekend. Fr. Masson ontdekte dit in 1912.
2. Hij kwam daar op 21 augustus 1819 weer aan. Zijn beide zeereizen hadden tezamen 188 dagen geduurd. Stockoe had op de terugreis naar Sint Helena gemeend, dat men zijn gedrag goed keurde. Toen men in Longwood over zijn aanstaande terugkeer hoorde, beging Bertrand een onvoorzichtigheid. Hij verzocht namelijk op 19 augustus om toestemming Stockoe de keizer te laten mogen behandelen. Deze, zei hij, had in de nacht een flauwte gekregen.

- 146 Aan boord van de Conqueror werd hij onmiddellijk als voorlopige gevangene van de krijgsraad in gevangenschap genomen. De acte van aanklacht luidde: 'zich met generaal Bonaparte en zijn gevolg in gesprekken over zaken, die niets met gezondheid te maken hadden, hebben ingelaten en alarmerende gezondheidsbulletins gemaakt te hebben, O'Meara's leugens tegen de gouverneur verspreid te hebben, generaal Bonaparte als 'patiënt' aangeduid te hebben en tenslotte de bedoelingen en de verordeningen van de admiraal tegen te werken en de Fransen met het leveren van valse of schijnbare klaaggronden bevoordeelt te hebben'.

Het proces begon op 30 augustus 1819. Stockoe had zijn voornaamste papieren

in Engeland gelaten. Hij vond geen verdediger.

‘Ondanks zijn voortdurende verzoeken’, schreef Balmain, ‘wilde niemand zijn advocaat zijn. Hij heeft zichzelf met tamelijk veel geluk en tegenwoordigheid van geest verdedigd. Hij gaf toe dat hij ongehoorzaam was geweest en liet doorschemeren dat hij misschien door de vijanden van de gouverneur overdonderd was geweest, maar nooit ‘hun compaan’ was. Hij wekte het medelijden op van zowel de rechter als van de toehoorders en is nu niets meer dan een betreurenswaardige man, die zwak en onvoorzichtig is geweest. Zo heeft de luidruchtige berg een muis gebaard!’

Niettemin werd Stockoe na een verhandeling van vier dagen op 2 september 1819 met ontzetting uit zijn ambt bestraft en naar Engeland teruggestuurd, waar hij een zeer klein burgerpensioen ontving (1) en zich tevergeefs inspande de revisie van zijn proces te bereiken.

Aantekening:

1. 100 pond. Daarnaast had hij 25 dienstjaren. Madame Mère, Fesch en Louis dankten hem en schonken hem aanzienlijke bedragen. In 1821 begeleidde hij de jonge Charlotte, die zich naar Amerika begaf op bezoek bij haar vader, koning Joseph. Hij bleef twee jaar bij Joseph en keerde toen naar Europa terug, waar hij trouwde. Zijn herhaalde pogingen om weer in de marine opgenomen te worden hadden geen resultaat. Hij stierf in 1852 op 77-jarige leeftijd.

147 Het oordeel was hard, zeker omdat men wist, dat Stockoe ook geld van Napoleon had aangenomen. Maar Lowe en Plamin achter hen de admiraliteit en het ministerie wilden een voorbeeld stellen. Zeker na het door O’Meara verwekte schandaal een afschrikking voor allen, die zich iets aangetrokken zouden voelen medestanders van de Fransen te willen worden. Ook was hiermee naar de toekomst voor elke arts, die Napoleon consulteerde, het verbod uitgesproken zijn mening vrij te uiten. Want een ieder, bij wie het opkwam Napoleon voor leverziek te verklaren, moest herinnerd worden aan het ongelukkige geval Stockoe. Op het eiland vroeg men zich af, hoe men de vriend van O’Meara voor de krijgsraad had kunnen brengen, terwijl toch O’Meara zelf – volgens uitspraak van de gouverneur een groot misdadiger – zonder het geringste proces was weg gekomen. Nu, O’Meara wist teveel en Lowe, die zijn vechtlust kende en er bang voor was, durfde het niet aan hem tot het uiterste te drijven. Ook waren de tijden veranderd. Hij sloeg nu harder toe, omdat hij zich door de legitimatie vanuit Europa zekerder voelde.

De exacte resultaten van het Congres van Aken werden op Sint Helena pas begin maart 1819 bekend. Maar al in januari lieten de uit Londen gekomen kranten deze eindconclusies voorzien. De keizer geraakte steeds meer uit de gratie, juist toen Las Cases hem in een brief hoop had gegeven.

148 Ook hij had in de kranten de brief van Gourgaud aan Marie-Louise gelezen. (1) Als hij het Russische voorstel en het slotprotocol van het Congres leest, is zijn teleurstelling reusachtig. Het is ontzettend. Europa heeft gesproken. Na drie jaar grijze verbanning bekrachtigt zij haar wraak. Tegen dit oordeel is geen hoger beroep. Elke hoop Sint Helena te verlaten, is verdwenen. Hij zal hier dus zijn laatste levensjaren ellendig moeten doorbrengen. (2)

De volgende dagen was hij zeer terneer geslagen. Hij sloot zich op in zijn kamer, alleen. Alleen Marchand zag hem, de keizer sprak nauwelijks een woord tegen hem. Uitgestrekt op zijn oude sofa bladerde hij mechanisch in een of ander blad. Alles ergerde hem. Wat moest hij nu doen? Zijn strijd tegen Engeland voortzetten? De mening van de wereld in beroering brengen? Weer met zijn

memoires verder gaan? Daar heeft hij geen kracht meer voor. Hij twijfelt aan alles. Aan Frankrijk, zijn familie, aan zijn roem. Twintig jaar op enorme hoogte eindigt in dit niets. Net als de overwinnaars van de antieken rest hem alleen maar zijn aangezicht met de slip van zijn toga te bedekken en te sterven.

Aantekening:

1. Bericht van Balmain, 1 maart 1819: 'Omdat Napoleon ervan overtuigd was, dat de geallieerde soevereinen, uitgezonderd de keizer van Oostenrijk, zijn gevecht met de gouverneur zouden ondersteunen, wachtte hij hen (de kranten) met levendig ongeduld af en liet zich de artikelen over het Congres van Aken woord voor woord vertalen. Ze brachten hem menige teleurstelling, want de Morning Chronicle, het blad dat hem het ijverigste verdedigde, bracht er nauwelijks een woord over. De Courier liep over van aanklachten en beschimpingen en de Observer van 12 oktober bracht het positieve bericht dat onze Doorluchtige Heren hem aan het noodlot overlieten. Dit alles maakte hem kwaad en zwaarmoedig. Hij sloot zich weer op in zijn werkkamer, zodat men niet wist wat hij deed en of het goed of slecht met hem ging. Er was geen enkel bericht over hem!
2. Het protocol van het Congres van Aken werd hem officieel op 26 mei 1819 meegedeeld. Nicholls overhandigde het aan Montholon.

149 **Sterven?** De dood laat zich niet door de mens bevelen. Hij zal terzijner tijd verschijnen, maar tot dan moet hij blijven leven. Napoleon leefde. Vooral de nachten waren vreselijk. Met open ogen lag hij in zijn kamer, waarin het vlammetje van de nachtlamp flakkerde en hij overdacht steeds weer zijn bestaan. Hij stond op, drukte zijn warme voorhoofd tegen de vensterruiten en zag in de maneschijn aan de linkerkant van Flagstaff de zee met een bewegende huid glanzen. Marchand kwam verschrikt binnen en bood hem een kruidenextract aan. Napoleon keek hem weemoedig aan en viel in een zware slaap. 's Morgens zei hij vaak: 'Ik heb van Parijs gedroomd!' Hij zei er niets naders over. Wie weet welke bijzondere visioenen hem bezochten, waarin vroegere gedachten met toekomstige samen kwamen. In het zweet badend werd hij wakker. Hij werd wakker voor weer een nieuwe dag, net zo een als gisteren en ook zo een als morgen. Dagen vol wind en regen, zonder verrassingen. Hetzelfde landschap, dezelfde gevangenis, dezelfde getrouwen, waarvan hij wist dat onder hun eerbiedig gedrag de wens verborgen lag de tijd van hun trouw zo kort mogelijk te laten zijn.

Heren en dienaren, allen willen weg. Pierron en Ali waren naar Plantation gegaan en hadden gevraagd Longwood bij de eerste gelegenheid te mogen verlaten (1). Mme Bertrand smeekte haar echtgenoot in ieder geval binnen een jaar met haar naar Europa terug te keren om voor de opvoeding van de kinderen te zorgen. De opperhofmaarschalk bood nog weerstand, maar was al aan het eind van zijn krachten. Ook de Montholons hadden besloten te vertrekken.

Aantekening:

1. 27 december 1818. Dagboek van Nicholls. L.P.20.210

150 **Ze zeiden dat echter niet tegen de keizer.** Al op 7 januari 1819 had de gravin door de artsen Livingstone en Verling een attest laten opstellen, waarin bevestigd werd 'dat de slechte toestand van haar lever en haar maag het gebruik van heilbronnen (1) noodzakelijk maakte'. Een week later werd Napoleon ziek, ze moesten wachten. Maar noch in Plantation noch in Longwood twijfelde er iemand aan dat deze geneeskundige bevestiging spoedig haar werk zou doen.

De eenvoudigste oplossing zou een snelle dood van de keizer zijn. Alleen gelooft zijn omgeving niet, dat deze gebeurtenis aanstaande is, hoewel de keizer er zo geel uit ziet, zijn haar verliest en steeds zwaarlijviger wordt. Ze zien met schrik dat hij nog lang kan leven. En hij raadt hun gedachten. Zoals zijn vijanden, zoals het onverzoenlijke Europa met gestrekte hals over Sint Helena heen kijken en elke aanval op zijn gezondheid met hoopvol zuchten begeleiden, zo tellen zijn

vrienden de dagen en speuren in zijn gezicht naar tekenen van uitputting. Napoleon is in het oneindige werelddal slechts een punt en toch houdt hij de loop der dingen nog tegen.

Maar geduld. Hoe is het toch: 'De tijd zal komen dat mijn vijanden en mijn vrienden tevreden zullen zijn: de eersten zullen van een macht, die ze onderdrukte, niets meer te vrezen hebben, de tweeden zullen zich in hun plannen niet meer gedwarsboomd voelen. De grijze overjas zal hun geen angst meer aanjagen en ze zullen voorwaarts gaan zonder een blik achterom te werpen'. (2)

Aantekening:

1. L.P.20.126. Dagboek van Verling.
Montholon zou haar begeleiden. Bij het paardenrennen in april 1819 vroeg Gorrequer hem of de gravin nog steeds aan vertrekken dacht. 'Ach, mijn god, ja, vanzelfsprekend!' 'En u, heer graaf, blijft u?' 'Nee, ik denk ook te vertrekken, ik wil niet van mijn vrouw scheiden'.
(Optekening door Gorrequer, 28 april 1819) L.P.20.126
2. Ali, 183

151 Op 2 april 1819 ontving Napoleon de laatste bezoeker, Ricketts, een neef van lord Liverpool, die lid van de Raad van Calcutta was en op de terugreis van Oost-Indië was. Toen de keizer hoorde dat hij enige dagen op Sint Helena zou verblijven, droeg hij Bertrand op hem op Longwood uit te nodigen. In Longwood geloofde men dat Ricketts de broer van lord Liverpool was. Dat blijkt uit de brief, die Bertrand aan hem richtte:

'Longwood, 31 maart 1819.

Mijn Heer,

Keizer Napoleon, die vernomen heeft dat de broer van Lord Liverpool zich op het eiland bevindt, wenst, hoewel hij ziek en bedlegerig is, u te zien. Ik vraag u dus, mijn Heer, overmorgen, vrijdag tussen twee en drie uur 's middags naar mij toe te komen, opdat ik u aan hem kan voorstellen.

Graaf Bertrand'

Ricketts antwoordde op 1 april: 'Ik zal met het grootste genoegen aan de uitnodiging, die mij tot eer strekt, gevolg geven'. (1)

Aan deze Engelsman, die zo dicht bij de Eerste Minister staat, wil Napoleon als eerste zijn gehele noodlot tonen. Daar Europa hem terneer slaat, wil hij alleen tot Engeland zijn toevlucht nemen. Hij wil om de verplaatsing naar een ander oord te bewerkstelligen aan lord Liverpools menselijkheid appelleren. Geen woede-uitbarstingen, geen heftige beschouwingen meer. Een klacht vol waardigheid en droevigheid zal het zijn, die het Britse volk, dat tot nu toe zo hard tegen hem is en waarbij toch zijn laatste hoop ligt, misschien horen zal. Lowe maakt geen enkel probleem. Hij verlangt niet dat Ricketts door hem persoonlijk voorgesteld wordt. Blijkbaar hecht hij er waarde aan te vermijden dat de verwant van de regeringsleider getuige van een gebeurtenis wordt.

Aantekening:

1. L.P.20.125

152 Napoleon leed of wilde dat dat zo was. Toen Ricketts begeleid door Bertrand binnentrad, lag Napoleon met slechts een hemd aan en een bonte zijden doek om zijn hoofd in zijn veldbed. Wangen en kin hadden een onfrisse kleur, omdat hij zich enige dagen niet geschoren had. De kamer was donker. Ricketts kon bij

het kaarslicht slecht matig zijn gelaatstrekken onderscheiden. Napoleon leunde met de rug tegen het hoofdkussen en had zijn arm om de ijzeren spijlen van zijn veldbed geslagen. Vaak als hij zich bewoog, leek hij een pijn te voelen. De bezoeker vond hem er normaal uitzien en verwonderde zich alleen over zijn traagheid. 'Hij leek op de tekening, waarop hij over de reling van de Northumberland gebogen staat', schreef Ricketts, 'of op het Franse schilderij, waarop hij een lauwerkrans op het hoofd draagt. Zijn gelaatskleur scheen mij niet opvallend bleek, geen wallen om de ogen of anderszins een teken, dat op een leverziekte of ander zwaar lijden duidde'. (1)

De keizer nodigde hem uit plaats te nemen en sprak met hem op een manier, die de – overigens door de gouverneur vooringenomen – bezoeker als grof betitelde. De zinnen volgen elkaar snel op en zijn sterk beklemtoond. Af en toe wordt hij levendig en maakt zelfs grapjes. (2). Ricketts behoefde nauwelijks te antwoorden, behalve als de keizer af en toe 'Begrijpt u?' vroeg.

Openhartig en uitvoerig legt hij zijn doel uit. 'Zegt u tegen lord Liverpool dat ik dit eiland verlaten wil, omdat haar klimaat op mensen, die mijn lijden moeten ondergaan, de schadelijkste invloed heeft: ik lijd al zeer lang.'

Aantekening:

1. Record Office, C.O. 247.25

153 'Sint Helena is ongezond; onder de troepen van het garnizoen is de sterfte zeer groot. Men moet mij ergens in Europa onderbrengen. Als uw ministers mij een woonplaats in een willekeurig graafschap aanwijzen, zullen ze dat niet betreuren. Ik ben soldaat, ik zal mijn woord houden. Uw regering heeft voor mijn bewaking een miljoen pond uitgegeven en dat is pas het begin. Het is dwaas zoveel geld weg te smijten. Het zal een betere politiek zijn mij onbewaakt in Europa te laten leven dan mij in de tropen tussen deze muren vast te houden. Ongetwijfeld heeft lord Liverpool er geen idee van hoe Hudson Lowe mij kwelt. Deze gouverneur heeft een politie-apparaat ingericht, dat aan Sicilië herinnert. Hij heeft mij mijn arts O'Meara afgenomen, die niet zijn inzichten deelde en hij verhindert mij een nieuwe arts te nemen, hoewel hij weet dat ik ziek ben.

Hij heeft generaal Bertrand een brief gestuurd, waarin hij verklaart dat de ordonnance-officier als ik me aan hem niet vertoon met geweld mijn huis zal binnen dringen. Vertelt u hem in Londen dat ik vanwege deze maatregel in deze erbarmelijke kamer opgesloten ben en de luiken dicht heb. Slechts over mijn lijk zal men hier toegang afdwingen. Men sterft slechts eenmaal; wat kan het mij schelen of door een bajonetsteek of op een andere wijze. Als men mij vermoorden wil, moet men niet langer aarzelen.

Ik zal de voor mijn gezondheid onontbeerlijke beweging buiten niet kunnen hervatten, zolang Hudson Lowe hier blijft; want ik wil geen schuld hebben aan de verwijdering van personen, waarmee ik toevallig een paar woorden mee zou hebben gesproken en ik wil me ook niet laten beledigen.

154 De ter voorkoming van mijn vlucht getroffen maatregelen zijn overbodig en schandalig. Om het nog gekker te maken richt men nu nog een gebouw op, dat ontzettend veel geld kosten zal, dat ik echter nooit bewonen zal. De plek, waar het gebouwd wordt, bevalt mij niet, er zijn geen bomen en het ligt pal tegenover het kamp van Deadwood. Ik zou niet uit de vensters kunnen kijken zonder rode uniformen te zien. Steeds zou het tromgeroffel me in de oren dreunen, ja zelfs het 'Wie is daar?' van de schildwacht zou ik horen. Kan men zich voor een gevangen soldaat een ergere belediging bedenken?

Lord Liverpool moet meteen met mij onderhandelen. Als Pitt nog leefde, hij zou anders met mij zijn omgegaan. Uw natie is edelmoedig, tenslotte moet ze zich ontwapenen'. (1)

Een hartenkreet van uit de mond van een man, die vanuit zijn slechte kamer over de oceaan heen zijn overwinnaar aanroept.

Het gesprek had vier uur geduurd. Bertrand overhandigde Ricketts een samenvatting voor de Eerste Minister. (2). De bezoeker scheen geroerd en beloofde zich tot zijn neef te wenden.

Aantekening:

1. Record Office. C.O. 247.25
2. Zij geeft de woorden van Napoleon, bijna de klank van zijn stem, weer:
 1. 'het eiland verlaten, omdat ik een chronische leverontsteking heb.
 2. dat in welke positie ik me ook bevind, het politieke verstand verlangt dat een man van eer aan mijn zijde wordt gesteld, die zich weet te gedragen.
 3. mij mijn arts O'Meara terg te sturen, mij een Franse arts geven of een Engelse burgerarts te sturen, die geen enkele betrekking met de militairen heeft en goede manieren kent.
 4. mij niet dwingen het nieuwe huis te bewonen, omdat er geen bomen zijn, omdat het te dicht bij het kamp ligt.
 5. Lord Liverpool moet opdracht geven mijn interieur niet te laten vernielen en ook niet daarmee te dreigen.
 6. hij moet mij in een verzegelde brief machtigen direct met hem om te gaan, zodat de correspondentie niet via lord Bathurst gaat, of met een pair van het koninkrijk, die onze vertegenwoordiger bij het ministerie zou zijn, bv. Lord Holland. Dit zou de methode zijn opdat de openbaarheid zich hier niet meer mee bemoeit.

2 april 1819'
(L.P.20.1204)

155 Doch nauwelijks was hij in Plantation aangekomen of Lowe nam hem terzijde en verzekerde hem dat Napoleos ziekte van diplomatieke aard was. Naar Londen terug gekeerd sprak Ricketts met Liverpool op zo'n manier dat deze in zijn wantrouwen nog versterkt werd. En alle hoop, die de Franse in dit bezoek hadden gehad, eindigde in een ironische brief van Bathurst: 'Niets kon ons welkomer zijn dan het bezoek van de heer Ricketts op Sint Helena. Hij heeft over de werkelijke toestand het meest gunstige bericht gedaan en alle manoeuvres, waarmee men ons dacht op een dwaalspoor te brengen, voorzien'.

*

Vanaf deze tijd maakte Napoleon zich voor de Engelsen zo goed als onzichtbaar. De ongelukkige Nicholls gelukte het via de meest vreemde wegen het silhouet van de keizer, een schaduw met een driekante steek op het hoofd, te onderscheiden of de klank van zijn stem te herkennen. Lowe, die geen berichten van Longwood kreeg, schold zijn ondergeschikte uit, die, hoewel hij de tuinlieden geld toestak, de bedienden uithoorden en Montholon belaagde, toch niet vaak de mogelijkheid had zich voor Napoleons aanwezigheid te verstoppen. Dit kerkermeestersambt was een ware kwelling voor hem. Op 15 mei 1819 schreef hij aan Gorrequer: 'Om mijn bevelen uit te voeren was ik gisteren druk bezig Napoleon Bonaparte in zijn kleine tuin of voor het raam te zien, meer dan tien uur op de been zonder dat het mij gelukte. Gedurende al die tijd stond ik niet alleen bloot aan de blikken en de opmerkingen van de Franse bedienden, maar ook van de tuinlieden en ander in Longwood aangesteld personeel. Sinds ik deze taak uitvoer, heb ik zeer vaak zulke dagen beleefd'. (1)

Aantekening:

1. L.P.20.126.

156 Montholon houdt hem voor de mal. Hij verzekert dat de keizer in bed ligt. Kort daarna ziet Nicholls hem volledig aangekleed met de Bertrands in de tuin wandelen. Montholon raadt hem aan door het sleutelgat van de ontvangstkamer te gluren. De officier gaat verontrust weg. 'Het weer is nu zo slecht', noteert hij op 21 juli 1819, 'dat ik zeer voor mijn gezondheid vrees als ik om mijn bevelen uit te voeren verder in de stromende regen urenlang om Longwood House en in de tuin moet rondlopen'.

Verscheidene bewoners van het huis, van de keizer achter zijn vensterluik tot de kleine Chinese jongen, verlustigen zich in Nicholls' kwellingen. Hij had tot nu toe pech. Als Napoleon buitenshuis was, dan wilde het toeval dat hij hem mistte. Hij kreeg uiteindelijk een soort vervolgingswaan: 'Ik ben er van overtuigd dat hij al mijn bewegingen door meerdere bedienden laat controleren, zodat het mij bijna onmogelijk is zijn gezicht te zien'. (1) Hij wilde om zijn vertrek vragen. (2) Eindelijk, op 11 september 1819 triomfeert hij: 'Ik geloof dat ik generaal Bonaparte enige minuten voor twee heb gezien. Het individu, waarvan ik dacht dat hij het was, stond in de slaapkamer van de generaal aan een raam en had een witte slaaprok aan. Doch nauwelijks was ik voor het venster verschenen of het liet het gordijn zakken, zodat ik zijn gezicht niet kon zien.'

Bertrand, die medelijden met hem heeft, liet hem vaak zeggen dat Napoleon in bad zat, hij zou het door het open raam kunnen zien. Nicholls zag hem op een dag in de badkuip, het water kwam hem tot de hals. Hij vond dat Napoleon 'er als een spook inzit', Marchand stond naast hem.

Aantekening:

1. Nicholls aan Reade, L.P.20.126.
2. Nicholls aan Gorrequer, 29 juni 1918. L.P.20.126.

157 De hardnekkigheid, waarmee de keizer de bewakings-officier ontweek, maakte Lowe razend. (1) Hij meende dat als Napoleon zijn vlucht wilde voorbereiden, hij zich niet anders zou gedragen. Wat de Fransen ook deden, alles wekte zijn achterdocht op.

Hij voelde zich sterk genoeg de commissarissen onder de duim te houden. Balmain had zich overigens na zijn terugkeer uit Brazilië iets meer bij hem aangesloten. (2) Hij had zijn mening over O'Meara gewijzigd en scheen niet meer in Napoleons ziekte te geloven. Al hij hoort van de besluiten van het Congres van Aken en verneemt dat de ondersteuning van de gevangenschap van zijn eigen regering uitgaat, is hij er volledig zeker van dat de tsaar Napoleon aan zijn lot overlaat en houdt hij het nu geheel met de anderen. Vanaf nu is er op Plantation geen welkomer gast. Daar Balmian niets beters te doen heeft, onderhoudt hij deze relatie ijverig en spoedig hebben de mooie ogen van Charlotte Johnson, de oudste dochter van lady Lowe, zijn nietsdoend hart geraakt.

Aantekening:

1. Sinds de dramatische botsing in augustus 1816 was het Lowe één keer gelukt Napoleon onder ogen te komen, namelijk op 4 augustus 1819. Hij berichtte daarover aan Bathurst: 'Ik was naar Longwood gegaan om over veranderingen, die hij in zijn tuin wenste, beschikkingen te treffen, toen ik hem plotseling in mijn korte nabijheid zag. Hij draaide mij de rug toe en had een lange staak in de hand. Hij droeg zijn gewoonlijke uniform en leek zo sterk als altijd, alleen zijn lopen verried enige zwakte. De kinderen van gravin Bertrand waren bij hem'. Toen Napoleon de gouverneur bemerkte, verwijderde hij zich langzaam. (L.P.20.127).
2. Reade schreef aan Lowe 'dat hij nu naar zijn terugkeer uit Rio zijn mening over de leiden van

Longwood volledig veranderd had. Hij dacht nu dat het een speciaal gezelschap was en dat vooral graaf de Montholon een intrigant was'.
(L.P.20.125)

- 158 Balmains verslagen veranderen van toon. (1) Vanaf nu verzet hij niet meer tegen de willekeur en de tirannie van de gouverneur, Met behulp van zijn Russische aard gelukt het hem zelfs met Lowe de beste relaties op te bouwen. (2) En deze toont zich, zodra zijn argwaan is verdwenen, als een plezierig man en zal later voor Balmain een prettige en vrijgevige schoonvader blijken te zijn.

*

Aan Montchenu daarentegen beleeft Lowe geen vreugde. De oude hoveling had daar geen schuld aan. De hertog van Richelieu had hem nieuwe instructies gestuurd (3), waarin hem werd opgedragen dichter bij Longwood te komen: 'Ik ben het er geheel mee eens dat u rond Bonaparte zoveel mogelijk relaties aanknoopt. Daar u niet de mogelijkheid heeft hem persoonlijk te zien, is dit de enige manier iets over zijn levenswijze en lichamelijke en geestelijke toestand te vernemen'.

Aantekening:

1. Deze veranderde stemming was ontstaan door de Russische ambassadeur in Londen, graaf Lieven. Deze ambassadeur misprees de houding van Balmain tegenover Lowe (vooral bij het geval O'Meara). Met het oog op zijn schoonvader had Balmain later in de tekst van zijn verslag mildere correcties aangebracht. (Het gaat hier om de afgezwakte tekst. Het eerste ontwerp was voor Lowe nog ongunstiger.)
2. Bericht van Balmain, 28 juni 1819:
'ik voel er werkelijk genoegdoening over Uwe Majesteit te kunnen berichten dat mijn persoonlijke betrekkingen met de Engelse autoriteiten vriendelijk en vreedzaam zijn, dat ik regelmatig Plantation House bezoek en daar met open armen ontvangen word, dat sinds de aankomst van de laatste berichten uit Europa diners, bals en soirees elkaar opvolgen en dat dit alles mijn eenzaamheid enige kleur verleent; tegelijkertijd moet ik Uwe Majesteit tot mijn bedroefdheid zeggen dat ik, daar ik Bertrand en Montholon niet meer zie, van dat wat er zich in Longwood afspeelt, helemaal niets meer verneem'.
3. Ze zijn gedateerd op 27 augustus 1818 en kwamen pas eind 1818 op Sint Helena aan.

- 159 'Het is voor ons buitengewoon belangrijk dit alles te weten en het is zo evident dat de hoge kosten, die we voor uw verblijf op Sint Helena maken, geen ander doel kunnen dienen, zodat ik niet denken mag aan een ernstige weerstand van de zijde van de heer Hudson Lowe.' Richelieu vervolgt: 'De plek, waar u zich bevindt, is voor ons de belangrijkste plek ter aarde, al onze verrekijkers moeten er onophoudelijk op gericht zijn; niets van wat daar gebeurt, kan ons onbewogen laten en u moet in staat zijn ons te vertellen wat men daar bedenkt, wat daar begonnen en uitgevoerd wordt. De koning zal u voor alles wat u onderneemt om over de plannen en de verwachtingen van de bewoner van Longwood steeds op de hoogte te blijven, dank verschuldigd zijn en de veiligste weg tot volledige informatie bestaat eruit zoveel mogelijk betrekkingen met deze lieden te onderhouden.

Zou men u van de kant van de Engelse autoriteiten moeilijkheden in de weg leggen, dan verzuimt u niet mij daar uitvoerig van in kennis te stellen, opdat ik bij de Britse regering hiertegen stappen kan ondernemen'. (1)

Aantekening:

1. Balmain zegt met een vleugje afgunst: 'Zou men mij zo'n instructie hebben gestuurd, hoe had ik dan de heer Lowe naar mijn pijpen kunnen laten dansen?' (Bericht van Balmain, 18 maart 1819.)

Door de dépêches van zijn minister was Lowe gehouden zich energiek te verzetten tegen

routinematig verkeer tussen Montchenu en het gevolg van de keizer. Nadat hij de instructies van Richelieu aan Bathurst had meegedeeld, kreeg hij op 5 juli 1819 het volgende antwoord: 'Zijne Koninklijke Hoogheid is het met uw verzet tegen de eisen van de Franse commissaris volkomen eens. Alleen de Britse regering is voor de goede bewaking van generaal Buonaparte verantwoordelijk en deze zou ophouden als ergens een persoon, die niet door de Britse regering benoemd is, niet aan haar ondergeschikt is, niet onder haar verantwoordelijkheid handelt, het recht zou hebben naar eigen goeddunken met de bewoners van Longwood kan omgaan..... Ik laat het aan u over om vast te stellen wanneer en hoe lang de personen uit het gevolg van generaal Buonaparte met de commissarissen af en toe tezamen mogen komen. U kunt deze betrekkingen geheel verbieden als u de indruk heeft dat door een al te intensieve omgang met de commissarissen de gevangenen in hun brutaliteit gesterkt worden en met hun leugens steun vinden.....'

- 160 De hertog vergistte zich. Lowe was woedend dat Montchenu zich om Montholon bekommerde, hem – een ongehoorde nieuwigheid – voor het eten uitnodigde en lange gesprekken met hem voerde. De markies zag Bertrand als een gevaarlijke fanatiekeling. Maar Montholon met zijn vriendelijke dubbelzinnigheid, met zijn bevlogenheid om in Parijs te laten weten welk respect de weer ingestelde monarchie hem inboezemde en dat hij, zodra hij weer vrij zou zijn, niets beters te doen had dan haar te dienen, Montholon, de volledige wereldburger, moest dit spook uit de tijd van Versailles charmeren. (1)

Aantekening:

1. Om Montchenu geen onrecht aan te doen, moeten we vermelden dat hij het afwees deel te nemen aan het door Lowe georganiseerde feest ter aandenken van Waterloo. Zijn brief van 17 juni 1819 brengt de woorden van Louis XVIII in herinnering: 'Hoewel de Slag van Waterloo de val van Napoleon heeft veroorzaakt, werd deze slag toch tegen de Fransen gewonnen'. Montchenu voegt hier met een grapje aan toe: 'De Oostenrijkse commissaris zit niet in dezelfde situatie, maar u weet toch dat de enige instructie, die hij heeft gekregen, zegt, dat hij nooit van de Franse commissaris mag scheiden'. (L.P.20.126).

Heeft Montholon, die geprobeerd heeft Balmain om te kopen, tegenover Montchenu een nog plomperer poging gedaan? Het is waarschijnlijk. In januari 1819 schreef de Franse commissaris aan Richelieu: 'Ongeveer een maand geleden kwam Montholon in de stad om bij meerdere kooplieden, bij wie Longwood al langere tijd schulden heeft, de rekeningen te vergelijken. Hij bezocht mij en zei: 'Men kijkt ons met de nek aan om een paar Louis en dat is niet juist. Want kan men met zo weinig geld ook maar één geheime correspondent kopen? Ik heb 8000 francs meegebracht, hier zijn de rekeningen. Wie zou voor zo'n gering bedrag zijn leven op het spel zetten? Of we hebben geld of we hebben niets. Als we wat hebben, kan geen mens ons verhinderen een stuk papier door te laten, dat een bedrag bevat'. En toen, terwijl hij mij strak aankeek: 'De keizer weet hoe men koopt. Als iemand nuttig voor hem is, geeft hij zes miljoen'. 'Ik weet wel', antwoordde ik hem, 'dat hij van zijn geld op de meest nuttige manier gebruik heeft gemaakt en zonder zich te beperken!'

We begonnen beide te lachen en namen afscheid. Toen zei hij nog tegen mij, terwijl hij in het zadel sprong: 'De keizer weet te betalen.....'

- 161 Zonder zich de vraag te stellen of hij de gedachten van de keizer juist weer geeft of zijn eigen karakter geweld aan doet, gooit Montholon er platheden uit om de verre Tuilerieën te behagen, platheden, die zoals hij zegt het oordeel weergeven van de keizer over het kiessysteem (1), de perswet, de gebeurtenissen in Spanje, de kaderwet, de religie enz. Zou men hem geloven, dan dacht de keizer precies zoals een trouw onderdaan van Louis XVIII, ja zelfs als een aartslegitimist. Hij laat hem wensen dat de Heilige Alliantie de hand legt op Napels en Spanje, laat hem het systeem van het Franse onderwijs – een van zijn belangrijkste scheppingen – aan de kant zetten en als een kikker praten. Ongetwijfeld had Montholon de bedoeling zich op deze wijze in de ogen van de Bourbons schoon te wassen en zo een terugkeer naar Frankrijk voor te bereiden. Een verraad aan het idee gedaan, is bijna niet te verontschuldigen. Tot zijn geluk heeft Napoleon hier nooit het geringste vermoeden van gehad.

Aantekening:

1. Montholon beweert, dat hij deze wet te volksvriendelijk vond. Wij weten intussen hoe beperkt deze

wet toen was.

162 Het vertrek van de gravin de Montholon was nu een beklonken zaak. De keizer kon haar niet tegen houden. Ze had onlangs een miskraam gehad, was mager en bleek en klaagde over leverpijnen. Alleen in de baden van Cheltenham of Spa, zeiden de artsen, zou ze genezing vinden. (1) Het ging ook om geldzaken. Mevr. Vassal, haar moeder, was gestorven en ze wilde bij de verdeling van de erfenis haar belangen bewaken. Tenslotte moest ze zich ook bekommeren om haar beide kinderen, die ze in Frankrijk had achter gelaten. Napoleon zette met veel moeite door dat ze zonder haar echtgenoot reisde (2). Montholon moest nog een tijdje bij hem blijven, in ieder geval zo lang, dat men hem door een getrouwe uit Frankrijk vervangen had.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 28 mei 1819. Mme de Montholon leed inderdaad. O'Meara had haar wegens haar leverpijnen onvoorzichtig met kwikzilver behandeld. (Dagboek van Verling, I)
2. Het dagboek van Nicholls bevat reeds in april de volgende aanwijzingen:
'13 april. Ik heb vanochtend Montholon opgezocht, omdat ik geen bericht over Napoleon kreeg. Montholon zei me dat Napoleon zeer terneer geslagen was, omdat de Montholons wegens de gezondheid van Mme de Montholon er aan denken naar Europa terug te keren.
14 april. Montholon zei mij dat Napoleon zeer treurig is en innig wenst dat Mme de Montholon blijft. Montholon heeft hem om twee, drie dagen bedenktijd gevraagd'. (L.P.20.210)

163 Om hen te behouden had de keizer de Montholons met geschenken overladen: een jaarinkomen van 20.000 francs, betaalbaar door Eugène (1), een jaarinkomen van 24.000 francs, betaalbaar door Madame Mère, toewijzing van 144.000 francs, die Joseph ter beschikking moest stellen (2). Desalniettemin bood Montholon nog steeds weerstand. De gedachte zonder zijn vrouw op Sint Helena te moeten blijven, vervulde hem met afschuw. Zij moest hem zelfs overreden (3). Bovendien hadden de Montholons voor nu en voor de toekomst er het grootste belang bij de keizer tevreden te stellen. Want uiteindelijk zou de wachttijd niet meer zo lang duren. Direct na haar aankomst in Frankrijk zou ze zich met de vervanging van haar man bezig houden. Weer voerde ze haar echtgenoot aan de leiband. De schenkingen alleen waren niet voldoende. Napoleon moest ook nog beloven hen in zijn testament rijkelijk te bedenken. Deze pijnlijke onderhandelingen vulden de maanden mei en juni 1819 (4). Napoleon had zich langzaam vertrouwd gemaakt met de gedachte dat de gravin hem verliet.

Aantekening:

1. Hij kreeg deze bedelbrief op 15 juni 1819.
2. De beide schenkingen dateren van 28 juni. Mogelijkerwijs kregen ze nog meer bedragen. Bovendien zou Montholon zijn maandelijks inkomen van 2000 francs gewoon blijven behouden.
3. Napoleon had haar op een avond alleen te dineren gevraagd om ongedwongen met haar te kunnen praten. 'Tijdens dit gesprek', bericht AI (156), 'probeerde de keizer te regelen dat de heer Montholon bij hem bleef door haar te zeggen dat zij in Europa snel een andere echtgenoot zou vinden; zij was snel met haar antwoord klaar: 'Sire, een vrouw vindt snel een minnaar, maar niet een echtgenoot'. Men liet zich lang bidden om zich zo duur mogelijk te verkopen.
4. Montholon kreeg het zonder moeite bij Lowe voor elkaar, dat zijn vrouw, zoals eerder Gourgaud, de omweg over De Kaap niet hoefde te maken. Hij had hiervoor op 26 mei de gouverneur opgezocht in Plantation en toen op diens wens op 30 mei een officiële brief aan hem gericht. Lowe bracht Bathurst meteen op de hoogte. Montholon had hem verzekerd 'dat hij na het vertrek van zijn vrouw nog hoogstens zes maanden op het eiland zou blijven'. Dit was voor hem al een groot offer, dat hij voor de keizer bracht. (L.P.20.126)

164 Desondanks leed hij er onder de laatste dagen voor haar vertrek. Vier jaar lang was Albine de Montholon voor hem een voorkomende vriendin geweest, steeds bereid voor hem, die altijd vol met wensen was, aardig te zijn en te plezieren.

Wat een geduld had zij, die met de gebieder bijna deur aan deur leefde, moeten opbrengen. Hoe moest ze haar kleine kinderen dwingen heel zacht te praten, te spelen, te lachten en te huilen. 'Maak geen lawaai, de keizer werkt of rust. Gedraag je netjes, zodra de keizer langs komt'. Ze deed dit alles met inspanning, want ze was van nature lichtzinnig en frivol. Maar ze bezat het huislijke talent van de Françaises. Als er gedurende zo menig zware dag in Napoleons leven nog een lachje is geweest, dan was dat aan haar te danken, ze was de laatste zonnestraal in zijn gevangenschap (1).

Ze scheepte zich in met haar drie kinderen op 2 juli 1819, met twee bedienden, Guillaume en Adèle Goff en een inwoner van Sint Helena op de Lady Campbell, die uit Bombay kwam.

De dag ervoor had Napoleon het hele gezin ontvangen en in dit gezelschap het grootste deel van de dag doorgebracht. Hij verliet zijn huis niet, omdat het regende en de vensterruiten rammelden onder de plotselinge windvlagen.

Aantekening:

1. De volgende zinnen van Balmain getuigen ervan dat Mme de Montholon in Longwood en zelfs op Sint Helena zeer geliefd was en dat men haar vertrek jammer vond: 'Vanochtend is gravin de Montholon naar Engeland vertrokken. Zij is een geestige en energieke vrouw, buitengewoon aardig, die mij het verblijf op Sint Helena sterk verlicht heeft. Ik lijd door haar vertrek een onvervangbaar verlies'.
(Bericht Balmain, 1 juli 1819)

165 De keizer schonk Mme de Montholon een gouden doos met erop in diamanten gevat zijn portret. Hij gaf haar ook enkele mooie boeken, die in rood marokijns leer gebonden en met zijn opgedrukte wapen versierd waren. Daaronder bevonden zich ook de drie delen met de theaterstukken van Voltaire, die tijdens het voorlezen ervan tijdens de lange avonden van Longwood de gravin zo vreselijk hadden doen gapen. Op het witte schutblad schreef hij eigenhandig 'Albine'. Met een emotionele stem dankte hij haar voor het offer, dat zij voor hem met het meegaan naar Longwood en door haar vierjarig verblijf had gebracht en ook daarvoor, dat zij hem nu nog haar echtgenoot liet. Hij vroeg haar zijn familie en vrienden de groeten over te brengen. Hij reikte haar het schaakspel van elfenbeen aan dat ze meteen na haar aankomst in Europa naar Marie-Louise moest sturen. Montholon, de gravin en de kinderen huilden. Napoleon omarmde hen allemaal (1). Toen ging hij terug naar zijn vertrekken. 'De tranen doen mij zeer', zei hij tegen Marchand.

Spoedig daarna, toen hij zijn badkamer inging, hoorde hij hoe de tuinpoort geopend werd. Mme de Montholon reed in een calèche naar Jamestown. De gravin draaide zich om en wierp een laatste blik op Longwood. Zag zij het terzijde geschoven gordijn en het bleke gezicht van de keizer?

Aantekening:

1. De kleine Napoléone had hij reeds enige dagen eerder een Turks juweel geschonken, dat voorheen aan de vrouw van Stürmer had toebehoord. Deze had het bij haar vertrek van Sint Helena verkocht. (Ali, 156)
2. Lady Lowe had voor Mme de Montholon en haar kinderen twee wagens gestuurd. De Montholons dineerden met de commissarissen in het kasteel.
(Dagboek van Verling)

166 Toen Napoleon in de badkuip ging zitten, zei hij tegen Marchand dat hij het betreurde dat Montholon zich van zijn vrouw moest scheiden. '.....Maar hij weet wel, dat hij mij de eerste twee jaar niet verlaten mag. (Dat waren profetische woorden!) Jullie zullen allemaal naar Europa terug keren. Montholon zal zijn vrouw en kinderen weerzien en jij je moeder Ik zal echter dood zijn, op deze plek door iedereen verlaten.....'

Toen men hem 's avonds vertelde dat Mme Bertrand ziek was, wilde hij haar bezoeken. Maar het werd donker en de wachtposten werden opgesteld. Hij ging van de eetzaal naar zijn kamer. Twee ratten liepen hem voor de voeten, zodat hij struikelde. Hij bracht de avond alleen met Marchand door, die hem de Tragedie van Mahomet voorlas. (1)

Aantekening:

1. Montholon moest die nacht tijdens een wolkbreuk terug rijden en liep reumatiek en een bronchitis op, die hem noodzaakten langere tijd zijn kamer te houden.
Het schip, waarop de gravin zich bevond, zou de volgende dag, 2 juli 1819 's avonds het anker lichten. Doch Lowe verbood het vertrek, omdat Nicholls op deze dag Napoleon niet had gezien en Lowe daardoor de dépêche naar Londen niet kon versturen, waarin de aanwezigheid van de gevangene bevestigd werd.
Toen Nicholls de keizer op 3 juli zag, berichtte hij Plantation door middel van optische signalen daarvan en het schip stak toen in zee. (Dagboek van Nicholls, 1,2, 3 juli 1819.)
Montholon had zijn vrouw op het laatste moment een briefje gestuurd, dat haar niet meer aangereikt kon worden. Lowe las het en schreef de volgende zin over:
'De keizer is zeer bedroefd over je vertrek. Hij heeft wegens jou – misschien de eerste keer in zijn leven – tranen vergoten'.
De eerste keer in zijn leven? Zeker niet, maar als Napoleon werkelijk geweest heeft (Marchand en de latere brieven van Montholon melden daar niets over!), dan was het ook de laatste keer!

*

167 De dagen, die nu volgden, waren misschien wel de somberste tot nu toe. Napoleon ging enkele uren naar de zieke Montholon, ging wel met Mme Bertrand, die weer beter was (1), in de wagen naar buiten. Tegen de opperhofmaarschalk zei hij herhaaldelijk: 'Nu, ziet u, Bertrand, wat heb ik u gezegd, toen u veertien dagen geleden over uw zorgen met betrekking tot uw vrouw sprak? Dat ze weer gezond zou worden, omdat men haar ziekte kent en dat ik sterven zal, omdat men de mijne niet kent. U scheen aan mijn woorden te twijfelen. Wees ervan overtuigd, dat ik niet lang meer te leven heb'.(2)

Tegen midden augustus 1819 had hij een lichte leveraanval. Verling en dokter Arnott, de chirurgijn van het 20^e Regiment, die door Lowe waren gestuurd, kwamen en boden hun diensten aan. De keizer was bereid een van hen te ontvangen als deze de door Stockoe ondertekende voorwaarden onderschreef. Maar beide wezen dit af. Napoleon bleef verder ziek en moest het doen met de verzorging door zijn bedienden, die zo goed mogelijk de voorschriften van O'Meara opvolgden.

In Lowe's ogen was deze aanval wederom niets dan komedie. Maar Napoleon was werkelijk ziek. Hij voelde zich zeer zwak en geloofde zelfs in doodsgevaar te zijn. Het beste bewijs hiervoor is dat hij – voor de eerste keer – zijn testament maakte. (3)

Aantekening:

1. Op 5 juli bezocht Napoleon Mme Bertrand en schonk haar 'een mooie ' mof en een met 32 diamanten omvat miniatuur versierde doos. (Dagboek Verling)
2. Papieren van Marchand.
(Nb. Aubry, de schrijver van dit boek, schrijft bij Marchand steeds dat deze papieren niet gepubliceerd zijn. Aubry bracht dit boek uit in 1936. Marchands dagboek kwam uit in 1952, rkv,)
3. De Engelsen hadden geen idee van dit testament. Alleen Montholon, Bertrand en Marchand wisten ervan. Hij deed dit dus niet met het doel om op Lowe indruk te maken.
In dit testament vermaakte de keizer aan zijn zoon zijn wapens, zijn zilver, zijn boeken en voorwerpen van persoonlijk gebruik, ze moesten hem door Bertrand, die ze zo lang zou beheren, overreikt worden.
De 300.000 francs in goud, die hij in Longwood bezat, verdeelde hij als volgt:
120.000 aan Bertrand
50.000 aan Montholon
50.000 aan Marchand

20.000 aan Ali, Noverraz en Pierron elk
10.000 aan Archambault en Gentilini elk

Zijn diamanten zullen verdeeld worden onder de gravinnen Bertrand en Montholon. Bovendien trof Napoleon nauwkeurige en uitvoerige maatregelen betreffende de bedragen, die hij in Europa, hoofdzakelijk bij Lafitte, bezat. Op een potloodaantekening, die Montholon onder Napoleons papieren vond, gaf Napoleon van dit geld 750.000 francs aan Bertrand, 600.000 aan Montholon. Het is interessant deze cijfers met die van het uiteindelijke testament te vergelijken.

Tenslotte bepaalde Napoleon dat zijn Mémoires pas na uitbreiding van belangrijke, maar nu nog ontbrekende documenten, geopend zouden mogen worden.

Dit was het testament, dat Napoleon op 21 april 1821 door Marchand bij Bertrand liet ophalen en in het vuur liet gooien.

- 168 De gouverneur koos dit ogenblik om Nicholls de opdracht te geven zich, als het nodig zou zijn, met geweld toegang te verschaffen tot Napoleons vertrekken om zich van zijn aanwezigheid in Longwood te overtuigen. (1)
De keizer liet direct deuren en ramen blokkeren en naast zijn bed geladen pistolen en degens neerleggen. 'Hij zweerde diegene ter plekke neer te schieten, die het waagde de drempel van zijn deur te overschrijden'.
Longwood werd in oorlogstoestand gebracht. Ali sliep in de eetzaal, Noverraz in de tussengang, Marchand in de badkamer, alle drie waren ze bewapend. Nicholls verlangde tevergeefs bij Napoleon binnen gelaten te worden.

Aantekening:

1. 'Indien u hem niet voor tien uur voormiddags heeft gezien'. Reade gaf Nicholls onderstaande schriftelijke instructie:
'In dat geval zult u de voorzaal betreden en indien hij u niet de gelegenheid geeft hem te zien, zult u (behalve in geval van onpasselijkheid) in zijn binnenste vertrekken dringen, waar hij zich waarschijnlijk bevinden zal, voor hem salueren en u weer verwijderen'.
(Reada aan Nicholls, 10 augustus 1819. L.P.20.207)

- 169 Overste Harrison kwam te hulp. Beiden klopten heftig op de buitendeur, belandden in de salon en probeerden de deuren naar de eetkamer open te breken. Maar ze durfden het niet hun voornemen uit te voeren (1).
Bertrand gaf op 16 augustus krachtig protest. De gouverneur antwoordde met een echte oorlogsverklaring. Op grove wijze maakte hij bekend welke bevoegdheden hij de bewakingsofficier ter beschikking had gesteld, opdat deze zich dagelijks van Napoleons aanwezigheid kon overtuigen (2). Als iemand van Napoleons gevolg hem zou hinderen of tegenstand zou bieden, dan werd deze onmiddellijk van Longwood verwijderd en naar De Kaap gestuurd. (3)
Men zou kunnen denken, dat de zaken een niet meer goedkomende wending namen, misschien tot een bloedige botsing zou leiden – echter: het conflict liep al spoedig af. Lowe was weer eens bang en gaf toe.

Aantekening:

1. Bericht van Nicholls, augustus 1819 (L.P.20.127).
Balmain vertelt in zijn bericht van 19 augustus een komische anekdote:
'Op de 14^e van deze maand naderde een ordonnance-officier zoals gewoonlijk de vensters van het paviljoen van Longwood om zich van de aanwezigheid van Bonaparte met eigen ogen te overtuigen. Die bevond zich sinds een uur in bad, sprong er plotseling woedend uit en toonde zich volledig naakt aan luitenant Nicholls'
2. Dat Lowe in deze tijd bewust boosaardig gehandeld heeft, blijkt uit een plek uit het dagboek van Nicholls (L.P.20.210):
'De gouverneur vroeg mij waarom ik zo zacht op de deuren van de spreekkamer klopte. Dat doe ik, verveerde ik mij, omdat ik niet wil dat de Fransen gaan klagen over mijn lawaai maken als de generaal beweert ziek te zijn. De gouverneur zag niet in, waarom ik niet even krachtig aanklopte als aan de huisdeur van een andere willekeurige gentleman'
3. Briefje van Lowe, 29 augustus Begeleid door een memorandum van Reade. Op bevel van de keizer antwoordde Montholon op de 31^e (Montholon II,359). Bertrand richtte op 3 september opnieuw een briefje aan de gouverneur. (L.P.20.128)

¹⁷⁰ Hij waagde het niet Napoleon tot het uiterste te drijven en in zijn laatste bolwerk binnen te dringen. Hij hield ook niet vol dat Napoleon Nicholls elke dag moest ontvangen. (1) Spoedig zou hij zelfs Verling uit Longwood terugroepen, omdat door de aankomst van de door Napoleon gevraagde arts de aanwezigheid van een Engelse arts geheel overbodig werd.

Aantekening:

1. We moeten overigens vermelden dat Napoleon vanaf begin september bijna dagelijks uitging of uitreed, zodat Nicholls hem kon zien en Lowe weer rustig werd.

II

Eerste hulp

Direct na Cipriani's dood had Bertrand aan Fesch geschreven en hem gevraagd een Franse of Italiaanse priester, een hofmeester en een kok naar Sint Helena te zenden. De kardinaal nam de tijd voordat hij aan lord Bathurst schreef, die alleen wat kleine probleempjes opwierp, maar toch zijn toestemming gaf voor het zenden van een arts, uitgekozen door de familie Bonaparte.

Deze arts was al gevonden. Hij had Napoleon lang gediend, was hem trouw gebleven en beheerste de Engelse taal. Foureau de Beauregard, een rechtschapen man en een goede arts, deed ijverig zijn best om deze post te krijgen. Fesch wist hem op eenvoudige wijze uit te schakelen (1) en koos voor een jonge Corsicaan, Francesco Antommarchi, ontleder bij professor Mascagni te Florence. Hij bezat maar weinig kennis, maar een grote mond (2) en was tevreden met zijn salaris van 9000 francs.

Aantekening:

1. Foureau de Beauregard had de keizer als eerste lijfarts de gehele Veldtocht van 1814 en toen naar Elba begeleid. Omdat hij volksvertegenwoordiger was, beval de keizer hem de zittingen van de Kamer tot het einde van het seizoen bij te wonen en dan als het mogelijk was naar hem toe te komen. Foureau kon echter geen passen krijgen. Hij begaf zich naar Jérôme in Oostenrijk en kwam daar weer tezamen met Planat de Fay. Zodra hij via Las Cases vernam, dat de keizer eindelijk een arts gestuurd mocht krijgen, stelde hij zich beschikbaar. 'Ik wil mijn functie weer terug hebben', schreef hij op 19 november 1818 aan O'Meara en hij vroeg om de dagelijkse aantekeningen van Napoleons ziekte. Fesch wees hem af, omdat hij zijn vrouw wilde meenemen. Hij bediende zich ook van het argument dat Napoleon hem om een chirurg, niet om een arts had gevraagd. (Fesch aan Las Cases, 5 december 1818)
2. Antommarchi was Fesch aanbevolen door Colonna Leca, de vermogensbeheerder van Madame Mère, die hem in Florence had leren kennen. Hij was in 1789 in Morsiglia (Corsica) geboren. Planat zei tegen Louis Bonaparte over hem: 'Hij is een man zonder kennis en ontleder aan de universiteit van Florence'. En sir John Webb schreef aan lord Burgesch, de Engelse gezant in Florence, : 'Ik verneem uit zekere bron dat hij meer talent voor intrige dan medische kennis bezit..... Hij is zeer brutaal en maakt in het algemeen daarom de indruk deskundiger te zijn dan hij werkelijk is'.

172 De keuze van de geestelijke was niet minder slecht. Het was gemakkelijk geweest onder de uitstekende priesters, die destijds het keizerlijk seminarium voor de militaire geestelijkheid bezocht hadden, een vrijwilliger te vinden. Fesch spande zich daar niet voor in, maar nam een oude Corsicaanse abbé, genaamd Buonavita (1), die 26 jaar missionaris in Mexico en later kapelaan bij Pauline was geweest. Hij was zeker een goede en waardige man, maar zonder opleiding, ook was hij door ouderdom gekromd en zeer vies en hij leek met zijn gemurmel en zijn verdwaasde ogen al kinds te worden.

Zich geheel overgevend aan de liefde voor de clan koos de oom van Napoleon als Buonavita's hulp een tweede geestelijke, eveneens Corsicaan, die echter nog jong was. Hij heette Angelo Vignali en was onder zijn soutaine jong gebleven (1). Men zei dat hij een beetje verstand had van medicijnen.

Aantekening:

1. Antonio Buonavita was 67 jaar oud. Zoals Fesch zelf erkent, had de vicar van de kardinaal hem erop geattendeerd dat 'de hoge leeftijd van Buonavita, waarbij nog de gevolgen van een beroerte kwamen, niet tot de conclusie leidde, dat hij voor de kolonie op Sint Helena veel nut zou hebben'. En Fesch schrijft naïef aan Las Cases: 'Deze priester heeft weliswaar een klein ongeval gehad, soms kan hij zich niet uitdrukken Maar hij is een nuttig en opofferend mens en aan de hete

tropen gewend!

2. Vignali schreef overigens prima in het Frans. We bezitten een brief van hem uit Rome, 10 december 1821, aan Montholon gericht. Een vloeiend handschrift en een goedlopende stijl.

173 Daardoor zou hij, zo zette Fesch aan Las Cases uiteen, zowel Buonavita als Antommarchi kunnen vervangen. Bij deze kleine karavaan - zo genoemd door de kardinaal - behoorde ook nog een lakei van Madame Mère, Coursot genaamd, die in Longwood het ambt van hofmeester zou gaan vervullen en de door Pauline gestuurde kok Chandellier (1).

Dat Fesch voor zijn neef zo'n arts en zulke geestelijken uitzocht en dat Napoleons moeder dit gezelschap naar Sint Helena liet reizen, leek dwaas. Maar beiden waren omstreeks deze tijd door een soort waanzin bevangen. Een Duitse zieneres, ongetwijfeld een spion van Metternich, was het gelukt haar vertrouwen te winnen. Ze beweerde onder invloed van de Heilige Maria te staan, die haar geopenbaard had, dat Napoleon zijn gevangenis verlaten had. Moeder en oom waren daarvan overtuigd. 'Het resultaat was', schreef Pauline aan Planat in 1821, 'dat Madame Mère en de kardinaal alle brieven, die ze sinds twee jaar ontvangen hadden, als vervalst beschouwden: vervalste handtekeningen, door de Engelse regering gemaakte brieven, die deden geloven dat de keizer zich nog steeds op Sint Helena bevond, terwijl de kardinaal en Madame Mère stug volhielden dat Zijne Majesteit door de Engelsen ontvoerd en naar een ander land was gebracht, waar hij in beste gezondheid verkeerde en dat ze van hem bericht zouden krijgen. (2)

Aantekening:

1. Jaques Chandellier was in 1813 keukenjongen in de Tuilerieën geweest. Hij was 21 en zwak, maar intelligent, redzaam en trouw. Tegen Pauline had hij gezegd 'dat hij voor de eer de keizer te mogen dienen, als het moest, met hem naar Nieuw-Holland zou gaan'. Hij wees een geldsom af, die markies Douglas hem wilde schenken en vroeg niet meer naar loon. Coursot was bediende bij Duroc geweest. Hij was een heldere man, die echter van zijn nieuwe taak weinig vermoeden had en bij zijn aankomst op Sint Helena niet eens koffie kon zetten.

174 In een eveneens aan Planat gerichte brief geeft Pauline verdere aanwijzingen over deze pijnlijke geschiedenis:

'Wij, Louis en ik, hebben sinds twee jaar alle moeite gedaan de invloed van deze heks teniet te doen, maar het was tevergeefs. Oom heeft ons de berichten en de brieven, die hij uit Sint Helena kreeg, onthouden en zei toen dat dit zwijgen ons moest overtuigen. Mama is zeer vroom en geeft deze vrouw, die met haar biechtvader verbonden is, zeer veel. De biechtvader is weer de rechterhand van andere priesters. Dit alles is een vreselijke intrige, die Collona nog ondersteunt. Zij zit van ochtend tot avond in de kerk! Mama en de kardinaal willen mij en Louis van hun inzichten overtuigen, maar toen ze merkten dat wij die vrouw daarentegen wilden omkopen en ons uiteindelijk over haar lichtgelovigheid amuseerden, kwam het tot uitbarstingen en beschuldigingen, waarover ik liever zwijgen wil en daardoor ontstond helaas een koelere betrekking tussen ons'. (1)

Toch had al in oktober 1818 Madame Mère aan haar schoondochter Catherine in het geheim laten weten, dat Napoleon op weg naar Malta was. Weliswaar werd dit bericht door Catherine als spoedig terzijde geschoven, maar de kardinaal liet zich daardoor niet van de wijs brengen.

'Ik weet niet', schreef hij op 5 december 1818 aan Las Cases, 'welke middelen God zal aanwenden om de keizer uit zijn gevangenschap te bevrijden, maar ik ben er beslist van overtuigd dat deze gebeurtenis niet lang meer op zich zal laten wachten'.

Aantekening:

3. 11 juli 1818. Deze brief van Pauline is het bewijs, dat Louis, die zich tot hier toe tegenover Napoleon onverschillig of zelfs vijandig gedroeg, zijn houding veranderd had.

175 Op deze wijze wordt het onverklaarbare dus verklaard. Fesch liet zo goedkoop mogelijk ongeschikte mensen afreizen naar Sint Helena, omdat hij ervan overtuigd was, dat zij de keizer toch niet meer zouden aantreffen. Op 27 februari 1819 schreef hij aan Las Cases:

‘De kleine karavaan is zo laat vertrokken, dat zij volgens ons niet op Sint Helena zal aankomen. Want iemand verzekert ons dat de keizer drie of vier dagen voor 19 jan. toestemming heeft gekregen Sint Helena te verlaten en dat de Engelsen hem werkelijk naar een ander oord brengen. Wat zal ik u zeggen? Alles in zijn leven is verwonderlijk en ik ben zeer geneigd aan dit wonder te geloven!’

En op 31 juli eveneens aan Las Cases:

‘Ofschoon de kranten en de Engelsen nog steeds volhouden dat hij zich op Sint Helena bevindt, hebben wij aanleiding te denken dat hij daar zelf niet meer verblijft. En als wij ook niet weten waar hij is noch wanneer hij zich laat zien, dan hebben wij toch voldoende bewijs om ons geloof te behouden..... Er bestaat geen twijfel over dat de kerkermeester van Sint Helena graaf Bertrand dwingt u te schrijven alsof Napoleon op zijn rotsen smachtte.....’

Dit fantasiegebouw zou pas instorten toen Buonavita met een brief van Montholon aan Pauline vanuit Sint Helena terug kwam. Deze brief was op 17 maart 1821 gedateerd. Toen Madame Mère de ogen werden geopend, was haar zoon al twee maanden dood.

De kleine karavaan had geen haast. Voor de reis van Rome naar Londen had ze twee maanden nodig. In Engeland aangekomen probeerde Antommarchi zich in bepaalde kringen geliefd te maken, waarbij hij Engelse artsen en journalisten niet spaarde. Hij ontmoette O'Meara en Stockoe, waarmee hij sprak over de gezondheid van Napoleon. Hij deed alsof hij aan een politieke ziekte geloofde. Vreesde Bathurst dat deze Corsicaan aan een complot van Napoleon deel nam?

176 Men probeerde dat aan te nemen, want hij stond hen pas toe zich in te schepen op 9 juli 1819, nadat ze dus een kwart jaar in Londen hadden doorgebracht.

Ze kwamen op 20 september 1819 in Jamestown aan, werden door Lowe netjes ontvangen en dineerden met Reade en Gorrequer in Plantation. Hierna begaven ze zich naar Longwood en stelden zich voor aan Bertrand. Napoleon, die geërgerd was dat ze zich door de gouverneur hadden laten trakteren, wilde ze deze avond niet ontvangen. (1) Kardinaal Fesch had verzuimd hen een begeleidend schrijven mee te geven. De keizer droef Bertrand en Montholon op de pas aangekomenen aan de tand te voelen. De pedante Bertrand verlangde van elke een soort curriculum vitae.

De arts en de beide priesters waren ontzet over deze wantrouwende ontvangst. De volgende dag ontving Napoleon, die nog in bed lag, ze na elkaar. Buonavita, die hem geheel dubbel geklapt naderde en hem knielend de hand kuste, wekte zijn medelijden. Hij liet hem zitten en informeerde naar zijn leeftijd en gezondheid. Toen sprak hij met hem over Madame Mère en roemde haar sterke ziel. De kleine dunne zwartkop Vignali (2) legde hij uit dat vanaf nu elke zondag in Longwood de mis gelezen moest worden.

Aantekening:

1. Dagboek van Verling, 20 september 1819. De keizer ontving de eerste avond alleen maar de beide bedienden Coursot en Chandellier. De beiden ondervroeg hij een uur lang over zijn familie. Coursot zei dat Madame Mère bedroefd was en teruggetrokken en dat zij nooit aan tafel ging zitten zonder te zeggen: ‘Kon ik toch dit diner naar mijn zoon sturen!’

Napoleon scheen met beide tevreden te zijn. Hij zei tegen Marchand dat hij hen een loon van 2500 francs moest toekennen. Pierron zou ze op weg helpen.

2. Dagboek van Verling, 20 september 1819: 'Een wilde', zei hij over hem. En Montholon schreef op 31 oktober aan zijn vrouw: 'Een Corsicaanse bergrover, wiens wilde en ongelikte uiterlijk door opvoeding niet veranderd is!'

177 Eindelijk kwam Antommarchi aan de beurt. Napoleon vroeg hem naar zijn geboorteplaats, zijn verwanten en zijn studies en leek met de antwoorden niet ontevreden, ofschoon zijn oordeel over hem 'jong en somber' luidde. Hij droeg hem op zich om Buonavita te bekommeren, die hem slechts naar Sint Helena leek te zijn gekomen 'om zich te begraven te laten'. (1) Hij was zwaar teleurgesteld. Zo zag de hulp er dus uit, die hij na vier jaar van zijn familie kreeg. Ze lieten hem, net als alle anderen deden, in de steek.... Ook bij zijn omgeving, bij Bertrand en Montholon (2) heerste woede en verbittering. Zeer spoedig schreef Montholon aan zijn vrouw dringend een vervanger voor hem te sturen (3). En het echtpaar Bertrand verkondigde, hoewel de gravin weer in verwachting was, luidkeels dat ze in maart het eiland zouden verlaten.

Napoleon vermaakte zich er ondertussen mee - afleidingen waren er immers maar zelden - de kisten, die aan de nieuwkomers waren meegegeven, te laten openen. Een portret van de koning van Rome (4), dat zijn zoon in een wit kostuum voorstelde, boeide hem zeer. Hij liet het in de salon tussen twee vensters ophangen.

Aantekening:

1. Antommarchi kreeg de vroegere kamer van O'Meara, Buonavita die van Gourgaud, Vignali die van de ordonnance-officier, die een vrije kamer in het huis van Montholon betrok. De drie Corsicanen moesten tezamen eten. Ieder had een Chinees ter beschikking.
2. Montholon schreef op 31 juli aan zijn vrouw: 'Ik verwacht vol ongeduld de door de kranten aangekondigde aankomst van de drie priesters of artsen en als ze een beetje aan hun taak gewend zijn, wil ik deze vervloekte grond van Longwood verlaten!'
3. Destemmer, omdat Antommarchi weigerde hem bij het schriftelijk werk in dienst van Napoleon, zoals het uitwerken van het dictaat, kopiëren ed. behulpzaam te zijn. (Montholon aan zijn vrouw, 31 oktober 1819)
4. Een olieverfschildering met een vergulde rand, anderhalve voet lang en een voet breed. (Ali, 214)

178 Het groene marokijnleren etui, dat een medaillon van de knaap bevatte, een geschenk van Jérôme, legde hij op zijn schrijftafel. (1) Een miniatuur portret van Madame Mère werd boven de schoorsteenmantel van de werkkamer gehangen. Pauline had mooie toiletvoorwerpen gestuurd, lady Holland spellen en albums. Twee kisten waren met tijdschriften en boeken gevuld; de laatste waren zeer slecht uitgezocht. (2) In de bagage van Antommarchi vond de keizer oranjebloesemwater, een parfum, waarvan hij hield en allang miste. Tenslotte was er nog een koffer met priestergewaden en alle voor de inrichting van een kapel benodigde voorwerpen. (3)

Op de eerste zondag na de aankomst van de Corsicanen hoorde Napoleon de mis in de salon. Een tafel diende als altaar. Toen viel hem in dat de eetzaal, die nauwelijks nog gebruikt werd, zich daar beter voor leende. Allen in huis beijverden zich deze kamer voor dit nieuwe gebruik in te richten. De wanden werden bekleed met Chinese kleden, gouden bloemen op een rode achtergrond. Een zijtafel van mahonie werd in een altaar veranderd, te bereiken via twee treden. Pierron bouwde daar een tabernakel uit papier maché op, waarboven zich de zilveren crucifix zich verhief.

Aantekening:

1. 'Hij opende het zeer vaak en verdiepte zich in de trekken van zijn zoon'. (Ali, 214)
2. 'Het waren voor de helft slechts oude boeken, die de priesters bij elkaar hadden gekocht'.

“De kardinaal”, zei hij tegen Montholon, ‘had beter enige duizenden francs kunnen nemen en mij goede boeken hebben laten sturen’.

3. Ze kwamen van Fesch. De misgewaden waren zeer opgesmukt, de koorhemden zeer mooi, het hostiebord en het miskannetje waren van verguld zilver, de monstrans van zilver; op een klein kruis van ebbenhout zat een kleine zilveren Heiland’. (Ali,214)

179 Aan de buitenkant stonden op een altaardoek van zijde zes-armige kandelaars en Chinese vazen, waarin de mooiste bloemen van de tuin stonden. Hoog bovenaan hing een door Bertrand gegeven Christuskop, waarom heen een witte doek met gouden randen gedrapeerd was en die in de hoek de N met de kroon toonde. (1) Een groene looper ging van het altaar naar de bidstoel van de keizer.

Twee grote, door Noverraz met behulp van de Chinezen vervaardigde kamerschermen verborgen de deuren. Helemaal vooraan stond de fauteuil van de keizer, enige passen daarachter de stoelen van Mme Bertrand, de opperhofmaarschalk en Montholon. (2) De overige personen moesten de dienst staande bijwonen, gegroepeerd aan de beide kanten van de kamerschermen.

In de loop van een week was alles klaar. (3) Het was voor de enthousiastelingen een echt feestje (4), toen op de eerstvolgende zondag de keizer, gevolgd door zijn beide generaals, deze door kaarsen verlichte kapel betrad. Abbé Buonavita kwam hem tegemoet en reikte hem het wijwater aan; toen ging hij de treden naar het altaar op en begon de dienst.

Aantekening:

1. Omdat het aan gouden randen ontbrak, offerde Montholon de randen van een oud adjudanten uniform op.
2. ‘Spoedig daarna’, vertelde Ali (219), ‘stond de keizer abbé Vignali toe de mis in het huis van de opperhofmaarschalk te lezen, zodat Mme Bertrand bij slecht weer niet naar buiten hoefde te gaan’. Mme Bertrand had namelijk weer een miskraam gehad en vermeed het daarom het te verlaten.
3. ‘Nadat de mis was afgelopen’, schrijft Ali (219), ‘en nadat de keizer zich in de salon of in de tuin had begeven, werd de salon in minder dan een kwartier in de eetzaal terug getoverd, alles stond weer op zijn plaats’.
4. Op 5 oktober 1819

180 Vignali werd geassisteerd door Napoleon Bertrand, die over zijn koorknappenhemd kinderlijk verrukt was.

Zelfs de keizer scheen tevreden. Hij zei spoedig hierna: ‘Ik hoop dat de Heilige Vader ons niets te verwijten heeft, wij zijn weer christen geworden. Als hij onze kapel zou zien, zou hij ons zeker absolutie geven’. Hij zei ook: ‘Als een van jullie zijn geweten met zonden overladen voelt, dat is Buonavita er om ze van je af te nemen en absolutie te geven.’

Vanaf nu werd de mis elke zondag op deze wijze opgedragen. Als Napoleon niet lekker was, bleef hij in bed. ‘Men opende de deur van de slaapkamer en vouwde dan de kamerschermen dicht, opdat hij de stem van de priester kon horen’.

Zijn gedachten over het geloof waren ongemerkt veranderd, hij leek naar de gevoelens van zijn jeugd terug te keren. Al en toe maakte hij op Italiaanse wijze, zoals zijn moeder hem dat had geleerd, mechanisch het kruisteken.

Ongetwijfeld voelde hij - niet zozeer om zijn eigen ziel, maar meer om de openbare mening of om de toekomst van zijn zoon - de verplichting zich weer, nu in deze eenzaamheid, bij deze religie aan te sluiten. Hij had deze immers weer in Frankrijk ingevoerd en diens opperhoofd beschermde zijn familie. Eerst was het vooral de heerser in hem, die de mis wilde horen. Langzamerhand vond ook de mens in hem een bevrediging van het hart hierin.

Er waren nog altijd bepaalde gebruiken in de katholieke kerk, die hem tegen de borst stuitten. Zo bekritiseerde hij de overijver van de beide Corsicaanse

priesters, toen zij op een dag in priestergewaad, gebeden opzeggend, van deur tot deur gingen. 'Deze ceremonie', berichtte Ali, 'zou normaal zijn op Corsica of in Italië, maar niet op Sint Helena en voor zo weinig vrome Fransen. Allen, die aan de weg woonden, maakten zich er vrolijk over.

- 181 Ali (1) vertelt nog over een ander geval, waarin de keizer ondanks alle respect voor de godsdienst het geduld verloor vanwege het nauwkeurig volgen van de kerkelijke voorschriften. Op Witte Donderdag 1820 was hij ziek en bleef hij in bed. Hij hoorde vanuit zijn slaapkamer de mis. Toen ze afgelopen was, sloot men de verbindingdeur. Nu begonnen de beide priesters, zoals dat in de kerk gewoon is, de wacht bij het Heilige Graf. Ze zouden de gebeden lezen en mediterend de nacht doorbrengen. Vignali had ongeveer een uur gebeden, toen Napoleon zijn gemurmel hoorde en zijn voorhoofd fronsend Marchand bij zich riep: "Zijn ze nog niet klaar?" 'Nee, Sire'. 'Zeg, dat ze moeten ophouden!' Men bracht de abbé het bevel en hij gehoorzaamde. (2)

Kort na hun aankomst trouwden Buonavita en Vignali Noverraz en Josephine, het voormalig kamermeisje van de gravin de Montholon, dat de keizer als opzichtster over de waskamer had behouden, toen Archambault en Mary, het kindermisje van de opperhofmaarschalk en tenslotte Ali en Mary Hall, de gouvernante van Hortense Bertrand. (3)

Aantekening:

1. Ali, 219
2. Ali, 239
3. De beide eerste huwelijken waren al in juli en augustus volgens de Anglicaanse riten gesloten (Kerkregister van Jamestown). De keizer had voor het trouwen van Noverraz, dat in de salon van de Montholons op 12 juli door dominee Vernon werd voltrokken, zijn instemming gegeven. Ook Ali stond hij toe te trouwen onder voorwaarde dat zijn toekomstige vrouw bij Mme Bertrand bleef. Hij verbood echter het huwelijk van Archambault en dreigde hem weg te jagen. De koetzier hield echter vol en Napoleon drukte een oogje dicht. Tevergeefs verzocht Marchand de keizer zijn relatie met Esther Vesey te mogen wettigen. Gehoorzamer dan Ali, voegde hij zich. (Montholon aan zijn vrouw, 7 juli; 3 en 11 augustus 1819)

- 182 Jaques Chandellier, die nieuwe kok van de keizer, nam nu in de keuken het ambt over, dat sinds het vertrek van Lepage door twee Chinezen onder toezicht van Pierron slecht was uitgevoerd. De handige man gelukte het de constructie van de kookkachel, die in de nauwe ruimte, waar de lucht af en toe heel erg dik werd, minder rook te laten produceren. Hij bouwde ook een Engelse oven voor de koekjes. Met lekkere spijzen wist hij de eetlust van de keizer op te wekken, maar helaas werd hij zelf spoedig ziek. Zo jong als hij was, hem dreigde 'zwarte apoplexie' en er moest aan zijn vervanging gedacht worden. (1)

De bouw van het nieuwe huis ging langzaam verder. Op een zondag, de dag waarop er niet gewerkt werd, ging de keizer er met Marchand naar toe.

Aantekening:

1. Montholon probeerde op 30 april 1820 zijn vrouw twee koks te laten sturen en indien mogelijk zulke, die al aan het keizerlijk hof hadden gediend. Mme de Montholon huurde aan het eind van het jaar twee koks in: Chandellier, een neef van de andere en Peyrusset. Ze werden naar De Kaap gestuurd, maar kwamen niet op Sint Helena aan. De dood van de keizer kwam daar tussen. Daarom bleef Jaques Chandellier tot aan het einde Napoleons kok.
2. Hudson Lowe had majoor Emmett, de commandant van de genietroepen op het eiland, de bewaking van het werk toevertrouwd. Emmett mocht de gouverneur niet, in delen van zijn dagboek, dat in 1912 werd gepubliceerd, springt hij niet aardig met hem om. Na het vertrek van de gravin de Montholon werd het bouwen ijveriger aangepakt. 'Alle mannen', schreef Ali (228), 'worden ingeschakeld: soldaten, arbeiders, Chinezen, slaven, ieder wordt naar zijn kunnen gebruikt. Dag na dag waren de straten van Jamestown vol met karavanen arbeiders en met karren, waarop bouwstenen, timmerhout, ijzer, lood ed. vervoerd

werden.

- 183 Hij bekritiseerde iets aan de binnenkant, moest echter toegeven, dat de kamers groter, luchtiger en gemakkelijker waren. De door twee paviljoenen geflankeerde hoofd­façade was tegen de passaatwind beschut en het keek uit op het plateau van Deadwood. De woonruimten van Napoleon bestonden uit een grote galerie, een eetzaal, de bibliotheek, een slaapkamer, een toiletkamer en een badkamer. Een aangrenzende ruimte was bestemd voor de dienstdoende bedienden. Montholon, waarvoor de linkervleugel bedacht was, zou er bijna even zo mooi wonen. De vensters en de deuren waren breed en hoog, de versieringen smaakvol. De schoorstenen waren met goudbrons versierd. Aan de buitenwand van het gebouw bevonden zich nissen, waarin beelden konden staan. Vergeleken met het oude huis was New House een paleis. (1) De keizer leek echter steeds minder bereid te zijn Old Longwood te verlaten. (2) Integendeel: nu hij van overtuigd was op Sint Helena te moeten blijven, begon hij zich voor de vervanging van zijn interieur en voor de doelmatige bewerking van zijn tuin te interesseren.

Aantekening:

1. In totaal zou de bouw en de inrichting iets meer dan 32.000 pond kosten. Men moet hierbij niet vergeten dat het bouwen, net als alle andere zaken op Sint Helena, zeer duur was. Hier wat maten van New House:
ontvangstzaal: 11,5 bij 6,7 m.
eetzaal: 8 bij 6,7 m.
bibliotheek: 8,5 bij 7,6 m.
De hoogte van de ramen was 4,3 m.
2. Lowe aan Bathurst, 27 nov. 1819. (.L.P.20.128).
'De wandeling van generaal Bonaparte naar het nieuwe huis zou tot de gedachte kunnen leiden, dat hij het, zodra het klaar is, denkt te gaan bewonen. Doch hoe drukker wij ons maken om dit voor elkaar te krijgen, des te meer is hij geneigd zijn huidige behuizing te verbeteren en te herinrichten. Met deze wens was hij vroeger al lastig voor ons, omdat hij de arbeiders, die aan het nieuwe huis werken, van hun werk haalde.... Ik probeer ondertussen hem tevreden te stellen zonder dat het hoofdwerk hieronder lijdt'.

- 184 In een begrijpelijke verandering van gevoel klampte hij zich nu vast aan zijn ellendig onderdak, probeerde het te verfraaien en behaaglijker te maken. (1) Omdat de inrichting van de kapel zo goed gelukt was, wilde hij ook zijn slaapkamer en zijn werkkamer opnieuw behangen. Het nanking, waarmee de wanden bespannen waren, was tengevolge van de vochtigheid verschimmeld en ging strooksgewijs los. Met behulp van de Chinezen plakten Marchand en Ali (2) wit papier op de muren, toen bespanden ze de slaapkamer met gestreepte mouseline, de werkkamer met perkel (een soort linnen, rkv), hingen grote en kleine gordijnen op en legden een nieuw vloerkleed op de grond. De meubels werden uitgeklopt en opnieuw gevernist. De beide veldbedden kregen nieuwe gordijnen van taft en zilveren adelaars, die uit het kapot geslagen zilveren servies kwamen, werden op de zuilen en op de top van het bed aangebracht. De keizer was zolang in de salon gehuisvest. Toen alles klaar was, betrad hij zijn slaapkamer; in een bakje brandden twee rookkaarsen. De randen van de portretten boven de schoorsteen glommen. Napoleon bekeek alles met de vreugde van een kind en prees tegenover Montholon de kunde van zijn dienaren.

Aantekening:

1. Zelfs de bedienden begonnen zich nu in te richten. Vier jaar lang hadden ze in hun bovenkamertjes lijdzaam gekampeerd zonder zich ergens om te bekommeren. Midden 1819 begonnen ze zich te verbeteren. De keizer beklom zelf de halsbrekende ladder, die naar de bovenverdieping leidde en bekeek alle kamers. Bij Noverraz zag hij een kopergravure, die hem niet beviel. Het stelde de inwijding van Waterloo Bridge in Londen voor..... De naam Waterloo mishaagde hem (Ali, 188).
2. Napoleon wenste dat alles door zijn eigen mensen gedaan werd. Het stond hem tegen de

gouverneur daarom te vragen en de Engelsen in zijn allerheiligste binnen te laten.

- 185 'Dat is geen slaapkamer meer, dat is het boudoir van een mooie dame!'(1)
Waar Napoleon vooral mee bezig ging, waren de veranderingen in de tuin. Soldaten hadden al op bevel van Lowe aan de oostzijde een muurtje als beschutting tegen de wind gebouwd. Antommarchi versterkte de keizer in zijn ideeën. Tuinarbeid was een gezonde lichaamsbeweging, die in plaats van paardrijden zou kunnen. Pierron ging naar Jamestown en kocht kruiwagens, harken en schoffels voor alle Longwooders. Zelfs de keizer kreeg zijn hark en spade. Elke ochtend bij zonsopgang liet hij, zodra de wachtposten de tuin ontruimd hadden, de dienstdoende lakei de klok luiden om al zijn mensen te wekken.(3) De hele troep, Fransen, Engelsen en Chinezen, Antommarchi, de beide geestelijken, zelfs het vrouwelijk personeel moest aan de slag.

Aantekening:

1. Spoedig daarna werd het gehele appartement opnieuw behangen. Rond deze tijd sliep de keizer het liefst in de kleine kamer naast de eetzaal. Tijdens het hete jaargetijde sliep hij ook in de spreekkamer op een messingbed, dat gravin de Montholon voor hem gekocht had. Maar omdat daarvan een poot afbrak en hij zich in zijn kleine veldbed beter voelde, gaf hij het terug aan Montholon.
Het bijlart liet hij over aan de bedienden, toen hij ze bij de terugkeer van een wandeling betrapte bij het spelen. Men stelde het op in een houthok dat achter het huis stond. (Ali, 189)
2. Op 19 juli. Op de 27^e ontwierp Montholon een plan tot vergroting van de tuin. (Dagboek van Nicholls, 19 en 27 juli 1819). Antommarchi had hem niet die motivatie gegeven, die hij wel claimt. 'Napoleon', zegt Marchand, 'beschouwt deze onderneming als een middel ter verstrooiing voor zichzelf en de kolonie, maar hij vond dat het gelijktijdig het voordeel bood de ketting van wachtposten, die elke avond om negen uur op het huis afkwam, terug te dringen'.
Op 3 augustus 1819 schreef Montholon aan zijn vrouw dat men sinds enige dagen bezig was 'de kleine tuin te vergoten'.
3. Hij had aan de buitenmuur van het huis een grote klok laten ophangen. (L.P.20.130)

- 186 Net als de planters op het eiland met een broek en een nankingrok, een grote strohoed op het hoofd en de voeten in rode marokkeinen pantoffels werpt Napoleon hoogst eigenhandig een kluit aarde tegen Ali's venster raam. 'Ali, Ali', roept hij, 'slaap je nog?' Of: 'Ali, oh Ali, het is al dag!' Of hij rijmt: 'U zult, mijn vriend, vreedzaam slapen, maar pas als je dagtaak is volbracht'. Ali steekt het hoofd uit het raam: 'Ach, lulak, zie je de zon niet?'
Nu komt aan de andere kant van het gebouw Marchand aan de beurt: 'Marchand, beste Marchand, het is dag, sta op!' En als Marchand naar beneden komt, berispt de keizer hem lachend: 'Nu, heb je deze nacht genoeg geslapen? Heeft men je in je ochtenddutje onderbroken? Je zult de hele dag ziek zijn, omdat je zo vroeg bent opgestaan!' En dan weer op gewone toon: 'Vooruit, neem deze hark en spa. Graaf me een gat, opdat we er een boom in kunnen zetten'. Een ogenblik later roept hij weer: 'Marchand, breng eens water hier!' Of: 'Haal een stok, mijn klamboe'. En tegen een ander: 'Zeg tegen Archambault dat hij mest moet brengen en tegen de Chinezen dat zij het gras moeten maaien'.

- 187 En in het voorbijgaan tegen Ali, die een kar vollaadt (1): 'Wat, ben je met het wegbrengen van die grond nog steeds niet klaar?' 'Nee, Sire, maar ik heb mijn tijd niet verprutst'. 'Daar valt mij iets in, jij schooier, heb je het hoofdstuk, dat ik je gisteravond gaf, overgeschreven?' (2) 'Nee, Sire'. 'Je hebt weer geslapen, hè?' 'Maar, Sire, Uwe Majesteit heeft het me gisteren pas gegeven'. 'Zorg ervoor dat je het vanmiddag af hebt, ik heb nog wat anders voor je!'

Pierron bedekt een aarden wal met plaggen. 'Ben je nu met die wal nog niet klaar? Heb je genoeg plaggen?' 'Jawel, Sire'. Nu is hij weer bij Ali en vraagt

hem: 'Is Montholon al wakker?' 'Ik weet het niet, Sire'. 'Ga het nazien, maar maak hem niet wakker, laat hem slapen'.

Noverraz spit de grond om. Napoleon treedt op hem toe: 'Vooruit, flink er op los!..... Oh, jij luilak, wat heb je nou nog gepresteerd vanochtend?'

Aantekening:

1. Ali heeft ons hier de levendigste en ongetwijfeld ook de nauwkeurigste beschrijving van een tafereel gegeven, dat we uit de tijd van de gevangenschap bezitten. (Ali, 206)
2. De keizer dicteerde nog maar af en toe. Maar hij liet vele kopieën vervaardigen, vooral door Ali.

188 'Gisteren heeft Uwe Majesteit me opgedragen de badkuip te reinigen (1); daar niemand het vrijwillig wilde doen, heb ik dat werk zelf gedaan'. Napoleon trekt hem aan zijn oorleltje. Hij is enthousiast over Noverraz, die zijn werk verstaat en noemt hem zijn tuinchef.

Op dat moment wordt er gemeld: 'Sire, daar komt de heer Montholon'. 'Ah, goede morgen, Montholon'. Montholon maakt een buiging net zoals in de Tuilerieën; 'Hoe maakt Uwe Majesteit het?' 'Dank u, tamelijk goed. Heeft men u gestoord?' 'Nee, Sire, ik was al uit bed toen men kwam'. De keizer vraagt schertsend: 'Heeft Uwe Excellentie mij iets mee te delen? Men zegt dat er een schip in zicht is.....' 'Ik weet het niet, Sire, ik heb nog niemand gesproken'. 'Neem uw verrekijker en kijk of u dat schip ziet'.

Montholon komt even later terug en Napoleon loopt pratend met hem heen en weer. Om acht uur verschijnt - steeds in stijl - Bertrand. Af en toe drukt de keizer hem en Montholon een hark in de hand. Maar die twee zijn slechte werkers. Daarom zegt hij hen: 'Mijne heren, u bent niet in staat om in een dag een shilling te verdienen'.

Aantekening:

1. De kuip, die later als bassin in de tuin zou dienen.
2. De keizer heeft zelfs geprobeerd Mme Bertrand te laten werken, waarbij hij haar indringend voorstelde dat er voor haar gezondheid niets beters bestond dan het omgraven van grond. Ze liet zich echter niet overtuigen, weerstond zelfs zijn vriendelijkheden als zijn boze blikken en hield zich ver van deze tuinarbeid. 'Een nieuwe mogelijkheid zich te vervelend', zei ze schouderophalend.

189 (Deze pag. geeft een tekening van Longwood weer, rkv.)

190 Hij zelf probeerde vaker te harken en te graven, gaf het echter op toen hij blaren op de handen kreeg. (1)

Om tien uur beval hij zijn ontbijt en wachtte daarop met Montholon in de schaduw van de sinaasappelbomen of nog liever onder zijn eiken. Degenen, die bij dit ontbijt bedienen moesten, haastten zich hun gereedschap neer te leggen, wasten gezicht en handen en borstelden hun kleding af. Bertrand ging, als hij niet was uitgenodigd, zijn huis weer in. De keizer vroeg de arts en de priesters slechts zelden aan zijn tafel. De kinderen van Bertrand wel, zij maakten zich nuttig door het dragen van gieters. Ze waren luidruchtig en onaardig, gedroegen zich soms niet netjes. Napoleon lachte over hun onopgevoede manieren. De mooie blonde kop met het sproetengezicht herinnerde hem zeker aan zijn eigen zoon. Hij drukte hem soms heel stevig tegen zich aan. (2)

Hierna werd er weer tot elf of twaalf uur gewerkt. 'Gaan jullie nu middageten', zei de keizer dan, 'voor nu is het genoeg, het wordt te warm'.

Hij ging naar binnen om te lezen of te baden. Tegen vier uur verscheen hij weer en begon met een kleine verrijdbare pomp de tuin te sproeien. Ali of Noverraz pompte, de keizer stuurde de waterstraal. Daarbij werd hij vaak zo nat, dat hij van kleding moest verwisselen.

Het gehele huis ontwaakte uit de verstarring van de laatste maanden en

veranderde. Ook Napoleon voelde zich krachtiger en gezonder.

Aantekening:

1. Antommarchi I, 279: 'De arbeid is te zwaar', zei hij op een dag tegen Antommarchi. 'Ik kan niet meer, mijn handen doen mij zeer. Een andere keer weer!' En hij gooide de schep neer.
2. 'Een schoenmaker is beter af dan ik', hoorde Ali (242) hem zuchten, 'die heeft tenminste nog vrouw en kinderen bij zich'.

191 Hij, die de wereld had veranderd, wijdde zich aan deze wonderige en snel vergankelijke schepping: een tuin. Maar is er iets levensvoller dan een tuin? En Napoleon hield van het leven. Zo graag als hij fantaseerde, zo innig was hij toch met de realiteit verbonden. En misschien vond hij nu meer genoeg in het plan van deze hekken, deze ingesnoerde wegen en zijn kleine rozentuin te ontwerpen dan destijds met een staf architecten over de verfraaiing van Compiègne of van Fontainebleau bijeen te zijn.

Aan de westkant ontrolde zich voor het keizerlijk venster het deel van de 'Tuin van Marchand' of 'De Parterre' genoemd. Om een ruitvormig grasveld liepen smalle paadjes en door buxussen omzoomde rozenperken. Voor het venster zette men vier sinaasappelbomen en de keizer zelf zaaide tussen de stammen goudbloemen en bonte strobloemen. Lady Holland had cyclamen gestuurd. Het volgende venster, het dichtst bij de salonwand, werd in een glazen deur veranderd, die door de veranda, waar via het gietwerk slingerplanten omhoog klommen, verborgen was. Via twee treden kon Napoleon in zijn parterre komen en daar zonder gezien te worden, gaan wandelen, want een door een passiebloem bewaakte boog vormde rondom een voor blikken ondoordringbare muur. Aan de andere kant van het middengedeelte lag symmetrisch met de Tuin van Marchand de Tuin van Ali, oftewel "Het Boskett". In het midden daarvan een ovaal grasveld, waarin twee grote sinaasappelbomen werden geplant. De begroeiing moest zo dicht worden, dat de zon er niet meer doordringen kon. (1)

Aantekening:

1. In de door Ali aangegeven bijzonderheden worden ons alle punten door de berichten van luitenant Lutyens, die op 10 februari 1820 als ordonnance-officier in de plaats kwam van Nicholls, bevestigd. (L.P.20.129)

192 Hierna begon men aan de oostzijde een grotere tuin aan te leggen. Hij was door een haag (1) tegen de wind beschermd en door een overdekt looppad, waarin de keizer zich graag ophield, van Boskett gescheiden. Perzik- en appelbomen, bessen en accacia's werden in grote hoeveelheden aangeplant. Strobloemen bedekten als een tapijt een deel van de bodem. Om zo snel mogelijk schaduw te hebben – want de keizer was een uiterst ongeduldig tuinier (2) – liet hij tamelijk oude eiken aanslepen, waarvan er veel verdroogden. De bomen, die niet wortelden, werden door perzikbomen vervangen.

Deze tuin kreeg de naam van 'Noverraz-tuin'. De keizer stelde er veel belang in. In het onderste deel werd een kleine grot gebouwd, die de Chinezen van binnen met hout bekleedden en met draken en vogels beschilderden. Er kwam ook een ronde houten tafel in en enige stoelen. Napoleon trok zich vaak in deze grot terug, gebruikte daar ook een paar keer een maaltijd.

Een groot probleem was de watervoorziening voor dit terrein. Napoleon liet een halvemaanvormig bassin graven (3) en vollopen met water, dat van de Diana Peak kwam (4). Men deed hier goudvissen in, die tot groot verdriet van de keizer dood gingen.

Aantekening:

1. In de laatste maanden van het jaar 1820 liet Napoleon als afsluiting deze muur met een bijna twee meter hoge aarden wal ophogen, waarop men een kiosk van tentdoek opzette, dat door glazen

ramen licht kreeg. Het binnenste werd met mouseline bespannen. De keizer bestemde deze kiosk als uitkijkpost om vandaar uit de zee en de uit De Kaap komende schepen te kunnen zien. Door zijn ziekte werd dit niet gebruikt. (Ali, 193)

2. 'De keizer had zo'n haast als hij met een nieuw werk begon, dat het onmogelijk was, wat hij beval goed te doen'. (Ali, 198)
3. Dit eerste bassin bestaat nog. De keizer baadde er eenmaal in.
4. Op de hoogvlakte van Longwood zijn geen bronnen. Er was daar weinig water. Hudson Lowe was grote bewateringswerken begonnen, die pas midden 1820 klaar waren. Vanaf dat moment was er meer en beter water in Longwood. De leiding functioneert nu nog.

193 Het wegstromende water werd via een gootje in het midden van de Noverraz-tuin in een trog geleid (1) en stroomde van daar uit door de grot in een derde, diepere gelegen bekken. In het middelste bassin gelukte het Chandellier door het aanleggen van een loden buis een kleine fontein aan te leggen, die ook de keizer veel plezier deed. Als hij uit het huis kwam, zei hij tegen Ali of Marchand: 'Voorwaarts, laat het waterkunstwerk spelen'. Dan liep men vlug en draaide de kraan van het reservoir open. Napoleon, die tussen de grot en het laatste bassin stond, keek toe hoe het water stroomde en bij hem kwam. Dacht hij misschien aan de machtige waterval van Saint Cloud, aan de helder groene rivier met de zwanen van Malmaison?.... Het geluid en het stromen hielden enkele ogenblikken zijn geest bezig. Hij moest er zelfs om lachen dat hij aan zo'n klein beetje waterkunst genoeg had. Het schouwspel was ten einde als het water uit het reservoir ging. (2)

Boven het eerste bassin liet de keizer door de meest handige Chinezen een driepotige vogelkooi maken, kleurig geverfd en met een adelaar gekroond. (3)

Aantekening:

1. De loden trog met een doorsnede van twaalf voet was door Gordon, de enige ketelsmid van Jamestown, gemaakt. Toen hij hem bracht, was Napoleon zo tevreden, dat hij de handwerker eigenhandig een glas wijn aanreikte. (L.P.20.129)
2. Ali, 202. Met de hulp van de heer Colin, de conservator van Longwood (in 1935, rkv) en aan de hand van de 'Herinneringen' van Ali gelukte het de schrijver van dit boek de plaats van de verschillende bassins ed. door meting precies vast te stellen. Heer Colin heeft daarna het eerste volledige ontwerp van de keizerlijke tuinaanleg getekend.
3. Deze volière nam de opperhofmaarschalk in 1821 mee naar Frankrijk. Ze bevindt zich thans in het museum Bertrand te Châteauroux.

194 Men zette bij gebrek aan andere vogels een fazant en enkele kippen in de volière, want de in Jamestown gekochte sijsjes gingen dood. Ook duiven deed men er in, maar die vlogen weg toen men de kooi opende. 'Zo bleef de kooi zonder vogels, zoals het bassin zonder vissen'.

Toen de Noverraz-tuin klaar was, liet de keizer op de westzijde nog zo een aanleggen, want hij was een groot vriend van symmetrie. Ook daar waren bassins. Een ervan was de voormalige badkuip van de keizer, die hij de eerste tijd veel gebruikt had.

Op de weg naar het huis van de Bertrands was de oorspronkelijke vegetatie nog behouden, die voor het grootste deel uit grasvlakte bestond, waar wat struiken op stonden, de rest was in een groentetuin veranderd. Napoleon zag met genoeg hoe de bonen en de erwten daar opschoten. (1) Op een dag werd die groente door pikkende kippen bedreigd. Woedend haalde de keizer een jachtgeweer en legde er drie om. (2) Zo schoot hij ook op een varken van Mme Bertrand, dat zich in de plek had vergist, op een geit en een os uit de omgeving, waarover de gouverneur woedend werd, temeer omdat Montholon hieraan een boosaardige uitleg probeerde te geven. (3)

Aantekening:

1. Als later de keizer sla of een groente werd opgediend, vroeg hij steeds 'of deze uit zijn eigen tuin kwam'. Beaalde men dit, wat men gewoonlijk deed om hem een genoeg te doen, dan zei hij:

- 'Nu, dan is tenminste niet al onze inspanning voor niets, onze tuinen voeden ons'. Omdat een lakei lachte, riep hij uit: 'Wat, jij schoft, jij lacht?' En hij begon zelf ook te lachen. (Ali, 210)
2. Deze kippen behoorden niet, zoals Marchand aangeeft, aan de kok Chandellier, maar aan Noverraz, die boos werd en 's keizers dienst wilde verlaten. (L.P.20.129) Lowe gaf geen gehoor aan zijn verzoek.
 3. Montchenu beweert namelijk, dat Napoleon opzettelijk de tuindeur had opengelaten om de ossen aan te lokken, die van de Compagnie waren, om ze gemakkelijk te kunnen schieten. 'Geloof u dat werkelijk?' vroeg Lowe. 'Ik twijfel er niet aan', antwoordde Montchenu, 'hij weet dat u deze ossen nodig heeft en wil ze u wegnemen om u te tonen dat hij nog verschrikkelijk is'. (L.P.20.129) Hudson Lowe vroeg daarop aan Engeland hoe hij zich moest gedragen als Napoleon door onvoorzichtigheid of domheid een mens dood schoot of hij hem dan voor de rechtbank moest brengen en op welke wijze hij hem dan moest bestraffen. (L.P.20.129)

195 De keizer zaaide veel groentesoorten, maar dat ging slecht in de lemige grond. De groente was hard en taai. Uitgezonderd de kool, die gedijde prima. Maar de wormen en de rupsen vernielden alles. Toen het eerste plezier aan de aanleg van de tuin voorbij was, zakte de ijver van de keizer in. Wel begoot hij nog met behulp van de kinderen van Bertrand zijn wortels, maar meestal beperkte hij zich tot wandelen op de paadjes of in zijn parterre, waar hij niet gezien kon worden. Vaak boog hij zich over een plant, plukte een passiebloem of een strobloem en hield die lang peinzend in zijn hand.....

Nu hij voor vreemde ogen beschermd was, ging hij af en toe op een stukje gras zitten en keek toe hoe de grond bewerkt werd of hoe de veelkleurige kardinaalsvogels, die uit Brazilië waren gekomen, van tak naar tak vlogen.

Deze tuinarbeid, waarmee hij zich gedurende een periode van zes maanden mee bezig hield, oefende op zijn gemoed een rustgevende werking uit. En aan de andere kant voelde de gouverneur zich gerust, omdat Napoleon zich dagelijks in de tuin vertoonde. En dus werd de ingetreden verbetering van de relaties door een aantal tegemoetkomende handelingen zichtbaar: Lowe stuurde planten en bloemzaden (1), tuinmeubels, stelde hem voor de graafwerkzaamheden soldaten ter beschikking te stellen en arbeiders voor het transport per paard en wagen.

Aantekening:

1. L.P.20.233. Hij schreef daarover aan Bathurst. Deze droeg hem op 'generaal Buonaparte mee te delen, dat als hij de een of andere plant van De Kaap wenste, hij graag bereid zou zijn hem die te sturen'. (Bathurst aan Lowe, 2 juli 1820)

196 Hij zorgde ervoor dat de stal van de keizer met voor op De Kaap gekochte paarden werd verrijkt. Tenslotte deed hij nog een naar zijn mening zeer vergaande toezegging, waarin hij, om Napoleon weer te bewegen zijn buitenritten te hervatten, de grenzen speciaal in westelijke richting vergrootte, zodat de Fransen op ongeveer een kwart van het eiland bewegingsvrijheid genoten.

In Jamestown werd veel gepraat over de verfraaiingen op Longwood. Maar niemand werd daar meer toegelaten. Op een middag waagde Suzanne Jonhson, de jongste stiefdochter van Lowe, zich naar boven en vroeg Montholon haar de tuinaanleg te laten zien. De generaal bood haar de arm en leidde haar. Onverwacht stonden ze voor de keizer, die op zijn plekje zat. Montholon moest het jonge meisje voorstellen. Ze was klein en mooi, haar blozen maakte haar nog leuker. Napoleon sprak vriendelijk met haar, liet een schotel suikerwerk brengen en toonde haar zelf de bassins. Hij deed alsof hij niet wist hoe dicht zij bij de gouverneur stond. Toen ze afscheid nam, plukte hij een roos en overhandigde haar die 'als aandenken'. (1)

Aantekening:

1. Het bezoek van de stiefdochter van Lowe, waarover niet alleen Montholon (II, 401), maar ook Marchand vertelt, lijkt ondanks alles wat Seaton daar tegen in brengt, waar te zijn. Ook Fr. Masson

is het met ons eens (Revue des Deux Mondes, 15 mei 1921). Suzanne Johnson heeft haar uitstapje niet aan de grote klok gehangen en haar stiefvader schijnt er nooit iets van geweten te hebben.

- ¹⁹⁷ Daar Napoleon zich beter voelde, had hij weer meer werklust. Hij dicteerde Montholon en Marchand delen over zijn Veldtochten, opmerkingen over zijn buitenlandse politiek, gedachten over zelfmoord, enz. Maar hij deed dit bijna steeds 's nachts of op regenachtige dagen. Als het mooi weer was, dan dreef een geheime drang vanuit zijn binnenste hem uit zijn donkere afgesloten kamer. Vaak kwam hij pas bij zonsondergang in het huis terug.

Graaf Balmain, die vrede met Lowe had gesloten en zich met zijn stiefdochter had verloofd, kreeg desondanks een terugroeping vanuit St.Petersburg. Moest hij nog langer aan het eind van de wereld leven met de kans dat zijn gebieders hem vergeten zou? Op 7 maart 1820 kreeg hij de toestemming het eiland te mogen verlaten. Het huwelijk met Charlotte vond plaats in de grote salon van Plantation, op 3 mei klom het jonge paar aan boord van het schip naar Europa.

Bij het afscheid van zijn Franse collega zei Balmain ironisch: 'U blijft als weduenaar achter, heer Markies'.

Montchenu, die vier jaar lang zijn verslagen had opgepoetst met nieuwtjes van Stürmer en Balmain, bleef inderdaad als de enige vertegenwoordiger van de grootmachten achter. Nu eindelijk, dacht hij, zou hij de gelegenheid krijgen zijn talenten ten volle te laten zien. Hij ging door met tamelijk vaak Montholon te ontmoeten, die hem schaamteloos naar de mond praatte. Als hij bijvoorbeeld over de keizer sprak, noemde hij hem steevast Napoleon, behalve als het ging over de gebeurtenissen bij de afdanking van 1815. Dat was een compliment voor de tegenwoordige machthebbers (1). Toen het bericht van de moord op de hertog van Berry op het eiland aankwam, had hij de moed tegenover Montchenu te beweren dat de keizer diep bewogen zijn kamer niet had willen verlaten en steeds weer had uitgeroepen 'aan Frankrijk!' (2)

Aantekening:

1. L.P.20.139
2. Hudson Lowe's brief aan Bathurst (19 mei 1820) is in tegenspraak met Montholons bewering. In deze brief staat dat Napoleon op de dag, waarop hij van deze gebeurtenis hoorde, de door de gouverneur gestuurde Engelse kranten las en daarna de tuin in was gelopen. (L.P.20.130). Montholon heeft dus gelogen, net als later in zijn 'Vertellingen vanuit de gevangenschap', waarin hij beweert dat de keizer hem naar de markies had gestuurd, opdat hij deze zijn officiële medeleven betoonde. 'Monsieur de Montchenu', verklaarde Montholon (II, 402), 'ontving mijn boodschap met de diepste getroffenheid en hij verzekerde dat hij deze aan zijn koning zou overbrengen en haastte zich naar Longwood om de gevoelens, die hem ontroerden, tot uitdrukking te brengen. Hij kwam al de volgende dag, werd door de keizer echter niet ontvangen.' Deze hele geschiedenis is bedacht. Montholon dicht aan de markies met betrekking tot de gevallen Napoleon buitengewone gevoelens toe. Hij laat hem zelfs zeggen: 'Het is een ongeluk voor Frankrijk als mijn zoon leeft, want hij heeft grote rechten!' (Lowe aan Bathurst, 22 mei 1820, L.P.20.130). Hij kwam ook Montchenu gelukwensen uit naam van Napoleon bij de geboorte van de hertog van Bordeaux.

199 Op dezelfde dag was Montholon bij de markies voor het ontbijt uitgenodigd en hij nam de twaalfjarige Napoleon Bertrand mee. De knaap bekeek de portretten, die de Koninklijke familie voorstelden en keek toen opmerkzaam naar het portret van Louis XVIII.

'Wie is die dikke kerel daar?' vroeg hij. 'Dat is de koning', antwoordde Montchenu. 'Zo, een grote schurk!' Toen zag hij het portret van de hertog van Berry. 'Die daar is vermoord,' zei hij. 'Een grote lomperik minder'.

Men kan zich voorstellen dat de knaap deze woorden vooraf had geleerd. Niettemin zullen deze naïeve uitingen Montchenu voldoende hebben ingelicht over de in Longwood heersende droefenis.

Aantekening:

1. Brief van Lowe aan sir Edward Thornston, Engels ambassadeur in Brazilië, 1 juli 1820. Deze brief

bevat bijzonderheden, die we niet vinden in de berichten van Montchenu noch in het archief van Lowe.

- 200 Misschien met de bedoeling hem op de proef te stellen vertrouwde Montholon hem ook toe, dat hij in het testament van de keizer met een miljoen pond bedacht hoopte te worden. De keizer had, zo vertelde hij, in verscheidene Europese banken 200 miljoen pond liggen. Sir Hudson Lowe, die hierover melding werd gemaakt, schudde ongelovig het hoofd. (1) Hij raakte echter heftig verontrust, toen hij vernam dat Montholon aan Montchenu groene en witte bonen uit Longwoods eigen tuin had aangeboden. Hij schreef daarover aan Bathurst (2): 'Of de 'witte' en de 'groene bonen' slaan op de 'witte vlag' van de Bourbons en het 'groene uniform' van generaal Bonaparte of op de groene livrei van zijn lakeien, kan ik niet achterhalen, maar het lijkt mij toch dat de markies van Montchenu voorzichtiger had gehandeld als hij beide soorten bonen had afgewezen of er zich toe beperkt had alleen de witte aan de nemen'.

Montholon gelukte het uiteindelijk Montchenu zo geheel in te palmen, dat hij tegen de gouverneur rebelleerde en - met een vertraging van zestien maanden - begon met de uitvoering van zijn instructies, waarin hem bevolen werd met de Fransen om te gaan en zich op die manier te informeren. De markies liet Lowe weten, dat hij op 'de eerste mooie dag' naar Longwood zou gaan. 'Zou u, ondanks alle beleefdheid, bevelen dat er een bewaker voor de deur staat, dan moet u weten dat ik het Engels niet machtig ben en zijn woorden niet kan verstaan. Maar ik zal naar binnen gaan, zelfs als de wachtpost een schot op mij zou afvuren, waarvan de echo over geheel Europa zal weerklinken!'

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 19 mei 1820. (L.P.20.130).
Doch de markies beweerde dit bij hoog en bij laag. Toen Montholon naar Montchenu ging, werd hij zoals gewoonlijk begeleid door luitenant Croads, aangewezen door Nicholls. Deze verstond Frans en luisterde mee om de gesprekken aan de gouverneur over te brengen (L.P.20.144).
2. Lowe aan Bathurst, 14 mei 1820. (L.P.20.130)

- 201 Lowe bood taai weerstand. Hij schreef op hoge toon aan Montchenu dat de oude emigrant zijn doel in Longwood binnen te dringen op moest geven. Maar gedurende drie maanden speelde Montchenu de vijand te zijn van de gouverneur. In brieven, die in Plantation gelezen werden, vroeg hij Montholon om hem boeken te lenen 'opdat ik daarmee de eenzaamheid, die werkelijk langdradig is, beter kan verdragen, maar ik prefereer toch uiteindelijk u als gezelschap op Sint Helena'. Een andere keer schreef hij hem: 'Ik ben zover, dat ik me in uw positie zou wensen, die u zozeer mishaaft. Troost u, wanneer uw ogen ook niet veel gezelschap zien, u leeft toch met mensen samen, die de Franse levenswijze en de Franse manieren hebben, Ik zwijg verder over dit onderwerp om niet teveel te zeggen!'

Door zulke stekeligheden probeerde hij Lowe te raken en te kwellen, maar deze maakte zich niet druk. 'Dat alles', zei deze, 'is slechts de uitdrukking van machteloze woede'. Hij was ervan overtuigd dat Montchenu, die zichzelf op deze wijze van de diners bij lady Lowe uitsloot, het gevecht tegen zijn eetlust snel zou verliezen. En inderdaad verscheen de markies al weer snel en zei nederig dat hij 'aan de achting van de gouverneur de grootste waarde hechtte'. Hij gaf de strijd op. Lowe beloofde hem door hem de gastvrijheid van Plantation via de maag aan te bieden. Ze begrepen elkaar vanaf nu uitstekend en Montchenu ontmoette Montholon nog maar zelden.

*

202 Eindelijk gehoor gevend aan de smeekbeden besloot de keizer op 26 mei 1820 weer te paard te stijgen. Hij reed met begeleiding van Archambault van zes tot acht uur 's ochtends heen en weer in het gombosje. Hij herhaalde deze ritjes enige malen en hield er toen mee op, omdat ze hem te zeer vermoedden. Hij leed weer vaker aan leverpijn, die door het middel, dat Antommarchi naar voorschrift van O'Meara had gemaakt, getemperd werd. Dit lijden leek niemand bedreigend, ook Napoleon niet. Een andere, nog onbestemde vrees, kwelde hem. Kort na aankomst van de kleine karavaan (1) had hij Antommarchi verrast, die met een zorgelijke blik in een dik anatomieboek bladerde. Hij sprak toen over zijn vaders laatste ziekte en vroeg de arts of hij de kanker aan zijn maaguitgang van hem geërfd kon hebben. Antommarchi probeerde hem gerust te stellen, maar Napoleon verlangde de volgende dag weer naar de anatomische tabel van Mascagni....

Hij had nu over Antommarchi de slechts denkbare mening. Hoe had hij ook deze brutale stumper vertrouwen kunnen schenken, die slechts de preparateur van zijn professor was, zich voor zijn vak (3) niet interesseerde en de leverontsteking van de keizer als simulatie beschouwde?

Terwijl hij zei botanische tochten of bezoek aan het hospitaal te maken, ging hij dagelijks naar Jamestown om zich te amuseren. Omdat de regels van Lowe hem daarbij in de weg stonden, overtrad hij ze vaak en gaf aanleiding tot menig verdrietig voorval. Bij de Engelsen wekte zijn levensstijl ergernis.

Aantekening:

2. 17 november 1819 (Antommarchi I, 260)
3. Het werk 'Prodomo della Gande Anatomia' van Mascagni, dat Antommarchi had meegebracht.
4. L.P.20.128. Noch de familie Bertrand noch Montholon wilden zich door hem laten behandelen. Zij bleven dokter Verling trouw. Toen deze het eiland verliet, wendden ze zich tot dokter Henry.

203 Bertrand en Montholon moesten hem meerdere male tot de orde roepen. Hij verscheen voor de keizer in slordige kleding (1) en sprak op een aanstootgevende vertrouwelijkheid met hem. De beide generaals sprak hij eenvoudig aan met 'Bertrand' en 'Montholon' alsof hij hun gelijke was en hij behandelde Marchand, Ali en de andere dienaren van uit de hoogte. Spoedig was hij alleen nog maar aangewezen op het gezelschap van de beide priesters, die hem niet konden ontlopen, omdat ze aan dezelfde tafel aten.

Sinds het vertrek van de gravin de Montholon was het in Longwood nog veel stiller geworden. De keizer dineerde onder vier ogen met Montholon en als hij zich moe voelde, ook geheel alleen. Hij schoor zich niet meer elke ochtend, maar nog maar om de twee, drie dagen. Hij maakte ook nauwelijks toilet en liep vaak tot de avond in zijn slaaprok of trok zijn 'planterspak' aan. Wel waren er nog enkele zondagsdiners met de Bertrands, maar deze maaltijden met z'n vieren verliepen zo droevig en maakten het gemis zo voelbaar, dat Napoleon daar tenslotte mee ophield.

Nu de vroegere nieuwtjesleveranciers er niet meer waren, wist men op Longwood bijna niets meer over het eiland. En ook op het eiland zelf leek men het bestaan van de Fransen vergeten te zijn. Nieuwsgierige reizigers deelde men mee dat daar boven op de door afgronden omgeven bergvlakte, waar tussen de zonnestrallen de nevel was, achter zijn aarden muren door het dichte loof verborgen, een gevangene met zijn laatste getrouwen woonde.

Aantekening:

1. Op een opmerking van de keizer dwong Bertrand hem zich netter aan te kleden. Lowe aan Bathurst, 21 mei 1820: 'Het hofceremonieel, dat men in Longwood probeert op te houden, heeft onlangs de volgende veranderingen ondergaan: 'professor' Antommarchi, die zijn dagelijks bezoek aan de keizer in zijn dagelijkse ochtendkleding – lange broek en laarzen – pleegt

af te leggen, heeft deze outfit de laatste maanden geruimd voor kniebroek, zijden kousen en lage schoenen. Elke ochtend tegen tien uur verschijnt hij zo gekleed bij generaal Bonaparte en blijft vijf of tien minuten bij hem. Daarna gaat hij naar huis, trekt een lange broek en laarzen aan en men ziet hem de gehele dag niet meer'. (L.P.20.130)

204 En de marine-officieren of ambtenaren, die vanuit het verre oosten naar de havens in Europa terugkeerden, vertelden thuis vol verbazing hoeveel soldaten, oorlogsschepen en kanonnen men voor de bewaking van deze zonder hoop op vluchten geïnterneerde mannen nodig meende te hebben. (1)

De keizer dacht niet meer aan vluchten, maar de angst van Lowe, Bathurst en het Franse kabinet bleef overeind. Ondanks tegengestelde beweringen staat het vast dat juist tegen het einde van Napoleons gevangenschap serieuze plannen zijn gesmeed voor zijn heimelijke ontvoering. Commodore Stephan Decatier, een beroemde Amerikaanse zeeheld, had in samenwerking met generaal Clauzel, de ex-koning van Spanje, een plan voorbereid, dat deze, zoals Lakanal later zou beweren 'uit bescheidenheid en onuitvoerbaarheid' afwees.(2) Ook de beruchte Lafitte, de schrik van de Engelsen in de Mexicaanse wateren, rustte een expeditie uit; maar een cycloon vernielde zes van zijn schepen en daardoor moest hij zijn plan laten varen.

Aantekening:

1. Als vreemdelingen naar Longwood kwamen, sloot Napoleon zich meteen in het huis op. Nicholls noteert op 26 januari 1820: 'Lord Charles Somerset, de gouverneur van de Kaapkolonie, kwam met zijn beide dochters om het domein en het nieuwe huis te bekijken. Generaal Bonaparte zat net met Montholon in zijn lievelingstuin onder de eiken aan het diner. Deze gouverneur ging met de beide jonge dames door de tuin en liep naar dat plekje. Zodra de generaal ze zag, stond hij van tafel op en liep het huis in. Het eten werd hem nagebracht'. Gorrequer had voor deze gouverneur om een audiëntie gevraagd. Montholon zei tegen Nicholls dat Napoleon hem had aangehoord zonder te antwoorden, (L.P.20.129)
2. In een brief aan Fignon, 26 februari 1838 (vgl. Fr.Masson: 'Napoléon et sa famille' XII, 249). Decatier werd gedood in een duel met commodore Barton.

205 Een latere poging, die beter had kunnen lukken, zou de naam van Nicolas Girods, een in New Orleans neergestreken Fransman, aan de vergetelheid ontrukken. Hij was rijk, daadkrachtig en een fanatiek bewonderaar van de keizer (1). Zijn huis stond vol met portretten, tekeningen en beelden van Napoleon. Hij opende onder zijn in het zuiden van de VS levende landgenoten een intekenlijst en stortte zelf het grootste deel van het geld daarop. In Charleston werd in het diepste geheim een snelle, zwaar bewapende klipper, de Seraphine, gebouwd, waarvoor als kapitein Dominique Yon, Lafittes rechterhand, werd uigezocht. De matrozen en de soldaten werden gerekruteerd uit zijn oude wapenbroeders en uit 'landbouwende soldaten' van het Champ d'Asile. Girod twijfelde zo weinig aan het slagen van zijn onderneming, dat hij voor de keizer in New Orleans een huis liet bouwen en prachtig liet inrichten. (2) Lakanal zat ook in het verbond, maar het is niet waarschijnlijk dat men zich tot Joseph, wiens egoïsme nu bekend was, om hulp heeft gewend of dan men hem ook maar had ingelicht. Toen de Seraphine wilde vertrekken, kwam het bericht van de dood van de keizer binnen.

Enige van deze plannen werden ruchtbaar, omdat er zoveel mensen bij betrokken waren. Toen berichtte Bathurst Lowe, die toen in grote vrees geraakte en na de korte adempauze het onwetende Longwood weer van de meest bizarre plannen verdacht.

Aantekening:

1. Hij had als burgemeester van New Orleans de stad in 1814 van een aanval van de Engelsen gered.
2. Dit huis, dat in New Orleans 'Old Napoleon's House' werd genoemd, stond er nog in 1905. (Rkv: zou het er nu, 2008, nog staan na de overstromingen in 2004 (Catarina) en wervelstorm?)

3. Hij schreef op 30 sept. 1820: 'Uw laatste berichten over het gedrag van generaal Bonaparte en zijn gevolg wekken in mij de angst op dat hij serieus aan vluchten denkt. De berichten over de gebeurtenissen in Europa zijn heel geschikt om hem in zijn plannen aan te moedigen. De val van de napoleontische regering, de revolutionaire geest, die zich over geheel Italië uitbreidt, de twijfelachtige situatie van Frankrijk zelf – dat alles moet zijn gespannen opmerkzaamheid opwekken. Dat zijn aanhangers sterk van zich laten horen, daarover bestaat geen twijfel.... U zult alles wat hij doet aandachtig bekijken en de admiraal de grootste waakzaamheid aanbevelen, daar alles van de vloot afhangt....'

206 Een wonderlijke inval van Napoleon had hem zeer doen schrikken. Op een ochtend in mei steeg de keizer met zijn planterspak met linnen jas en brede strohoed op te paard en maakte, begeleid door Archambault, een snelle rit in de richting van Deadwood. Van tijd tot tijd stopte de keizer en keek door zijn verrekijker naar het landschap. De vreemde rit verontrustte Lowe. Toen de keizer dat hoorde, deed hem dat plezier. Hij beval priester Vignali, die met zijn figuur wat op hem leek, dezelfde kleding aan te trekken en onder begeleiding van de pikeur zo snel over de hoogvlakte te rijden, dat men hem niet herkennen kon en dus voor Napoleon houden zou. Ook moest hij om de verwisseling completer te maken af en toe de verrekijker voor het oog houden. Inderdaad trapte de nieuwe bewakings-officier Lutyens (1) in de val en bekende pas later zijn vergissing. Plantation House raakte in paniek. Reade, Lowe en Gorrequer begaven zich ijlings naar Longwood. Lutyens werd sterk afgeblaft. Naar Lowe's mening bereidde Napoleon door zijn priester als zijn dubbelganger te kleden, buiten te laten rijden en zelf in het huis te blijven, zijn vlucht voor. Vignali zou zich te paard aan de Engelsen vertonen, terwijl Napoleon, misschien al op een geheime plek, de aankomst van zijn bevrijders afwachtte. Deze onschuldige grap van Napoleon kostte Lowe veel slapeloze nachten.

Aantekening:

1. Opvolger van Nicholls vanaf 10 februari 1820.

*

207 Hoewel de Europese regeringen Sint Helena niet uit het oog verloren, had de opmerkzaamheid van het publiek zich wel van Napoleon afgewend. (1). Balmain schreef na zijn aankomst in Engeland aan zijn schoonvader: 'Uw beroemde gevangene is in Londen geheel in de vergetelheid geraakt, niemand maakt zich meer druk om hem en de dandy's spreken zijn naam niet meer uit, omdat dat helemaal niet meer gangbaar is. Uw houding tegenover hem en al uw maatregelen vinden in zowel Engeland als elders in Europa algemene goedkeuring.... Baron Stürmer heeft mij verzekerd, dat men ook in Duitsland en Frankrijk over Bonaparte geheel niet meer praat. Hij is overal vergeten'. (2)

De groeiende onverschilligheid tegenover de keizer verontrustte zijn laatste getrouwen het meeste. De verbanning zonder een afzienbaar einde werd voor hen onverdraaglijk. In al zijn brieven (3) drong Montholon er bij zijn vrouw op aan voor hem een plaatsvervanger te sturen.

Aantekening:

1. Onder Napoleons vijanden hield in het bijzonder Metternich zijn haat vol. Hij vreesde dat Engeland, als ze genoeg had van de hoge kosten, hem eens vrij zou laten. Tegenover de Franse ambassadeur Caraman uitte hij dat de ex-keizer in dat geval alleen een andere kerkermeester zou krijgen. 'Zou de openbare mening in Engeland en het belang van het Britse kabinet veranderen en de bewaking van de gevangene los willen laten', schreef Caraman aan baron Pasquier (28 april 1820), 'dan zullen de geallieerde machten hem als hun eigendom opeisen. En zouden de Engelsen hem van Sint Helena willen verwijderen, dan zou men verlangen dat hij in handen van de Grootmachten gegeven wordt, opdat zij naar behoefte van hun veiligheid over hem kunnen beschikken'.

2. Balmain aan Lowe, Londen, 20 juli 1820. (L.P.20.132)
3. 11 augustus 1819: 'Ik heb een beetje hoop dat ik nog voor de winter bij je kan zijn. Ik wens dat zo heftig, dat ik er niet aan geloven kan dat dit niet doorgaat'.
31 oktober 1819: 'Als je nog geen vervanger voor mij hebt gestuurd, verlies dan geen tijd, stuur hem hoe dan ook, ook al zou het een van zijn oude generaals of vrienden zijn'.

208 De gravin, die wist dat hij ernstig ziek was geweest, schreef hem eerst dat hij direct zonder op zijn aflossing te wachten naar Europa moest komen. Want Fesch en Pauline, die zij gevraagd had een keuze te maken, lieten niets van zich horen. Tot eer van Montholon moeten we vaststellen, dat hij deze onzin afwees. Toen schreef Mme de Montholon aan Las Cases en zei toe een vrijwilliger te zoeken. Vele maanden zouden vergaan tot zij die vond. Planat de la Faye had zich meteen vanaf het begin ter beschikking gesteld, maar Fesch wees hem af.(1). Napoleon zelf, de vele verdragen moe, moest uiteindelijk bevelen, dat Mme de Montholon welke vervanger ook, zonder zijn familie te raadplegen, zou uitkiezen. 'Mijn familie', zei hij, 'stuurt mij slechts ruwe knapen, ik wil dat ze zich hier niet meer mee bemoeien. Een slechtere keuze dan de vijf personen, die zij mij gestuurd hebben, kan men onmogelijk maken!'

Na veel ruzie met zijn vrouw, die van elk verkeer beroofd, het huis nauwelijks meer verliet, had Bertrand besloten de keizer een voorstel te doen. Hij vroeg om toestemming zijn echtgenote en de kinderen naar Engeland te mogen begeleiden, speciaal omdat nu eindelijk voor de opvoeding van de kinderen gezorgd moest worden (2). Hij had de oprechte bedoeling terug te komen en beloofde dat.

Aantekening:

1. Hij schreef op 4 september 1820 vanuit Triest aan de kardinaal en Madame Mère om beider toestemming tot vertrek te verkrijgen. Fesch antwoordde hem op de 23e met verachtelijke afwijzing: 'Als men op Sint Helena iemand verlangd had, had men zich tot mij gewend.... Voor het overige kunnen wij geen redenen vinden verdere personen naar Sint Helena te sturen'.
2. De beide oudste kinderen van elf en twaalf konden alleen maar lezen en schrijven. Bertrand had zich in 1817 op officiële wijze tot zijn vader gewend, die hem in Frankrijk vertegenwoordigde, met de vraag hem schoolboeken te sturen, die geschikt waren voor zijn kinderen. De vader kon hem geen boeken en kleding en ook geen andere benodigdheden sturen, omdat de hertog van Richelieu daarvoor geen toestemming gaf.

209 Zijn afwezigheid zou slechts negen tot tien maanden duren, verklaarde hij. Maar als hij eenmaal in Europa was, zich geheel aan zijn eigen belangen zou wijden en geheel onder de invloed van zijn echtgenote stond, zou hij dan werkelijk tot terugkeer kunnen besluiten? Napoleon geloofde dat niet. Het kwam tot meerdere pijnlijke botsingen tussen hem en de opperhofmaarschalk. Marchand vond op een dag een met potlood geschreven lijst van personen, die Napoleon als vervanger voor Bertrand in gedachten had. Dat hij in de ogen van de Engelsen en Europa niet meer een man van naam naast zich had, die in het leger of als dienaar van het keizerrijk een hoge positie bekleed had, leek hem onvoorstelbaar. Maar zouden een Caulincourt, een Savary, een Ségur, een Montesquiou, een Turenne, een Denon, een Daru, waarvan de namen op het briefje stonden, zich bereid verklaren alles op te geven alleen om zijn verbanning op te sieren? Dat was hoogst twijfelachtig. (1)

Opnieuw probeerde Napoleon tijd te winnen.

Aantekening:

1. Ook de bedienden verloren weer de moed. De kok Chandellier viel elk moment flauw. 'Hij is werkelijk niet in staat zijn dienst verder uit te voeren en daarom zijn wij regelmatig gedwongen ons met de Chinese koks te behelpen', schreef Montholon aan zijn vrouw (30 april 1820). 'De arme man kent zijn situatie en verlangt ernaar te vertrekken'. Gentilini ging op 26 juli naar Plantation en vroeg of er voor hem geen gunstig moment was naar De Kaap te gaan. 'De arme Gentilini huilt en kreunt dag en nacht en verlangt nergens anders naar dan te vertrekken, doch helaas tevergeefs.

Hij is als een nar en doet mij verdriet. Ik hoop het voor elkaar te krijgen, dat die deuren eindelijk voor hem opengaan'. (Montholon aan zijn vrouw, 20 september 1820)
Montholon bereikte zijn doel. Gentilini voer met zijn echtgenote Juliette op 14 oktober. 1820 weg. Op 30 september had de opperhofmaarschalk hem zijn spaargeld van 16.900 francs gegeven, het moest hem in Rome door Fesch of Madame Mère uitbetaald worden. Bovendien kreeg hij nog een wissel van 15.000 francs. (Montholon aan zijn vrouw, 1 oktober 1820)

- 210 Elke keer als Bertrand over zijn vertrek begon, vond Napoleon nieuwe bezwaren: 'Ziet hij dan niet in', zei hij tegen Marchand, 'dat hij, als ik hem toestemming geef zijn vrouw naar Europa te brengen, mij bij zijn terugkeer niet meer zal aantreffen?'

Vanaf nu behandelde hij Bertrand met een nors gezicht en wendde hij zich geheel tot de aardige Montholon. Zijn ontstemdheid uitte zich speciaal naar de gravin toe: hij bezocht haar niet meer en zocht allerlei uitvluchten haar nooit te ontvangen als zij af en toe besloot de honderd passen, die haar van het huis van de keizer scheidden, af te leggen. Vanaf november 1820 zag zij hem helemaal niet meer. Als zij alleen was vertrokken, was dat Napoleon lief geweest. Maar dat zij haar kinderen mee wilde nemen, deed hem zeer. Want de kinderen waren zijn laatste afleiding. Hun vertrek zou een niet op te vullen gat achter laten.

Meer en meer zijn deze kinderen nu in het dagelijks bestaan betrokken. Als ze hem in de tuin zien, lopen ze op hem toe. (1) Hij interesseert zich voor hun spelletjes, grijpt in als ze ruzie maken, is door de directheid van hun gevoelens ontzet. 'Bij hen zijn er geen omwegen', zegt hij steeds weer, 'ze zeggen wat in hen op komt'.

Aantekening:

1. Vignali, die onder zijn boerse ruwheid een goede kerel was, gaf de kinderen Italiaanse les. Twee keer per dag gingen ze naar hem toe en verzuimden op weg daarheen niet voor de vensters van de keizer, als die open stonden, lawaai te maken om zijn aandacht te trekken. Napoleon riep ze aan, babbelde, lachte en speelde met hen, gaf ze bonbons en sinaasappels. Op deze wijze spijbelden vaak van de Italiaanse les.

- 211 Napoleon Bertrand krijgt, omdat hij de tafels goed heeft opgezegd, een gouden horloge. Voor Hortense laat hij oorbellen van koraal komen en hij beveelt Antommarchi haar de oorlelletjes te doorsteken opdat ze die dragen kan. Als de kleine Arthur de naald ontdekt, waarmee vanwege gebrek aan een beter instrument, de operatie uitgevoerd zal worden, begint hij van schrik te huilen, stampet met de voeten, scheldt in zijn koeterwaals Engels de keizer uit en gaat zelfs met opgeheven vuisten op hem af.

'Wat zeg je daar?', vraagt Napoleon vrolijk. 'Wacht een jij kleine, als je niet ophoudt, dan laat ik jou ook de oorlelletjes doorboren!'

Intussen ondergaat Hortense, door Montholon vastgehouden, de operatie. Als dan de oorbellen aangebracht worden, wenst de keizer haar geluk met haar dapperheid: 'Ga je moeder je oren laten zien! Als ze niet tevreden is en het werk slecht vindt gedaan, zeg haar dan dat niet ik, maar de dottoraccio (dokter, rkv) ze heeft doorboord'.

Op een ochtend komt het kleine meisje met haar broertje in de slaapkamer van de keizer, haar jurk prikt Napoleon in de ogen. Hij is gemaakt van een gele stof, gekocht in Jamestown.

'Arme Hortense, wat ben jij vandaag slecht gekleed!' 'Sire', antwoordt de opperhofmaarschalk, 'die jurk komt uit Sint Helena, de keuze is hier niet zo groot'. 'Wacht, Hortense, ik wil je wat mooiere stof geven'. Hij laat Marchand de rok halen, die hij als Eerste Consul heeft gedragen. Dit pronkstuk is kersenrood met goud- en zilverstiksels. Dit prachtige overblijfsel van vroegere grootheid

hangt hij het kleine meisje om de schouders. 'Zo ben je mooi', zegt hij.

- 212 Stralend loopt ze weg en sleept het mooie jak over het gras achter zich aan. (1)
De kleine Arthur is nog steeds zijn lieveling. De kleine heeft een mooie pony uit Java gezien en vraagt de keizer of hij hem die geven wil. Napoleon glimlacht: 'Kom morgenmiddag terug'. Als de volgende dag het kanonschot van High Knoll klinkt, is Arthur er al en wil de toegang tot Napoleon, die nog slaapt, forceren. Daar Marchand vreest, dat het geschreeuw de keizer wakken zal, staat hij hem toe op een krukje naast het bed te wachten. Zonder te bewegen wacht de jongen en kijkt onophoudelijk naar de slapende. Die opent eindelijk de ogen.
Arthur stormt al brabbelend op hem af en verlangt het beloofde paard. Napoleon zegt tegen Marchand dat hij de kleine de 1200 francs moet geven, die de verkoper verlangt. De knaap vangt het geld in zijn schort op en koopt de pony. Dagelijks komt hij nu te paard naar de keizer en begroet hem vol eerbied. Ook wil hij graag gouden sporen hebben en hij probeert Napoleon dat duidelijk te maken. 'Vraag mij er in het Frans om, dan geef ik ze je'. Arthur kreeg dat niet voor elkaar. Toen hij het eiland verliet, was hij door de schuld van zijn moeder nog steeds niet in staat zich in de taal van zijn vaderland uit te drukken. (Mme Bertrand was van een Engelse, rkv.)

Aantekening:

1. Arthur Bertrand, 113.

Deze jas, die Napoleon droeg toen hij het Concordaat ondertekende, werd niet verknipt, maar door de familie Bertrand met eerbied bewaard.

- 213 De keizer, door volledige eenzaamheid bedreigd, vertrouwde steeds meer die mens, wiens trouwe toewijding hij elk uur testte, hem, de enige, die hem zeker niet verlaten zou. 'Ze zullen allen weggaan', zei hij tegen Marchand, 'jij zult alleen bij mij blijven om mij de ogen toe te drukken'.
Wat Marchand tijdens deze kammervolle dagen voor hem betekende, is nooit genoeg uitgesproken en hij zelf, de bescheidene, heeft zich daar nooit op beroemd. Steeds gelijkmatig verdroeg hij de luimen van zijn heer en probeerde zijn gedachten af te leiden als hij zag dat de droefenis in hem naar boven kwam. Hij waakte als hij onrustig sluimerde. Heel vaak als de keizer vergeten was hem naar zijn eigen kamer te sturen, zat hij tot de ochtend aan zijn bed. Aan hem werden de dromen verteld, die Napoleon in het onveranderbare verleden terug brachten. Zo vertelde de keizer hem op een ochtend dat hij van Marie-Louise had gedroomd en van 'zijn zoon, die zij aan de hand hield'.
'Ze was even mooi als toen in Compiègne. Ik nam haar in mijn armen, maar hoe ik ook probeerde haar vast te houden, ik voelde toch hoe ze me ontglipte. En toen ik weer naar haar reiken wilde, was alles verdwenen en werd ik wakker'.
Marchand bekende de keizer dat hij door de uitdrukking op zijn gezicht geschrokken was, op het punt stond hem te wakken, toen hij net wakker werd. Woedend sprong Napoleon uit bed en pakte de jonge man bij de das: 'Ongelukkige', riep hij uit, 'jij bent er dus de schuld van dat ik niet langer bij mijn vrouw en zoon mocht blijven! Welke straf verdient zo'n misdaad?'
Marchand verontschuldigde zich zo goed als hij kon. Hoe graag, zei hij, zou hij de keizer de keizerin en zijn zoon in de armen leggen om zijn fout weer goed te maken. Napoleon liet hem los en zuchtte diep.

214 'Het is genoeg dat ik mijn ellende dragen moet zonder dat jij er getuige van bent'.
(1)

De keizer noemde Marchand 'zijn zoon'. Hij had gelijk. Deze dienaar was de enige mens, die hem de liefde van een zoon bracht. Napoleon zou dat niet vergeten.....

Af en toe kwamen nog kisten met boeken aan. Het gaf Napoleon nog steeds plezier ze uit te pakken. Toen hij het werk van Fleury de Chaboulon (2) kreeg, kritiseerde hij dat Chrouchy en Ney daarin als verraders bestempeld werden.

Het lompe strijdblad, waarin zijn broer Louis zichzelf ophemelt, terwijl hij Napoleon despotisme waagt te verwijten, bedroefde hem. 'Louis dus ook', zei hij treurig. Louis, waarvoor hij als jong officier honger had geleden.....

De weinige brieven, die hij van zijn familie kreeg, waren vele maanden oud en door vele ogen gelezen. Hij las ze nauwelijks. Waarom ook? Wat konden ze hem brengen? Hij wist dat zijn moeder onder invloed van Fesch stond, dat zijn broers en zusters hem vergaten, dat Hortense en Eugène geheel met hun eigen zaken bezig waren. Alleen Pauline betreurde hem en gaf nog om hem, wenste hem te helpen.

Aantekening:

1. Papieren van Marchand. Bibl. Thiers, map 22.
2. 'Gedenkwaardigheden in het privé-leven, de terugkeer en de regering van Napoleon in 1815', verschenen begin 1820 in Londen met als motto 'Ingrata patria, ne ossa quidem habes'. (Ondankbaar vaderland, ook mijn botten krijg je niet! (Vertaling door Maurits Vos, zoon van rkv, april 2008))

215 Van zijn vrouw, van zijn zoon, had hij nog steeds geen bericht. Misschien was het wel beter zo. Marie-Louise regeerde haar hertogdom en glimlachte naar Neipperg. De jongen groeide op in Oostenrijkse kastelen en werd opgevoed door zijn familie, die er angstvallig voor waakte dat zijn Franse afkomst in herinnering werd gebracht. De gedachte hieraan zou voor de keizer erg pijnlijk zijn. Desondanks twijfelde de keizer niet. Hij bleef er sterk van overtuigd dat de koning van Rome zich vroeger of later zou bevrijden uit de Oostenrijkse tangen, door Frankrijk werd terug geroepen en de Napoleontische dynastie weer zou herstellen. De vaderlijke gedachte brengt de zoon op de troon: 'Als ik hier sterf', zei hij steeds weer, 'zal hij regeren'. Hij had er zich bij neergelegd op dit eiland te sterven, omdat hem dat de hoop bracht voor het wezen dat in zijn leven het meest dierbaar was, een grenzenloze toekomst te openen.

*

Op zijn verzwakte lichaam, waarin zich langzaam een zware ziekte nestelde, werkten verdrietige voorvallen nu sterker in. Zo had hij in juli 1820 een terugval met betrekking tot zijn leverlijden. Een door een briefje aan Lowe van Buonavita begeleide brief aan Bathurst over de voorgenomen afreis van Bertrand had hem een dreun gegeven. Hij was enige dagen ziek, doch de 'galaanval' en de koorts gingen snel voorbij. (1) Desondanks voelde hij zich enige tijd zeer mat.

Aantekening:

1. Gentilini, die door Gorrequer werd uitgehoord, bewijst het. 'Hij zegt dat de generaal sinds veertien dagen klaagde over gezwollen benen en ze met brandewijn of eau de cologne inwreef, dat het beter werd, maar dat later weer de leverpijn oprad en dat hij bij een buitendeur een verkoudheid opliep, want zijn lijden verergerde'. (Aantekening van Gorrequer, 26 juli 1820. L.P.20.131) Antommarchi schreef op 18 juli aan Colonna Leca een brief. In dit schrijven dat Lowe onder ogen moest komen, werd de ziekte opzettelijk erger voorgesteld. Er staat ook een nieuwe opmerking in,

namelijk dat bij de keizer een roodachtige ontsteking opgetreden is, die zich van de voetzool tot over een derde van de binnenkant van het been uitstrekte. Hij leidt dit verschijnsel terug op een storing in het spijsverteringskanaal en op het slecht functioneren van de gal. Hij voegde er aan toe dat de toestand van de patiënt hem niet direct in gevaar bracht.

- 216 Hij bleef lang in bed, was nog geler geworden, had een 'dalgezicht'. Bij de geringste luchtbeweging begon hij krampachtige te hoesten en te spuwen. Hij klaagde over pijn in de rechterzij. Niemand lette daarop. Wat had hij er aan als hij zei met de hand op de rechterzij: 'Ja, mijne heren, u gelooft dat ik scherts? Het is helaas maar als te waar dat ik hier iets voel, dat niet in orde is'. Men geloofde hem niet. Vanaf augustus 1820 maakte hij weer binnen het park van Longwood uitstapjes.

*

De overvriendelijke admiraal Plampin, die door niemand werd gewantrouwd, was door admiraal Lambert (1) vervangen geworden. De Fransen hadden lang gehoopt dat Malcolm als gouverneur of als marine-commandant zou terug keren. Hij had in Londen ook erg zijn best gedaan de post van Lowe te verkrijgen, had zijn vrienden in beweging gebracht en zelfs de Prins-Regent laten bewerken. Zijn benoeming op Sint Helena zou - vanuit Engels standpunt - de oplossing van een pijnlijk probleem hebben betekend.

Aantekening:

1. Schout-bij-nacht Robert Lampert (1772 - 1836) was met de Vigor op 14 juli 1820 aangekomen. Hij gaf in Longwood zijn visitekaartje af, werd door de keizer echter niet ontvangen.

- 217 Zo'n genoegdoening zou de atmosfeer van de gevangenschap volledig veranderd hebben. Doch Bathurst was niet de man om dat te begrijpen. Hij bezat in Lowe een ijverige en pijnlijk nauwkeurige bevelsuitvoerder, daarom hield hij hem ondanks alles vast, terwijl hij zich ook voorbehield hem later, als hij hem niet meer nodig had, te laten vallen.

Spoedig daarna trad als commandant van de landtroepen de opvolger van Bingham, generaal Pine Coffin (1) aan. Hij was even lachwekkend als zijn naam, die doodskist van sparren betekent. Over zijn zakeninstinct en zijn hebberigheid amuseerde het gehele eiland zich. Hij kwartierde zich in de buurt van Plantation in een barak in, die midden in een groot weiland stond. Daar liet hij alle mest uit het kamp en de kazerne naar toe brengen. De soldaten van het 66^e Regiment moesten voor hem paarden-, schapen- en zwijnenstallen bouwen zonder dat hij de buidel trok. Hij liet op goedkope manier koeien en schapen uit de Kaapkolonie komen en mestte ze op zijn weide. Daar hij met de slager niet tot een handelsovereenkomst kon komen, besloot hij het slachten in eigen hand te nemen en liet, terwijl hij zich steeds alleen maar van de arbeidskracht van het regiment bediende, zijn vee door soldaten slachten en uitbenen. Hij stuurde naar de officieren en zelfs naar boeren hammen, lendenstukken, ribstukken alsof het geschenken waren. Echter: aan het eind van de maand kwamen de rekeningen binnen. De onrust in het kamp, waar de officieren en soldaten hem wegens zijn grofheid, wegens de zinloze exercities en de talrijke werkzaamheden, die hij verlangde, al flink haatten, was groot. De jonge arts Henry besloot met enige van zijn kameraden hem openlijk aan de kaak te stellen, Ze plakten op de deur van Plantation, aan het wachtgebouw van Deadwood en op het grootste plein van Jamestown een plakkaat met de volgende inhoud:

Aantekening:

1. Overste John Pine Coffin kreeg bij zijn vertrek uit Londen de tijdelijke (lokale) rang van brigade-generaal. Hij kwam op 23 augustus 1820 in Jamestown aan.

218 'Het geëerde publiek wordt mede gedeeld dat generaal Coffin op woensdag de 10^e van deze maand een mooie os en op de daarop volgende vrijdag drie schapen zal slachten. Prijs van het ossenvlees van 11 pence tot 1 shilling per pond, afhankelijk van de kwaliteit. Prijs van het schapenvlees: achterdeel 1 shilling 1 penny, voordeel: 11 pence. De generaal deelt verder mee dat hij de keutels voor weinig geld verkoopt. Hij neemt ganzen in pension en laat ze op zijn grond voor 1 penny per week en per dier grazen. Stelletjes betalen dubbel'.

Brullend gelach op het gehele eiland. Een hoop bestellingen bij Pine Coffin. Maar Lowe sprak hem streng toe en de generaal moest met zijn slachterijen ophouden.

*

De oude calèche van de keizer was bijna onbruikbaar geworden. (1) Reade zond zijn phaeton naar Longwood. Napoleon gebruikte hem dagelijks, soms twee keer per dag, voor een kort plezierritje met Montholon, waarbij ze naar het gombosje of ook op de straat naar het kamp reden. Hij probeerde zichzelf moed in te praten, te strijden tegen de afname van zijn krachten, maar zijn stemming bleef gedrukt: 'De lucht bekomt me slecht', zei hij.

Op een moment van diepe neerslachtigheid dicteerde hij Bertrand een brief aan lord Liverpool, waarin hij, voor de laatste keer, verzocht om verplaatsing naar een ander klimaat.

Aantekening:

1. Al in de herfst van 1818 wilde Lowe haar door een nieuwe vervangen. Nicholls sprak daarover met Bertrand, die tegenwierp: 'Laat u die wagen met rust' (L.P.20.130)
2. Deze brief van 2 september 1820 (niet gepubliceerd) werd in Lowe's papieren aangetroffen. (L.P.20.131)

219 'Milord,

Ik heb de eer op 25 juni 1820 aan u te schrijven om u over de gezondheidstoestand van keizer Napoleon te berichten, die sinds oktober 1817 aan een chronische leverontsteking lijdt. Eind september dit jaar is dokter Antommarchi aangekomen en deze heeft de behandeling overgenomen. In eerste instantie bracht deze behandeling verlichting, maar nu heeft de dokter verklaard, dat – zoals uit zijn artsensjournal en verslagen blijkt – de ziekte een stadium heeft bereikt, waarin met doktershulp tegen de boosaardigheid van het klimaat niet meer gestreden kan worden, dat hij heilbaden moet gebruiken, dat een langer verblijf op dit eiland voor hem slechts een pijnvolle doodstrijd zou betekenen en dat een verbetering van zijn ziekte alleen maar door de terugkeer naar Europa bewerkstelligd kan worden, des te meer daar zijn krachten door een vijfjarig verblijf in dit vreselijke klimaat zijn uitgeput en dat hij, door alles verlaten, hier aan een onbehouden behandeling is blootgesteld.

Keizer Napoleon draagt mij derhalve op u te verzoeken hem in het gematigde klimaat van Europa te brengen, dat het enige middel is zijn lijden te verminderen.

Ik heb de eer te zijn, enz.
Graaf Bertrand'

Er kwam geen antwoord. Op 18 september 1820 reed de keizer, begeleid door Archambault en een stalknecht, al bij zonsopgang uit. Voor het eerst in vier jaar verliet hij de omheining van Longwood en bezichtigde de nieuwe grenzen. De plezierrit, die tweeënehalf uur duurde, vermoeide hem zeer. Hij bleef de volgende dag in bed. De volgende dagen had hij genoeg aan een ritje met de phaeton.

Op 4 oktober besloot hij, in de mening dat een 'stevige inspanning' (zoals hij zich uitdrukte) hem goed zou doen op de Mount Pleasant, het landgoed van sir William Doveton, zijn lunch te gebruiken.

220 Dit landgoed ligt aan de rand van de beboste keten, die om een baai cirkelend, de reusachtige en prachtige trechter van Sandy Bay vormt. Onder begeleiding van Bertrand, Montholon, Archambault en nog drie andere bedienden, die de proviand meevoerden, reed hij om zeven uur 's ochtends uit en ging via Hutt's Gate de straatweg op, die door het lieflijke groene dal om de Diana Peak heen voert. Langzaam ging de kleine groep omhoog en elke draai van de weg onthulde een verder uitzicht tot zich onder hen het gehele zuidelijke eiland als een machtige reliëfkaart uit de helder glanzende zee uitstrekke.

Op het eiland geboren kinderen met koffiebruine gezichten en ledematen staren vanaf de weide, waar zij de geiten hoeden, verbaasd naar de voorbij trekkende ruiters. Af en toe hoort men ze zingen, het klinkt als een lofzang. Hun mooie ernstige stemmen klinken naar de hemel op als de rook, die 's avonds uit de strooien daken naar boven kringelt de eerste sterren tegemoet. Enigen groeten en Napoleon tilt de hoed op.

De oude Doveton was van Napoleons bezoek van te voren geheel niet op de hoogte gebracht, maar zag toch uit de verte de kleine ruitergroep aankomen. (1) Montholon, die aan de spits reed, sprong uit het zadel en liep de weg op, die tussen buksen met grote witte en rode camelia's naar de op een terras gebouwde bungalow liep.

Aantekening:

1. In zijn bericht van 9 oktober 1820 aan Lowe vertelt Doveton dat hij in zijn tuin aan het wandelen was en ruiters zag, die zijn bezittingen naderden. 'Ik bekeek ze door mijn verrekijker en dacht: dat moeten de staatsgevangenen van Longwood zijn. Ik ging het huis binnen naar de kamer, waar mijn dochter, mrs. Greentree bezig was haar jongste zoon aan te kleden. Ik zei tegen haar dat we bezoek van Bonaparte zouden krijgen'.

221 Van hieruit valt de blik op een van de heerlijkste landschappen ter wereld. Groene bergen, rode en zwarte rotsen, in trappen opstijgende weiden, hier en daar een bescheiden landhuisje met een mors bedekt dak. Doveton kwam Montholon tegemoet, die hem zei dat de keizer bij hem wenste te rusten. De oude heer verklaarde dat zijn huis ten dienste van de keizer stond. Hij ontving Napoleon met eerbied en vroeg hem op zijn veranda te komen en in zijn salon plaats te nemen. De keizer liet zich op de divan vallen en nodigde mrs. Greentree uit naast hem plaats te nemen. Hij maakte haar complimenten over haar mooie uiterlijk en over haar dochtertjes Ann en Eliza....

'Twee mooie gezonde kinderen', zei hij tegen Bertrand. Hij gaf hen een stukje suikerwerk, dat hij uit zijn doosje van schildpad nam.

Sir William nodigde de keizer voor de lunch uit, doch deze bedankte en vroeg daarentegen zijn gastheer de koude maaltijd, die hij uit Longwood had meegebracht, met hem te delen. Een tafel werd op het gazon gedekt. Grote dennen en prachtige cipressen gaven schaduw. Vierkleurige hibiscustruiken

stonden hier en daar als reusachtige bloemenstruiken. En adamskelken met bronzen bladeren op de witte tuitbloemen bloeiden overal.

De planter zat ter rechterzijde van Napoleon. De keizer schonk hem een glas champagne in en nam zelf een beetje oranjelikeur, die men in Mount Pleasant brouwde. Allen aten met veel trek. Mrs. Greentree werd bij de koffie gevraagd. Daarna ging men naar de salon terug, waar zich een ongedwongen gesprek ontspan. De keizer stelde aan Doveton zijn gebruikelijke vragen, nl. of hij al een oogst had gehad.

222 'Ik houd ervan af en toe een glaasje wijn te drinken', verklaarde de goede man.
(1)

Maar de door de maaltijd wat opgewonden stemming vervloog en de keizer voelde zich plotseling zeer moe. Hij wilde naar Longwood terug. Moeizaam klom hij in het zadel en begon stapvoets de terugweg om de Dianaketen heen. Gelukkig stond bij Hutt's Gate de phaeton, waarin hij zich hees. Toen hij de vijf treden naar de veranda opliep, moesten Montholon en Bertrand hem onder de armen vasthouden. Hij sloot de ogen. De kleur van zijn gezicht was ontstellend.

Aantekening:

1. De lunch, die Doveton zeer karig voorkwam, 'bestond uit een pastei, een ragout, koud gevogelte, ham, salade en vruchten'.
Doveton vond 'de generaal' zeer bleek, maar zijn lichamelijke omvang verborg zijn gezondheidstoestand. In zijn bericht aan de gouverneur schreef hij: 'Hij kwam mij zo dik en rond voor als de zwijnen in China'. (L.P.20.144)

IV

Ernstig ziek

Dat is Napoleons laatste uitstapje buiten de grenzen van Longwood. Voor hem begint nu een periode van ziek zijn, onderbroken door lichte verbeteringen, door enkele weinig betere dagen, waarop zijn dapperheid, de kracht, die nog in hem is, zijn omgeving nog aan het twijfelen brengt.

‘De ene dag is dezelfde als de andere’, schrijft Montholon aan zijn vrouw. (1) ‘Om half negen of om negen uur laat de keizer me roepen; dan ontbijt ik meestal met hem, dat wil zeggen als hij überhaupt ontbijt. Om half twaalf of om twaalf uur gaat hij weer liggen. Om een uur ontvangt hij Bertrand, die hij korter of langer bij zich houdt, slechts zelden komt de opperhofmaarschalk pas voor twee uur bij mij. Om drie uur kleed ik me aan om naar buiten te gaan om de keizer, als hij het huis zou willen verlaten, te begeleiden.... Om vijf uur dineer ik geheel alleen met de keizer en blijf tot acht, negen of tien uur bij hem. Van de vier keer dineert hij drie keer in bed. Als ik hem voor half tien verlaat, ga ik nog naar de overkant naar Mme Bertrand thee drinken en ga ik om tien uur naar de keizer terug, soms laat hij mij in de nacht roepen. Sinds enige maanden werkt hij niet meer, zijn gezondheid is zo slecht geworden, dat hij nauwelijks meer bed of sofa verlaat. Met grote moeite breng ik hem er toe uit te rijden of de tuin in te gaan en dat alleen bij zeer mooi weer. Het rijden maakt hem zo moe, dat hij het bijna opgegeven heeft. Verleden week was hij zeer ziek en heeft hij ons twee dagen grote zorgen gegeven. Gelukkig gaat het hem nu goed, op buitengewone zwakte na.

Aantekening:

1. Longwood, 6 november 1820

- 224 Hij beveelt zich bij jou aan en vraagt jou hem boeken te sturen. Dat is nu zijn enige troost. Hij laat zich voorlezen, want zijn ogen worden meteen moe’.

Op 10 oktober 1820 wordt Napoleon na een warm en te lang bad onmachtig. Men draagt hem naar zijn bed. Hij lijdt nu voortdurend aan hoofdpijn en het lijkt hem alsof in zijn rechterzij langzaam een mes omgedraaid wordt. Hij noemt dat zijn ‘pennenmesjessteek’. Zijn verstopping werd hardnekkig en hij moest dagelijks een klysma ondergaan, die hem nog meer verzwakte. Antommarchi beval blaartrekkende pleisters op beide armen, maar Napoleon verzette zich daartegen met de woorden: ‘Geloof u niet dat Lowe mij al genoeg pijnigt?’ Omdat Bertrand en Montholon aandringen, geeft hij uiteindelijk toe. Maar Antommarchi heeft de pleisters slecht aangebracht en de geplaagde keizer beveelt tevergeefs de dokter te roepen, die zich in Jamestown amuseert. Als hij eindelijk komt, vraagt hij naar het resultaat van zijn middel: ‘Wat weet ik ervan’, antwoordt Napoleon, ‘Laat me toch met rust.... Uw trekpleisters hebben geen resultaat. U heeft van te voren de plek niet geschoren, zo zou men niet eens een ongelukkige ziekenhuispatiënt behandelen. Ook lijkt het mij dat u tenminste een arm vrij had kunnen laten in plaats van beide te gebruiken. Op deze manier kan men een arm mens niet beter maken’, En als Antommarchi wat wil terug zeggen: ‘U bent een geweldige domkop en ik een nog grotere, omdat ik me zo iemand heb laten sturen’.

Hij is overigens een moeilijke patiënt. (1) Hij gelooft in geen enkel geneesmiddel, behalve aan de beroemde 'kippensoep', de bouillon, die zijn moeder tijdens zijn kinderziektes maakte. Hij laat het door de kok maken. Zijn ledematen worden stijf, hij heeft het steeds koud. Het licht doet hem zeer, hij verlangt nu dat zijn kamer hermetisch gesloten wordt, de blinden naar beneden gelaten en de gordijnen dicht getrokken worden. Montholon en Marchand scharrelen in deze duisternis rond. Zelfs in de voorzaal sluit men de luiken. Hij brengt het grootste deel van de dag sluimerend door, het minste gerucht ontlokt hem een ergerlijk gebrom.

Ondanks zijn tegengestelde bewering hebben de trekpleisters hem een beetje verlichting verschaft. Zijn stoelgang is beter, hij heeft een beetje trek. Op 16 oktober gaat hij, zoals Lutyens ziet (2), twee uur lang in de tuin wandelen. Op 22 oktober, als hij zich iets beter voelt, nodigt hij Bertrand voor het diner uit. (3)

Maar spoedig daarna verzwakt hij weer, zijn pols gaat langzamer. Door hoesten geplaagd (4) eet hij bijna niets meer. 'Van het vlees dat hem wordt opgediend neemt hij alleen het knapperigste stuk en zuigt het sap er uit, want hij kan het vlees niet doorslikken.

Aantekening:

1. Montholon uit tegen Lowe: 'U kunt zich niet voorstellen wat een moeilijke patiënt hij is. Hij is erger dan een tweejarig kind. Er is niets met hem te beginnen'. (L.P.20.131)
2. L.P.20.131
3. Dagboek van Lutyens, L.P.20.131
4. Zijn getrouwen zagen hier niets bijzonders in. De keizer gaf snel over. "Alleen maar vastzittende hoest", schreef Las Cases, 'is voldoende om hem te doen overgeven'.

Ondanks dat hij volhoudt dat zijn maag steeds goed is geweest, zijn plicht heeft gedaan en hem nooit problemen heeft gegeven, vervolgt hem toch de gedachte aan de ziekte van zijn vader en hij vraagt Antommarchi als hij mocht sterven zijn lichaam te openen. Hij denkt zeker dat zijn zoon, als die over deze erfelijke ziekte hoort, zich er beter tegen wapenen kan.

Montholon deelt Lowe mee dat Napoleon zeer ziek is. De gouverneur haalt met ongeloof de schouders op. (1) De uitstapjes van de keizer, zijn wandelingen in de tuin, zodra hij zich iets beter voelt, de onverschilligheid van Antommarchi dragen tot dit foutief oordeel bij. (2) 'Dat de toestand van generaal Bonaparte niet erg verontrustend kan zijn, is duidelijk', schrijft hij aan Bathurst (3), 'want zijn arts rijdt elke dag uit en wel zo zeer, dat hij anderhalf uur nodig zou hebben om in geval men hem nodig heeft, weer terug te keren'.

Aantekening:

1. Ondanks dat Lutyens deze uitspraak van Montholon bevestigt (1 november 1820). De ordonnance-officier zei dat de generaal zeer ziek scheen te zijn, maar dat hij, toen Montholon hem voorstelde dokter Arnott, de chirurgijn van het 20^e Regiment te laten komen, gezegd had: 'Over een paar dagen zal het beter met hem gaan, het is niet gevaarlijk'.
2. Op 4 november neemt hij een bad, dat hem goed bekomt. Hij gaat bijna elke dag de tuin in en gaat bij een van de bassins zitten. Op 7 november gebruikt hij weer de wagen. Lowe ziet hem op een van deze ritten. 'Ik reed op Longwood House af, toen ik de met vier paarden bespannen phaeton zag, waarin generaal Bonaparte en graaf Montholon zaten. Zodra ze mij herkenden, bevalen ze een andere weg in te slaan, zodat ik op ongeveer dertig pas de generaal van de zijkant prima kon bekijken. Hij droeg een ronde hoed en een groene jas, die op de borst nauw was dichtgeknoopt. Ik vond hem zeer veel bleker dan de vorige keer, maar niet magerder. Ik houd vol dat het om een algemene verslapping gaat en dat hij op dit moment niet in staat is tot een inspannende lichamelijke beweging. Een ziekelijke bleekheid is in het algemeen kenmerkend voor hem en elke ziekelijkheid vermeerdert deze bleekheid natuurlijk nog'. 8 november 1820. L.P.20.131
3. 16 november 1820. L.P.20.131

227 Intussen verliest Napoleon steeds meer zijn energie. (1) Op een keer zegt hij, terwijl hij weer bijkomt na een lang apathisch zwijgen tegen Antommarchi dat hij zijn moeheid niet overwinnen kan.

‘Het bed is voor mij een woonplek geworden. Ik ruil het niet in voor de schatten van deze wereld. Wat een verandering! Wat ben ik nedergedaald... Ik moet me inspannen om de ledematen op te heffen..... Mijn krachten, mijn vaardigheden laten me in de steek. Ik vegeteer nog slechts, ik leef niet meer’.

Lutyens schrijft op 4 december aan Gorrequer: ‘Graaf Montholon deelt mij mede dat generaal Bonaparte dagelijks zwakker wordt en dokter Antommarchi ernstig verontrust is door zijn toestand, dat hij de laatste keer bij het uitstappen uit de wagen flauw gevallen is, dat hij overgeeft, zodra hij iets tot zich neemt en dat hij, graaf Montholon, de grootste moeite heeft hem te bewegen het bed of de sofa te verlaten’. (2)

‘Overdrijving, politiek gemanoeuvree’, denkt Lowe nog steeds. En het lezen van de brief, die Montholon de volgende dag aan zijn vrouw schrijft (3) versterkt hem in die mening, temeer als Montholon weer vraagt te mogen vertrekken.

Aantekening:

1. Op de 17^e berichtte Lutyens aan Lowe: ‘Graaf Montholon beweert dat de generaal als verdoofd is, zo slaapdronken dat hij nauwelijks meer praten en niet meer aan lezen denkt’. (L.P.20.131)
2. L.P.20.131. Twee dagen eerder had Lutyens genoteerd: ‘Generaal Bonaparte en graaf Montholon hebben gisteravond in de phaeton een kort luchtje geschept. De graaf zei, dat de generaal zich zo zwak voelde, dat men gedwongen was om te keren. Sowerby (de Engelse tuinman, die in Longwood was aangesteld en voor alle ordonnance-officier en als spion dienst deed), heeft gisteren generaal Bonaparte gezien; hij zegt dat de generaal zeer ziek schijnt te zijn’. (2 december 1820)
3. 5 december 1820: ‘In de ziekte van de keizer is een ernstige wending begonnen. Bij zijn chronisch lijden is nog een typisch krachtenverval gekomen. Hij is zo zwak geworden dat hij geen levensbelangrijke functies meer kan uitvoeren zonder buitengewoon vermoeid te geraken en zelfs af en toe het bewustzijn te verliezen. Men kan nog slechts met grote moeite zijn pols voelen, zijn tandvlees, zijn lippen en zijn nagels zijn geheel kleurloos geworden. Zijn voeten en benen worden onafgebroken in flanel en hete doeken gewikkeld, zijn desondanks zou koud als ijs. Zijn handen zijn dat ook. Ik doe alle moeite hem dagelijks naar buiten te brengen, maar vaak bekomt dat hem slecht. Lever en hart functioneren wel niet goed meer en wat hij zelf beweert, lijkt helaas maar al te waar te zijn: ‘Er zit geen olie meer in de lamp!’

228 Tegelijkertijd dringt Lowe erop aan dat dokter Arnott naar Longwood wordt geroepen en hij verzekert dat ‘het deze is toegestaan de generaal net als iedere andere zieke te behandelen en waarom de gevangene vroeger gevraagd had!’

In deze laatste decemberdagen vernam men in Longwood door de vanuit Europa gekomen kranten van de dood van Eliza (1), de oudste zuster van de keizer. Hij leek daardoor zeer aangedaan. ‘Hij zat in zijn stoel met gebogen hoofd, geheel onbeweeglijk. Van tijd tot tijd ontsnapten diepe zuchten uit zijn borst’.

Aantekening:

1. Op 26 december 1820. Eliza stierf op 7 augustus 1820 op haar landgoed Villa Vicentia bij Aquileja, pas 43 jaar oud. Een ‘galaanval’ werd als officiële doodsoorzaak aangegeven. Er was geen autopsie. M.E.Rodocanachi schreef in zijn uitstekende werk ‘Eliza – Napoléon en Italië’ dat zij aan dezelfde ziekte als Napoleon gestorven is. Zij liet twee kinderen achter, een zoon, die op jonge leeftijd door een val van zijn paard (1833) sterven zou en een dochter, Napoléone, die getrouwd was met graaf Camerata en later onder de naam prinses Baciocchi een voornaam rol speelde.

229 Tegen Montholon zei hij: ‘Ze was een prachtvrouw, had edele eigenschappen en een uitstekend verstand, maar we gingen niet vertrouwelijk met elkaar om, onze karakters waren te tegengesteld....’

Hij sprak toen over de echtscheiding, Hortense, over Eugène. Een wereld van herinneringen kwam in hem naar boven....

Toen hij iets later met Antommarchi de kamer verliet en naar het met passiebloemen overdekte plekje ging, liet hij zich op een klapstoel vallen en mompelde: 'Nu ziet u het dokter. Eliza heeft de weg gewezen. De dood, die mijn familie vergeten was, begint nu om zich heen te maaien. Het zal niet lang meer duren, dan kom ik aan de beurt'.

Hij ontving nog de kinderen van Bertrand. Hun kletsen klonk hem zoet in de oren. De kleine Hortense deelde hem mee dat ze wilde trouwen met Tristan. De keizer beloofde haar en de jongen twee miljoen als trouwgift te geven, wat de arme Montholon weer een beetje vertroostte. (1) Hij was immers van generaal tot ziekenverpleger gedegradeerd en ondersteunde naar kunnen Marchand.

Hudson Lowe berichtte Bertrand dat het schip, dat hem en zijn gezin naar Europa zou brengen, net uit Indië was binnen gelopen en dat hij aan boord kon gaan. Ongetwijfeld was er nu in het landhuis van de opperhofmaarschalk veel geroep, tranen en bittere verwijten van de zijde van de indolente Fanny, die op zulke momenten hysterisch werd; alleen Bertrand bleef standvastig. Hij bedankte Lowe, 'hij kon de keizer in deze toestand niet verlaten'.

Aantekening:

1. 'Sinds hij geheel in bed ligt, breng ik mijn leven alleen nog aan zijn zijde door', schreef hij, 'hij wil dat ik steeds bij hem ben, neemt alleen de geneesmiddelen, die ik hem aanraad. Zijn arts raakt daardoor van slag, alleen ik vind genade voor hem.....'(Aan Mme de Montholon, 20 december 1820)
2. L.P.20.132
Wat Fr. Masson, die op de hand van Bertrand is, daarover zeggen mag (Napoléon à Sainte-Hélène, 443), het geplande vertrek was slechts uitgesteld. Want op 19 januari 1821 schreef Montholon aan zijn vrouw: 'De mooie Fanny zal nooit instemmen nog een lente op deze rotsen door te brengen. Ze is van plan de weinig mooie dagen, die ze nog heeft, op Europese bodem in rust en vrede te besluiten. Haar echtgenoot zal Sint Helena missen, maar dat weet hij al en hij zal het eiland niet verlaten. Maar hij staat in dit geval, zoals in vele andere, geheel onder de invloed van zijn vrouw. Tot nu toe denkt Bertrand er slechts aan in Longwood te blijven, maar je kunt er zeker van zijn, dat als er niets onvoorziens gebeurt, dat ik natuurlijk niet vooruit kan weten, zij over drie maanden niet meer op Sint Helena zal zijn'.

230 Nieuwjaarsdag 1821, de laatste, die Napoleon zou beleven, was doodtreurig. Toen Marchand in zijn kamer kwam en nog voordat hij de gordijnen geopend had, zijn gelukwensen deed, vroeg Napoleon hem: 'Nu, wat geef je mij als nieuwjaarsgeschenk?' 'Sire', antwoordde de trouwe dienaar, 'de hoop dat Uwe Majesteit spoedig zal genezen en dit klimaat, waar uw gezondheid zo slecht tegen kan, spoedig zal verlaten'. 'Het zal niet lang meer duren, mijn zoon. Mijn einde nadert, met mij is het gedaan'. En als Marchand protesteert, zucht hij diep: 'Alles zal gaan zoals God het wil'.

Hij ontving Mme Bertrand niet, haar kinderen niet, bleef de gehele dag alleen in zijn kamer.

231 In de loop van de maand januari voelde hij zich beter. Weer begon hij wat uit te gaan, ging aan de arm van Montholon of Marchand wandelen of liet zich in de phaeton in stap naar het gombosje rijden, daar elke heftige beweging hem ongemak veroorzaakte. (1)

Aantekening:

1. Hier enige stukken uit de berichten van Lutyens aan Lowe (L.P.20.132):
'4 januari 1821: de generaal was om acht uur bij de vogelkooi. Hij heeft in het Chinese paviljoen zijn lunch gebruikt.... Graaf Montholon is pas om vier uur verschenen. De generaal loopt zoals gewoonlijk een rondje en lijkt beter.
'5 januari: Ik heb de generaal op een stoel naast de glazen deur van zijn kamer zien zitten. Daar is hij bijna een uur gebleven. Om acht uur liet hij graaf Montholon roepen'.
De 12^e, 16^e en 17^e. Ritten in de phaeton met Montholon. Lutyens groet Napoleon op de 17^e bij zijn

terugkomst. Hij is zeer bleek.

Op de 18^e gaat Napoleon tussen zes en zeven uur 's ochtends geleund op Marchands arm in de richting van Bertrands huis, bekijkt New House en kijkt een paar minuten naar de arbeiders; dan keert hij weer in zijn slaapkamer terug.

De 19^e om half zeven 's ochtends loopt hij leunend op de arm van Marchand ongeveer honderd passen door de laan, die naar het gombosje leidt. Dan stapt hij in de phaeton, waarbij Marchand en Archambault hem behulpzaam zijn. Marchand begeleidt hem te paard.

Op de 21^e ziet Lutyens de keizer leunend op Marchand voor de paardenstal. Hij stapt in de phaeton. Hoewel hij ondersteund wordt, veroorzaakt het in- en uitstappen hem veel hinder.

Op 26 januari bezorgt Lutyens in Plantation de gouverneur een uitvoerig bericht over Napoleons welbevinden.

'Zijn gezicht is heel klein geworden en is zeer bleek, zo bleek als een blad papier. Bij het lopen schijnt hij heel zwak te zijn en wankelt. Zijn lichaam is gebogen. Maar hij is nog net zo dik als vroeger. Hij is in een overjas gewikkeld en draagt hoge laarzen'.

Daardoor heeft deze officier ook niet kunnen opmerken of zijn benen opgezwollen waren. Hij meldt verder: 'Generaal Bonaparte is sinds een tijdje zeer veranderd. Hij is geheel krachteloos.

Desondanks zei graaf Montholon mij dat het hem beter ging'.

10 februari. 's Avonds rijdt Napoleon met Montholon en Arthur Bertrand in de phaeton uit.

11 februari. De kinderen Bertrand brengen de avond door in Longwood.

20 februari. Er wordt een schildpad geschoten. Er komt iemand uit Jamestown om hem te bereiden, want Chandellier kan dat niet.

Op 22 februari gaat Napoleon tegen vijf uur 's middags met Montholon de tuin in, hij draagt zijn slaaprok en een zijden doek om het hoofd.

Soortgelijke notities volgen de komende drie weken tot aan 15 maart 1821.

232

Antommarchi, die wegens zijn gedrag heftige verwijten van de zijde van Bertrand en Montholon over zich heen heeft gekregen en die de keizer niet meer wilde zien, zocht zonder Longwood daar iets van te zeggen sir Thomas Reade op en deelde hem zijn bedoeling mee weer naar Europa terug te keren. Hudson Lowe lichtte Montholon in, die een bevel van de keizer kreeg. Napoleon liet Antommarchi in een grove, maar wel verdiende brief (1) zijn congé geven en verbood hem in de toekomst zijn kamer te betreden. Hij dicteerde ook een officieel schrijven, waarin hij een dokter verlangde en tegelijk als vervanger voor Bertrand verschillende personen aangaf, die vroeger tot zijn intimi hadden behoord. (2)

Aantekening:

1. '..... Tijdens de vijftien maanden van uw verblijf in dit oord was u niet in staat Zijne Majesteit vertrouwen te laten krijgen in uw zedelijk karakter. U kunt hem bij zijn ziekte van geen enkel nut zijn en uw verder verblijf hier is volkomen nutteloos'. (Montholon II, 482)

Als men dit document vergelijkt met dat wat Antommarchi in zijn 'Derniers Moments' te beschrijven waagt over de zorg, waarmee hij de keizer omringde, de vertrouwelijke mededelingen, die Napoleon hem deed, de hoogachting, die hij hem ten deel zou hebben laten vallen, dan is men over de onbeschaamdheid van deze heer verbluft.

2. Ten derde: 'Hij zal met genoegen elke persoon, die destijds persoonlijk aan hem verbonden was, als vervanger voor Bertrand aannemen, vooral de hertog van Vicenza of van Rovigo, graaf Ségur, Montesquiou, Daru, Drouot of Turenne of geleerden, zoals baron Denon en Arnault'. (30 januari 1821)

233

Wat de keuze van deze personen betrof, gaf hij er de voorkeur aan dat de koning van Frankrijk en zijn ministers over te laten. (1) Zover was het dus met Napoleon al gekomen, dat hij met zijn zware, onophoudelijk voortschrijdende ziekte, die alleen hij vermoedde, nadat hij het egoïsme van al zijn verwanten had ondervonden, zich toevertrouwde aan Louis XVIII, opdat deze hem het laatste stuk van zijn gevangenschap zou verlichten. (2)

Abbé Buonavita, die een kleine attack had gehad, scheen bij langer verblijf op het eiland door volledige verlamming bedreigd te worden. Daarom besloot men dat hij met de eerste gelegenheid zou vertrekken. Over Vignali had Montholon op 8 februari 1820 aan zijn vrouw geschreven: 'Een paar dagen geleden zei hij

tegen ons dat Alexander de grootste mens was geweest, die uit het oude Rome is voortgekomen. Opdat hij in de toekomst dergelijke misvattingen vermijdt, is hij er toe veroordeeld elke dag tweehonderd bladzijden van Rollin (Franse geschiedenis-schrijver, rkv) te lezen en daarvan uittreksels te maken'. Omdat hij wel trouw en eerlijk, maar zo ontzettend dom was, verzocht Napoleon om een andere priester.

Aantekening:

1. In hetzelfde schrijven: 'Alles wat deze behoeftige nodig heeft, kan alleen maar door bemiddeling van de Engelse of Franse regering geschieden'. Op 20 januari zei Montholon tegen Lowe: 'Het huidige ministerie bestaat uit mannen, die bijna allemaal onder hem gediend hebben, Bijvoorbeeld Pasquier was tien jaar zijn minister en sprak bijna elke dag met hem. Hij kent Mounier evenzeer precies. Ook Ségur, Siméon en Daru. Latour-Maubourg, nu minister van oorlog, vroeger zijn adjudant-generaal, heeft hem naar Egypte begeleid en dankt zijn geluk aan hem. Zelfs Decazes, voormalig secretaris bij Madame Mère, weet overal van als het over hem gaat'. (Aantekening van Gorrequer, L.P.20.132)
2. Zelfs bij grote spoed kon de vervanging niet geregeld worden in negen tot tien maanden. Dat laat zien, dat Napoleon zich ondanks alles nog illusies maakte over zijn toestand.

*

234 New Longwood was nu eindelijk gestoffeerd en gemeubileerd (1) en wachtte op zijn bewoner. Lowe drong erop aan dat Napoleon er bezit van nam. In de laatste tijd had de keizer zich bijna verzoend met de gedachte daar te gaan wonen. (2) Doch hij stelde nog steeds, dat er helemaal geen schaduw was en dat het voor alle blikken van de soldaten van het kamp te zien was. Hij was van mening dat men de grootste bomen uit zijn huidige tuin moest overplanten. Ook nam hij aanstoot aan het gietijzeren hek dat veel te zichtbaar en te dicht om het huis heen was geplaatst. (3). Lowe liet het verplaatsen en zo diep in de grond zakken, dat het minder opviel.

Aantekening:

1. Lowe had zich de laatste tijd tot in alle bijzonderheden daarmee bezig gehouden. Hij ging bijna dagelijks naar Longwood. Hij had de stoffeerder Darling naar Montholon gebracht en deze gevraagd de tapijten voor zowel de woning van de keizer als meubels voor hem zelf uit te zoeken. Montholon wilde alleen 'officiële adviezen' geven, die de toestemming van Napoleon nodig hadden. (Montholon II, 478)
De meubilering was zoals Ali (256) beweert, middelmatig. 'De voornaamste ruimtes waren met papieren behang bekleed. De vloertapijten waren alleen maar van een groene grove stof. De meubels waren van mahonie. Maar er zat geen enkel verguldsel op. Kleine luchters of lampen naar antieke smaak uit brons of albast hingen in het midden van elke kamer van het plafond naar beneden. De armoedigheid van de tapijten en de meubels stond in schril contrast met de grootte van de kamers.
Op de mooie schoorsteenmantel stond geen enkele klok of vaas en er hing geen enkele tekening aan de wanden. Spiegels waren zeldzaam, ik geloof dat ik er maar twee zag. De gordijnen waren van katoen met een groot bladmotief, zoals men dat honderd jaar geleden maakte....'
De inventarislijst, die Darling kort na Napoleons dood maakte, bevestigt Ali's opmerkingen. (Archief van Jamestown, 1821)
2. 1 november 1820. "De keizer moest toegeven, dat hij daar beter zou wonen dan in Old Longwood. En dat een weigering daar te gaan wonen net zo zou lijken als kinderen, die uit eigenzinnigheid niet willen eten'. (Montholon II, 430)
3. Dit hek had Lowe direct na zijn aankomst op Sint Helena in Londen besteld. Hij had op 21 april 1816 aan Bathurst geschreven: 'Hoe ook over de woonplek van Napoleon zal worden beslist, ik zou met het eerste schip dat uit Engeland aankomt, een aanzienlijke lading ijzeren stangen willen ontvangen. Ze hoeven niet massief te zijn, maar er moeten er wel voldoende zijn om een vlakke van ongeveer 600 yard te omheinen'. (L.P.20.115)
Toen het hekwerk aankwam, had O'Meara niets snellers te doen dan Napoleon aan te kondigen dat men het op vijftien voet afstand zou plaatsen en hem dus in een echte kooi wilde opsluiten. En dus zei Napoleon ook, toen hij het hek zag,: 'Daar is de kooi. O'Meara had gelijk. Men zal mij in een ijzeren kooi gevangen houden'.

235 Aan de tuinen zou op aangeven van Montholon wat veranderd worden en een deel van het oude Longwood zou in geval van brand steeds ter beschikking van de Fransen blijven. (3)

*

Op het dringende verzoek van de opperhofmaarschalk en Montholon, die Antommarchi wegens zijn jonge leeftijd verontschuldigde, willigde de keizer eindelijk in hem weer te ontvangen. Maar hij vergaf hem niet. (2)

Zijn neiging om in het huis te blijven werd steeds groter. De wind en het licht deden hem zeer. Na elk kort uitstapje kwam hij uitgeput terug. (3)

Aantekening:

1. Dat Napoleon besloten had New House te gaan bewonen, is evident. Montholon schreef op 17 maart aan zijn vrouw: 'Waarschijnlijk zal ik snel verhuizen, want het nieuwe huis is bijna klaar'.
2. Antommarchi nam zijn dienst op 6 februari 1821 weer op.
3. 'Hij ging de salon binnen en ging op de sofa liggen, die men voor een klein tafeltje had geschoven en bleef enige minuten als geheel gebroken liggen om weer op adem te komen en uit te rusten. Ondertussen werd de tafel gedekt. 'Laat mij adem halen', zei hij tegen Pierron en mij en voegde er aan toe, terwijl hij afwisselend de blik op Montholon en ons richtte: 'Ik weet niet wat er met mijn maag aan de hand is. Het is een pijn alsof er een mes ingestoken is, dat heen en weer beweegt'. Zodra hij weer een beetje was bijgekomen, liet hij de tafel naar zich toe dragen en begon met de plicht te eten. De honger, die hij voelde tijdens zijn wandeling, kwelde hem ook nog toen hij zijn servet openvouwde. Maar nauwelijks had hij een paar lepels soep naar zijn mond gebracht en de trek verging hem meteen. Ondanks dat at hij toch verder, maar zonder plezier, zonder aandrang; hij vond niets goed'. (Ali, 259)

236 Om het rijden te vervangen en zijn lichaam toch nog een beetje te oefenen, zegt Ali: 'Liet hij in de spreekkamer een wip opstellen, die bestond uit een plank, die in het midden op een van boven ingekerfde paal stond. Hij hoopte dat door de beweging van het op en neer wippen zijn krachten bleven. De beide uiteinden van de plank waren voorzien van goede zadels, waarvoor een t-vormig ijzer voor de handen van de ruiters waren aangebracht. Daar de keizer een behoorlijk gewicht had, werd als tegengewicht het andere uiteinde voorzien van een stuk lood. Gewoonlijk moest Montholon meewippen. (1) Deze oefening deed de keizer veertien dagen, toen gaf hij dit op. (2)

Het verval ging nu sneller. Hij verdroeg nog maar weinig spijsen, zoals vleesgelei. (3)

Aantekening:

1. 'Vaak', schreef Artur Bertrand (115), 'liet hij mijn zuster en twee van mijn broers aan het andere einde zitten en liet ons onverwacht op en neer wippen, zodat wij er af vielen. Dat vond hij leuk.'
2. Ali, 253: 'Voordat hij echt ernstig ziek werd, werd dit ding gedemonteerd en de vloer weer in haar oude toestand terug gebracht'. Dit 'voor hij echt ernstig ziek werd' is de naïeve bekentenis dat Napoleons omgeving zelfs in februari 1821 het gevaar nog niet geloofde. Dat helpt ons het sceptische gedrag van de Engelsen te begrijpen.
3. Hudson Lowe, die gehoord had dat Napoleon kalfsgelei het beste verdroeg, stuurde hem dat regelmatig vanuit Plantation House. Hij stuurde ook een kok, die, zoals Montholon beweert, 'uitstekende soep maakte'. (L.P.20.132)

237 Zijn bloedsomloop, die al zeer langzaam was, werd nog trager. Door het opleggen van heet flanel, dat de bedienden bijna niet aanraken konden, gelukte het hem weer wat energie te geven. In zijn geheugen ontstonden nu grote gaten. (1) Af en toe brak het koude zweet hem uit.

Met het hoofd op de borst gezonken probeerde hij enige passen in de tuinlaan te maken en hij ging meteen weer zitten, zodra zijn benen weigerden. Vaak riep hij uit: 'Ach, ik arme, ik arme'. Hij citeerde ook vaak de versregels van Zaire:

Parijs nog eens te zien kan ik niet meer begeren,
Dus ben ik bereid mij tot het graf te keren.

Marchand en Ali kregen bij deze woorden natte ogen. Hij zei ook: 'De machine is versleten, ze wil niet meer. Het is ten einde, ik zal hier sterven'. (2)

De arme Buonavita, die geheel verlamd was en nauwelijks zijn kamer meer uit kwam, ontving voordat hij uiteindelijk Longwood verliet, bezoek van de gouverneur. Angstig betuigde hij zijn achting voor de Engelse overheid en verzekerde dat hij zich met geen enkele intrige had willen inlaten. (3)

Aantekening:

1. Tot aan eind 1820 had Napoleon het rekenboek van huismeester Pierron zelf gecontroleerd en met zijn naam afgetekend. Dat deed hij ook nog in december 1820. Onderaan de bladzijde schreef hij zelf: 'Inkomsten: 13.000; uitgaven 12.185. Rest: 815 shil.'
Vanaf januari 1821 vinden we op de plaats van zijn handtekening die van Montholon, van Bertrand of van Marchand. Zo bleef het tot het einde. (Bibl. Thiers, 15)
2. Conversatie Montholon-Lowe, 20 maart 1821, L.P.20.144.
3. Antommarchi gaf de abbé een brief mee voor Fesch, waarin stond dat de leverontsteking, waaraan de keizer op Sint Helena leed, epidemisch was en dat, wanneer hij niet snel genoeg naar een ander klimaat gebracht werd, zijn spoedige dood onafwendbaar zou zijn. Antommarchi geloofde van wat hij zelf geschreven had, geen woord. 'Hij glimlacht nog steeds', zei Montholon tegen Bertrand, 'als ik hem over het pennenmesje vertel en hij beschouwt al deze symptomen van een inwendige ziekte eenvoudig als het resultaat van het gebrek aan lichamelijke beweging'. (Montholon II, 486)

238 Dan, toen hij over de keizer sprak, zei hij met alle kracht, die nog in hem was: 'Het kan niet lang meer duren. Als u zijn gezicht eens kon zien! Ik verzeker u als man van eer dat zijn dagen geteld zijn. Onthoud wat ik u zeg!'

Op de ochtend van zijn vertrek betrad Buonavita (hij kon kennelijk weer wat lopen, rkv) wankelend de slaapkamer van de keizer. Napoleon lag in bed, hij sprak fluisterend tegen deze grijze over zijn familie, die deze in Rome weer zou gaan bezoeken en gaf hem voor hen de allerlaatste instructies. Hij was rustig. De abbé weende. Toen hij wegging, wenkte de keizer hem nog eenmaal. Hij wenste dat Antommarchi hem naar Jamestown bracht. (1)

Aantekening:

1. Lowe had een wagen gestuurd, die hem naar de stad zou brengen. Montholon vertrouwde Buonavita een brief toe voor Pauline Borghese, waarin hij haar smeekte alles te doen om Napoleon naar een andere plek te laten brengen. '.....De keizer rekent op Uwe Hoogheid, die zij invloedrijke Engelsen over zijn ware toestand inlicht; hij sterft zonder hulp op deze verschrikkelijke rotsen, zijn kwalen zijn vreselijk'. Montholon voegde er op 30 januari een aan de Engelse regering gericht schrijven bij. Pauline zou deze brief pas na Napoleons dood ontvangen.

239 Iets later kwam Montholon en stelde Napoleon een ritje voor in de phaeton. Napoleon wilde niet: 'Ik voel me als ik terug ben zo slecht en in mijn bed voel ik me goed'.

Montholon, tegen wie de keizer vaak gezegd had 'dat hij geweld moest gebruiken', indien Napoleon niet kon beslissen, drong sterk bij hem aan net als Antommarchi, die er toevallig was. 'Als je dan met alle geweld wilt, Montholon, kijk dan maar of de wagen al klaar staat'. De generaal ging naar buiten, kwam meteen terug en zei dat de wagen klaar stond en dat het bijna windstil was. Napoleon zuchtte en nadat hij wat suikerwater had gedronken, trok hij een broek aan, een overjas, gleed in zijn pantoffels en liet zich door Marchand zijn das omknopen. Steunend op Montholon gingen ze de tuin in. Toen ze voor de wagen stonden, voelde hij zich te zwak om in te stappen. Een koude rilling trok door hem heen, hij besloot om te keren. Hij ging weer in bed liggen en was van koude verstart. 'Mijn buik is ziek', zei hij. Dat zei hij sinds een tijdje heel vaak. Men dekte hem met twee wollens dekens toe. Spoedig begon hij zo te zweten, dat de

lakens herhaaldelijk gewisseld moesten worden.

Nu stuurde hij Montholon bij het ontbijt weg en hij liet zich door Marchand de Veldtochten van Dumoriez voorlezen. 's Middags kwam gewoonlijk de opperhofmaarschalk; ze spraken over de Veldtocht van 1793. De keizer wenste, terwijl men de kamer luchtte, naar buiten te gaan. Hij bereikte zijn eik en ging een ogenblik zitten. Direct daarop voelde hij zich zeer slecht en viel bijna flauw.

- 240 Gesteund door Montholon en Noverraz sleepte hij zich naar het huis. Hij kreeg heftige pijnen en gaf over. Montholon meende in de kom geronnen bloed te ontdekken. Men zocht overal naar Antommarchi, maar vond hem niet, hij was nog in de stad. Toen hij eindelijk terug kwam, wilde Napoleon hem niet ontvangen.

Op deze dag gingen de ogen van de vertrouwelingen met betrekking tot de keizer eindelijk de ogen open. 's Avonds schreef Montholon aan zijn vrouw: 'Sowieso zal het verblijf op Sint Helena spoedig ten einde komen. Het is uitgesloten, dat hij nog lang leeft. Onze dokter verzekert dat een wisseling van klimaat hem zou kunnen redden, hoewel ik dat meer hoop dan geloof, want nog nooit heb ik zo'n lijden gezien als dat van hem op dit moment'. (1)

De nacht verliep beter dan was verwacht. 's Morgens was de keizer koortsvrij en meende op te kunnen staan. (2) Hij nam een glas port en een biscuit en stapte, gesteund door Montholon met moeite in de phaeton. (3) Maar spoedig moest men terug keren.

Aantekening:

1. 17 maart 1821. Ondanks alles geloofden de Fransen nog steeds aan een totale uitputtingsziekte. Op dezelfde dag schreef Ali aan zijn moeder: 'Onze situatie is nog steeds dezelfde, een uitzondering vormt onze heer, die aan een uitputtingsziekte lijdt, die zijn gezondheid meer en meer ondergraaft, hem vreselijk zwak en geheel veranderd heeft. Als hij niet zo'n sterke conditie had gehad, dan waren we hem nu al aan het bewenen'. (L.P.20.132)
2. Montholon II, 488: 'Antommarchi heeft met het uurwerk in de hand slechts 63 polsslagen geteld, wat de normale door O'Meara en hem zelf geconstateerde toestand is'. In zijn jeugd ging de polsslag van Napoleon nog langzamer: 40 tot 50 naar gelang de omstandigheden.
3. Ondanks alles wat er tot op heden beweerd is, heeft Napoleon nog op de 18^e een rit in de wagen gemaakt. (Bericht van Lutyens, L.P.20.132)

- 241 Hij had een nieuwe aanval en hij had het zichtbaar te kwaad. Men verzorgde hem op dezelfde wijze als de vorige avond. De door Antommarchi voorgeschreven middelen weigerde hij in te nemen. Tegen de avond zakte de koorts en nadat de vliegen, waarvan het in de kamer wemelde, waren weggejaagd, sluimerde hij wat in.

Op de 19^e voelde hij zich tamelijk goed. Maar om vier uur, toen hij de tuin in ging, kwam de koorts weer op. Lutyens zag Noverraz weglopen om Antommarchi te zoeken. (1) De dokter was nog weg. Tijdens de nacht was hij een aantal malen zeer slecht, maar eindelijk sliep hij toch in. Deze dag, 20 maart, scheen een rustpauze te hebben gebracht. Op dezelfde dag ontving Montholon Lowe, die gekomen was om naar Napoleons toestand te vragen en sprak met hem over de geestelijke achteruitgang van de keizer: 'Bij ons laatste ritje heeft hij vreemde dingen gezegd. Ik heb dat ook tegen hem gezegd: 'Ik begrijp niet wat u vraagt, wat u zegt'. 'Maar wat ik zeg, is toch helemaal duidelijk', antwoordde hij mij. Met andere woorden: hij praat raar.... Hij is zeer ziek!' besloot Montholon, 'men kan onmogelijk nog zieker zijn. Hij wordt verschrikkelijk geel en slaapt niet meer, zijn slapen is slechts wat wegsoezen. Hij kan het geringste geluid niet meer verdragen. Als hij gewekt wordt, vraagt hij hem met rust te laten, zegt niemand nodig te hebben, men stoort hem slechts. Als hij echter wakker wordt en wij zijn

er niet, dat verwijt hij ons dat we hem in de steek laten!’

Lowe wierp tegen dat naar zijn oordeel Napoleon aan een uitputtingsziekte leed en dat hij zou kunnen genezen. ‘Ja’, zei Montholon, ‘er is nog wel wat hoop, maar als er geen onvoorziene verandering optreedt, geloof ik niet dat hij nog lang leven zal’.

Aantekening:

1. Bericht van Lutyens, 19 maart 1821.

242

Op 21 maart 1821 kwam de aanval tussen vier en vijf uur weer terug. Antommarchi, door Montholon bevolen in Longwood te blijven, bekeek het door de keizer overgegevene en verklaarde dat hij aan chronische gasachtige koorts leed. Hij schreef een braakmiddel voor. Wat een waanzin, een braakmiddel voor een maag, die hij zelf als verrot beschouwt! Napoleons gezonde verstand kwam hier tegen in opstand. Bertrand en Montholon drongen bij hem aan. Eindelijk gaf hij toe en beloofde de volgende ochtend er een dosis van in te nemen. Op 22 maart slikte hij het medicijn in twee porties in. Bijna op hetzelfde moment draaide hij zich om met vreselijke maagkrampen. Montholon geeft aan gezien te hebben hoe hij op de vloer steunend heen en weer rolde. (1) Omdat hij in bed onder het muskietennet dacht te stikken en niet slapen kon, bracht hij de nacht uit angst voor muggen zonder licht in zijn leunstoel door. De aangrenzende kamer was met twee kaarsen zeer spaarzaam verlicht. Op de 23^e was hij wat beter. De keizer kon zich scheren en zijn tanden poetsen.

Antommarchi, die deze verbetering toeschreef aan zijn medicijn, beval een nieuwe dosis aan. De patiënt voegt zich, maar de inspanning van het overgeven is weer duidelijk pijnlijk. Hij verklaart dat hij nooit meer iets zal innemen wat deze prutser hem voorschrijft.

Aantekening:

1. Montholon II, 431. Antommarchi verklaarde desondanks opschepperig dat het braakmiddel ‘het beste middel was en dat deze behandeling absoluut voortgezet moest worden’. Later, toen de pijn was afgenomen, kon Napoleon een glas oranjebloesemwater tot zich nemen. Die avond at hij een beetje.

243

Vanaf nu, zegt hij tegen Marchand (1), zal hij zich aan het dropwater met anijs houden, dat hij in een flesje onder zijn hoofdkussen en in een zak van zijn slaaprok bewaart. Hij laat het flesje zien en fluistert: ‘Dat is het beste medicijn!’

De volgende ochtend dringt Antommarchi er weer bij hem op aan het braakmiddel in te nemen. ‘Slik het zelf maar’, zegt de keizer. De arts probeert Marchand te overreden het braakmiddel in het dropwater te gieten. De kamerdienaar weigert, maar een onhandige opmerking van Bertrand (2) geeft de keizer aanleiding te geloven dat Marchand hem bedriegt. Napoleon scheldt Marchand flink uit en roept om Antommarchi, die weer naar Jamestown is vertrokken. Als hij terug komt, voert hij tot zijn verdediging aan ‘dat de keizer zijn leven op het spel zet als hij de hulp van de geneeskundige af wijst’.

‘Wat, meneer?’ vliegt de keizer op, ‘ben ik u rekenschap schuldig? Geloof u dan niet dat de dood voor mij een weldaad uit de hemel zou zijn? Ik ben er niet bang voor, ik zou niets doen om zijn komst te vertragen, maar ik zou ook geen enkele moeite doen om in leven te blijven. (3)

Aantekening:

1. Marchand was nu de gehele dag bij hem. (Bericht van Lutyens, 21 maart 1821, L.P.20.132). Vanaf 18 maart waakte hij ook een deel van de nacht bij hem en hij werd door Ali en Noverraz afgelost. Toen Noverraz vanwege een leverontsteking ziek werd en deze dienst moest stoppen (24 maart), boden Montholon en Bertrand aan een deel van de nachtwake over te nemen, De keizer wees het aanbod van Bertrand af, doch nam dat van Montholon aan. Antommarchi had zijn hulp niet een keer aangeboden.

2. 'Nu, heer opperhofmaarschalk, hoe gaat het met u?' zei Napoleon tegen hem. 'Prima. Sire, ik wenste dat het met Uwe Majesteit evenzo goed ging. Hoe zijn de drankjes, gemengd met braakmiddel, u bekomen? Heeft het u goed gedaan?' (Papieren van Marchand, Bibl. Thiers.)
3. Op deze dag, 24 maart 1821, schreef Lowe aan Bathurst: 'In de beschrijving, die generaal Montholon van de ziekte van generaal Bonaparte maakt, praat hij niet over het klimaat of de slechte behandeling, die hij hier ondergaat. De ziekte bestaat uit een langzame bloedcirculatie, zwakte van de spijsverteringsorganen en uit een storing in de hersenen. Wat hij over het leverlijden zegt, heeft alleen maar ten doel de verbinding met vroeger hier over gedane beweringen in stand te houden....' (L.P.20.132)

244 Gedurende de twee volgende dagen mag hij hem niet onder ogen komen. (1) Montholon bezweert hem dokter Arnott te hulp te roepen, die door Lowe als informant was uitgestuurd, al enige keren naar Longwood was gekomen en nu de onbekwame Antommarchi zou kunnen vervangen. (2) Napoleon wees dit ronduit af.

Montholons onrust groeide toen hij in een onderhoud met Lowe hoorde (3), dat deze, geschrokken door een dépêche, waarin Bathurst hem mededeelde dat er meerdere vluchtpogingen waren te bevrozen (4), zich voortdurend van de aanwezigheid van Napoleon in Longwood verzekeren wil.

Aantekening:

1. Bertrand en Lutyens, 28 maart 1821. L.P.20.132
2. De keizer had geen hekel aan Arnott, die hij eens toen hij bij Montholon op ziekenbezoek ging, had ontmoet. Hij vond dat de Engelse arts 'het gezicht en de manieren van een edelman had'. Hij had er zelfs aan toegevoegd: 'Werkelijk, als ik me zeer slecht zou voelen en de jongeman (Antommarchi) eens en voor altijd weg zou moeten sturen, zou deze mij liever zijn dan een ander'. (1 maart 1821. Montholon II, 484)
3. Op 30 maart 1821. Al op de 29^e had Reade aan Lutyens geschreven: 'Als generaal Bonaparte zo ziek is als dokter Antommarchi en graaf Montholon beweren, dan zouden deze heren toch menselijk handelen als zij er nog een arts bij haalden.... Het is uw plicht er op te blijven staan dat u de gelegenheid wordt geboden de generaal te zien of dat een Engelse arts toegang bij hem krijgt'. (L.P.20.132)
4. Speciaal de dépêche van 30 september 1820, die op 1 januari 1821 binnen kwam.

245 Al veertien dagen lang heeft de ordonnance-officier de keizer niet gezien. Weigert men de Engelse arts er bij te halen, dan is Lowe vastbesloten met geweld bij de zogenaamde zieke binnen te dringen. Hij zal het betreuren, zo zegt hij zo'n rigoureuus middel te moeten gebruiken, maar hij zal niet lang meer kunnen wachten (1). Montholon antwoordt dat hij hoopt dat de gouverneur zich op zo'n moment niet tot het uiterste zal opwinden.

'Ik ben vast besloten, ik herhaal het nog een keer', zei Lowe, 'en ik neem als het nodig is min toevlucht tot geweld'.

'Daarmee neemt u, mijnheer, de gehele verantwoordelijkheid op u, wat daardoor ook ontstaan mag'.

Daar Lowe nerveus scheen (2) en Montholon hem in deze toestand tot elke schurkendaad in staat achtte, zou hij dit nog een keer samen met Bertrand aan de keizer voorstellen.

Aantekening:

1. Gesprek Lowe met Montholon, 30 maart 1821. (L.P.20.144): 'Ik eis niet dat generaal Bonaparte zich aan de hem toegewezen ordonnance-officier laat zien', zegt Lowe, 'vooropgesteld dat hij een Engelse arts toegang geeft. Mijn voorstel heeft, geloof ik, niets ongewoons. Ik verlang niet dat hij die arts consulteert, maar dat men deze op een manier ontvangt, die mij over de aanwezigheid van de keizer in het huis zekerheid verschaft. Op dit moment heb ik daar geen enkel bewijs voor. Ik kan zo'n stand van zaken niet langer dulden'.
2. Op 30 maart gaat hij tweemaal naar Longwood en sir Thomas Reade een keer. (Montholon II, 502) 's Avonds schrijft Montholon aan zijn vrouw: 'Wij doen gezamenlijk onze uiterste best, opdat dokter Arnott geroepen wordt en jij kent me goed genoeg om te weten hoe ik me opwind..... In mijn volgende brief zul je vernemen wat God over de keizer besloten heeft, want naar berekening van de dokter zal de ziekte niet lang meer duren en zijn we nu bij het kritische punt aangeland. Deze gedachte vult me zo zeer, dat ik elke ochtend als ik de ogen open, bang ben dat men mij komt mee

delen dat alles afgelopen is',
Men moet niet uit het oog verliezen dat deze brieven de gouverneur onder ogen kwamen.

246 Beiden smeekten hem – echter zonder hun beweegredenen te noemen – Arnott eindelijk te ontvangen. Napoleon gaf niet toe. (1)

's Nachts had hij daar ongetwijfeld over nagedacht, want 's ochtends op 1 april 1821 zei hij tegen Bertrand: 'Uw Engelse arts zal van deze slachter bericht over mijn toestand ontvangen. En de beschrijving van al mijn kwalen zal de gouverneur maar al te veel plezier geven. Wat zal men over mij niet allemaal zeggen als ik inwillig de arts te ontvangen? Nu, goed, ik zal het doen, minder om mezelf dan om mijn omgeving tevreden te stellen; ik verwacht niets van zijn kunde'.

Hij besliste dat Antommarchi bij Bertrand zijn Engelse collega over het verloop van de ziekte berichten zou. Hierna zou hij om zes uur 's avonds dokter Arnott ontvangen.

Aantekening:

1. Om ondertussen een inval van Reade of zelfs van Lowe te verhinderen spande Montholon met Marchand samen, opdat Lutyens de mogelijkheid had de keizer te zien. Men sprak af dat op het moment dat de keizer ging zitten op de nachtstoel bij het venster, de venstergordijnen een beetje opgetild zouden worden. Dit treurige hulpmiddel had resultaat en op 31 maart kon de ordonnance-officier zich van de aanwezigheid van Napoleon overtuigen zonder dat deze dat door had. (Ali, 267; Bericht van Lutyens, 31 maart; L.P.20.132)
Napoleon vernam niets van Lowe's gedrag. Daarom zei hij op 30 maart: 'De waardeloze gouverneur laat ons heel erg met rust. Wat heeft dat te betekenen? Hij zal waarschijnlijk van de Chinezen gehoord hebben, dat ik ziek ben....'

247 De kamer is donker. De afgeschermdde kaars werpt een zwakke lichtstraal in de aangrenzende kamer. Arnott, door Antommarchi geleid, treedt binnen. De grote, reeds bejaarde man (1), is in een blauwe overjas gekleed. Hij gaat naar het bed, het muskietennet is door Marchand opgetild, voelt de pols, voelt buik en zijkanten zonder dat hij iets kan zien. Hij zegt enige geruststellende woorden en vraagt of hij de volgende ochtend terug mag komen. (2)

Inderdaad verschijnt hij weer om negen uur. Bertrand is vrolijk. Napoleon ontvangt de arts vriendelijk. 'De waardering, die hij bij zijn regiment heeft', zegt hij, 'heeft het hem er toe bewogen hem te ontvangen en ook vanwege zijn belofte niets over zijn gezondheidstoestand aan de gouverneur mede te delen'. (3)

Hij beklagt zich weer over zijn koortsaanvallen, zijn zweetaanvallen, dan spreekt hij over zijn maag: 'Ik voel een heftige doordringende pijn, het is net een snee met een scheermes. Mijn vader is op 35-jarige leeftijd aan deze ziekte gestorven, Zou het erfelijk zijn?'

Arnott doet een pijnlijk nauwkeurig onderzoek. Dan verklaart hij dat het alleen maar om een ontstekingsziekte van de maag kan handelen, de maaguitgang is gezond, de lever normaal.

Aantekening:

1. Archibald Arnott was vijftig. Hij had in Egypte, op Walcheren en in Spanje gediend. Hij kwam in 1819 met het 20^e Regiment op Sint Helena.
2. De scepsis van de Engelsen was zo groot, dat Arnott dezelfde avond tegen Lowe zei: 'Ik heb hem betast, hem of een ander. Ik heb een grote zwakte vastgesteld, maar geen tekenen van onmiddellijk gevaar'.
3. Hij had Montholon beloofd Napoleon 'net als ieder andere zieke te behandelen'. Lowe had zijn toestemming gegeven en verklaard dat hij geen bulletins verlangen zou, behalve als dat noodzakelijk zou zijn. In dat geval zou hij Longwood daar van te voren van op de hoogte brengen. (L.P.20.133).
Arnott gaf echter over elk bezoek een verslag aan de gouverneur; hij kon nauwelijks anders handelen.

248 De lichamelijke pijn zou veroorzaakt worden door een opeenhoping van gassen en door verstopping. De keizer sprak tegen dat zijn spijsvertering, afgezien van een paar keer dat hij moest overgeven, steeds in orde was geweest.

Arnott hoorde verstrooid toe. Hij geloofde blijkbaar uitsluitend aan een onschuldige ziekte. Napoleon zucht en praat met de dokter over de Egyptische Veldtocht, die deze onder Abercromby heeft mee gemaakt. Eindelijk neemt hij afscheid van hem en deelt hem mede, dat hij hem elke middag om vier uur zal ontvangen. (1)

De volgende dag komt Arnott, begeleid door Bertrand en Antommarchi, weer. De keizer houdt de beide artsen even bij zich, alleen Bertrand blijft tot de avond. Montholon, die intussen heeft gedineerd, lost de opperhofmaarschalk af en waakt tot twee uur 's ochtends bij de keizer. Marchand brengt de rest van de nacht bij hem door.

Arnott, wiens geneeskundige kennis, ondanks zijn jaren gering is, blijft optimistisch. Wat ook Antommarchi in zijn bulletins, die hij elke ochtend maakt, over koorts, zweetaanvallen en overgeefaanvallen van de keizer bericht, Arnott is er van overtuigd dat men de symptomen overdrijft (2) en verklaart dit ook tegenover de gouverneur.

Aantekening:

1. Arnott bezocht daadwerkelijk tijdens de gehele ziekte de keizer twee keer per dag, nl. 's ochtends en tegen vier of vijf uur 's middags, zoals zijn aantekeningen, die hij Hudson Lowe pas na de dood van Napoleon liet zien, bewijzen. (L.P.20.157)

2. Op 5 april 1821 schrijft hij aan Gorrequer: 'Ik heb geen der symptomen, die men mij heeft beschreven, kunnen constateren'. (L.P.20.133)

Op 6 april schreef Reade, die lang met Arnott had gesproken, de gouverneur: 'Dokter Arnott deelt mij mede dat hij gedurende zijn bezoek aan de generaal nooit de door Antommarchi beschreven toestanden heeft aangetroffen..... Hij neemt de ziekte van de keizer niet serieus en meent dat diens lijden meer psychisch dan lichamenlijk is. Hij heeft tegen graaf Bertrand gezegd, dat hij aan geen enkel gevaar gelooft. Hij beval de generaal op te staan en zich te scheren. Deze antwoordde dat hij zich eerst wat sterker moest voelen om zich te scheren. Zijn lange baard verleent hem een afschuwelijk uitzien. Ik heb de dokter gevraagd of hij sterk vermagerd is. 'Nee', heeft hij geantwoord, 'ik voel hem vaak de pols en hij heeft een even dikke hand en arm als ik. Ook is zijn gezicht niet spitzer geworden. Ik kan aan zijn uiterlijk niets bijzonders ontdekken, behalve zijn kleur, die zeer bleek, bijna lijkkleurig is. Vanochtend heb ik hem zien overgeven, dat is het enige, dat ik opgemerkt heb. Overigens heeft hij niet veel overgegeven'. (L.P.20.133)

Marchand merkt op 3 april op: 'Bij het verlaten van Zijne Majesteit heeft dokter Arnott het overgeefsel, dat uit een zwarte massa bestaat, onderzocht en deze bezigheid leidde tot de uitspraak dat zich in de maag een maagzweer aan het vormen is. Hij maakte Bertrand en Montholon daar opmerkzaam op en schreef verschillende recepten voor, maar de keizer gedroeg zich tegenover hem even opstandig als tegen dokter Antommarchi'.

Marchand vergist zich in de datum. De verslagen van Arnott en Antommarchi spreken hier pas over op 25 of 26 april. Zoals Fr. Masson vermoedt, zal Marchand deze vergissing wel hebben gemaakt, toen zijn 'Herinneringen' al een tijdje ouder waren.

249 Napoleon bracht de dag door in sluimerende toestand. Wie toevallig bij hem was, waaide voor hem met een doek de vliegen en de muggen weg. Bij mooi weer ging hij, gesteund door Montholon en Marchand naar zijn leunstoel en zat daar naast de glazen deur, die naar de bloementuin leidde. Men las hem een paar bladzijden uit een boek voor of hij wierp een blik in een krant. Maar hij werd weldra moe en legde zich met een zucht van welbehagen weer in bed. Hij nam alleen nog maar bouillon tot zich, af en toe ook wat brood en melk, johannesbessensiroop of zijn geliefde dropwater.

Arnott, die ervan overtuigd was dat het slechts om 'hypochondrie' (1) handelde, sprak de patiënt moed in. De keizer vroeg hem eens of hij deze ziekte zou overleven:

Aantekening:

1. Arnott had zich toch tenminste vanwege de feiten zorgen moeten maken, want hij telde bij

Napoleon steeds 72 tot 90 polsslagen, terwijl hij normaal nauwelijks meer dan 60 had. (Antommarchi, zo lichtzinnig hij ook was, zal hem dit toch gezegd hebben.) Bij de toenmalige stand van de geneeskunde was dit symptoom van grote betekenis.

250 “Wees niet bang dokter, mij alles te zeggen. U heeft met een oude soldaat van doen, die van de waarheid houdt. Zeg eens, wat denkt u van mijn toestand?”

Arnott verzekerde hem dat hij alle vooruitzichten had snel gezond te worden. Herhaaldelijk praatte hij op hem in om naar New House te verhuizen, waar hij meer lucht en ruimte zou hebben. Alles was daar klaar voor zijn ontvangst. Napoleon schudde het hoofd: ‘Dokter, dat is te laat. Ik heb uw gouverneur gezegd, toen hij mij het plan voor dat huis deed toekomen, dat men er vijf jaar aan zou bouwen en dat ik dan een graf nodig zal hebben. Nu en u ziet het, brengen ze me de sleutel en het is uit met mij’.

Antommarchi vond overigens dat men de keizer in zijn jarenlange gewoontes niet moest storen en daar had hij zeker gelijk in. Als de keizer in zijn slaapkamer te weinig lucht had, kon men hem toch naar de salon overbrengen. Arnott schreef pillen en drankjes voor. Napoleon pleegde te antwoorden ‘dat hij daar niets tegen had, het leidde de aandacht af en steeds eindigde het er mee dat hij niets innam’.

Aantekening:

1. Papieren van Marchand

251 Op een keer toen Ali hem de pols voelde en vroeg hoe hij zich voelde, zei hij: ‘Het gaat niet goed met mij. Ik zal aan de aarde de rest overgeven van een leven, waaraan de koningen zoveel gelegen is’.

Arnott stond erop dat hij ‘zijn voorschriften moest opvolgen’. ‘Goed, goed, dokter, het zal gebeuren..... Welke ziekten heersen er in uw hospitalen?’

Op 8 april wilde hij zich scheren. Men rolde zijn bed vanwege beter licht naar het midden van de kamer. Toen bemerkte Ali, hoezeer zijn gezicht veranderd was. Ook al zijn ledematen waren eenderde dunner geworden, de handen wat magerder en de vingers veel spitzer’. (1) Hij zei lachend tegen Marchand: ‘De duivel heeft mijn ingewanden opgegeten’.

Op 9 april leek het hem beter te gaan. ‘Vandaag is hij 23 dagen ziek’, schreef Montholon aan zijn vrouw. ‘De koorts is sinds gisteren weg en de artsen menen, dat het gevaar voorbij is en wij hem als genezen kunnen beschouwen’.

Deze korte verbetering, die zijn lotgenoten weer hoop gaf, vermeerderde ook het vertrouwen dat de keizer langzamerhand voor zijn arts had opgevat. Arnott had veel gereisd, was aangenaam gezelschap en bezat nette omgangsmanieren. Napoleon onderhield zich met hem in het Italiaans. Hij kwam zelfs zover enige van zijn drankjes te slikken. Hij behandelde Antommarchi daarentegen streng en verachtelijk, zoals deze wegens zijn gedrag ook verdiende. (2)

Aantekening:

1. Ali, 271. Daar hij daarvoor zeer dik was geweest, kon Arnott, die hem vroeger maar een keer had gezien, zich van zijn daadwerkelijke vermagering geen voorstelling maken. Zo zei hij ook op 11 april tegen Lowe dat hij ‘zijn borst, de schouders en het lichaam vol en rond vond. Misschien is hij eens zeer dik geweest, nu is hij magerder’. (L.P.20.157)
2. ‘Antommarchi’s gedrag is onbegrijpelijk’, schreef Montholon (9 april 1821), ‘men kan onmogelijk minder zorgzaam en lichtzinnig zijn dan hij. Niets is in staat hem te verbeteren en de vrouwenrokken trekken hem dermate aan, dat hij daardoor alles verwaarloost. Ik geloof, dat het niet eenmaal voor gekomen is dat hij thuis was’.

252 Deze voelde zich in zijn ijdelheid gekwetst en had nog eenmaal de moed zich tot Lowe te wenden met de vraag het hem mogelijk te maken met het eerst volgende schip te vertrekken. (1)

Op de middag van 10 april 1821, toen de keizer was opgestaan, begon hij opnieuw over te geven. Zijn koorts was 'afgereisd' zoals hij zei, maar hij voelde zich zeer zwak en klaagde over leverpijn. Hij had op die plek het gevoel van hitte en smeekte dokter Arnott dat orgaan nog een keer te onderzoeken. De arts tastte het onderlijf af. Maar Arnott kon 'noch een verharding noch een zwelling' vaststellen. 'Het orgaan werkt niet goed', zei hij.

Vanaf nu werden de nachten weer ondraaglijk. (2) Overdag leed de keizer minder, maar zijn krachten namen steeds meer af.

Aantekening:

1. Lowe leek zeer verrast en beval Antommarchi geduld te hebben. Deze verklaarde dat hij dokter Arnott niet vijandig gezind was, maar het karakter van generaal Bonaparte maakte zijn positie onverdraaglijk. Hij werd meer als een lakei dan als een arts behandeld. 'Heer professor', antwoordde Lowe. 'het is noodzakelijk het temperament van de zieken en de bijzondere omstandigheden in alles mee te nemen'. Maar Antommarchi bleef hardnekkig. De gouverneur zei daarop vrij bot dat zijn verzoek bekeken moest worden en hij daarover naar Engeland moest berichten. De professor keerde geheel terneer geslagen naar Longwood terug. (L.P.20.133 en 146)
Op Arnotts verzoek ontving de keizer hem op de avond van 11 april.
2. Op 11 april om zes uur 's ochtends werd Arnott geroepen. Napoleon had vanaf drie uur vier keer overgegeven. (L.P.20.133 en 157)
De nacht van 11 op 12 april was beter, omdat de keizer een kalmeringsmiddel had genomen. Maar op de 13^e om twee uur 's ochtends opnieuw overgeven en heftige zweetaanvallen. 'Zeven keer heb ik de keizer het bed verschoond', noteert Montholon (II, 508), 'en elke keer waren de lakens doornat, zelfs de doek, die hij om zijn hoofd draagt. Het wisselen van het beddengoed is, zonder dat hij ongeduldig wordt, zeer moeilijk uit te voeren, want hij wil geen licht in zijn slaapkamer hebben, hij dult slechts een kaars in de kamer ernaast. En bij het zwakke licht van dat schijnsel moet ik hem niet alleen alles wat hij nodig heeft, geven, maar hem ook nog goed aankleden, zelfs de doek moet ik om zijn hoofd wikkelen'.

253 Hij zegt tegen Arnott, dat hij zonder hulp niet meer rechtop kan blijven en vraagt hem 'of men aan zwakte sterven kan en hoe lang men in leven blijft als je zo weinig eet als hij'. (1)

Maar zijn ogen staan helder. Hij heeft zijn geest behouden. Urenlang zegt hij geen woord, maar vaak bewegen zijn lippen zich. Het lijkt of alles wat hij nog heeft aan wilskracht ter vervulling van een belangrijke opgave tezamen balt.

Aantekening:

1. L.P.20.157. De arts beantwoordde ontwijkend: 'Er is geen reden tot onrust aanwezig'. Maar hij vond de zieke toch 'krachteloos en zeer terneergeslagen'.

*

Het testament

Al op 10 april 1821 had Napoleon tegen Montholon over zijn laatste wilsbeschikking gesproken. In aanwezigheid van Marchand vraagt hij hem 'of twee miljoen genoeg zou zal om de goederen van zijn familie in Burgund terug te kopen'. (1) Op 12 april noteert Montholon naar dictaat van de keizer met potlood de hoofdpunten van het testament. (2) Hoewel zijn omgeving rond deze tijd wat meer hoop heeft, heeft Napoleon de zekerheid dat zijn leven ten einde loopt. Lange tijd had hij daarover getwijfeld, zelfs op de momenten dat hij zijn dienaren, zijn artsen, zijn vrienden om de moed en de ijver er in te houden, steeds herhaalde dat hij niet lang meer leven zal. Nu is hij er echter zeker van. De 'Gast' is er, nog onduidelijk voor de anderen, maar voor hem al ontsluit. Het trekt hem naar zich toe zonder dat zijn ziel in een schermer valt, ja, zelfs zonder verzet van het lichaam. Hij telt, de hand op de pijnlijke plek, de door niemand anders gehoorde voetstappen van de dood. Hij, die zoveel uit het leven heeft gehaald, wendt zijn aangezicht niet van hem af. De dood is zijn ware vriend. Deze zal eindelijk aan de strijd tussen een geweldige energie met de leegte van de dag en met het medelijden van de getuigen een einde maken. Ook als allen hem alleen hebben gelaten, allen hem verraden hebben, de dood zal hem redden.

Aantekening:

1. Papieren van Marchand. Montholon II, 507. 'Ik heb geprobeerd', schrijft Montholon, 'hem met de hoop te vleien dat dit een overbodige maatregel zou zijn, maar hij stond er op en zei: 'Ik zal morgen beginnen met schrijven als de verbetering aanhoudt'.
2. Daarboven is bij Montholon op 12 april 1821 niets vermeld, maar Marchand verzekert dit nadrukkelijk.

255 Door de dood zal hij eindelijk zijn onwaardige gevangenis, zijn kerkermeesters, ja, zichzelf ontvluchten. Het zal hem de vrede terug geven, de vrijheid, een boven elke aanval verheven roem.

Op 13 april rond het middaguur vraagt hij Montholon de deur te sluiten en begint in zijn slaapkamer, hoofd tegen het kussen gedrukt, te dicteren:

'Ik sterf in het katholieke, apostolische en Romeinse geloof, waarin ik meer dan vijftig jaar geleden geboren ben'. (1)

Dat is een uitdrukkelijke bekentenis: hij heeft wel de kerk bevochten, maar is nooit in de geest haar vijand geweest. Stervend erkent hij haar geboden, die hem in het licht van de dood weldadig zijn en voor de sociale orde noodzakelijk zijn.

'Ik wens dat mijn stoffelijke resten aan de oevers van de Seine rusten temidden van het Franse volk, dat ik zozeer geliefd heb'.

Dat is een politieke wens, hij vermoedt wel dat deze niet zo snel vervuld zal worden, doch onvoorspelbaar is de toekomst. En deze groet van de Fransen vanuit de verbanning aan Frankrijk zal ontelbare harten ontroeren.

'Ik heb steeds redenen gehad om met mijn innig geliefde echtgenote Marie-Louise tevreden te zijn. Ik bewaar over haar tot het laatste moment de tederste gevoelens...'

Het is hem zeker niet gemakkelijk gevallen de echtbreekster, die hem heeft verlaten, in deze vorm te gedenken. Maar omwille van zijn zoon, omwille van de

wraak, die hij in hem wil opwekken, vergeeft hij haar.

Aantekening:

1. Wij geloven niet dat het nodig is hier het testament letterlijk weer te geven, daar het voldoende bekend is. Wij volgen het hier in grote lijnen in de volgorde van het keizerlijk dictaat. Dat doen wij ook bij de codicillen.

256 Misschien zal de moeder, als hij er niet meer is, medelijden hebben. Misschien zal ze haar fouten als echtgenote weer goedmaken door haar kind te beschermen. Hij bezweert haar dat te doen: 'Ik vraag u er voor te waken dat mijn zoon voor valstrikken bewaard blijft, die zijn kinderjaren nog omgeven'. En aan de kleine schooljongen, die men de plichten van een Oostenrijkse leefwijze probeert op te dringen, richt hij de belangrijkste les, die uitgangspunt voor zijn leven zal dienen te zijn: 'Mijn zoon spoor ik aan nooit te vergeten dat hij als Franse prins geboren is en zich nooit door de drie-eenheid, die de volkeren van Europa onderdrukt, als werktuig laat gebruiken. Ook zal hij Frankrijk nooit op een andere wijze bestrijden of schaden. Hij zal mijn lijfspreuk overnemen: 'Alles voor het Franse Volk!'

Dit is het 'Sesam-open-u', denkt Napoleon, dat voor de hertog van Reichstadt Frankrijk weer zal openen en hem het keizerrijk zal doen terug winnen.

Nu wendt hij zich tot de bron van zijn ellende. Een laatste maal roept hij de eer van het Britse volk tegen de regering van Engeland aan: 'Ik sterf voor mijn tijd, vermoord door de Engelse oligarchie en haar uitwassen. Het Engelse volk zal niet aarzelen mij te wreken!'

Hij vergeeft degenen, die hem verraden hebben: Marmont, Augereau, Talleyrand.... Hij richt aan zijn moeder, aan zijn familie een innige groet; hij ontkent de vlugschriften, die men hem heeft toegeschreven. (1)

Dan gaat hij tot de legaten over. Allereerst die aan zijn zoon. Voor hem geen geld. Wat moet de erfgenaam van Napoleon met een vermogen beginnen? Zijn naam is hem voldoende.

Aantekening:

1. Namelijk het 'Handschrift uit Sint Helena'.

257 Maar uit liefde en om hem alles te geven, wat hem kan vertellen over de roem van zijn vader en om de denkbeelden, die hem ingeprent zijn, te bestrijden, om hem over de dood heen zijn geest, zijn wil, zijn adem te doen voelen, vermaakt hij hem alle voorwerpen, die hem gediend en persoonlijk beroerd hebben (1): de mantel van Marengo, zijn uniformen, zijn laarzen, zijn kleding, zijn veldbedden; zijn wapens: de degen van Austerlitz, de sabel van Sobieki, zijn pistolen, zijn geweren, zijn zadel, zijn onderscheidingen, zijn zegel, de kerkvoorwerpen uit zijn kapel, zijn gouden necessaire, zijn oorlogstent, zijn kleine staande klok, het horloge van Frederik de Grote, zijn vestzakhorloges, zijn muntenverzameling, zijn zilver, zijn waskom, zijn Sèvres-servies, de mooiste van zijn boeken. Bertrand, Montholon, Vignali, Marchand, Ali en Noverraz zullen elk een bepaald deel van deze voorwerpen bewaren en ze aan zijn zoon 'als hij zijn zestiende levensjaar heeft afgerond' overhandigen. Vol tederheid en trots schrijft hij: 'Ik hoop dat deze kleine erfenis hem dierbaar is, daar het in hem de herinnering aan zijn vader levend zal houden'.

Elk lid van zijn familie laat hij intieme aandenkens na: Madame Mère zijn zilveren nachtlamp, kardinaal Fesch een necessaire, Carloine en Hortense tapijten, Pauline zijn kleine muntenverzameling, Jérôme een sabelhandgreep, Eugène een lamp van verguld zilver. Alleen Louis sluit hij uit.

Marie-Louise zelf zal zijn keeshond krijgen. Allen zullen een armband gemaakt

van zijn haar ontvangen.

Aantekening:

1. Ze worden in het testament in de bijgevoegde lijst A apart opgevoerd.

258 Om lady Holland, die hem zoveel goedheid heeft bewezen, zijn dankbaarheid te tonen, bestemt hij voor haar de antieke cameo, die paus Pius VI hem in Tolentino geschonken heeft.

Wat betreft de geldsom op in het bankdepot van Lafitte, die door Napoleon in totaal op zes miljoen (1) wordt vastgesteld, echter maar de helft is, die verdeelt hij nu op een geheel andere wijze dan in zijn eerste testament.

Montholon zal van dit geld het grootste deel krijgen: twee miljoen, 'als bewijs van mijn dankbaarheid voor de zorgvuldigheid, waarmee hij mij zes jaar als een zoon omgeven heeft en als vergoeding voor de schade, die hij geleden heeft door zijn verblijf op Sint Helena met het verlies van zijn goederen'.

Bertrand krijgt nu nog slechts een legaat van 500.000 francs zonder een hartelijk woord. De keizer dacht alleen maar aan de vertrekplannen van de opperhofmaarschalk en vergat dat hij hem in de harde jaren van de gevangenschap – tussen zijn gezin en zijn plicht heen en weer getrokken – ondanks alles trouw en aanhankelijk zonder te morren gediend had.

Marchand ontvangt bijna net zoveel, namelijk 400.000 francs. Maar hij ontvangt bovendien de dank, die zijn zacht gemoed, zijn zorgen voor de keizer, zijn onvermoeide liefde verdienen: 'De diensten, die hij mij bewezen heeft, zijn die van een vriend....'

Aantekening:

1. Napoleon had zoals bekend Lafitte slechts 3,8 miljoen overhandigd, die verminderd werd met 400.000 francs. Lafitte betaalde die uit plus de in opdracht van de gevangen keizer gegeven betalingen en schenkingen, zodat de totale som op 3,149 miljoen francs bleek. Lafitte erkende uitdrukkelijk dat hij dit bedrag schuldig was.
(Brief van 28 februari 1822 aan de redacteur van de Constitutionnel)

259 Vignali, Ali, Noverraz, Pierron kregen elk 100.000 francs, Archambault 50.000, Coursot en Chandellier elk 25.000.

De rest werd in legaten van elk 100.000 francs aan een ieder toebedacht, die hem in zijn jeugd geholpen had: Costa di Bastelica, Poggi de Talavo en aan een ieder, die hem na de catastrofe trouw was gebleven: Las Cases, Lavallette, Larry, Levebre, Desnouettes, Druot, Cambronne, de oude Lallemand, Réal, Clauzel, Méneval, Arnault, Marbot, Bignon, Emery. (2); tenslotte de kinderen van de mannen, die voor hem het leven lieten: Mouton-Duvernet, Labédoyère, Girard, Chartran, Travot.

Mocht er nog wat over zijn, dan zouden de gewonden van Waterloo en de soldaten van Elba dat krijgen.

Zo dicteert hij twee uur lang, dan vraagt hij Montholon het nog eenmaal voor te lezen: 'Wilt u dat ik u meer geef?' vraagt hij hem dan. Montholon kan van ontroering niets zeggen.

'Vooruit', zegt de keizer, 'ga nu en herschrijf nog een keer wat ik u gedicteerd heb. We zullen het nog een keer doorlezen..... ik zal het zelf schrijven. Stuur mij Marchand. Laat nu de opperhofmaarschalk roepen'.

Aantekening:

1. Abbé Vignali heeft zijn bedoeling naar Corsica terug te gaan zeker aan de keizer mede gedeeld, want Napoleon voegt er met zijn liefde voor details aan toe: 'Ik zou willen dat hij zijn huis bij Ponte Nuoro di Rostino bouwt'.
2. Aan bepaalde personen richt hij een groet of hij spreekt voor hen een speciale wens uit: voor de chirurg Larrey 'de meest bekwame man, die ik ooit ontmoet heb'; voor kolonel Marbot: 'Ik roep hem op in zijn schrijfwerken voor de verdediging van de Franse oorlogsroem te pleiten en de

ontkenningen en schandalen te schande te maken; voor baron Bignon: 'Ik roep hem op de geschiedenis van de Franse diplomatie van 1792 tot 1815 te schrijven'.

260 De nacht is tamelijk goed. (1) Napoleon slaapt wat. 's Ochtends eet hij zonder over te geven. Opnieuw sluit hij zich met Montholon op (2) en begint weer te dicteren. Nu denkt hij aan zijn privé zaken: aan het geld dat hij als particulier gespaard heeft, aan de meubels in zijn kastelen, aan al het zilver, de juwelen, de paarden. Hij schat dit alles grofweg 'op meer dan 200 miljoen'. Beeldt hij zich werkelijk in dat de Bourbons zo'n enorme geldsom zullen terug betalen? Geen enkele wet, zegt hij, heeft dit alles van hem afgenomen. Weer gaat zijn fantasie met hem op de loop. Maar wie kan zeggen wat morgen komt? De beschikkingen, die hij nu treft, zullen ondanks de huidige regerenden later eens worden uitgevoerd. Zo dicteert hij:

'Ik vermaak de ene helft van mijn privé bezit aan alle officieren en soldaten van het Franse leger, die van 1792 tot 1815 voor de roem en de onafhankelijkheid van Frankrijk gevochten hebben en die nog leven. Het verdelen moet in verhouding tot hun huidige soldij zijn.

De andere helft aan de stadjes en de dorpjes in de Elzas, in Lotharingen, in de France-Comté, in Burgund, in Ile-de-France, in de Champagne, Forezen en in de Dauphiné, die door vijandelijke aanvallen schade hebben geleden. Van dit geld moet een miljoen voor de stad Brienne en een miljoen voor de stad Méry van tevoren worden afgetrokken. (3)

Deze grootse, weliswaar zeer onzekere schenking, zal op de Fransen haar uitwerking hebben, zij zal zijn herinneren helpen ondersteunen.

Aantekening:

1. Bulletin van Arnott. (L.P.20.157)
2. Men hield deze verandering in het testament voor Bertrand geheim. Maar Napoleon stelde hem op 22 april 1821 ervan in kennis en stelde hem voor een fait accompli.
3. De stadjes Brienne (waar hij was opgeleid) en Méry waren in 1814 verwoest.

261 Dan komt hij weer tot de werkelijkheid terug en vervolgt: 'Ik stel de graven Montholon, Bertrand en Marchand (1) aan tot de uitvoerders van mijn testament. Montholon weet wat Marchand voor zijn heer heeft gedaan. Het lijkt dat deze de voorname aanstelling, die in deze geweldige dankbaarheidsuiting wordt uitgedrukt, heeft begrepen. In ieder geval neemt hij hem zwijgend aan.

Napoleon laat de papieren opruimen om Arnott te ontvangen. De dokter onderzoekt hem. Als Montholon hem vraagt of de lever is aangetast, herhaalt Arnott, 'dat hij geen verharding of zwelling kan ontdekken. De volledig heldere ogen van de keizer geven eveneens als de huid een gele kleur vanwege de gal aan'. (2)

Zonder veel omhaal te maken dringt de arts er bij de zieke op aan een medicijn ter ontlasting van zijn darmen te nemen. Napoleon wijst het af, terwijl hij opgewekt opmerkt, dat hij hem helemaal niet als een soldaat van zijn regiment moet behandelen. Hij praat vervolgens over het Engelse leger en looft verschillende van haar generaals, onder andere Malborough, over wiens veldtochten hij een commentaar wil schrijven. Hij vraagt de dokter of het 20^e Infanterie Regiment de levensloop van Malborough bezit. Arnott betwijfelt dat. Daarop laat de keizer Marchand de beide delen van Coxe halen, die hem enige maanden geleden door Robert Spencer (3), de neef van Malborough, geschonken zijn en waaruit Mme Bertrand enige zinnen heeft vertaald.

Aantekening:

1. Marchand werd door het testament niet tot de graventitel verheven. In het door Napoleon eigenhandig geschreven origineel bevindt zich tussen de namen Bertrand en Montholon een

komma. Meer dan veertig jaar lang zou Marchand zich over de voordelen van de twijfel aan het hof over deze vraag verheugen. Pas op 7 april 1869 verkreeg hij door de adelsbrief van Napoleon III de titel van graaf. Deze titel zou overgaan op zijn schoonzoon, Herm. E. Desmazières en op zijn kleinkind.

2. Aantekening van Lowe, 14 april 1821. (L.P.20.157)
3. De eerwaarde Robert Spencer, die tot de oppositie behoorde, was op zijn terugreis uit Indië op Sint Helena geweest. Hij had om een audiëntie bij Napoleon verzocht, maar deze leed al teveel en wilde hem niet ontvangen. Spencer legde een bezoek af bij Montholon en Bertrand en liet bij hen voor de keizer de beide mooi ingebonden delen van William Coxe achter. In het eerste deel had hij voorin geschreven:

Hunc de Proavi rebus gestis Librum
Napoleoni mittit
Ducis Marlburgiensis Pronepos
Robertus Spencer

De achterneef van de graaf van Malborough geeft nu aan Napoleon dit boek over de daden van zijn grootvader.

(Vertaling van Maurits Vos, zoon van Roel Vos.)

Zoals in elk boek in Longwood had Ali op de voorkant de fraaie woorden 'L'Empereur Napoléon' geschreven en het zegel met het keizerlijk wapen er op gedrukt.

- 262 'Neem het aan, dokter', zei hij tegen de arts, 'Ik houd van dappere soldaten van alle landen. Plaats deze boeken in de bibliotheek van uw regiment'. Even later zei hij: 'Ik zal de Prins-Regent en uw ministers schrijven. Ze hebben mij dood gewild en zullen spoedig hun zin krijgen. Ik wens dat mijn lichaam in Franse aarde rust. Uw regering zal zich daar tegen verzetten, maar ik voorspel u dat het monument, dat zij voor mij opricht, haar tot schande zal zijn en uit mijn as zal John Bull opstaan om de Engelse oligarchie neer te slaan. De komende mensen zullen mij via de beul wreken en uw ministers zullen een geweldadige dood sterven'.

Aantekening:

1. Het is opvallend dat zijn meest gehate vijand, Castlereagh, een jaar later zichzelf de keel doorsneed.
Of deze opvallende rede Antommarchi vrolijk maakte? (Hij was er ook bij!). Hij lachte. De keizer keek hem streng aan. De volgende dag schold hij hem behoorlijk uit. Antommarchi voerde ter verontschuldiging aan dat de herinnering aan het lied van Malborough hem opgewonden had (slappe verklaring!). Op bevel van Napoleon liet Montholon Antommarchi op 17 april een brief schrijven, waarin hij zich onder ede verplichtte van dat wat hij bij de keizer zag of hoorde, niets te openbaren.
Napoleon was inderdaad zeer beledigd, daar hij vernomen had (door berichten van de bedienden, volgens Montholon) dat Antommarchi zich 'enige schertsen of indiscreties over de zorgvuldigheid, waarmee de keizer ondanks zijn ziekte, toilet maakte', veroorloofd had. (Montholon II, 516). Uit een voetnoot, die de keizer over de tegenstand had gedictieerd, blijkt eveneens dat Antommarchi Mme Bertrand iets doorbiefde wat Napoleon hem verteld had. De keizer voegde er aan toe: 'Ik heb hem mijn ontevredenheid getoond, sindsdien heb ik hem niet eens meer laten roepen!'
Deze met potlood geschreven aantekening van 17 april 1821 staat op de achterkant van de Raadgevingen aan zijn zoon, dat dezelfde datum draagt.

- 263 Arnott neemt, misschien vergeten, de boeken niet mee. De keizer laat ze bij de ordonnance-officier neerleggen, die ze aan majoor Jackson, de interim commandant van het 20^e Regiment stuurt.

Napoleon zou nooit iets vernemen van deze erbarmelijke ontvangst van zijn geschenk (1), ook niet van de verwijten, die de gouverneur opwierp. Deze liet namelijk de boeken van Jackson naar Lutyens terug zenden en wel met het verwijt 'dat zij de titel 'Keizerlijk' dragen'. Lutyens nam dit verwijt niet en vroeg zijn ontslag als ordonnance-officier. (2) Hij werd in Longwood door luitenant Corkat vervangen. (3)

Aantekening:

1. Enige dagen later vroeg hij Arnott of de officieren van het 20^e Regiment blij waren met hun geschenk. De dokter antwoordde ontwijkend en sprak over andere dingen. (L.P.20.133)
Na de dood van de keizer eisten de officieren, die de verhouding tussen Lowe en hun commandant afkeurden, de teruggave van de boeken. De hertog van York, hoogste militair, machtigde sir Wim. Houston, kolonel van het 20^e Regiment, ze uit handen van Montholon aan te nemen. (M.B.Smyth: History of the 20th Regiment, 55)
2. De hoffelijkheid en tact van luitenant Lutyens werd door de Fransen zeer gewaardeerd. Toen hij vertrok, bracht Montholon hem een bezoek en zei: 'Napoleon heeft mij opgedragen u zijn tevredenheid te betuigen voor de welwillendheid, die u tijdens uw verblijf in Longwood betoond heeft'.
Na de dood van de keizer zond Mme Bertrand hem een haarlok en een klein koralen juweel.
3. William Corkat (1789 – 1879) had in de Spaanse oorlog gediend. Hij was een Schot van zes voet lang. In 1861 werd hij tot luitenant-generaal bevorderd. Deze man zou allen overleven, die Napoleon op zijn doodsbed hadden gezien.

264 De nacht van 14 op 15 april 1821 was slecht. De keizer gaf drie keer over, zijn pols was zwak en hij was bedekt met kleverig zweet. (1) Montholon en Marchand trokken hem schone kleding aan en verwarmden hem met kruiken. 's Ochtends na enige uren onrustige slaap voelde hij zich beter. Hij nam wat bouillon, die hij met moeite binnen hield. Hij droeg Marchand op de inventaris op te maken van al zijn zilver, zijn porselein en alle dingen, die van hem waren. Toen begon hij na zijn dictaat aan Montholon zijn testament op te schrijven. Hij zat in bed, gebruikte een karton als tafeltje en deed zijn best zo leesbaar mogelijk te schrijven. (2) Montholon stond aan het hoofdeinde van het bed en hield de inktkoker vast. Tweemaal moest Marchand geroepen worden om de keizer, die overgaf, te helpen.

Aantekening:

1. Arnott, 15 april 1821. Bij Fr. Masson, die het verslag van Marchand volgt, zijn meerdere foute datums. Zo wordt het overhandigen van de 'Malborough's op de 15^e en het schrijven van het testament door Napoleon op de 16^e gesteld. Wij vertellen dit alles vanuit de verslagen van Arnott en de aantekeningen van Lowe, die beide veel nauwkeuriger zijn.
2. Deze zorgvuldigheid, die iets ontroerends heeft, is tijdens de gehele lengte van het testament, dat 20 bladzijden omvat, duidelijk te zien. Sinds zijn jeugd heeft Napoleon nog nooit zo duidelijk en zorgvuldig de letters neergezet. Dit stuk rust in de Achieves Nationales.

265 Ter versterking wilde hij, voordat hij weer verder ging, een beetje van de wijn drinken, die Las Cases hem vanuit De Kaap had gestuurd. Tevergeefs verzetten Montholon en Marchand zich daar tegen. Hij liet zich een glas wijn inschenken en doopte er een biscuit in. Montholon drong er op aan uit te rusten.

'Sire, het heeft geen haast'. De keizer schudde het hoofd: 'Mijn zoon, het is tijd dat ik het afmaak, ik voel het'.

Hij, die het schrijven zo moeilijk vond en dus altijd pleegde te dicteren en zich slechts af en toe van het potlood bediende om snel een aantekening te maken, zette zijn werk tot drie uur voort en stopte slechts als zijn hand al te moe werd.

Arnott trof hem 'bedrukt en opgewonden' aan. Hij adviseerde hem geen wijn meer te drinken. 'Dat is olie op het vuur', zei hij. Napoleon antwoordde met de korte vraag: 'Hoe staan mijn kansen?' Arnott treuzelde met het antwoord, toen zei hij dat de toestand weliswaar ernstig was, maar dat hij er het beste van hoopte.

'U verzwijgt de waarheid, dokter. Daar doet u onrecht mee mijn toestand te verheimelijken, ik weet genoeg'.

Met ontroering sprak hij over Larrey, over zijn trouw: 'Als het leger een gedenkteken zou willen oprichten dan voor Larrey'.

's Avonds leek hij veel zwakker. (1) Maar de nacht was redelijk. 's Ochtends wilde de keizer geen medicijnen nemen.

Aantekening:

1. Aantekeningen van Lowe, 16 april 1821. (L.P.20.137)

266

Montholon verzocht de ordonnance-officier dringend enige reparaties aan de vloer van de salon te laten doen, het hout rotte weg. 'De artsen hebben generaal Bonaparte aangeraden de salon te gebruiken, dan zal hij meer lucht hebben'. (1) Nog dezelfde dag begonnen timmerlieden met de reparaties. (2)

Napoleon schreef met behulp van Montholon tot drie uur. Op deze dag had hij waarschijnlijk de eerste kopie van het testament klaar. (3) Hij dicteerde verder aan de beide eerste codicillen. (4)

Aantekening:

1. Aantekeningen van Lowe, 16 april 1821 (L.P.20.157). Toen Lutyens vroeg waarom men hem niet naar New House overbracht, waar hij toch veel beter zou wonen, antwoordde Montholon 'dat men god weet welke moeite gedaan had hem te bewegen in de salon te trekken'. Lutyens was nog in Longwood, Crokat begon zijn dienst pas op 26 april. (Lowe aan Montholon, 26 april 1821)
2. L.P.20.157. Vanaf deze nacht sloep Napoleon in de salon, maar overdag trok hij weer in zijn slaapkamer, waarin men het ene van de twee veldbedden had laten staan. Hij voelde zich 'hier meer thuis', zoals hij zei. Ali (272) geeft uitdrukkelijk aan dat hij hier 'de laatste beschikkingen van zijn wil' schreef.
3. Het testament van de keizer is geschreven op een papier van kwartoformaat (0.32:0.20), dat van het watermerk 'J.Whatman 1819 – Balston & Co.' en een schildje, waarin de ineengestrelde hoofdletters V.E.C.L. staan, is voorzien.
4. Dateert van 16 april 1821. Ze bevatten een voorzorgsmaatregel van de keizer tegen de inbeslagname van zijn eigendommen op Sint Helena door de Engelsen. Ze moesten onmiddellijk na zijn dood worden geopend, terwijl de opening van het testament zelf pas in Europa zou plaats vinden.

Het eerste codicil, bedoeld om de gouverneur te berichten, specificceert:

'Ik vermaakt graag Bertrand, graaf Montholon en Marchand het geld, de juwelen, zilver, porselein, meubels, boeken, wapens en verder alles wat hij op Sint Helena toebehoort'.

Het twee, een soort samenvatting van het testament, kan als vervanger van het eigenlijke testament gelden. Overigens werd daarin de uit Frankrijk mee gebrachte geldsom, die zich steeds vermeerderd had en nu ongeveer 300.000 francs bedroeg, onder zijn getrouwen verdeeld. '30.000 francs werd daarvan afgetrokken om de diensten van mijn dienaren te betalen. Het resterende bedrag wordt onder de getrouwen verdeeld: 50.000 voor Bertrand, 50.000 voor Montholon, 50.000 voor Marchand, 15.000 voor Vignali, 10.000 voor Archambault, 10.000 voor Coursot. 5.000 voor Chandellier. De rest moest als gratificatie aan de Engelse artsen, de Chinezen en de cantor van de kerk worden gegeven'.

267

Slechte nacht, overgeven, zweten. Napoleon at een vrucht. Bij zijn eerste bezoek van deze dag trof Arnott hem in zijn slaapkamer aan. In de namiddag verklaarde de dokter tegenover Lowe 'dat hij steeds meer aan een geval van hypochondrie geloofde'. 'Geen onmiddellijk gevaar', herhaalde hij, 'maar als er geen verbetering optreedt, dan moet men attent blijven op de gewoonlijke ontwikkeling van deze ziekte'. Heel speciaal leek de gemoedstoestand van Napoleon hem te hebben aangegrepen: 'Vanochtend zat hij in zijn leunstoel. Opeens begon hij te fluiten, stopte plotseling, sperde de mond wijd open, stulpte de lippen naar buiten en keek mij een tijdje met heel boze ogen aan. De patiënt klaagt steeds over zijn lever als hij zijn hand op zijn linkerzij legt'. 'Er zijn bij mij', zo zegt hij steeds, 'geen tekenen van een spoedige dood aanwezig, dat weet ik zeker, maar ik voel me zo zwak, dat de wind van een voorbij suizende kanonskogel genoeg zou zijn mij weg te blazen'. (1)

Dit bericht van de dokter sterkte Lowe in zijn misvattingen. (2) En de geborneerde Montchenu schreef aan Metternich: 'Daar dit een oude truc van hem is, die hij vaak heeft aangewend, als hij zich interessant wil maken of iets voorbereidt, geloven wij niets van deze ziekte'.

Aantekening:

1. L.P.20.157
2. En de andere Engelsen eveneens. Op 22 april schreef majoor Harrisn aan sir. G.Bingham: 'Ik weet niet wat ik van onze invalide moet denken, of veel meer begin ik te geloven dat deze hele geschiedenis van zijn ziekte pure komedie is. Hij is nog steeds bedlegerig, maar zijn toestand is, naar alles wat ik daarover hoor, sterk verbeterd. Dokter Arnott bezoekt hem twee maal per dag en hij heeft mij gezegd dat dit de meest bijzondere patiënt is, die hij ooit behandeld heeft. Als er morgen een schip met 74 kanonnen (het grootste van die tijd, rkv) zou komen om hem mee te nemen naar Frankrijk, zou zijn geestelijke en lichamelijke gezondheid direct weer hersteld zijn, dat is zeker'. (Corhill Magazine, februari 1901)

268 Op dezelfde dag, 17 april 1821, tegen drie uur verzekert Montholon, heeft de keizer hem laten roepen. Hij zat met koortsige ogen in bed: 'Het gaat niet slechter met me, maar ik heb me in een gesprek met Bertrand voornamelijk met de gedachte bezig gehouden wat mijn testament-uitvoerders tegen mijn zoon zullen zeggen, zodra zij hem zien. Bertrand begrijpt mij niet..... Hij is een orleanist.... Hij, die ik tot grootofficier van mijn kroon heb gemaakt! Het is beter, dat ik de raadgevingen, die ik mijn zoon wil nalaten, kort samenvat..... Schrijf op: mijn zoon moet mijn dood niet wreken. Het zal hem ten nutte zijn....'

Aantekening:

1. Lang is er veronderstel dat deze laatste raadgevingen van Napoleon aan zijn zoon door Montholon gefabriceerd zijn. De auteur van dit boek vond echter bewijs dat dit stuk wel degelijk echt is.

269 'Als hij aan de macht komt, moet hij niet proberen zijn vader na te doen. Hij moet een man van zijn eigen tijd zijn. Wil hij mijn oorlogen weer beginnen, dan zou hij dom zijn..... Men doet dezelfde zaak in honderd jaar niet tweemaal.... Ik heb de Revolutie, die bijna verloren was, gered, ik heb haar van haar misdadigers gereinigd, ik heb de wereld stralende roem getoond, in heb in Frankrijk en Europa nieuwe ideeën geplant, een terugkeer is onmogelijk'.

270 De zoon van Napoleon is verplicht zoveel kiemen tot bloei te brengen: 'Hierdoor kan hij een nog grotere heerser worden'. Een tijdje laat hij zich met gesloten ogen en een door het zweet vochtige voorhoofd in de kussens terug vallen, dan gaat hij met zachte stem en buitengewoon heldere geest verder met zijn boodschap aan de toekomst: 'De Bourbons zullen zich niet waar maken.... Ze hebben wel Frankrijk herwonnen, maar zullen het niet weten te behouden. Dit land is niet voor hen noch voor hun ideeën en voor hun regeringsmethoden. Wat ze ook zullen ondernemen, een nieuwe verbanning komt er voor hen aan. Als Napoleon eenmaal de ogen gesloten heeft, zal men erkennen wat hij de wereld aan juistheid en nuttigs heeft gebracht. En dan zal het moment van zijn zoon niet ver meer af zijn. Toch zal hij de macht niet uit handen van Europa ontvangen. De Bonapartes zijn in eerste instantie nationaal, zij willen niets verschuldigd zijn aan de invloed van het buitenland'. (1) Slechts de Orleans zijn te vrezen. Zijn zoon moet de partijen verachten, niets dan de massa zien. Hij moet alle verdienstelijke Fransen om zich heen verzamelen, behalve degenen, die het vaderland verraden hebben. De verwanten zijn Napoleon duur te staan gekomen. Desondanks is hij op dit buitengewone moment nog doordrongen van het clanidee van de Corsikanen. Zijn zoon moet zijn familie benaderen:

Aantekening:

1. De volgende dag, 18 april 1821, zegt Montholon tegen Lutyens (en hierin lijkt het bewijs voor het gesprek van de 17^e te liggen): 'Al zijn kracht lijkt vanuit zijn hoofd in zijn lichaam te zijn gestroomd. Hij herinnert zich alles van vroeger. De vaagheid is weg, zijn denken is terug gekeerd en hij praat steeds maar over de gebeurtenissen, die bij zijn dood zullen plaats vinden'. (L.P.20.157)

271 'Mijn moeder is een oude vrouw. Joseph en Eugène kunnen hem (zijn zoon, rkv) goede raad geven. Hortense en Catherine zijn voortreffelijke vrouwen. Als Napoleon verbannen blijft, moet hij een van mijn nichten trouwen. Als Frankrijk hem terug roept, moet hij een Russische prinses trouwen, want het Russische hof is het enige, waar de familiebanden de politiek beheersen'.

De mensen, die Napoleon in zijn laatste dagen omringen, zal het een eer zijn zijn geschriften openbaar te maken. Zijn zoon zal er zich door laten inspireren. Ze zullen hem manen allen, die zijn vader gediend hebben, te beschermen en te belonen.

En hij zegt met een zucht: 'Hun aantal is groot'.

Dan welt er uit zijn borst een aangrijpende oproep op: 'Mijn arme soldaten, de hooggezinden, de trouwen! Zij hebben misschien geen eten.....'

Iets later zegt hij: 'Mijn zoon moet vaak geschiedenis lezen en er over nadenken; dat is de enige ware filosofie. Hij moet de oorlogen van de grote legeraanvoerders lezen en er over nadenken; slechts op die manier leert men de oorlog. Doch alles wat men hem zeggen en leren zal, zal hem niet nuttig zijn als in zijn hart niet de heilige vlam brandt, de liefde voor het goede, dat alleen grote daden opwekt.... Maar ik hoop dat hij zijn lot waardig zal beleven..... Als men u niet naar Wenen laat gaan.....'

Zijn stem stekt. Zijn krachten zijn uitgeput. Hij voelt zich zo zwak. Montholon geeft hem een lepel medicijn.....

*

272 Mme Bertrand kwam bijna elke dag om naar zijn toestand te vragen. Ze vroeg bij de keizer toegelaten te worden. Hij wees het af, maar zonder hardheid. 'Het is geen genoegen mij te zien. Ik zal Mme Bertrand ontvangen zodra het mij beter gaat. Zeg haar dat ik haar dank voor de trouw en dat zij het zes jaar in deze woestijn uitgehouden heeft'. (1)

In de nacht van 17 op 18 april moest Napoleon bijna constant overgeven. (2) Antommarchi, die eindelijk zijn kamer in Jamestown had opgezegd en zich geheel in de woning van de keizer had gevestigd, verzorgde hem samen met Marchand. In de ochtend nam hij een beetje noedelsoep, die zijn maag niet binnen hield. Antommarchi probeerde hem te bewegen tot het innemen van een medicijn. 'Nee', zei de keizer en duwde zijn hand terug, 'Engeland verlangt naar mijn lijk, ik wil haar niet laten wachten en zal ook zonder medicijnen sterven'. Arnott beklopte hem en beperkte zich ermee hem het opvolgen van zijn voorschriften opnieuw aan te bevelen. 's Middags hielden de artsen Shortt en Mitchel, die door Lowe waren gestuurd (3), met Arnott en Antommarchi een bijeenkomst. Ze durfden geen oordeel te geven.

Aantekening:

1. Thiers' 'Consulat et Empire', XX, 700. Thiers had deze uiting van Bertrand vernomen. Marchand bevestigt het. Tijdens deze laatste dagen spraken Bertrand en Marchand nauwelijks met elkaar. De opperhofmaarschalk geloofde dat Montholon schuld had aan de koele houding van de keizer tegenover hem en alles in beweging zette de erfenis te krijgen.
2. Hij had om zes uur 's avonds met toestemming van Arnott wat hachee gegeten en enkele lepels met water aangelengde bordeauxwijn genomen. Om acht uur nam hij een versterkingsmiddel. Daaraan weet hij die slechte nacht.
3. Dokter Thomas Shortt (1788 – 1843), de opvolger van Baxter als chef-arts op Sint Helena, kwam in december 1820 op het eiland aan.

Dokter Ch. Mitchel (1785 – 1856) was de chirurg van de Vigo, het admiraalsschip, dat in 1820 en 1821 Sint Helena als thuishaven had.

273 Die dag was het mooi weer. De keizer vroeg Marchand de deur naar de tuin te openen. 'Maak open, mijn zoon, zodat ik een beetje frisse lucht kan inademen'. Een geliefde uitdrukking van de keizer. Toen zei hij: 'Wat is de lucht verkwikkend!..... Bertrand, pluk een roos voor mij'. Toen de opperhofmaarschalk hem de bloem bracht, snoof hij met een gevoel van welbehagen de geur op. Lang keek hij zwijgend naar de hemel, waarlangs parelgrijze wolken gingen. Hij leek rustig en vredig. (1)

De verbetering hield de hele avond aan. Om middernacht wilde Napoleon gebakken aardappelen eten, wat hij verdroeg. 's Ochtends zei hij tegen Arnott dat hij zich krachtiger voelde. Zijn pols ging regelmatig. Hij was warmer. (2) Hij sprak met Montholon over de terugkeer van zijn volgelingen naar Europa na zijn dood. 'Hij liep alle aanwezige voorraden door, die hen tijdens de terugvaart van nut konden zijn, zelfs de schapen, die in de stal stonden, werden niet vergeten'. (3)

's Middags vroeg hij Bertrand hem nog een keer de Veldtochten van Hannibal voor te lezen. Hij maakte zichzelf geen illusies, maar was zonder bitterheid. Hij zei lachend: 'Men zal mijn ziekte pas erkennen als mijn lijk geopend zal zijn'.

Aantekening:

1. Papieren van Marchand. Ali, 165
2. Arnott, 19 april 1821. (L.P.20.157). De keizer klaagde over een pijn in de rechterzij, een klisma gaf hem verlichting.
3. Papieren van Marchand.

274 Arnott protesteerde. De zieke, zo verzekerde hij, leed alleen maar aan gebrek aan afleiding en lichamelijke beweging. Montholon beriep zich op de huidige verbetering. Napoleon onderbrak hem: 'Maak u geen illusies, het gaat me vandaag nu wel beter, maar mijn einde is nabij'. (1)

's Avonds moest Marchand verder voorlezen over de oorlogen van Hannibal. Om drie uur 's nachts had hij weer een koortsaanval. Zijn opgezette lichaam was gloeiend heet. Ondanks de heftige dorst kon hij maar een paar druppels doorslikken. Het overgeven kon hij slechts tegenhouden, doordat hij geen enkele beweging maakte. (2) Aan het begin van de middag van 20 april was hij zeer onrustig. Toen Bertrand kwam, liet hij Ali de Ilias halen en vroeg de opperhofmaarschalk hem een gezang voor te lezen:

'Homerus beschrijft zo prachtig de krijgsraad, zoals ik die zelf zo vaak de avond voor een slag heb gehouden, dat ik het steeds weer met genoeg hoor'.

Aantekening:

1. Antommarchi II, 122. 'Als ik dood ben', zou hij gezegd hebben, 'zal ieder van jullie de troost hebben naar Europa terug te mogen keren. Enkelen van jullie zullen hun verwanten, anderen hun vrienden weerzien en ik, ik zal op de Elisichse Velden mijn geliefde dapperen terug zien: Kléber, Desaix, Bessières, Duroc, Ney, Murat, Masséna en Berthier, allen zullen ze mij tegemoet komen en zullen over dat wat we gemeenschappelijk gedaan hebben, spreken. Ik zal hen echter van de laatste gebeurtenissen van mijn leven vertellen. En de roem en de geestdrift zal hen bij mijn aanblik opnieuw betoveren. We zullen met Scipio, met Hannibal, met Ceasar, met Frederik over onze veldslagen spreken. Dat zal een genoeg zijn..... Er wordt gezegd dat men daar voor zo'n grote verzameling krijgers angst heeft.....'
Deze uitspraak is beroemd. Napoleon had dit wel kunnen zeggen, maar daar noch Montholon noch Marchand haar bevestigt en Antommarchi geen betrouwbare persoon is, is de twijfel gerechtvaardigd.
2. Arnott, L.P.20.157.

275 Toen Montholon de kamer verliet, deelde hij Marchand, die alleen bij hem was achter gebleven, mede, dat hij hem tot uitvoerder van zijn testament had benoemd. Bewogen kuste de jongeman hem de hand. Toen zei Napoleon tegen hem: 'Ik heb een testament bij de opperhofmaarschalk liggen, vraag hem het aan jou te geven en breng het bij me'.

Direct liep Marchand naar Bertrand, die verrast leek, maar de enveloppe uit zijn schrijftafel haalde.

Napoleon verbrak het zegel, bladerde door de pagina's, scheurde ze doormidden en beval Marchand ze in het vuur te werpen. Hij stond op en sleepte zich naar de leunstoel. De artsen waren samen met Bertrand binnen gekomen. Hij beklagde zich bij Arnott op een vaste, bijna vijandige toon over de behandeling, die hij tijdens zijn gevangenschap had ondergaan. Bertrand vertaalde zin na zin.

Staande liet de Engelse arts de beschuldigingen als een hagelbui over zich heen gaan.

'Zo ziet de gastvrijheid van uw regering er dus uit.... Ik ben steeds met voorbedachten rade vermoord geworden.... Hudson Lowe heeft zich als hulp van de beul van uw minister voorgedaan. Engeland zal hetzelfde lot ondergaan als de trotse republiek Venetië en ik, die op deze verschrikkelijke rotsen sterf, vermaak de schande van mijn dood aan het Engelse koningshuis'.

Arnott ging er niet tegen in. In deze armoedige kamer, in deze leunstoel, van waaruit Napoleon met fonkelende ogen nog een keer strafte, was een ontzettende atmosfeer van grootheid. Met een hoofdknik kon hij vertrekken.

Op dezelfde avond schreef Montholon aan zijn vrouw. Hij deelde haar (met heimelijk genoeg) de aanstaande dood van de keizer mede: 'Zijn overgeefaanvallen zijn wat verminderd, maar niets kan de verandering schilderen, die hij heeft ondergaan. De dood heeft zijn trekken al getekend.....

276 Mijn dagen en nachten breng ik door als ziekenverpleger, dat vermoeit mij niet erg. Om vijf uur 's ochtends ga ik slapen. Marchand leidt hetzelfde leven.....

Een paar keer per dag komt Bertrand voor dokter Arnott om als tolk te dienen.

Wat de arme Mme Bertrand betreft, zij is helemaal vertwijfeld, omdat de keizer haar niet wil toestaan hem te bezoeken.

Noverraz is nog behoorlijk ziek aan zijn lever. Mme Saint-Denis (de vrouw van Ali) is eveneens ziek.... Je ziet, van ons Longwood is een soort hospitaal geworden.

Ik denk, dat als deze brief jou bereikt, je in een mineraalbad zult zijn en het is ongelukkigerwijs tamelijk waarschijnlijk dat ik jou, voordat je vandaar uit vertrekt, weer zie. Ik zeg 'ongelukkigerwijs', want ik betaal dit weerzien, dat ik zo innig wens, zeer duur, als ik het aan de dood van een man te danken heb, wiens vriendschap voor mij in zijn laatste ogenblikken nog meer bewijzen geeft dan ooit tevoren'. (1)

Aantekening:

1. 20 april 1821. De Fransen waren ervan overtuigd, dat Napoleon van de ene op de andere dag zou sterven. Zij troffen reeds voorbereidingen voor vertrek. Zij verborgen dit niet. Op 20 april schreef Lutyens aan Lowe: 'Henly, de bediende van graaf Montholon deelt mij mede dat zijn heer erover gesproken heeft hem mee naar Europa te nemen en heeft hem opgedragen in de winkel van het leger na te gaan of men daar grote koffers kan kopen. Onlangs heeft gravin Bertrand tegen mij gezegd, toen ik haar het bulletin van dokter Shortt over haar voorlas, dat het resultaat zo slecht was, dat zij een persoon als begeleiding naar Europa nodig had'. (L.P.20.157)

277 De nacht ging redelijk. 's Ochtends schoor de keizer zich. Hij had Vignali laten roepen. Toen de priester verscheen, vroeg hij hem in het Corsicaans dialect: 'Abbé, weet u wat een feestelijke opbaring is?' 'Ja, Sire'. 'Heeft u zo'n dienst al eens gedaan?' 'Nee, Sire'. 'U zult hem bij mij doen'. Daarop nam hij alle bijzonderheden door: 'U zult elke dag in de kapel, die in de kamer hiernaast wordt ingericht, de mis lezen. U zult daar het allerheiligste doen en het veertigjarige gebed houden.... Als ik dood ben, richt dan het altaar bij mijn hoofd op (hij wees op de muur achter zich). U zult doorgaan met het lezen van de mis voor elk van de gebruikelijke ceremoniën. U zult pas ophouden als ik in de aarde lig'.

Antommarchi stond aan het voeteneinde van het bed. Napoleon zag hem grijnzen. De onbeschaamde gedroeg zich als een ongelovige. De keizer voer tegen hem uit: 'Heer, uw dwaasheden ergeren mij. Uw lichtzinnigheid en uw gebrek aan fatsoen kan ik nog verontschuldigen, maar uw harteloosheid nooit. Verdwij!'.

Hij hield de abbé nog een ogenblik apart om met hem over Corsica te babbelen. Toen hij weg was gegaan, sprak hij met Marchand over deze niet-ontwikkelde, maar brave priester: 'Wat die schaapskop betreft', voegde hij er met betrekking op Antommarchi aan toe, 'die verdient werkelijk niet dat ik me aan hem uitlever. Is er ooit iemand slechter verzorgd dan ik?'

Aantekening:

1. Antommarchi (II, 118) beweert, dat Napoleon tegen hem gezegd zou hebben: 'U voelt zich wel boven deze zwakke verheven? Wat wilt u, ik ben geen filosoof en ook geen arts. Ik geloof in God en houd me aan de religie van mijn vader; niet iedereen kan atheïst zijn'. Marchand verzekert dat deze woorden niet gesproken zijn.

278 De volgende ochtend liet hij hem niet binnen. Arnott werd op 22 april alleen ontvangen. De opperhofmaarschalk deed voor Antommarchi een goed woordje. 'Wat kunnen we doen?' zei Napoleon, 'misschien heeft hij niet echt een slecht hart, maar hij is in ieder geval een domkop'. Montholon drong er bij de keizer zo lang op aan, dat deze belofde de arts op de 23e weer toe te laten.

De voormiddag gebruikte hij om zijn testamentaire zaken af te ronden. Hij schreef naar Montholons dictaat de vier codicillen op (1), waarin hij zijn dienaren en vrienden geldbedragen vermaakte, die door Marie-Louise, Eugène en de Franse Kroon betaald moesten worden.

Aantekening:

1. Gedateerd op 24 april 1821.

In de eerste worden de diamanten van de keizer, die vermengd waren met die van de kroon, op 500.000 tot 600.000 francs geschat; de bij de bankier Torlonia belegde som op 200.000 tot 300.000 francs. Napoleon vermaakte ze aan de hertog van Istrië, de dochter van Duroc en vroegere wapenbroeders. Voor het geval deze bedragen niet geïnd zouden kunnen worden, moesten deze legaten worden afgetrokken van het kapitaal bij Lafitte.

Het tweede codicil maakte enkele verzuimen goed. Het betrof de kinderen van baron Du Theil, die de school in Auxonne had geleid; de kinderen van generaal Dugommier, bevelhebber van Toulon en de kinderen van conventielid Gasparin en van adjudant-generaal Muiron. In dit codicil vermaakte Napoleon 10.000 francs aan 'onderofficier Cantillon, die men wegens moordplannen op lord Wellington een proces had aangedaan, waarin hij overigens onschuldig werd verklaard. 'Cantillon had evenveel recht deze oligarch om te brengen als deze had mij naar Sint Helena te sturen opdat ik hier omkom'. Deze nalatenschap werd Napoleon door de Engelsen zeer kwalijk genomen. Het getuigt van een wrok, die de keizer nog steeds tegen Wellington had, die overigens – Napoleon wist dat – op hatelijke wijze met zijn verbanning had gespot.

Het derde codicil beschikte over de twee miljoen, die Napoleon in 1814 aan Marie-Louise had laten overhandigen. Hij verdeelde deze som onder Bertrand (300.000), Montholon (200.000), Las Cases (200.000), Marchand (100.000) en talrijke andere erfgerechtigden: de bedienden op Sint Helena,

de burgemeester van Ajaccio, de dochter van Duroc, de zonen van Bessière, Druot, Lavalley, Planat, de inwoners van Brienne, de officieren en soldaten van zijn garde op Elba.

In het vierde codicil werd uit de liquidatie van de Italiaanse civilisten door Eugène twee miljoen terug gevorderd. Ze werden op dezelfde wijze als de legaten verdeeld. Bertrand kreeg weer 300.000, enz. Overigens zouden zij dit geld in een reservekas deponeren om de vaststaande legaten uit te kunnen betalen.

279 Hij vond zichzelf erg arm in vergelijking met wat hij had willen weggeven. Hij had sterk de wens niet een van hen, die hem trouw gediend hadden, te vergeten. Hij wilde ze helpen ze aan het eind van een leven, dat ze aan hem hadden gewijd, te ondersteunen. Toen Montholon moe werd, dicteerde hij aan Marchand nauwkeurige en complete instructies voor de testament-uitvoerders. Ze omvatte 37 punten en getuigen van een buitengewone aanleg voor details. Weer gaan zijn gedachten naar zijn zoon. Hij bezweert zijn gevolmachtigden 'zijn ideeën over daden en gebeurtenissen juist te laten zijn en hem op het juiste pad te leiden'. Hij vraagt zijn moeder, zijn broers, zijn zusters, zijn dienaren hem bij te staan. Ze moeten hem bewegen de naam Napoleon weer aan te nemen. Bij Denon, d'Albe, Fain, Méneval, Bourienne, Appiani kan men vast en zeker veel voorwerpen vinden, die in hem het begrip voor het opwekken en hem oprecht in aanraking met het Dat zouden kunnen brengen, wat zijn vader is geweest. 'De herinnering aan mij zal de roem van zijn leven zijn. Men moet alles wat hem in deze zin beïnvloeden kan, voor hem verkrijgen, om hem heen verzamelen of hem in staat stellen dat te verkrijgen'. Ook aan Marie-Louise denkt hij nog eenmaal en hij legt haar en haar kind aan zijn hart, de zoon, 'die geen andere toevlucht heeft dan bij haar'. Zorgende liefde trilt in deze zinnen van de stervende.....

280 Hij ondertekende de door Marchand opstelde inventarislijst, liet zich zijn cassettes brengen en bekeek nog eenmaal de medailles, de kruizen, de miniaturen, die naar Wenen gestuurd zouden worden. In een doos versierd met een camee van paus Pius VI legde hij een zelfgeschreven kaart: 'Napoleon voor lady Holland als bewijs voor zijn waardering en zijn dankbaarheid'. Onder de voorwerpen, die voor hem op het bed uitgesteld lagen, koos hij voor dokter Arnott een gouden snuifbakdoos uit. Op het deksel, versierd met een wijndruivenornament, stond een leeg schildje. Met de punt van een schaar kraste Napoleon er een grove N in. Hij droeg Montholon op 12.000 francs in goud in de doos te doen.

In de cassette bevond zich ook de diamanten halsband, die Hortense hem de laatste dag in Malmaison had opgedrongen.

'Daar, neem het', zei hij tegen Marchand, 'ik weet niets over de toestand van mijn zaken in Europa. De goede Hortense gaf mij deze halsband in de mening dat hij mij van nut kon zijn. Ik geloof dat hij 200.000 francs waard is. (1) Verberg hem op je lichaam; als je in Frankrijk bent zal het je de mogelijkheid geven op het vermogen te wachten, dat je door mijn testament zal toevallen'. Hij liet de glinsterende stenen door zijn vingers glijden en gaf ze toen aan de man, die hem bij zijn ongeluk het trouwst had bijgestaan.

Aantekening:

1. Hortenses halsketting was geen 200.000 francs waard. Hij werd op 80.000 geschat en aan Hortense terug gegeven. Marchand kreeg de waarde in geld. (Mémoires de la reine Hortense, III,37)

281 'Trouw verstandig. Maak je keuze uit de dochters van de officieren of soldaten van mijn oude garde. Veel van deze dapperen zijn tegenwoordig niet gelukkig. Een beter lot zou hun beschoren zijn geweest als over Frankrijk niet het ongeluk losgebroken was. De wereld zal goed weten in te schatten wat ik onder andere omstandigheden voor deze mannen gedaan zou hebben'.

Hij stond erop de drie mahoniehouten laatjes, die zijn spullen bevatten, eigenhandig te sluiten, hij omwikkelde ze met een groene zijden band, verzegelde ze en gaf ze aan Marchand terug. Ter versterking dronk hij een glas Kaapse wijn. Weldra voelde hij als vanouds heftige pijn, zette echter met een bezweet gezicht zijn werk voort. Men drong er op aan toch op te houden. 'Ik ben echt moe', zei hij, 'maar er blijft mij nog maar weinig tijd over, ik moet het afmaken'.

's Avonds wijdt hij Bertrand eindelijk in zijn laatste wilsbeschikkingen in (1). Hij wil als katholiek sterven. Door abbé Vignali zal hij 'het avondmaal, de laatste zalving en alles ontvangen wat in zo'n geval hoort'. Antommarchi zal alleen of samen met Arnott het openen van zijn lijk verrichten. Hij komt over zijn begraafplek te spreken.

Aantekening:

1. Dit gesprek met Bertrand, evenals de volgende gesprekken op 24, 25 en 26 april heeft de opperhofmaarschalk schriftelijk vastgelegd. Dit stuk, dat later door zijn dochter aan prins Napoleon vermaakt werd, bevindt zich in het Archief van Pangin. Ernest d'Hauterives heeft de kern ervan in een belangrijk artikel in de Revue des deux Mondes van 15 december 1928 gepubliceerd. Het gaat hier om een document van de eerste orde. In zijn aantekeningen verklaart Bertrand dat Napoleon hem heeft gezegd, dat hij nergens aan gelooft. Maar Marchand - de man, waarvan Napoleon op Sint Helena het meest hield - , verzekert 'dat de keizer een vrome ziel had'. Het is mogelijk - en daarmee zou deze tegenspraak opgelost zijn - dat Napoleon vanwege een zekere schuwheid voor de zeer ongelovige Bertrand zijn gevoelens verborg en tegenover hem de wens om de sacramenten te ontvangen slechts als een koude politieke actie heeft voorgesteld.

282 'Indien de Bourbons de overbrenging van zijn stoffelijke resten naar Parijs (1) niet inwilligen, dan wenst hij op een eiland bij de samenstroom tussen Rhône en Saône in de buurt van Lyon begraven te worden. Of ook in de kathedraal van Ajaccio.

'Corsica', zegt hij, 'is nog Frankrijk..... Maar de Engelse regering zal al wel over mijn dood nagedacht hebben. Voor het geval dat de bevelen luiden dat mijn lijk op het eiland moet blijven, wat ik echter niet geloof, laat mij dan begraven in de schaduw van de loofbomen, waar ik zo vaak gerust heb (2), als ik naar Hutt's Gate ging, haar te bezoeken, naast de bron, waar men dagelijks water voor mij haalt'.

Hij deelt Bertrand mee dat hij hem tot zijn testament-uitvoerders heeft benoemd en wel samen met Montholon en Marchand 'die hij dat schuldig is'. Hij wilde 'Marchand verheffen' en sprak de hoop uit dat 'de koning hem eens tot baron zal benoemen'. Op roerende wijze uitte hij de wens 'dat Bertrand zich bij Montholon zou aansluiten'.

Aantekening:

1. 'Het liefste', zei hij, 'zou hij op het kerkhof Père La Chaise bijvoorbeeld tussen Masséna en Lefèbre in begraven willen worden en men zou voor hem in het midden een klein standbeeld, een zuil kunnen oprichten.... Als de Bourbons zich willen laten eren, zouden ze zich in Saint-Denis laten begraven, maar zo'n gedachte was ver van hem.....'
2. Dat was geweest in 1816. Sindsdien was de keizer daar nooit meer geweest. Hij had dit smalle dal het Geraniumdal genoemd, omdat hij daar bij het landhuis van dr. Kay een helling vol, bedekt met bloeiende geraniums had gezien. Het stuk grond en de bron behoorden toe aan de familie Torbett. Elke dag haalden twee Chinezen daar water voor de keizer, omdat hij het, toen hij dat eens met de hand opschepte, voortreffelijk had gevonden.
De bron is nog steeds in dezelfde toestand als toen de keizer hem zag. (Aubry, de schrijver van dit boek zag hem in 1935, is hij er ook nog in 2009? Zelf gaan kijken! rkv.)

283 Hij liet niets na aan Antommarchi en 'vooral daarom, omdat Napoleon niet aan zijn geneeskundige bekwaamheid geloofde en ook wegens zijn gebrek aan trouw'. (1)

Over zijn bedienden sprak hij dankbaar en vriendelijk en hij beval Bertrand over zijn beide natuurlijke zonen Alexander Walewski en de kleine Léon te waken. Verder gaf hij de opperhofmaarschalk liefdevolle adviezen over hoe hij na zijn terugkeer in Frankrijk zijn leven moest inrichten.

Hij peinsde er nog over of hij niemand, die hij dank verplicht was en door een nalatenschap kon verblijden, was vergeten.

Om acht uur voelde hij zich uitgeput en wuifde Bertrand ten afscheid met de hand.

Aantekening:

1. Hij zou gezegd hebben 'dat er nog steeds tijd was zijn weldaden uit te delen, dat hij nog een codicil zou kunnen maken'. Dat codicil is ondanks de wederzijdse bevestigingen van Montholon en Marchand vast nooit geschreven. Het is, zoals Fr.Masson, die 'het geval van de chirurg Antommarchi' nauwkeurig bestudeerd heeft, verklaart, in vijf verschillende soorten verbreid. Paragraaf 2 van dit codicil zou als volgt hebben geklonken:
'Ik vraag aan Marie-Louise om Antommarchi in haar dienst te nemen en vermaak hem een levenslang pensioen van 6000 francs, dat zij hem zal uitbetalen'.
Dit is nauwelijks Napoleons stijl. Desondanks erkenden de testament-uitvoerders op grond van nog opgehelderde motieven deze beschikkingen als geldig.
Antommarchi werd na een gezamenlijk overleg 3000 francs toegewezen..

*

De volgende dag, 23 april 1821, leek het hem beter te gaan. Hij at wat fazantenhachee (1), waarvan hij dokter Arnott liet proeven. Hij nam zelfs een medicijn, dat hij al meerdere dagen had afgewezen.

Aantekening:

1. Lowe pleegde af en toe fazanten naar Longwood te sturen. (L.P.20.157)

284 Ook dicteerde hij het laatste codicil. (1) Deze dag verliet hij zijn bed niet en hij sliep meermalen in. Arnott meende op te merken dat hij 'zwaarhorend' was geworden, omdat hij Bertrand en Montholon meermalen vroeg het gesprokene te herhalen. Nog steeds bleef de Engelse arts optimistisch: 'Het genezingsproces zal langzaam en zwaar zijn, maar de patiënt bevindt zich in geen enkel gevaar'. (2)

Aantekening:

1. Het zevende, gedateerd 27 april 1821, op welke dag Napoleon het heeft opgeschreven. In dit codicil, dat geheim moest blijven, vermaakte de keizer zijn moeder, zijn oom, zijn broers en zusters, neven en nichten, Hortense en Eugène 'een soepbord, een bord, een lepel, een vork, een mes, een beker van zilver met het keizerlijk wapen erop'. (Louis werd in dit geval niet bedacht.) Hij vermaakte 300.000 francs 'aan de jongen, genaamd Léon, bij de schoonvader van Méneval. Dit bedrag moest gebruikt worden voor hem een landgoed in de buurt van de goederen van Montholon of Bertrand te kopen.' In geval van Léons dood zou dit bezit overgaan naar Alexander Walewski. 100.000 francs vermaakte hij 'de groot-vicaris Arrighi, die op Elba was; 20.000 aan abbé Recco, die mij heeft leren lezen; 10.000 aan de schaapherder Bogaglino, die naar Elba kwam; 20.000 aan de dappere inwoners van Bocognano, die voor mij in 1792 of 1793 de deuren van hun huis hebben geopend, waarin de Briganten mij hadden opgesloten.....; Dit streven zijn eerste vrienden een teken van dankbaarheid achter te laten, is een van de mooiste trekken van de stervende Napoleon. 'Hij leek bijna angstig bezorgd daarom', vertelt Bertrand.
2. Hij zei tegen de gouverneur 'dat hij de patiënt niet dat kon geven wat hem weer gezond zou maken'. 'En wat is dat?' vroeg Lowe. 'De vrijheid', antwoordde Arnott. Hij vertelde de gouverneur de volgende bijzonderheden: 'De patiënt draagt geen hemd, hij heeft slechts een flanelen onderjak aan en als hij met de benen in een grote flanelen zak uit bed komt, dan wordt hij als de bedienden hem toiletteren, vaak ongeduldig en begint te schreeuwen'.

Lowe was ongeruster dan de dokter. Hij stelde een collegiale raadpleging voor. Arnott protesteerde, hij zag er de noodzaak niet van in. (L.P.20.157)

285 Op de 24^e was zijn toestand onveranderd. De keizer had een beetje koorts. Hij bleef alleen met Montholon en Marchand en schreef. Later onderhield hij zich met Bertrand. (1) 's Avonds gaf hij weer over. In de nacht regelmatig overgeven. Hij kon niet slapen en kreeg koortsvisioenen. Hij fluisterde onafgebroken onverstaanbare woorden.

Tussen drie en zeven uur 's ochtends vond hij eindelijk rust. Later wilde hij de instructies aan zijn testament-uitvoerders ondertekenen. Marchand had het geschrevene gebracht. Bertrand kwam en las het hem voor. Hij vertaalde voor hem ook een artikel uit een Engelse krant, dat een zeer negatief oordeel uitsprak over de rol, die Caulaincourt en Savary tijdens het proces tegen de hertog van Enghien hadden gespeeld. Napoleon richtte zich in bed op: 'Dat is niet waar', riep hij uit.

Hij liet Montholon komen en verlangde zijn testament. Hij opende de omslag en schreef gehaast onder paragraaf 8: 'Ik heb de hertog van Enghien laten arresteren en veroordelen (1), omdat het voor de veiligheid, de eer en het belang van het Franse volk noodzakelijk was, omdat de graaf van Artois naar eigen bekentenis in Parijs zestig potentiële moordenaars klaar had staan. In een overeenkomend geval zou ik weer zo handelen'.

Aantekening:

1. Hij zei tegen de opperhofmaarschalk, dat hij wenste dat zijn familie zich door huwelijk met Romeinse families zou verbinden. Enkele verwanten konden wel hun woonplek in Amerika en Zwitserland hebben, maar toch zelf lid van de regering worden. De Bonapartes zouden zich op deze wijze van een grote invloed op de katholieke wereld in de VS en in Bern verzekeren. (Bertrand aan Joseph, 6 oktober 1821)
2. Men moest hierbij niet vergeten dat hij 'veroordelen', niet 'executeren' zegt. En het gehele testament getuigt dat hij op dit cruciale moment zijn woorden nauwkeurig afweegt.

286 Hoewel hij dicht bij de dood is, bekent hij toch openlijk de daad, die men hem het meest kwalijk heeft genomen. Hij heeft deze zeker niet gewild, maar hij heeft het zeker ook nooit ontkend, omdat hij een heerserskarakter heeft en het voor juist houdt zelf de verantwoording op zich te nemen voor de misdaden in zijn naam begaan.

Hij liet de pen zakken, gaf Montholon het testament terug en nam afscheid van hem.

's Avonds sprak de keizer met Bertrand over zijn zoon. Madame Mère, Pauline en Fesch moesten hem het grootste deel van hun vermogen achterlaten. Hij was bang dat men de bedoeling had een kardinaal van hem te maken. 'Men weet immers niet, welk lot hem nog beschoren is. Maar hij mag niets ondernemen, wat de Fransen zich van hem doen verwijderen, hen tegen hem ontstemmen kan..... Hij moet Latijn, wiskunde, aardrijkskunde en geschiedenis leren.....'

Toen Bertrand vroeg welke richtlijnen de vrienden van de keizer zouden moeten volgen en welk doel hij hen opgaf, antwoordde hij nadrukkelijk: 'Het belang van Frankrijk en de roem van het vaderland. Er zijn geen andere'.

In de nacht kwelden hem zware dromen. 's Ochtends verzegelde hij zijn testament en codicillen en viel toen geheel vermoeid in een sluimerende slaap. Het schijnt dat hij op deze dag voor het eerste in aanwezigheid van Arnott iets zwarts, gelijkend op koffiedrab (1) overgegeven heeft. Arnott schrok. Hij berichtte Lowe (2), die naar Longwood ijldde en opnieuw op een bijeenkomst van doktoren aandrong.

Aantekening:

1. L.P.20.157, 3 april 1821. Het bulletin van Arnott evenals de aantekeningen van Lowe de volgende dag laten geen twijfel bestaan.
2. 'Ik word hier sinds elf uur vastgehouden. Generaal Bonaparte is zeker dan ik hem ooit gezien heb. Zijn maag geeft alles weer terug.....'
Iets later stuurde Arnott nog een nieuw bericht: 'Ik verwacht op dit moment geen ernstige wending, maar het voortdurende overgeven is beangstigend'. (L.P.20.157)

287 Om half vier hield het overgeven op en Napoleon slaapt in. 's Avonds staat hij op, laat zich door Marchand en Ali ondersteunen en gaat in slaaprok in de leunstoel zitten. Naast hem op een tafeltje liggen de negen omslagen, die zijn laatste wil bevatten. Ze zijn met rode en groene bandjes dicht gebonden. (1) Hij laat Bertrand en abbé Vignali roepen. Deze beide voorzien elk document van hun handtekening en zegels, evenals Montholon en Marchand. Bij hert schijnsel van het afgeschermd licht maakt Bertrand een proces-verbaal op over deze gebeurtenis. (2) Als ze daarmee klaar zijn, blijft de keizer met Vignali alleen. Hij overhandigt hem onder biechtgeheim het duplicaat van het testament en twee codicillen. (3)

Aantekening:

1. Het testament, de instructies voor de testament-uitvoerders en de zeven codicillen.
2. Deze acte is gedateerd op 27 april 1821, negen uur 's avonds.
3. Fr.Masson geeft aan dat de keizer Vignali 'een duplicaat van het testament en de codicillen heeft overhandigd, dat hij zelf geschreven had en hen de geldigheid van een origineel verlenen'. Dat is een vergissing. Dhr. Ernest d'Hauterive (Prangin) maakte de volgende opmerkingen: 'Het testament en de beide codicillen van de keizer zijn door hem slechts ondertekend met een gekruiste band van wit papier omsloten, dat met de adelaar rood werd verzegeld'. Op deze gekruiste band had Napoleon eigenhandig geschreven:
4. 'Dit zijn onder het biechtgeheim aan abbé Vignali gegeven schrifturen. Hij is gemachtigd ze een jaar en een maand na mijn dood te openen en er een afschrift van te maken. Een afschrift van het geheel zal hij naar Madame Mère zenden. Indien zij gestorven is, aan een van mij nog levende broers. Hij zal deze (onleesbaar) bewaren en ze mijn zoon overbrengen, zodra hij zestien jaar oud is'.

288 Marchand komt terug en helpt hem weer naar bed te gaan. Napoleon vertrouwt hem het origineel van het testament en de codicillen en het ontvangstbewijs van Lafitte over de bij hem belegde gelden toe. Na zijn dood moet hij deze stukken aan Montholon overhandigen. Voorlopig laat hij naar deze zijn manuscripten en zijn cassettes en naar Bertrand zijn wapens brengen. Marchand neemt het necessaire en de mahoniehouten kastjes in bewaring. Napoleon is door al deze inspanning zeer moe, mar hij lijkt tevreden. Als Montholon binnen treedt om de nacht bij hem door te brengen, zegt hij: 'Nu, mijn zoon, zou het niet jammer zijn als ik nu niet sterven zou, nadat ik mijn zaken zo voortreffelijk in orde heb gebracht?'

In de nacht komt weer het overgeven van de zwarte materie terug en lijdt hij zeer. (1) Napoleon stoot met zwakke stem onsamenhangende woorden uit. Hij wijst alle medicijnen af. Lowe snelt toe en houdt met Arnott in New House een bespreking. De arts beschouwt de situatie als hopeloos; hij heeft Bertrand en Montholon ervan op de hoogte gebracht dat de catastrofe spoedig te verwachten is en stelt een raadpleging voor. De beide Fransen zullen wel ontwijkend geantwoord hebben. Hoe zouden zij de keizer kunnen bewegen nog een andere Engelse arts te ontvangen? 's Ochtends is hij weer bij volledig helder bewustzijn. Op alle dringende bedes staat hij eindelijk toe zijn kleine slaapkamer op te geven en zich permanent in de salon te vestigen. De verzorging zal daar eenvoudiger zijn. Het ene veldbed wordt tegenover de schoorsteen gezet tussen de beide ramen, het andere in een rechte hoek naast de deur van de spreekkamer.

Aantekening:

1. 'De door zijn maag uitgeworpen massa is zwart van kleur en bestaat uit met bloed vermengde klompjes'.
(Arnott, 28 april. L.P.20.157)

289 De keizer kan naar believen het ene of het andere bed gebruiken, zoals hij altijd heeft gedaan. Steunend op Montholon en Marchand verliet hij wankelend het kleine kamertje, waarin hij zoveel pijnlijke uren heeft doorgebracht. Zijn benen weigeren dienst:
"Ik heb geen kracht meer", zegt hij, "ik ben nog slechts een hoopje ellende". Men wil hem dragen, hij laat het niet toe: "Nee, pas als ik dood ben, voorlopig is het voldoende als jullie mij ondersteunen". Weer in bed zucht hij verlicht. Hij zegt tegen Antommarchi: "U zult het openen van mijn lijk voorbereiden. Ik verlang van u de belofte dat geen Engelse artsenhand mij zal aanraken..... Alleen dokter Arnott mag dat als het nodig zou zijn. Ik wens dat u mijn hart er uit neemt, het in wijngeest legt en dat u het naar Parma laat brengen naar mijn trouwe Marie-Louise. U zult haar zeggen dat ik haar teder heb lief gehad, dat ik nooit heb opgehouden met van haar te houden. U zult haar alles over mijn gevangenschap en over zijn dood vertellen..... Vooral graag ik u op mijn maag nauwkeurig te onderzoeken, daarover een gedetailleerd verslag te maken, dat u mijn zoon zult overhandigen..... Ik houd het niet voor uitgesloten dat mijn maag door die ziekte getroffen is, die mijn vader in het graf bracht, ik bedoel een ontsteking van de maaguitgang.... Ik vermoed dat sinds het overgeven zo vaak en zo hardnekkig is geworden".
Antommarchi belooft het. Niemand heeft de moed de keizer nog hoop in te spreken. Napoleon dicteert Montholon de brief, die deze na zijn overlijden aan Lowe moet richten:

290 'Heer Gouverneur,

'Keizer Napoleon is op na een lang pijnlijk lijden gestorven. Ik heb de eer u daarover te berichten....'

Kort hierna breekt hij zijn dicteren af. Zijn maag kan helemaal niet meer. Meerdere keren valt hij in een comateuze toestand. Bertrand, Montholon, de beide artsen staan in de donkere ruimte te wachten.....

*

In de nacht van 28 op 29 april dicteert de keizer met koorts aan Montholon een project over de bestemming van Versaille. Hij noemt het later: Eerste Dromerij. Marchand lost Montholon af. De keizer dicteert zijn kamerdienaar een 'Tweede Dromerij' over de verdediging van het land door de Nationale Garde. (1) Hij is af en toe volkomen in de war. In zo'n ogenblik rukt hij zijn flanellen deken af. Of hij zegt: 'Ik voel me zo sterk, dat ik vijftien Franse mijlen te paard zou kunnen afleggen'.

Voor het aanbreken van de ochtend neemt de koorts af en hij slaapt drie uur. Hij staat toe dat er een trekpleister op zijn maag wordt gelegd. (2) De dag verloopt rustig, zijn geest is helder. Hij laat Montholon over de erfkwesties twee brieven schrijven, die aan Lafitte en aan De La Bouillerie gericht zijn. (3) Marchand schrijft ze in het net en de keizer ondertekent ze.

Aantekening:

1. Montholon II, 545. Montholon beweert dat hij deze beide 'Dromerijen' toevertrouwde aan de hertog van Bassano, die ze kwijt is geraakt.
2. Antommarchi legde verder twee trekpleisters op de binnenkant van het bovenbeen. (L.P.20.157; Antommarchi II, 136)
3. Deze beide brieven zouden, hoewel gedateerd op 25 april, naar getuigenis van Marchand pas vroeg op de 29e zijn gedictieerd. Het eerste schrijven accrediteerde de testament-uitvoerders bij Lafitte. Het tweede aan baron De La Bouillierie, de voormalige schatbewaarder van zijn privé eigendommen, was een volmacht voor Montholon.

291 's Avonds komen koorts en delirium weer terug. Napoleon spreekt in zeer onduidelijke bewoordingen over zijn zoon. Laatste gedachten van zijn verstoorde geest zweven naar de gevangen knaap toe. Heeft hij wel genoeg voor hem gedaan? In de kamer zonder licht wil hij Marchand nieuwe beschikkingen dicteren: 'Heb je papier?' 'Ja, Sire'. De jongeman pakt een potlood en schrijft op de rug van een speelkaart: 'Ik vermaak aan mijn zoon mijn woonhuis in Ajaccio in de buurt van Salinen met de tuinen. Mijn eigendomsrecht op dat gebied in Ajaccio zou hem een inkomen van 50.000 francs brengen....' (1) Denkbeeldig bezit.... Hij wil verder gaan en stamelt: 'Ik vermaak...', breekt af, zijn hoofd valt met gesloten ogen in het kussen terug.

Tegen de ochtend heeft hij twee uur lang de hik. Later kan hij weer ongehinderd adem halen. Arnott verklaart, dat er volgens hem niets is veranderd. (2)

De dag vergaat in een soort sluimertoestand. Maar op bepaalde momenten kan de keizer zich duidelijk uitdrukken. Zo valt hij uit tegen Bertrand, als deze aanbiedt in plaats van de vermoeide Montholon de nacht bij hem te waken:

Aantekening:

1. In zijn voorwoord in de 'Précis des Guerres de Jules César' verplaatst Montholon deze scène abusievelijk op de avond van 2 mei. In zijn nauwkeuriger 'Herinneringen' geeft hij echter de avond van 29 april aan.
2. Arnott, 30 april. (L.P.20.157). Arnott zegt over dit hikken: 'Ik houd dit symptoom voor hoogst bedenkelijk, voor zover het werkelijk waar is'. Hiermee verdacht men vijf dagen voor de dood van de keizer de Fransen nog van een verdraaiing van de feiten!

292 'Ik heb u al gezegd, ik heb genoeg aan Montholon. Het is uw eigen schuld, dat ik gewend ben geraakt aan zijn zorg.... Hij zal mijn laatste zucht horen, dat zal de beloning voor zijn diensten zijn..... Spreek er niet meer over....'(1)

Hoe moeilijk is het zijn achterdocht te vergeven! Hij waardeert Bertrand nog wel, maar heeft hem zijn vriendschap ontzegd. Zeker, ook Montholon wilde vertrekken, maar hij wist zijn wensen op een bepaalde manier te brengen en Napoleon met stroop te vleien.

Iets later lijkt het hem toch leed te doen. Arme Bertrand. Zou hij het tot het einde volhouden? Heeft hij ook niet met vrouw en kinderen offers gebracht?

Als Bertrand op dezelfde dag na het bezoek van de doktoren aan het bed van de keizer staat en de slapende onbewogen aankijkt, opent Napoleon plotseling de ogen en zegt met zachte stem: 'Zo, verdrietig, Bertrand? Wat is er?' Napoleon ziet wel in dat zijn dood de opperhofmaarschalk wel de vrijheid brengt, maar dat het hem ook het hart zal breken. Bertrand kijkt zwijgend naar de vloer.

Nu begint Napoleon naar zijn echtgenote te vragen en naar haar gezondheid te informeren. Ze moet hem toch morgen met haar kinderen komen bezoeken. Nadat hij maandenlang hardnekkig geweigerd heeft, verklaart hij zich nu bereid de ondankbare, die jaloeerse, maar ook die betreurenswaardige en ongelukkige Mme Bertrand te ontvangen. Hij vergeeft haar, wat hem ongetwijfeld niet licht is gevallen.

Aantekening:

1. Montholon II, 546. Deze pijnlijke woorden zijn zeker gevallen. Bij alle verering voor de keizer verbergt hij echter niet met welke hardheid Napoleon in zijn laatste dagen de opperhofmaarschalk behandelde.

293 's Avonds vraagt hij Pierron of deze uit de stad sinaasappelen heeft meegebracht. Wat zegt men in Jamestown over hem? Het leven daarbuiten boezemt hem toch nog belang in....

Zeer vaak is zijn blik gericht op het portret van zijn zoon, dat boven zijn bed aan de muur tussen de beide vensters hing. (1)

Tegen elf uur begint hij te trillen en hij wordt ijskoud. Af en toe is de pols nauwelijks te voelen en de adem stukt. Antommarchi laat Arnott halen. Dan gaat de zwakte-aanval voorbij, de pols wordt weer levendiger, de zieke slaapt wat.

Op de ochtend van 1 mei 1821 treedt het krampachtige hikken weer op. (2) De patiënt wijst de medicijnen af en weigert elk stukje voedsel. Hij fantaseert, hij verlangt de tuin in te gaan, herinnert zich niet meer dat dokter Baxter het eiland verlaten heeft en dat dokter Shortt, die men aanraadt te laten komen, in zijn plaats is gekomen: 'Vreemd, daar heb ik nooit iets van gehoord. Waarom heeft men mij dat niet gezegd?'

Als de naam van Antommarchi valt, hoort hij verbaasd op: 'Wie is dan deze Antommarchi?' Hij houdt hem voor O'Meara en noemt Arnott Stockoe. Af en toe vraagt hij: 'Is mijn leven in gevaar? Moet ik sterven?'

Aantekening:

1. 'Men vond het verstandig dit portret te verwijderen', vertelt Ali, 'en het op een andere plek te hangen, waar hij het niet kon zien. Een tijdlang leek hij het met de ogen te zoeken en keek snel heen en weer naar de personen, die om zijn bed stonden alsof hij wilde zeggen: 'Wat hebben jullie met zijn zoon gedaan?' (Ali, 276)
2. Deze keer zag Arnott het ook. L.P.20.157, 1 mei 1821)

294 Hij verbaast zich over Bertrands aanwezigheid. 'Wat wilt u eigenlijk? Wat brengt u op dit uur hier?' Eindelijk wordt zijn geest weer helder. Montholon toont hem de brief, waarin Lowe voorstelt een nieuwe arts te laten komen.

'Nee', zegt Napoleon, 'ik weet dat ik ga sterven. Ik heb vertrouwen in de personen, die mij omringen en wens geen anderen te zien'. (1)

Om elf uur komt Mme Bertrand de salon binnen. 'Ah, mevrouw Bertrand', fluistert de keizer, 'hoe gaat het met u?' 'Oh, redelijk goed'. Hij wenkt haar naast het bed plaats te nemen. 'U bent weer hersteld?' vraagt hij haar, want hij herinnert zich dat zij ziek was. 'Uw ziekte werd erkend, de mijne niet en nu lig ik hier'. Hij praat over de kinderen, vraagt waarom ze Hortense niet heeft mee gebracht. Ze moet nog eens komen..... Mme Bertrand antwoordt met verstikte stem. Ze staat op en maakt haar afscheidsbuiging. Als de deur achter haar gesloten is, breekt ze uit: 'Wat is de keizer veranderd! Het was zeer lelijk van hem mij zo lang niet te ontvangen. Ik ben blij met deze omslag in zijn stemming, maar ik zou nog gelukkiger zijn als hij mij zou hebben toegestaan hem te verzorgen!'

Vanaf nu brengt ze dagelijks enige minuten door aan het bed van de stervende.

Aantekening:

1. Aantekeningen van Reade, 1 mei. (L.P.20.157)

*

Tijdens de nacht van 1 mei slapen de beide artsen in de bibliotheek. Voor de eerste maal waakt Bertrand met Marchand. De beiden worden afgelost door Montholon en Ali.

De 2^e mei verloopt tamelijk rustig. Napoleon schudt het hoofd en zegt ongeduldig: 'Nee, nee', als men hem voedsel of medicijnen wil geven. (1) Arnott en Antommarchi hebben een openlijk conflict. De eerste verlangt dat men de patiënt ook tegen zijn wil een klisma zal geven, de tweede wijst dit af, 'omdat de geringste beweging van de zieke het hikken oproept en elke opwinding zijn zwakheid erger maakt'. Arnott moet het hoofd buigen.

De avond en het begin van de nacht vergaan zonder bijzonderheden. Na drie uur begint het krampachtige hikken weer. Het lichaam is opgewonden en pijnlijk. Op zijn buik zijn wondplekken ontstaan. Op de ochtend van 3 mei komt Arnott terug van de gedachte de darmen tot elke prijs leeg te pompen. En stelt om dit doel toch te bereiken een dosis calomel voor. Antommarchi wil hier niets van weten. Napoleon wordt door dorst geplaagd en drinkt een beetje suikerwater, dat soms met een beetje wijn is vermengd.

Noverraz, die net van zijn ziekbed is opgestaan, wil de keizer zien. Napoleon laat hem komen. 'Je bent sterk veranderd, mijn beste jongen. Gaat het nu beter met je?'

Aantekening:

1. Gesprek Lowe – Montholon, 3 mei (L.P.20.144). Vanaf 2 mei deelde Lowe dagelijks de berichten van Arnott mee aan admiraal Lambert en Montchenu. De laatste berichtte op 3 mei met de volgende dramatische zinnen: 'Deze plotselinge terugval en krampachtig hikken lijken mij echt voortekenen, temeer daar hij elke geneeskundige behandeling verder hardnekkig afwijst. Als hij zo'n zin heeft om te sterven, begrijp ik niet waarom hij zo'n pijnlijke manier van doodgaan heeft uitgezocht, tenzij hij dat uit grote vroomheid doet om reeds in deze wereld een groot deel van zijn zonden te boeten'. (L.P.20.133)

'Ja, Sire'. 'Ik ben blij dat je buiten gevaar bent. Sta hier niet onnodig, dat zal je vermoeien. Ga uitrusten....' De jonge Zwitser gelukt het nog wel trillend over al zijn leden de eetzaal te bereiken, waar hij flauw valt.

Tegen twee uur 's middags neemt de koorts een beetje af. Montholon laat op bevel van de keizer Vignali roepen. De abbé komt in burgerkleding, hij draagt een voorwerp, dat hij probeert te verbergen. Marchand leidt hem binnen en laat hem met Napoleon alleen. Hij zelf blijft voor de deur staan en verbiedt allen de toegang. Na een half uur komt Vignali naar buiten en zegt tegen Marchand: 'De keizer heeft zo juist het laatste oliesel ontvangen, de toestand van zijn maag maakt de biecht onmogelijk'.

Waarom deze geheimzinnigheid? Waarom verbergt Napoleon zich op zo'n belangrijk moment voor zijn getrouwen? Waarschijnlijk omdat hij tot het einde een man van de Revolutie is gebleven. Hij buigt zich wel voor de religie van zijn voorvaderen, keert aan het einde van zijn leven naar haar terug, maar hij heeft zich zoveel jaar vrolijk gemaakt over de priesters, zo heftig zijn ongeloof getoond, dat het begrijpelijk is dat op het ogenblik, dat hij de laatste vertroosting van de kerk krijgt, hij zich aan de nieuwsgierigheid van zijn grotendeels ongelovige omgeving onttrekt.

Ongetwijfeld was zijn onderwerping aan de kerk oprecht. Zwak en door een ieder verlaten wendt hij zich tot God als de enige steunpilaar, die nooit verzaakt. Hij zal minder bitter in verbanning eindigen als hij eenmaal – als is het maar voor één minuut – de handen ineen gevouwen heeft. Als Madame Mère dit in Rome hoort, zal het haar een beetje troosten. En de gedachte aan zijn moeder laat hem niet zo heel alleen sterven.

Marchand kwam in de salon terug. Napoleon lag met gesloten ogen, een arm hing uit het bed, hij leek zo goed als dood. De jonge man naderde voorzichtig en kuste de slap neerhangende hand. Hij haalde Ali en ook deze drukte zijn lippen op de bloedeloze vingers..... (1)

Hudson Lowe, die door Reade van het meningsverschil tussen de beide artsen op de hoogte was gesteld, bevond zich op dit moment in Longwood. (1) Nu hij er eindelijk van overtuigd was dat Napoleon in levensgevaar was, wenste hij oprecht hem zo goed mogelijk te helpen.

Aantekening:

1. Ali, 276. Antommarchi II, 145. Antommarchi laat de keizer op dit moment een echte rede tegen zijn testament-uitvoerders houden: "Ik ga sterven. Jullie zullen weer naar Europa terug keren; ik ben jullie een raad schuldig hoe jullie je in Europa moeten gedragen, Jullie hebben mijn verbanning gedeeld, jullie zullen trouw blijven aan mijn gedachtenis en niets doen om die te schaden. Ik heb alle principes van de vrijheid toegestaan, mijn wetten, voorschriften zijn er mee doordrenkt, geen enkele, die door mij niet bevestigd is. Ongelukkigerwijs waren de omstandigheden niet gunstig., ik werd tot hardheid gedwongen. Toen kwam het noodlot, ik kon de boog niet ontspannen en toen heeft Frankrijk de liberale instituties, die ik haar wilde geven, moeten ontberen. Het land beoordeelt mij achteraf, het rekent af met mijn bedoelingen, het houdt van mijn naam en mijn zeges. Volg haar voorbeeld, blijf bij de opvattingen, waarvoor wij gevochten hebben, trouw, de rest is laster en schande'.
- Het is duidelijk dat Napoleon op 3 mei niet meer in staat was zo'n rede te houden. Montholon, Marchand en Bertrand vermelden dit ook niet. Deze rede, die overigens van een zekere noblesse getuigt, is dus een vinding van Antommarchi.
2. Hij bood aan de keizer koeienmelk te sturen, die destijds in Longwood zeldzaam was. Arnott wilde het daarmee proberen, maar Antommarchi wat het daar niet mee eens. Hij beweerde dat deze 'zwaar en onverdraaglijk' was. Arnott gaf toe. (Antommarchi II, 143)

Hij nam met Gorrequer en Arnott zijn intrek in de woning van Montholon en deed alle moeite te bereiken dat de twee beste artsen van het eiland, Shortt en Mitchel, bij de stervende geroepen zouden worden. Montholon bood weerstand. De keizer, zei hij, bevond zich weliswaar de meeste tijd in een schemertoestand, maar vaak ontwaakte hij plotseling tot helder bewustzijn, zodat het gewaagd was zonder zijn uitdrukkelijke toestemming vreemde artsen bij zijn bed te laten. 'Hun onverwachte verschijning zou een zenuwschok met dodelijke afloop kunnen hebben'. Uiteindelijk werd men het er over eens de Engelse arts toe te laten 'zodra de generaal geheel bewusteloos was'.

'Heer graaf', zei Lowe bij het afscheid. 'het is mijn innigste wens dat de Engelse wetenschap tenminste een kans heeft zijn leven te redden'. (1)

Kort hierna kwam Antommarchi op Gorrequer toe en zei 'omdat Napoleon in de loop van deze dagen overlijden kon, hij de doktoren Shortt en Mitchel tot een bijeenkomst in zijn kamer bijeen riep'. De beide artsen werden via optische signalen op de hoogte gebracht en hielden spoedig daarna in aanwezigheid van Montholon en Bertrand met Arnott en Antommarchi een bespreking.

Antommarchi was ongerust wegens de verantwoordelijkheid, die hij door zijn verzet tegen Arnotts aanwijzingen op zich had genomen. Toen dan ook Shortt en Mitchel verklaarden dat men de patiënt zonder dat deze het wist een dosis calomel zou ingieten, gaf hij toe. Ze bevalen verder aan zijn kruis met eua-de-cologne in te wrijven en hem een kalmeringsdrankje te laten drinken. Bertrand sprak met de keizer alleen maar over deze beide laatste voorschriften. 'Al goed, we zullen zien', mompelde Napoleon.

Aantekening:

1. Aantekeningen van Gorrequer, 3 mei. L.P.20.144. Gorrequer bleef in New House, voorbereid op het ergste.

299 En toen Bertrand de kamer verlaten had, zei hij minachtend tegen Marchand: 'Een beklagenswaardig gedoe, die wetenschap! Een mooie bijeenkomst! Het kruis met eau-de-cologne wassen, nu, vooruit maar. Het overige bevat me niet'.

Bertrand gaf Marchand de opdracht de calomel zonder zijn medewerking te laten innemen. De kamerdienaar wilde het niet doen. Toen verklaarde de opperhofmaarschalk beslist: 'Het gaat om een laatste poging. De keizer is verloren. Het zou erg zijn als wij ons zelf moesten verwijten niet alles wat menselijk mogelijk is voor zijn redding gedaan te hebben'.

Marchand loste het poeder op in suikerwater en reikte de keizer het glas aan. Napoleon wrong de vloeistof moeizaam naar binnen. Bij de laatste slok proefde hij het medicijn. (1) 'Oh', zei hij verwijtend tegen Marchand. 'je bedriegt me dus ook al!' Marchand voelt zich diep getroffen en kan de tranen niet inhouden. Maar na een half uur verlangt Napoleon opnieuw te drinken en neemt vol vertrouwen het glas uit Marchands hand.' Dat smaakt goed, zeer goed', zegt hij.

's Avonds treden er spraakstoornissen op. Hij laat Pierron roepen en wil hem uitleggen hoe deze de limonade voor hem moet klaarmaken. 'Hij herhaalt steeds weer het woord limonade en kan de zin niet beëindigen'.

Aantekening:

1. De door Arnott aangegeven dosis (10 gram) was, zelfs als men in ogenschouw neemt dat hij de kanker niet herkend had, voor een verzwakt organisme veel te sterk. Het heeft beslist zijn dood veroorzaakt.

*

300 De nacht van 3 op 4 mei is rustig. Alle bedienden blijven op hun post. De calomel werkt zeer heftig. (1) Maar zijn zwakte wordt er mogelijk nog groter door en het krampachtige hikken houdt bijna niet meer op. Desondanks stuurt de verblinde Arnott 's ochtends aan Reade het volgende bericht: 'De toestand is niet erger, misschien zelfs iets beter..... In totaal heb ik vandaag meer hoop dan gisteren en eergisteren'. Hij beveelt soep aan en een beetje wijn. Shortt en Mitchel zijn voortdurend in Longwood. Montholon durft ze niet bij het bed van de keizer te laten komen. Napoleon neemt een beetje soep en drinkt rijkelijk veel suikerwater. Hij moet bijna alles weer terug geven. Hij is wat helderder en kan zich gemakkelijker uitdrukken. Maar het hikken houdt bijna niet meer op. Arnott laat hem een medicijn van opium en ether innemen.

Het weer is al meerdere dagen slecht. Het regent bijna onophoudelijk, de passaatwind waait woedend. De aanplantingen waaien stuk. (2)

Van tijd tot tijd kreunt Napoleon. De koorts, die eerst verminderd was, stijgt weer. 's Middags probeert hij op te staan.

Aantekening:

1. Zes ontlastingen, zegt Arnott (L.P.20.157), negen, beweert Antommarchi (II, 149) en voegt er hoogst pijnlijke details aan toe, die blijkbaar de waarheid spreken. Toen men voor de keizer de laatste keer het bed verschoonde en Ali zijn lichaam met de grootste moeite iets optilde, opdat Marchand het laken eronder door kon leggen, 'gaf hij hem met de vuist een stomp in de ribben en riep: 'Jij, schoft, je doet me zeer!' (Ali, 279).
Vanaf dat moment liet men de keizer in een bevuild bed liggen. (L.P.20.792)
2. Ali berichtte – terwijl hij openhartig aangeeft de verschijning zelf niet gezien te hebben – 'dan men ongeveer in het midden van de laatste twee weken een kleine, nauwelijks zichtbare komeet opmerkt. Toen de keizer hierover hoorde, zei hij: 'Die kondigt het einde van mijn leven aan'. (Ali, 273)
In het archief van Jamestown, dat elke meteorologisch verschijnsel registreerde, wordt over deze komeet niets gezegd.

301 Antommarchi brengt hem weer in bed. Steeds meer vervalft hij in een schemertoestand. (1) Tegen zeven uur 's avonds moest hij vreselijk hoesten om over te geven, spuwt een zwarte massa uit en zinkt in het kussen terug. De nacht schijnt geen einde te willen nemen. Vanachter een kamerscherm ziet men alleen maar de trillende weerschijn van het licht. Bertrand, Montholon, Marchand, Antommarchi en Ali zitten doodvermoed op de stoelen van de salon en van de aangrenzende kamer en proberen te slapen. Af en toe staat er een op, gaat naar het bed, tilt het muskietennet op, luistert naar de nauwelijks meer waarneembare adem van Napoleon en geeft hem een lepel suikerwater. Over zijn wangen lopen nerveuze trillingen. Tegen twee uur 's ochtends komen er onverstaanbare woorden van zijn lippen. Montholon zal later beweren 'France, tête d'armée, Joséphine' gehoord te hebben. (2)

Het zijn zijn laatste woorden. Hij valt weer in volledige bewusteloosheid. (3) Iets na vijf uur geeft hij nog een keer over.

Aantekening:

1. 'Hij was vredig en slaperig', vertelt Ali. "van tijd tot tijd spuwde hij en dat zag eruit als koffiedik, maar wel met een rode chocola-achtige kleur. Zijn flanelen jak en het deel van het laken, dat over zijn borst hing, werden daardoor bevuild'. (Ali, 279)
2. In de Evening Star van 10 juli 1821 werd een brief van een Engelse officier gepubliceerd, waarin gezegd wordt over de laatste woorden van de keizer: 'In zijn koortsdelirium zei hij duidelijk 'mon fils', toen sprak hij 'Tête d'armée' en kort daarna stamelde hij nog 'France', toen sprak hij geen woord meer'.
3. Montholon schrijft de nacht van 4 op 5 mei een dramatische scène toe. "De keizer sprong door een zo krampachtige aanval uit het bed, dat ik hem niet de baas kon, zijn kracht was zo groot, dat hij mij achter zich aan sleepte en mij op het vloerkleed trok, hij omklemde mij zo vast, dat ik niet om hulp kon roepen'. Gelukkig hoorde Archambault, die in de kamer ernaast waakte, het lawaai, snelde toe en hielp mij de keizer weer in bed te leggen. Enkele seconden later verschenen ook de opperhofmaarschalk en de heer Antommarchi, die zich in de bibliotheek op een canapé hadden geworpen. Maar de keizer lag weer vreedzaam in bed'. (Montholon II, 548) Marchand bestrijdt nadrukkelijk de juistheid van dit verhaal. 'Pure inbeelding', zegt hij. Archambault heeft de kamer van de keizer pas op de ochtend van 5 mei betreden. Antommarchi en Ali vermelden wel een dergelijk voorval, maar plaatsen dat in de nacht van 2 op 3 mei. Montholon heeft zich twee dagen vergist en heeft het zoals gewoonlijk rijkelijk opgesmukt.

302 Hij baadt in het zweet. Men ziet hoe hij zijn trillende handen opheft en in de lucht kruist, dan laat hij ze beide langs zijn lichaam vallen.

Vanaf nu beweegt hij ze niet meer. De ogen zijn star en open, de onderkaak valt open. De pols is niet meer te voelen, nauwelijks nog een zwak kloppen van de halsslagader. (1)

Om zes uur verschijnt Arnott, hij beveelt trekpleisters op de voeten en nog sterkere trekpleister op de benen en op het borstbeen. Ze werken niet.

De dag is aangebroken. De vensterluiken worden geopend. Mme Bertrand verschijnt en gaat aan het bed zitten. Om acht uur komen alle Fransen van Longwood op hun tenen in de salon en nemen plaats langs de muren om de keizer te zien sterven.

Aantekening:

1. Arnott, 5 mei. L.P.20.157. Antommarchi II, 150)

Deel VI

Napoleons triomf

Deel I De Dood

Deel II Het evangelie

Deel III Naar huis terug

De dood

Luitenant Crokot had voor deze situatie het al reeds lang voorziene signaal laten hijsen om Plantation te melden dat 'generaal Bonaparte in onvermijdelijk gevaar was'. Hudson Lowe, Reade en Gorrequer stegen meteen te paard en reden naar Longwood. Kort voordat ze daar aankwamen, kwam hen een dragonder met een briefje tegemoet, waarop Arnott met potlood had geschreven: 'Hij gaat sterven. Montholon verlangt dat ik zijn kamer niet verlaat. Hij wenst dat ik hem de laatste adem zie uitblazen'. (1)

Lowe begaf zich naar New House en wachtte de gebeurtenissen af. (2)

Het bed van de keizer stond met opgetrokken gordijnen tegenover de schoorsteen, het was van de muur af geschoven, omdat men er dan beter bij kon. Sinds vele dagen geleden waren de ramen geopend en het licht vulde de ruimte. Napoleon, die tijdens zijn ziekte het licht zozeer gevreesd had, leek niet te voelen hoe zij over zijn lijkleek gezicht trok, dat vertrok onder zwak gekreun. Hij lag op de rug, de benen uit elkaar, de vingers gesloten, de linkerarm lag langs zijn lichaam, de rechterhand hing naar beneden. Antommarchi bevochtigde zijn lippen met een spons.

Aantekening:

1. Arnott aan Crokot. Dit ongedateerde briefje moet tegen zeven uur 's ochtends aan de ordonnance-officier gestuurd zijn.
2. Lowe informeerde per ommegaande admiraal Lambert (negen uur 's ochtends). Hij voegde een naschrift bij: 'Heb de goedheid de markies mee te delen dat ik, als hij sterft, onmiddellijk een signaal zal laten hijsen en wel signaal nr. 3'. (L.P.20.133)

306 Van tijd tot tijd probeerde hij aan zijn pols of aan zijn hals de polsslag te vinden. De voeten en benen waren koud.

De ochtend was mistig, maar tegen elf uur drong de zon er door. De groengekleurde keten van het Dianagebergte, der strakke omtrek van High Knoll dook op en in de verte glinsterde de zee. (1)

Rond het bed staan Mme Bertrand, die met haar paardachtig profiel in haar zakdoek bijt; Bertrand in uniform, korte witte broek met hoge laarzen, de grootorde en het kruis op de borst; Montholon met een door vermoeidheid slap gezicht; Marchand in het zwart, bescheiden en zich geluidloos nuttig makend, ontroostbaar als een zoon. Arnott in een lange blauwe jas staat achter Antommarchi aan het hoofdeinde van het bed. Ali, Coursot, Chandellier, Archambault, Noverraz, de echtgenotes van Ali en Noverraz staan aan beide zijden van de schoorsteen opgesteld.

Aantekening:

1. Ondanks alle tegengestelde beweringen was het mooi weer. Forsyth (III, 287) 'zegt bv.: "Er brak een heftige orkaan boven het eiland uit..... Bij de bliksem en donder van het onweer leek het alsof de weergoden zelf op de windvlagen reden om aan de wereld te verkondigen dat een te vrezen macht in de donkere afgrond van de natuur verzonk.....' En P.Frémaux (337): 'Sinds gisteren striemde de regen onbarmhartig neer.... Alsof hij door zijn stem het gruwelijke van dit ogenblik nog wil vermeederen, blaast de wilde zuidwester huilend over het eenzame plateau, waarop zich tussen de gombomen met hun naakte knoesten het huis der treurnis verheft'.

Dit alles behoort tot de romantische literatuur, waarmee men de tijd van de gevangenschap omgeven heeft. Inderdaad had het de voorgaande dagen bijna onafgebroken geregend, maar 5 mei was stralend mooi; zoals het 'Annual register of Saint-Helena for 1821' en ook de mondelinge overlevering op het eiland eenstemmig beaamen.

Overigens is er op Sint Helena nooit onweer. Dat is een van de bijzonderheden van het eiland. Een zekere William Carrol, die ten tijde van Napoleon op het eiland woonde, heeft in de marge van het boek van Forsyth geschreven: 'This is all false. W.C.'

307 De abbé bidt in de eetzaal, die veranderd is in een kapel, waarvan de deur openstaat. Er heerst een zo diepe stilte, dat men het murmelen van de priester en ook het kleine gouden tafelklokje op de nachttafel aan de rechterkant van de keizer kan horen tikken.

Afwisselend verdwijnen de aanwezigen in de keuzen om te eten en komen dan snel in de salon terug.

's Middags worden de vier kinderen van Bertrand naar binnen geleid. Ze beginnen te huilen. Voor de jonge Napoleon is de spanning te groot, hij wordt onmachtig, hij wordt in de tuin gebracht.

De dag verloopt tamelijk gelijkmatig. (1). Na drie uur stuurt Arnott het volgende briefje naar New House: 'De hartslag is bij de pols niet meer te voelen. De buitenkant van het lichaam begint af te koelen, maar hij kan nog een paar uur leven'. (2)

Aantekening:

4. Ali (280 – 281). Zijn bericht is het betrouwbaarste, dat we over het einde van de keizer bezitten. Antommarchi wijkt weer eens van de waarheid af als hij opmerkt: 'Krampachtige buigingen tengevolge van pijn in de maagstreek en in de borst, diepe zuchten en roepen, krampachtige bewegingen, die eindigen met luide, afschuwelijk klinkende slikken'. Bij Napoleon gaat het leven langzaam weg zonder dat hij zich beweegt en, zo lijkt het, ook zonder dat hij lijdt. Arnott, Ali en Marchand getuigen van hetzelfde.
5. Om kwart voor vier overhandigde Lowe dit bulletin aan admiraal Lambert. (L.P.20.135) Om vijf uur schreef de admiraal, die zich bij Montchenu bevond, aan de gouverneur: 'De markies wenst het lijk direct na het overlijden te zien. Ik heb hem voorgesteld tot morgenochtend te wachten; maar daar alles dan bij onze aankomst al voorbij zou kunnen zijn, breken we meteen op om niet in het donker naar Longwood te moeten rijden. We zullen de gebeurtenissen in het wachtgebouw afwachten'. (L.P.20.123)

308 Op een vensterbank zijn kleine duiven gaan zitten koeren. Ze hebben zilverachtige veren en roze naakte poten, ze komen alleen op Sint Helena voor. Een dienaar wil ze weggagen; ze komen terug, twee blijven er tot de avond. De muren van de vesting High Knoll in de verte worden donkerder. De zon gaat zakken. De zee ziet er door haar schuine stralen als een metalen plaat uit. De spiegel boven de schoorsteenmantel reflecteert de glanzende hemel. Alle ogen zijn gericht op het kleine bed van Austerlitz. Het rochelen van de keizer wordt minder. De ademhaling begint te stokken en wordt af en toe onhoorbaar. Zijn ogen draaien naar boven, zodat nu nog slechts een witte ovaal zonder pupil zichtbaar is. Antommarchi bevoelt met een vinger de halsslagader en geeft de Engelse arts een teken. Arnott krabbelt een derde bulletin.

'Half zes. Zijn toestand wordt slechter. De ademhaling is kort en schrapend geworden'.

De gloed van de ondergaande zon kleurt de spiegel rood. Wie zal eerder sterven. De zon of Napoleon? De zon. Plotseling was het licht verdwenen en werd alles grijs. De zon was in de oceaan gezonken. (1) Het kanonschot van Alarm House liet de lucht trillen. In de kamer bewoog niemand zich, de gezichten waren bijna donker geworden. Wit alleen, verschrikkelijk wit is de schijn, die van het laken, het voorhoofd, de handen van de keizer uitgaat. Tien lange minuten gaan voorbij. Iemand maakt een beweging om uit de eetzaal een lamp te halen.

Op dat ogenblik buigt Antommarchi zich over Napoleon. Hij richt zich weer op en laat het hoofd zakken.

Zonder een laatste kramp trekking, zonder een geluid is de keizer gestorven. Een beetje schuim staat op zijn lippen.

Iemand, misschien Mme Bertrand, zet de klok stil, terwijl Arnott via Crokat aan Lowe een laatste briefje stuurt met daarop: 'Hij is net overleden'. (2)

Aantekening:

1. Op 5 mei 1821 ging de zon precies om 17.40u. onder. (Annual register of Saint-Helena for 1821).
2. 'He has this moment expired'. Archief Arnott. De steeds pijnlijk nauwkeurige gouverneur schreef daaronder 'Ontvangen om zes uur'.

309 De aanwezige vrienden en bedienden van Napoleon braken in een luid zuchten uit. Allen, zelfs zij die hem minder waren toegedaan en het hartstochtelijkst aan vertrekken dachten, verloren die gedachte bij het stilstaan van dit hart. Zelfs Arnott wreef de zakdoek over de ogen. Bertrand trad als eerste naar voren en kuste, op een knie steunend, de hand van de held. Na hem kwam Montholon, dan naar ambt en rang alle bedienden. Tenslotte de vrouwen en de kinderen van Bertrand, die door hun moeder waren terug geroepen. Antommarchi had de keizer de ogen dicht gedrukt. Hij rustte vredig, zonder een verkramping op het gezicht, een soort glimlach op de bloedloze lippen. De laatste dagen was zijn baard gegroeid en bedekte kin en wangen als met as.

*

Lowe komt vanuit New House aangesneld. Montholon, die hem ontvangt, spreekt de wens uit dat hij nog enige uren zal wachten, opdat de dodenkamer in orde gebracht wordt, het lijk gewassen wordt en in een ander bed gelegd kan worden. De gouverneur beweert dat het absoluut noodzakelijk is dat de artsen Shortt en Mitchel direct toegelaten worden om de dood te constateren. (1) Montholon geeft toestemming. Arnott zal gedurende de komende nacht het lichaam niet verlaten. (2)

Aantekening:

1. L.P.20.133. De ordonnance-officier was al bij het lijk geweest en had eerbiedig gesalueerd.
2. Lowe stuurde Gorrequer met het bericht naar de admiraal en Montchenu. De markies drong er op aan het lichaam direct te zien, doordat hij te verstaan gaf 'dat de personen, die generaal Bonaparte omgeven, vergif in zijn mond zouden kunnen leggen om hem onherkenbaar te maken'. Men zei hem dat de aanwezigheid van dokter Arnott in de dodenkamer de garantie was dat een dergelijke poging niet ondernomen zou kunnen worden. Eindelijk liet hij zich ervan overtuigen dat het beter was tot de volgende dag te wachten en hij bleef die nacht in Plantation. (L.P.20.133)

310 Ondertussen begaven Bertrand, Montholon, Marchand en Vignali zich in de spreekkamer om de proces-verbalen van het overlijden van de keizer, over de overdracht van het testament en de codicillen aan Montholon en het aanbrengen van de zegels te beginnen. (1) Montholon verzegelt de brief, die de door de keizer gedicteerde overlijdensaankondiging bevat en stuurt die naar de gouverneur. Dan gaan de drie testament-uitvoerders naar de salon om de Engelse artsen te ontvangen. De kroonluchter is aangestoken. Verscheidene Fransen zijn aanwezig en staan links en rechts van het bed opgesteld. Shortt en Mitchel komen met Crokat binnen. Ze tillen het bedlaken op, betasten het lichaam wat en trekken zich dan koel en correct terug. Marchand, Ali en zijn vrouw blijven alleen achter bij de keizer. Antommarchi heeft

hem de kin vastgebonden. In de ruimte ernaast bidt de abbé. De nacht is zwart en stil. (2)

Aantekening:

1. 'Marchand overhandigde de heer Montholon het pakket, dat het testament en de codicillen bevatte. Men stelde vast dat het zegel niet verbroken was, de abbé begaf zich alleen in de salon en de andere drie heren ontvouwden de verschillende geschreven stukken'. (Ali, 282)
De overlijdensakte werd door Bertrand in zijn hoedanigheid van groot-officier van het keizerlijk hof opgesteld.
2. Op 6 mei 1821 was het nieuwe maan.

311 De wachtposten zijn terug getrokken. Er is niets te horen dan het geruis der bladeren en het bijna onophoudelijk getjilp der krekels. De drie dienstdoende bedienden zitten op de canapé en fluisteren met elkaar. Vaak valt hun blik op het starre lichaam. Ali's vrouw wiegt haar eenjarig dochtertje in slaap. Plotseling neemt Marchand het kind inde armen, loopt met haar naar het bed en laat het de levenloze hand van de keizer kussen.

Als het middernacht heeft geslagen, gaan Marchand, Ali, Pierron en Noverraz in aanwezigheid van Bertrand en Montholon, die gewekt zijn, over tot het wassen van het lichaam. 'We begonnen aan de treurige en pijnlijke taak van de reiniging', schreef Ali, 'We durfden het lichaam nauwelijks aan te raken, het was voor ons alsof er een elektrische kracht van uit zou gaan. We raakten het met trillende handen aan met een mengsel van verering en angst...'(1)

Nadat het lijk met eua-de-cologne gewassen is en de baard is geschoren, wordt het op het tweede veldbed gelegd, dat nu tussen de beide ramen in de salon de plaats van het sterfbed inneemt. Het over het lichaam uitgespreide laken laat alleen het gezicht vrij. Antommarchi legt een nieuwe kinband aan. Vignali legt hem het zilveren kruis op de borst, gestuurd door Madame Mère, waarop de moeder misschien in gedachten aan haar zoon de oude gebarsten lippen heeft gedrukt. De meeste meubels zijn uit de kamer gehaald. Aan beide zijden van het bed zijn kleine pijlvormige tafeltjes geplaatst om de doodskaarsen op te zetten.

Aantekening:

1. Ali, 284. Antommarchi en Arnott hadden bevolen middernacht af te wachten voor de vervulling van de eerste plichten voor de dode.

312 Napoleon had nu het voorkomen van de Eerste Consul op zijn gezicht, alsof de dood hem zijn jeugd had terug gegeven. (1) Geen grijs haar, geen groeven, de kleur van zijn gezicht is mat en licht, lichter dan als levende. Hij lijkt niet meer dan dertig jaar oud. Het licht van de kaarsen verbreidt over zijn gezicht, waarvan de wangen weer wat roder zijn geworden, een helder licht. 'De wat samengeperste lippen', zegt Marchand, 'verlenen hem een uitdrukking van tevredenheid'.

De abbé, Arnott en Pierron waken de rest van de nacht.

*

Bij het aanbreken van de ochtend kwam het bericht dat de gouverneur Plantation verlaten had en op weg was naar Longwood. Toen hij de avond tevoren met Gorrequer en de jonge dokter Henry naar zijn residentie ging en met hen over Napoleon sprak, zei hij: 'Nu, mijne heren, hij was Englands grootste vijand en de mijne, maar ik vergeef hem alles. De dood van een groot man, wie

het ook is, kan ons slechts tot nadenken en tot treuren aanzetten’.

Deze woorden zijn karakteristiek voor Lowe, voor zijn gebrek aan tact en zijn absurde ijdelheid, net als voor de eerbiedigheid, die deze onzekere man voor de keizer ondanks zich zelf heeft.

De gouverneur komt op zondag 6 mei om zeven uur 's ochtends op Longwood aan, begeleid door admiraal Lambert, generaal Coffin, Montchenu, Gors, vijf artsen (2) en meerdere officieren.

Aantekening:

1. Alle getuigen - Marchand, Ali, de Engelse officieren - stemmen hiermee in.
2. De doktoren Shortt, Mitchell, Burton, Livingstone en Henry. Verder werd de gouverneur begeleid door Brooke en Greentree, twee leden van de Eilandenraad van Sint Helena, de voedsel-commissaris Denzel Ibbetson, de luitenanten Browne, Henry en Marryat en de zeevaandrig Vidal.

- 313 Ze worden door Bertrand en Montholon ontvangen. Verscheidene Fransen zijn aanwezig. Hudson Lowe schrijdt, gevolgd door Montchenu, langzaam naar het bed. Hij richt zijn blik op het majesteitelijk gezicht, dan zegt hij halffluid tegen de markies (deze keer durft hij het niet de keizer ; generaal’ of ‘Bonaparte’ te noemen): ‘Herkennt u hem?’ De commissaris van Frankrijk en Oostenrijk knikt bevestigend. ‘Ja, ik herken hem’. Ze staren enige ogenblikken zwijgend. Achter hem staan onbeweeglijk de Engelse officieren, getroffen door de edele schoonheid van de overledene en stom van bewondering. (1)

Hudson Lowe slaat de hakken tegen elkaar en salueert voor het lichaam. Allen volgen zijn voorbeeld. Ze defileren langs het bed en verlaten achter de gouverneur de kamer.

Montholon bevestigt krachtig het feit dat de keizer hem in de eerste plaats als testament-uitvoerders heeft benoemd, voor Bertrand en deze voormalige grootwaardigheidsdrager trekt zich grommend terug.

Aantekening:

1. ‘Ik heb nooit een mooier gezicht gezien’, schrijft Brooke. En Vidal, de secretaris van de admiraal: ‘Het hoofd was prachtig, zijn gelaatsuitdrukking rustig en zacht zonder het minste teken van lijden’. En Shortt: ‘In de dood was zijn aangezicht het stralendste, dat ik ooit gezien had, het was het gezicht van een veroveraar’. En Henry: ‘Toen hij was opgebaard, riep iedereen uit: ‘Wat is hij mooi!’ Iedere bekende dat hij nog nooit zo’n edel, regelmatig en vreedzaam gezicht had gezien’. Zelfs Montholon schreef (aan Damas): ‘Ik heb nog nooit zo’n weinig beroerd lijk gezien, al zijn trekken waren onveranderd en zonder zijn bleekheid had men kunnen denken dat hij sliep!’ ‘De markies voegt er nog aan toe (deze brief is voor de autopsie geschreven): ‘Vreemd is, dat van de vijf artsen er niet een weet waaraan hij gestorven is’.

- 314 Montholon treft alle beschikkingen. Hij is het, die in de spreekkamer Lowe het codicil mee deelt, waarin Napoleon de wens uitspreekt in Frankrijk begraven te willen worden. De gouverneur beweert dat deze vraag door lord Bathurst (1) al in 1817 zo was beslist, dat de begrafenis op het eiland zal plaatsvinden en wel ‘met Engelse militaire eer’.

Hierna informeert Montholon Lowe over de wens van de keizer dat een lijkopening gedaan zal worden. Daar de voorschriften van de gouverneur deze wens niet in de weg staan (2), beslist hij dat de autopsie om twee uur deze middag zal gebeuren.

Voordat hij Longwood verlaat, doet Lowe Antommarchi het voorstel ‘zich bij het maken van een afgietsel van het gezicht van de gestorvene’ gebruik te maken van de diensten van dokter Burton. Antommarchi wijst dat af, hij heeft alleen maar wat gips nodig. Burton rijdt naar Jamestown om dat te halen. Arnott, Crokot, vaandrig Ward en kapitein Marryat (3) maken met toestemming van Montholon tekeningen van de dode keizer. Voedsel-commissaris Denzel

Ibbetson schildert hem zelfs.

Aantekening:

1. Bathurst aan Lowe, 16 september 1817. Het bevel werd in 1820 herhaald.
2. L.P.20.133. Antommarchi (II, 156) en Montholon, die deze wens opgeschreven had (II, 557) beweren dat Lowe eerst de onmiddellijke lijkopening verlangde. De beiden hadden daar tegen geprotesteerd en zich zelfs tot Montchenu om hulp gewend. Lowe had toegegeven. Maar toen Antommarchi tegen de middag Montholon op de hoogte stelde van de eerste tekenen van verstijving, had Montholon de gouverneur mee gedeeld dat men met de autopsie niet langer wachten kon. Daartoe bestond geen bezwaar. Want in verband met het vochtige klimaat kon tegen een lijkopening, zodra de dode tien uur dood was, begrijpelijkerwijs niets worden ingebracht. En Montholon en Antommarchi waren met het oog op hun spoedige vertrek er veel meer op bedacht de gouverneur gunstig te stemmen dan zijn bedoelingen te weerstaan.
3. Marryat, die later een beroemde romanschrijver zou worden, maakte van zijn schets meerdere kopieën, die al op 6 mei 's avonds naar Engeland gingen. (The Statesman, 8 juli 1821)

*

315 In de ontvangstkamer was met schragen en planken een grote met een laken bedekte tafel geïmproviseerd, waarop het lijk werd gelegd. Spoedig verscheen sir Thomas Reade om in opdracht van de gouverneur de lijkopening bij te wonen. Reade (1) schreef dezelfde dag in zijn verslag aan Lowe: 'Montholon heeft geen problemen gemaakt, ja, integendeel verklaard dat hij het voor juist en nuttig hield dat er een officier uit naam van de gouverneur was gekomen. Daartoe begaf ik mij met majoor Harrison en de ordonnance-officier naar de ruimte, waar het lijk zich bevond. Omstreeks deze tijd waren aanwezig: graaf Bertrand, graaf Montholon, heer Vignali, Marchand, Pierron en Ali, de doktoren Shortt, Mitchel, Arnott, Burton, Henry, Rutledge en mr. Livingstone, chirurgijn in dienst van de Oostindische Compagnie (deze slechts gedurende een deel van het proces). Professor Antommarchi voerde de lijkopening uit. (2)

Aantekening:

1. Het verslag van Reade, dat zich in het Britse Museum bevindt (L.P.20.133), is het meest waardevolle ooggetuigenverslag, dat wij over de autopsie bezitten. Men kan dit positief vergelijken met het door de Engelse artsen ondertekende officiële protocol, met de schildering van Antommarchi (de beide meer vakuitdrukkingen bevatten) en met de notities van Henry.
2. Alle aanwezigen volgden met spanning de bewegingen van Antommarchi, die bekwaam handelde. De onderarts Rutledge van het 20e Regiment hielp hem bij het uitnemen van de organen uit de lichaamsholte. Op verzoek van Shortt, de voorzitter van het artsencomité, maakte onderarts Henry notities voor het protocol. De obductie werd om vier uur afgesloten. (L.P.20.133)

316 Tijdens het eerste deel van de sectie viel geen der aanwezigen iets bijzonders op, behalve de buitengewone hoeveelheid vetmengsel, waarmee bijna alle inwendige delen in de buikholte bedekt waren, vooral het hart, dat letterlijk in vet gehuld was. (1)

Bij de opening van het onderste deel van het lichaam, waarin zich de lever bevond, ontdekten ze dat de maag met de linkerkant met de lever vergroeid was en dat de maag zeer ziek was. De heren artsen spraken zonder beperkingen eenstemmig de overtuiging uit 'dat de maag de enige doodsoorzaak was'. De maag werd losgemaakt en mij getoond. Hij leek voor drievierde in een vreselijke toestand en met kankerplekken bedekt te zijn. Op geringe afstand van de maaguitgang zat er een gat in, waardoor men een kleine vinger kon steken.

Hierna werd de lever onderzocht. Op het moment dat Antommarchi haar in de hand nam, verklaarde dokter Shortt 'dat zij vergroot was', Alle andere artsen waren van tegengestelde mening, vooral dokter Burton, die de opvatting van dokter Shortt hevig aanvocht. Dokter Henry sloot zich bij dokter Burton aan.

Dokter Arnott uitte dat aan de lever niets abnormaals te zien was, ze was misschien groot, maar beslist niet groter dan de lever van een willekeurige andere man in de leeftijd van generaal Bonaparte.

Aantekening:

1. De artsen waren zeer verrast over deze grote vetmassa. In zijn "Events of military life"(II, 82) schrijft Henry: 'Zoals in zijn leven zoveel onverklaarbaars is gebeurd, zo hadden ook de stoffelijke resten na Bonapartes dood iets raadselachtigs en geheimzinnigs. Want ondanks dat hij veel geleden had en ondanks de ziekte, waaraan hij stierf, was zijn lichaam buitengewoon vet'.

317 Dokter Mitchel zei dat hij niets bijzonders ontdekken kon en heer Rutledge dat ze zeker niet opgezwollen was. Ondanks al deze uitingen bleef dokter Shortt bij zijn mening en zei: 'Ze is opgezwollen'. Dat bevreesde mij dermate, dat het naar mijn mening zeer belangrijk was dat zij het eens werden om over de daadwerkelijke toestand van de lever een duidelijke, bondige mening te geven. En ik roep ze op tot een nieuw, zorgvuldig onderzoek. Dokter Shortt maakte geen verdere opmerkingen, maar alle anderen herhaalden hun eerste oordeel. Op dat moment bevond de lever zich in handen van Antommarchi en op mijn zichtbare wens haar van dichtbij te bekijken, nam hij meteen zijn mes, sneed de lever van de ene naar de andere kant open en zei: 'Zij is goed, volledig gezond, zonder ergens iets bijzonders'. Tegelijk zei hij dat het een grote lever was. Deze uiting leek mij niet dezelfde intentie te hebben als dat wat dokter Shortt had gezegd, namelijk 'dat de lever vergroot was'. En bestaat een groot verschil tussen een 'vergroete lever' en een 'grote' lever. Ik uitte dit tegenover dokter Burton en dokter Arnott, die mij dit bevestigden....'

*

Deze brutale woordenstrijd, die bij het geopende lijk werd gestreden, waarbij een stompzinnige arts zich opblaast en de ingewanden van Napoleon als op een vleesbank doormidden snijdt, levert het bewijs dat de keizer aan dezelfde ziekte gestorven is als zijn vader (1), namelijk aan een waarschijnlijk kankerachtige maagzweer, die in het verdere verloop zeer snel tot de dood leidde, men had dat lang niet in de gaten.

Aantekening:

1. Caroline zou uiteindelijk aan dezelfde ziekte sterven (1839).
Madame Mère stierf in 1836 aan een bloedstuwung in de longen.
Louis stierf aan een hersenbloeding, Jérôme aan een longontsteking.
Men weet niet aan welke ziekte Joseph op de leeftijd van 76 gestorven is.
Men heeft, zonder bewijzen te hebben, beweerd dat Lucien aan maagkanker gestorven is.
Paukines gezondheid schijnt tegelijkertijd door tbc en kanker ondermijnd te zijn geworden.
Bij geen van genoemde personen vond een lijkopening plaats.

318 +
319 Noch Bertrand noch Montholon hebben daaraan getwijfeld, zoals Raede getuigt. (1) Hierin heeft ook de redelijke Shortt geen ongelijk, toen hij over een zwelling van de lever sprak. Napoleon had inderdaad een chronische leverontsteking gehad. (2)

Aantekening:

1. Bertrand deelde op 6 mei kardinaal Fesch in een, overigens tamelijk banale brief het overlijden van de keizer mee: 'Het lijkt, dat hij aan dezelfde ziekte gestorven is als zijn vader, namelijk een ontsteking aan de maaguitgang; gedurende de laatste periode van zijn ziekte leek hij het in de gaten te hebben.....' (L.P.20.133)
Hij schreef aan Louis dezelfde dag met ongeveer dezelfde woorden.
Op dezelfde dag schreef Montholon een veel uitvoeriger brief aan zijn vrouw:

'Alles is afgelopen, mijn lieve Albine. De keizer heeft gisteren om tien voor zes zijn leven opgegeven.....De lijkopening heeft bewezen dat hij gestorven is aan dezelfde ziekte als zijn vader, namelijk een chronische ontsteking (skirrus) aan de maaguitgang. Zevenachtste van zijn maagwand was met zweren bedekt. Het is waarschijnlijk dat deze zweervorming vier of vijf jaar geleden begonnen is. Dit is het bewijs dat zijn dood geenszins het gevolg is van zijn gevangenschap of gebrek aan zorgvuldige verpleging is, zoals die hem in Europa misschien beter had geboden kunnen worden. Dit geeft ons bij ons ongeluk een grote troost. Men is druk bezig de voorbereidingen voor zijn teraardebestelling te treffen'. (L.P.20.133)

'Mme Bertrand aan wie de maag getoond werd', vertelt Rutlegde, 'stak haar vinger in het door de kanker veroorzaakte gat en zei: 'De keizer heeft steeds beweerd dat hij aan kanker leed en daaraan zou sterven'. (L.P.20.133)

2. Shortt had dat al eerder aangenomen en al voor Napoleons dood de moed gehad dat te uiten, tot grote ergernis van Lowe, die hem daarom bij Bathurst zwart maakte: 'Dokter Shortt geloofde, nog voordat hij de zieke gezien had, dat de ziekte door de lever werd veroorzaakt, maar ik denk dat hij zich nu wat schaamt voor zijn inzicht'. (10 mei, 1821. L.P.20.133)

Na de lijkopening was Shortt inderdaad de mening toegedaan dat de dood alleen maar door de kanker veroorzaakt kon zijn. De leverontsteking was slechts een tijdelijke ziekte en had geen invloed op Napoleons levensduur. Een privé brief, die hij op 7 mei 1821 aan zijn zwager schreef en die pas op 2 augustus 1873 in de North British Advertiser werd gepubliceerd, bevestigt dat uitdrukkelijk:

'Zijn ziekte was maagkanker, die van enige jaren terug dateerde en sinds enige maanden acuut is geworden..... Tijdens de gehele duur van zijn ziekte heeft hij zich nooit beklagd en tot het einde zijn waardigheid behouden. Daar deze ziekte erfelijk is, zijn vader en zijn zuster er aan gestorven zijn en prinses Borghese vermoedelijk dezelfde ziekte heeft, is daarmee voor de gehele wereld het bewijs geleverd, dat noch het klimaat noch zijn levenswijze schuldig zijn'.

In een op 8 mei aan de gouverneur gericht schrijven verklaart Shortt zelfs 'dat de dood door binnen dringen van een deel van de maaginhoud al veel eerder had kunnen gebeuren als niet de randen van de kankergezwellen naast de maaguitgang niet vastgegroeid waren geweest aan de lever'. Daardoor had de lever als stopper gefungeerd. (L.P.20.133)

- 320 Sinds jaren was hij, overigens met lange onderbrekingen, leverlijdend en malariaziek. Maar daaraan is hij niet gestorven, de enige doodsoorzaak was de zweer. Deze had hem, zoals Shortt juist zegt (1)'zowel op de Franse troon als op Sint Helena omgelegd'.

Aantekening:

1. In de 'Beschouwingen', die Antommarchi in zijn Memoires publiceert, geeft hij aan dat 'de bovenkwab van de linkerlong met enkele tbc-cellen besmet was en enkele tbc-gaten bevatte'. We zullen dit kleine verschil bij leggen. Het verslag van Antommarchi, Longwood, 8 mei 1821 (het origineel bevindt zich onder Montholons papieren), verklaart 'de long voor normaal'. Dit kort na de autopsie gemaakte verslag lijkt ons geloofwaardiger dan de 'Beschouwingen', die later met bewuste overdrijving gemaakt werden. Het komt trouwens ook overeen met het officiële protocol, dat zegt: 'De long was volkomen gezond'.

- 321 Maar het verloop van de ziekte is door het vochtige klimaat van het eiland ongetwijfeld versneld - men weet hoezeer door vochtige omgevingen de ontwikkeling van kanker begunstigd wordt - en ook door de geestelijke depressie van de keizer sinds 1819. Daarbij was de manier van geneeskundige behandeling van Napoleon helemaal verkeerd, ja, zelfs misdadig geweest. De ongelukkige militaire artsen – van O'Meara tot Antommarchi en Arnott – hebben hem door overmatige doses van kwikzilverhoudende middelen maag en darmen verwoest.

Om vier uur was de autopsie afgelopen. Antommarchi, die in een beste stemming was en door geen enkel respect geremd werd, wilde ook de hersenen ontleden. Bertrand en Montholon verboden hem dat. (1) Ze zagen daarin een overbodige lijkschennis. Dus naaide de 'professor' in aanwezigheid van Reade en enige artsen het lichaam weer dicht. (2)

Aantekening:

1. 'Ik wilde ook de hersenen onderzoeken. Bij een mens als de keizer was de samenstelling van dit orgaan van het hoogste belang. Maar men riep mij met barse woorden een halt toe en ik moest toestemmen....' (Antommarchi II,166)
Onlangs is door meerdere artsen een interessante hypothese opgesteld. Volgens deze zou

Napoleon aan 'hypopituitaris' (dystrophia adiposo-genetalis) hebben geleden, waarvan de voornaamste kenmerken zijn: toenemende vetzucht, het verdwijnen van het lichaamshaar, verschrompeling van de geslachtsorganen, uitzonderlijke fijnheid van de huid, enz. Inderdaad vinden we bij de keizer deze kenmerken. Ziek worden van de hypofyse of het hersenaanhangsel zou ook de frigiditeit van de laatste jaren verklaren. Bij het gebrek aan een hersenonderzoek van hem is elke slotconclusie hier gewaagd.

2. Volgens Ali (286) 'gebruikte Antommarchi voordat hij het lichaam weer dichtnaaide, op een moment, waarop de ogen van de Engelse artsen niet op hem gericht waren, de gelegenheid om uit een rib twee stukjes te halen, die hij aan de heren Vignali en Coursot gaf'. Dit door Coursot bewaarde relekwie is nog in het bezit van zijn groot tante Mme Michault-Bize. Verder zou Antommarchi nog twee stukjes dunne darm aan de kant hebben gelegd en ze in Londen aan O'Meara hebben gegeven. Ze bevinden zich thans in het Museum of Royal College of Surgeons. De professoren sir Astley Cooper en sir James Paget meenden er grotere en kleinere kankerbolletjes op te ontdekken. Het door sir Frederic Eve en later in 1930 door Mr. Shallock uitgevoerde histologisch onderzoek heeft integendeel daarvan niets opgeleverd. Professor Keith heeft als oordeel gegeven dat deze stukken wijzen op een 'lymphoïde hyperplasie', welke de gevolgen zijn van malaria-aanvallen. Zolang de echtheid van de in Londen bewaarde resten niet is bewezen, ontbreekt het alle geleerden aan een juist uitgangspunt.

Dr. De Mets heeft geprobeerd te bewijzen dat Napoleon niet aan kanker, maar aan een maagzweer gestorven is. Tot dezelfde conclusie komt Takino Kalema in Helsingfors.

Al in 1829 stelde dr. Héreau, de voormalige chirurg van Madame Mère en Marie-Louise, dezelfde bewering op. Hij concludeerde een heftige chronische gastritis, die door het klimaat veroorzaakt was, door de sterke, geneeskundige 'brandstichtende' middelen, die vooral Antommarchi hem gaf en die tot de dood leidden. (Dr. Héreau: Napoléon à Sainte-Hélène, 125-128)

De heer S. Abbatucci, algemeen kolonie-arts, wijst de aanname van kanker met beslistheid terug. Volgens hem stierf Napoleon aan een leverontsteking: 'Nadat deze door vergroeiing met de maagwand een ingekapselde buikvliesontsteking had veroorzaakt, liep het abces leeg in de buikholte en leidde daar tot een dodelijke infectie'.

322
+
323

Montholon en Marchand (1) hebben beweerd dat Lowe zich tegen de balseming heeft verzet. Daar is geen sprake van geweest. (2) Nadat het lijk gewassen was, nam Antommarchi alle maten op en dicteerde ze aan abbé Vignali. Ali bericht: 'Het laken, waarop zo juist de sectie was verricht, was op vele plaatsen met bloed bedekt. Het merendeel van de aanwezigen sneed daar een stukje van af. Ieder kreeg zijn deel, de Engelsen het meest. (3) Toen kleedden Marchand en Ali de dode Napoleon aan: onderbroek, flanellen onderjas, zijden kousen, een kniebroek van kasjmier, een wit vest, een halsdoek van mousseline, daarover een met een gesp bevestigde zwarte kraag, de uniformjas van kolonel van de rijdende Gardejagers, gouden epauletten, hoge laarzen, degen (4), de met de driekleurige cocarde voorziene driekante muts, de ster en het lint van het Legioen van Eer en de beide kruizen van het Legioen van Eer en van de IJzeren Kroon. Na beëindiging van dit toilet werd de keizer zijn kleine slaapkamer in gedragen, dat met zwart doek bekleed en met verscheidene kaarsen verlicht was. Op het altaar, dat was opgericht, knielde met koorhemd en stola gekleed de abbé. De bedienden legden Napoleon op zijn bed, dat met de blauwe mantel van Marengo bedekt was.

Aantekening:

1. En na hen beweerde Fr, Masson dat Paul Frémaux zegt: 'Na de autopsie werd het lichaam gebalsemd'. Hier, zoals ook in andere gevallen, is hij niet tot de bronnen terug gegaan.
2. Wel werd het binnenste van het lijk met eau-de-cologne besprenkeld. Dr. Héreau beweert dat het niet te verontschuldigen is, dat Antommarchi niet één keer geprobeerd heeft het lichaam van Napoleon te balsemen. 'Het eiland', schrijft hij, 'was rijkelijk voorzien van kruut voor de kanonnen, zwavel, teer, gebluste kalk, scherp zout, kwikzilver sublimaat, enz. Dit zijn alle materialen, die de mummificatie bevorderen. Het is aannemelijk dat de Engelse overheid een balseming niet wenste. In ieder geval kwam Antommarchi hun bedoeling tegemoet'.
3. Ali. 286
4. Ali. 286. 'Daar men bang was dat de gouverneur zich de degen van de keizer wilde toe-eigenen, verving men hem door de degen van de opperhofmaarschalk'.

324 Zijn hoofd lag diep in het kussen. Op zijn borst lag het crucifix. Op zijn gezicht lag nog steeds die kleine glimlach. Zijn volle zachte handen leken te leven. Aan het hoofdeinde stond Bertrand, aan het voeteneinde Montholon en Marchand. Antommarchi, Arnott, Rutlegde (1) in zwarte kleding vormden langs de ramen een rij, zodat er een smalle doorgang overbleef voor de talloze bezoekers.

Vanuit het gehele eiland kwamen deze toegestroomd (2) net als zes jaar geleden naar Plymouth. De hele straat naar Longwood was één rij soldaten, matrozen, kolonisten en inwoners, die door het bericht dat de grote gevangene uit zijn gevangenis was ontsnapt, diep ontroerd waren. Er waren ook vrouwen en kinderen bij. Velen verschenen in hun werkkleding, velen, die van ver kwamen, parelde het zweet op het voorhoofd. (3)

Aantekening:

1. Arnott en Rutlegde losten elkaar bij de lijkwade af. Ze weken niet van hem voordat de kist gesloten was. Rutlegde lette er speciaal op dat het hart en de maag niet verwijderd werden, waar Lowe bang voor was. 'Sir Thoma Reade', schreef hij, 'had mij ingeprent deze niet uit het oog te verliezen en zeker niet toe te staan, dat iemand het lichaam nog eens zou openen en er iets uit zou halen'. Daaraan waren de onvermoeide bedes van Mme Bertrand schuld, die, om de uitdrukkelijke wens van de keizer te vervullen, deze organen mee naar Europa zou nemen. Ook Antommarchi wilde zeker de maag behouden 'om de verwanten en de vrienden van Napoleon te bewijzen dat de oorzaak van zijn dood een ongeneeslijke ziekte was geweest en dat hem voor de mislukking van zijn behandeling geen blaam kon treffen'. (L.P.20.133)
2. Montholon aan zijn vrouw, 6 mei: 'Een onvoorstelbare mensenmenigte defileert aan het bed voorbij'. En de volgende dag schreef een Engelse officier: 'Een reusachtige menigte verdrong zich gisteren en vandaag om hem te zien. Het was een van de buitengewoonste taferelen van mijn leven!' (The Statemans, 8 juli 1821)
3. Ali, 287. Al deze dagen was het mooi weer en het was warm

325 Luitenant Crokot regelde de doorstroom, die pas tegen het invallen van de duisternis eindigde. Eerst kwam de officieren van het 20^e en het 66^e Regiment, dan de onderofficieren, de gewone soldaten en de matrozen, tenslotte de burgers. (1) Allen bewaarden een diep zwijgen. Enkelen hadden bloemen meegebracht, die ze voor het bed legden: witte aronskelken, lelies, hibiscusbloemen. Een soldaat zei tegen een kleine jongen, die hij aan de hand hield: 'Kijk goed naar Napoleon, hij is de grootste man ter wereld!' Menigee knielde en sloeg een kruis voor Napoleon.

's Avonds nam Crokot afscheid van de Fransen. Lowe stuurde hem met de Heron (2) naar Engeland, hij moest lord Bathurst het bericht van Napoleons dood en het protocol over de lijkopening brengen.

Dit door Shortt samengestelde document had het misnoegen van de gouverneur opgewekt. Er staat namelijk de zin in: 'De lever was wellicht iets volumineuzer dan normaal'. Dat kon door degenen, die de mening vertegenwoordigden dat Napoleon aan een leverontsteking gestorven was, als argument gebruikt worden. Daarom drong Lowe met al zijn autoriteit er op aan dat Shortt deze passage veranderde. Geërgerd schreef de dokter het protocol nog een keer en liet deze suggestieve woorden weg. (3)

Aantekening:

1. Het eerste protocol was slechts ondertekend door Shortt, Burton, Mitchel en Arnott. Het tweede werd bovendien door Livingstone ondertekend. Dit stuurde Lowe naar lord Bathurst. De eerste versie van het protocol is in de papieren van Shortt terug gevonden. De passage, die betrekking heeft op de lever, is doorgestreept en er is aan toegevoegd: 'Het doorstrepen van deze woorden is geschied op bevel van sir Hudson Lowe. Thomas Shortt'.

326 Antommarchi weigerde het stuk te ondertekenen, niet omdat hij de inhoud of de woordkeuze afkeurde, maar omdat bij het maken ervan zijn advies niet gevraagd was. (1)

'Twee tot drie bedienden' hielden samen met de onderarts Rutledge de dodenwacht. De volgende ochtend celebreerde Vignali de mis, toen begon weer de stoet inwoners langs het lijk te gaan. Dat duurde meerdere uren. Maar het moest onderbroken worden, omdat het maken van het dodenmasker wegens de toestand van het lijk niet langer uitgesteld kon worden.

Dokter Burton had op 6 mei in Jamestown niet eens een beetje 'Parijzer gips' kunnen krijgen, dat alleen voor dit doel geschikt is. Een zeevaandrig zei hem dat op George Island, een ten zuidoosten van Sint Helena gelegen eilandje, gipskristallen voorkwamen. Nog in dezelfde nacht stapte Burton met een paar matrozen in een sloep en begaf zich met een gevaarlijke zeegang naar de aangegeven klippen. Bij het schijn van fakkels verzamelde hij zoveel gips als mogelijk, keerde in de stad terug, brandde en vermaalde het en zo verkreeg hij een voldoende hoeveelheid weliswaar grauwe en grijskleurige massa, die echter voor de geplande afdruk bruikbaar bleek te zijn. Zonder tijd te verliezen bracht hij het naar Longwood.

Aantekening:

1. Antommarchi II, 170. L.P.20.133. Het schijnt dat Bertrand Antommarchi bevolen heeft niet te ondertekenen, omdat de keizer in het protocol als Napoleon Bonaparte benoemd werd. (Dokter Burton aan Goulburn, 13 augustus 1821).
Op 6 mei heerste er in Plantation vanwege het protocol grote opwinding.

327 Inderdaad waren er daar al enige pogingen ondernomen om van het gezicht van de keizer een afdruk te maken. Eerst door Arnott, die daarvoor was van kaarsen gebruikte (1). Hierna schijnt Antommarchi op verzoek van Mme Bertrand het met slechte gips, dat hem in Longwood ter beschikking stond, geprobeerd te hebben. Maar de massa was te poreus en hij gaf het op. Tenslotte moeten in de nacht van 6 op 7 mei de bij het lijk achtergebleven bedienden zich heimelijk ingespannen hebben om door middel van met kalkmelk bevochtigd zijdepapier een afdruk te verkrijgen. (2)

Toen Burton verscheen, was er sinds de dood van de keizer veertig uur verstreken. Het ontbindingsproces was begonnen. Het ingezakte vlees van het gezicht liet de botten tevoorschijn komen. De vooruitstekende jukbeenderen, de hangende neus, de over de witte tanden halfgeopende lippen, de ingevallen kin, verleenden aan het gezicht een nare, tragische uitdrukking.

Toen Antommarchi het door Burton vervaardigde poeder zag, sloeg hij zijn handen boven zijn hoofd in elkaar en beweerde dat het volledig uitgesloten was met zoiets een afdruk te maken.

Aantekening:

1. Dit schijnt in de nacht van 5 op 6 mei plaats te hebben gevonden, toen Arnott met Vignali en Pierron bij het lijk waakte. Naar onze mening is dit het masker, dat na allerlei avonturen tegenwoordig in het bezit is van dhr. en mevr. Alfred Day Pardee.
2. Niet met een deksel, zoals Fr. Masson schrijft (*Autour de Sainte-Hélène*, 141). Dit masker zou zich, zoals hij aangeeft, 'in Italië in het graf van Pasolini' bevinden. Marchand vermeldt niets van deze pogingen. Hij beperkt zich ertoe de officiële foutieve versie te herhalen dat Antommarchi op 7 mei met behulp van Burton een afdruk had vervaardigd.
In 1830 bracht dominee Boys het zogenaamde 'Sankey-Masker' mee uit Sint Helena. Wij hechten hier geen waarde aan. Het schijnt om een geretoucheerde kopie van het zogenaamde Antommarchi-masker te gaan.

328 Op Mme Bertrands verzoek wilde Burton het wel proberen. (1) Men legde de hals van de keizer bloot. Noverraz schoor hem nog eenmaal voorzichtig en sneed bij het voorhoofd en de slapen het haar weg. Burton bedekte zijn gezicht eerst met een gipslaag. De poging slaagde. Nadat dit eerste 'negatief' was opgetild, maakte Burton een afdruk van het achterhoofd, dat Archambault een beetje

omhoog hield. Deze keer bood Antommarchi zijn Engelse collega hulp. (2)

Een herhaling van deze handelingen was onmogelijk geworden, omdat de huid op verschillende plekken oploste. Helaas dacht men er niet aan een afdruk van de mooie handen te maken, wat toch zeer gemakkelijk was geweest. Men bracht de kleding van de dode weer in orde. Het was erg warm. Als bescherming tegen de vliegen, die in de warmte op hem gingen zitten, spreidde men over zijn gezicht een sluier uit.

Het is de kist leggen kon niet langer uitgesteld worden. (3) 's Avonds kwamen er drie kisten binnen: de eerste was van wit blik, de tweede van mahonie hout de derde van lood. (4)

Aantekening:

1. Dokter Burton aan Mme Bertrand, 22 mei 1821. Een andere brief van Burton in The Courier van 10 september 1821; Lowe aan Bathurst, 13 juli 1821. (L.P.20.140)
2. Luitenant Duncan Darroch van het 20^e Regiment betrad op dat moment de dodenkamer. De brief, die hij daarover aan zijn moeder schreef, werd in 1904 in Lancashire Fusiliers' Annual (12) gepubliceerd. Daarin staat: 'Ik ging nog een keer naar binnen, maar de stank was zo verschrikkelijk dat ik niet bleef. De afdruk werd gemaakt door dokter Burton met de Franse arts'.
3. Ali, 290. Het uiteenvallen ging tijdens de tweede dag zo snel, dat het lijk 's middags geheel in volle ontbinding was'.
4. De eerste kist was door de ijzersmid A. Mellington gemaakt, de tweede door de houtbewerker Metcalfe, die vaak in Longwood had gewerkt. (En de derde? Rkv)

329

Onder toezicht van de onderarts Rutledge werd het lijk van Napoleon door de bedienden in de eerste kist gelegd, die geheel met wit damast bekleed was. Ook het hoofd lag op een damasten kussen. (1) Daar de kist te kort was, nam men Napoleon de hoed van zijn hoofd en legde die op zijn benen. Lowe had ondanks alle verzoeken verboden het hart en de maag van de keizer volgens zijn wens naar Europa te laten brengen. Rutledge stopte het hart in een zilveren vaas, die men uit de spullen van de keizer had genomen. Ze werd met wijngeest gevuld en met een shilling vast geloot. De maag deed men in een zilveren kruidenvaas 'zonder hem via een middel tegen vergaan te beschermen'. (2) De beide vazen werden in de kist gelegd en ook een schotel, een bord, een zilveren bestek, alles voorzien van het keizerlijk wapen, zes dubbele napoleon, vier napoleons, en Franse zilveren munt en twee Italiaanse dubbel napoleons. (3)

De Fransen stonden rond om de kist. Toen de timmerman het deksel wilde bevestigen, trad Bertrand naar voren en nam de hand van de keizer in zijn handen voor een laatste handdruk.

Aantekening:

1. Er is beweerd dat Napoleon in een laken met het monogram van Louis XVIII begraven werd. Dat zich onder het beddengoed dat in grote haast uit het Elysée was meegenomen, ook wat van de koning heeft bevonden, is goed mogelijk. Maar de keizer werd niet in een lijkdoek gehuld. Dat blijkt uit het begrafenisprotocol.
2. Verslag van Rutledge. L.P.20.133. Antommarchi beweert daarvoor gezorgd te hebben. (II, 170) Dat is niet goed te achterhalen. De Engelsen, die hem wantrouwden, zouden hem dat niet hebben toegestaan. Het verslag van Rutledge laat geen twijfel toe.
3. Begrafenisprotocol. Montholon II, 561. Ali, 291. Verslag van Rutledge. De jonge Engelse chirurg voegde er nog een bord bij, waarop hij zijn naam schreef 'als de laatste Engelse officier, die de overledene heeft gezien'.

330

Nu werd de kist in de mahoniehouten kist en deze weer in de loden kist gedaan, daarna werd het geheel op het bed, waar bodem en matras uit verwijderd waren, op houten blokken geplaatst. Over deze drievoudige kist, die van twee lootjes was voorzien, zodat Lowe het ontsnappen van Napoleon werkelijk niet meer hoefde te vrezen, spreidde men de mantel van Marengo uit.

(1)

De volgende dag, 8 mei 1821, celebreeerde Vignali de dodenmis, die werd

bijgewoond door verscheidene Fransen en enkele katholieke Engelsen. Ondertussen was er nog een vierde kist van mahonie binnen gekomen, die niet op tijd was klaar gekomen. Hierin tilde men de drievoudig gekiste Napoleon en bevestigde het deksel met vier zilveren schroeven. Nu werden weer de bezoekers toegelaten en allen, die het niet mogelijk was geweest de keizer op zijn doodsbed te zien, kwamen nu en besprenkelden zonder onderscheid in geloof, de baar met wijwater.

*

De holle vorm van het dodenmasker lag in twee delen te drogen op de schoorsteenmantel in de salon. Burton was naar het kamp gegaan om pas terug te komen op de dag van de begrafenis. Hij trof toen de afdruk van het gezicht niet meer aan. Mme Bertrand had dit met behulp van Antommarchi bij zich genomen en ondanks zijn heftige tegenvoorstellen bleef er voor Burton slechts de afdruk van de schedel en de nek over. (2)

Aantekening:

1. In de nacht van 7 mei hielden alleen de bedienden de wacht bij de keizer. Ali vermeldt (292) dat ze de tijd doorbrachten 'met heen en weer lopen in de kleine ruimte, die tussen de ramen van de slaapkamer en de werkkamer leidt, deels door in het interieur te zitten en zich aan allerlei gedachten over te geven.....' Arnott en Rutledge waren weer naar hun woningen in Deadwood gegaan.
2. Burton aan Mme Bertrand, 22 mei 1821; Hudson Lowe aan Bathurst, 13 juni 1821: 'Dokter Burton is door graaf en gravin Bertrand niet goed behandeld. Zij wensten een afdruk van het hoofd van generaal Bonaparte uit Parijzer gips te bezitten. Professor Antommarchi probeerde er een te maken, maar dat lukte hem niet. Dokter Burton is het met volharding en geluk gelukt een zeer mooie afdruk te maken, ofschoon hem slechts minderwaardig materiaal ter beschikking stond. De Bertrands hebben de afdruk onder hun hoede genomen. Dokter Burton heeft slechts het achterhoofd, dat wil zeggen het schedeldeel behouden'.

Mme Bertrand nam de gipsvorm in haar bagage mee en heeft die nooit aan dokter Burton terug gegeven, ondanks zijn eis en ondanks zijn gerichte klacht, die hij na zijn terugkeer in Engeland deed.

Antommarchi maakte door middel van deze vorm twee of drie maskers. De eerste kreeg Mme Bertrand, haar dochter Hortense erfde die en vermaakte deze aan prins Napoleon. Ze bevindt zich nu (1935, rkv) in de Brusselse verzamelingen.

Een masker, vermoedelijk de beste, behield Antommarchi zelf. Zij diende hem in 1833, toen een terugvordering niet meer te vrezen was (want Burton was al in 1828 aan longoedeem gestorven) als model voor de vervaardiging van meerdere dodenmaskers, voornamelijk uit gips of brons, die het publiek via inschrijving kon verwerven. In 1841 verkreeg prins Demidoff, de echtgenoot van prinses Mathilde, dat modelmasker en sloot een verkleinde getrouwe kopie bij de kist in, waarin Napoleons sterfelijke resten naar Frankrijk waren gebracht.

Na zijn dood belandde het masker in de verzameling van lord Roseberry en nu is het eigendom van de schrijver van dit boek, die er over denkt het in de Dôme des Invalides te plaatsen.

Wat is er gebeurd met de holle vorm van het gezicht? Werd deze, zoals Fr. Masson meent, na het gieten van het eerste masker vernietigd? Heeft Antommarchi haar meegenomen naar Amerika? In ieder geval is haar spoor verloren. De holle vorm van de nek bevindt zich op dit moment nog in Engeland in het bezit van de erfgenamen van Burton.

331 Schaamteloze verwijten. Burton, die de gipsafdruk heeft gemaakt, is daardoor nog niet de eigenaar geworden. Napoleons dodenmasker kan alleen aan zijn familie of aan de Franse natie toebehoren. Desalniettemin hebben Antommarchi en Bertrand zich tegenover de Engelse arts hatelijk gedragen. Want ze schonken hem later niet een keer een kopie van het kostbare aandenken, dat zonder hem niet zou hebben bestaan. (1)

Aantekening:

1. De relatieve kleinheid van het dodenmasker was vaak voorwerp van verwondering; ja, men heeft

zelfs, veroorzaakt door het feit dat haar afmetingen, die door Antommarchi van Napoleons lijk genomen zijn, niet juist zijn, haar echtheid betwijfeld. Men heeft daarbij niet aan de dubbele inzakkingen gedacht, waardoor het volume met ongeveer een zesde verminderd was. In de eerste plaats door de inkrimping van het gips, dat ter vervaardiging van de vorm diende (ongeveer eentwaalfde), dan de inkrimping van het gips, dat voor de vervaardiging van het masker in de vorm gegoten werd (weer eentwaalfde). Het hoofd van de keizer was groter dan normaal, hij was, zoals de Engelse artsen opmerkten 'in vergelijking met het lichaam bijna verhoudingsgewijs groot'.

332 Deze op het laatste moment en met zulk slecht materiaal door een onverschillige Engelse arts vervaardigde afdruk, kan toch ons verlangen de gezichttrekken van de grote banneling met eigen ogen te aanschouwen, bevredigen. Maar voor de bezoekers is er nog een ander dodenmasker van de keizer, dat Napoleon waardiger is. En door een verbazingwekkend wonder is het Sint Helena zelf, dat dit dodenmasker toont, ja, uit zich laat voortkomen. Is het de Fransen van destijds opgevallen? De vorm van de Barn, dat bronsachtige gebergte, dat in het oosten het plateau van Deadwood afsluit. Men weet het niet. De door hen geschreven herinneringen geven daarover geen uitsluitel. (1) Deze berg toont in een enorme maat Napoleons profiel. Het hart staat stil bij deze gelijkenis, zo frappant, zo schrikwekkend is zij. Een gigantische Galiofiguur, het gezicht naar de zuidelijke zee toegewend, de ogen gesloten, de lippen in een lichte glimlach geopend..... Over het voorhoofd pieken punten van de Driespits uit. De reusachtige hals – de lange dodenhals – reikt tot aan de oceaan, die hem voortdurend met een witte schuimkraag omzoomt.

Aantekening:

1. De eerste, die dit opmerkt, is Emauel de Las Cases, in zijn aan boord van de Belle-Poule geschreven dagboek (1840).

333 Zoals de keizer de avond van 1 mei op zijn smalle bed lag, zo is hij hier vanaf het begin van de wereld door vulkanische werking, de onverbiddelijke passaatwind en door de regens voor eeuwig afgebeeld. Zelfs een gevoelloze ziel moet trillen bij de gedachte dat Napoleon sinds de eerste dagen in Longwood zijn portret herkent en op de machtige bergketen daar zijn laatste uitzicht heeft gehad – wachtend op zijn eigen beeld.

*

De al op 6 mei begonnen werkzaamheden tot het maken van het graf werden op deze dag beëindigd. Lowe had, nadat hij Montholon had geraadpleegd, de groeve in het kleine Geraniumdal laten graven, dat Napoleon, in het uiterste geval, tot zijn laatste rustplaats bestemd had. (1)

Bij de beide treurwilgen, wier takken in elkaar grijpen, vlak bij de bron, die hem vijf jaar lang water had geleverd, werd in de lemen bodem een grote groeve met loodrechte wanden uitgegraven. Ze werd met een twee voet dikke gemetselde muur bekleed en zo tot een echte grafburcht gemaakt, dat elke inbraak weerstond. (2) Noch op de kist noch op het graf zou een naam staan. Montholon wilde de volgende inscriptie laten plaatsen:

Napoleon

Geboren op Ajaccio op 15 augustus 1769

Gestorven op Sint Helena op 5 mei 1821

Aantekening:

1. De heer Torbett, de eigenaar van het stuk grond, zal van de kolonie 650 pond krijgen 'voor de aan zijn grondstuk veroorzaakte schade' en daarboven op nog 50 pond jaarlijks, zo lang Napoleons lijk daar verblijft. In 1826 werd de schade berekend op een eenmalig bedrag van 12.000 pond. (Archief van Jamestown, 1824 – 1826)
2. 12 voet diep, 8 voet lang, 5 voet breed.
De vier zijwanden waren dik bemurd, evenals de vloer, waarop men acht een voet dikke stenen had gelegd. Daarop plaatste men een soort sarcofaag van portlandstenen, 'een trog', zegt Ali (296), waarin de kist geplaatst zou worden. Een grote stenen plaat zou als sluitsteen dienen. De daarop geworpen aarde zou door drie verdere platen van 8 voet lang, 4 voet breed vijf duimdik bedekt worden. De platen haalde men uit de keuken van New Longwood.
De werkzaamheden werden uitgevoerd door door geniesoldaten onder leiding van majoor Emmett. (L.P.20.133). The Courier van 9 juli schreef: 'Alle voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van een lijkenroof zijn getroffen en ons wordt verzekerd dat deze maatregelen te danken zijn aan de overeenstemming van de Franse commissaris met de Engelse vertegenwoordigers'.

334 Lowe verlangde dat de naam Bonaparte er aan toegevoegd zou worden. (1) Dat hij op zo'n moment de laatste vrienden van de gevangene het recht bestreed het grafschrift te plaatsen, is veel betekend voor hem en veroordeelt hem. Want hoezeer Bathurst ook alles vooruit zag, voor dit geval had hij geen richtlijnen gegeven. De Fransen besloten de steen zonder opschrift te laten. Dat was beter zo. Napoleon had deze hoofdletters op een grafplaat niet nodig om in herinnering van de hele wereld te blijven.

*

Op de ochtend van 9 mei 1821 las abbé Vignali voor de laatste keer de mis voor de keizerlijke kist. De gouverneur en de admiraal met hun staven, Montchenu, Gors, de notabelen van het eiland in rouwkleding, stonden in wachtende groepjes op het gazon voor de veranda. Sinds het aanbreken van de ochtend waren alle troepen van Sint Helena paraat.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 14 mei 1821. L.P.20.133. Op 8 mei stuurde Lowe aan Montchenu de volgende uitnodiging: 'Mijn Heer, ik heb de eer u mede te delen dat de teraardebestelling van de stoffelijke resten van Napoleon Bonaparte om 12 uur 's middags met een eerbetoon zal plaatsvinden, een generaal van de hoogste rang waardig en wel op een plek, gelegen in het dal tussen Alarm House en Longwood, waar hij, naar ik heb vernomen, in het geval dat zijn lichaam op het eiland ter aarde besteld moet worden, begraven wenst te worden'. (L.P.20.133)
Op dezelfde dag 8 mei 1821 namen Bertrand, Montholon en Marchand de inventaris op van de meubels, de garderobe en de bibliotheek en telden de in de kas van de keizer aangetroffen geldbedragen. Dit beliep in totaal 327.833 francs. (Montholon II, 563)
(NB. Rkv: Bertrand stelt in zijn Napoleon at St. Helena, January – May 1821, pag. 238, dat het bedrag in totaal 300.162 francs was.)

335 Om twaalf uur betraden twaalf grenadiers van het 20^e Regiment de dodenkamer. Ze tilden met grote moeite de zware kist op en laadden hem op de schouders. Ze droegen hem door de spreekkamer en toen de weinige trappen af naar de met zwart laken bedekte lijkwagen, die met vier paarden bespannen in de grote laan stond. (1) Daar zetten ze hun last neer en bedekten haar met een paarse doek en met de mantel van Marengo, waarop Bertrand zijn degen legde.
De lijkstoet zette zich in beweging. Voor de lijkwagen uit ging in priesterlijk gewaad (2) abbé Vignali met Henri Bertrand, die het wijwatervat en de kwast droeg. Achter hem kwamen Antommarchi en Arnott. Op de voorste paarden van de lijkwagen, die in stap gingen, zaten soldaten als voorrijders; de twaalf grenadiers marcheerden aan beide zijden. De uiteinden van het lijkdoek werden

van voren vastgehouden door Marchand en Napoleon Bertrand, van achteren door Bertrand en Montholon, beide in gala-uniform. Achter de wagen kwam aan de teugel gevoerd door Archambault, Sheik, het lievelingspaard van de keizer, dan het dienstponeel van Longwood en in de phaeton, gemend door bedienden van de keizer, gravin Bertrand met Hortense en Arthur.

Aantekening:

1. Het was de oude calèche van de keizer, waar de zitplaatsen uit verwijderd waren en waarboven een plat dak was gemaakt. Deze lijkwagen werd door koningin Victoria aan Frankrijk geschonken en bevindt zich nu in de Dôme des Invalides.
2. Toen de stoet gevormd werd, begon er tussen Montholon en Vignali een 'tamelijk heftige' strijd, zoals Ali (292) vertelt. De geestelijke was gewend aan het gebruik van alleen maar met een stola aangekleed te verschijnen. Montholon verlangde dat hij het misgewaad zou aantrekken. Vignali protesteerde, maar gaf uiteindelijk toe.

336 Hierna trokken twee rijden midschipsmannen langs, toen de gouverneur te paard, de admiraal, de generaal, de Franse commissaris en talrijke officieren. (1) Het gehele garnizoen van het eiland, ongeveer 3000 man, vormde met afgezet geweer op de linkerkant van de weg die via Longwood naar Hutt's Gate voerde, erewachten. Op enkele plaatsen stonden muziekcorpsen, die een treurige wijs speelden. (2) De vlaggen wapperden in de wind. Maar, ach, daar waren in gouden letters onzalige op verwerkt: Minden, Talavere, Orthez. Zodra de lijkwagen de soldaten voorbij was, sloten zij zich paarsgewijs achteraan de stoet aan. De kanonnen van de op de rede liggende Vigo vuurden elke minuut schoten af. Een boven de straat bij Hutt's Gate geplaatste batterij van 15 kanonnen gaf haar antwoord.

In prachtig zonlicht bewoog de lijkstoet zich om de zwarte Punschbowle heen, de bochten van de straat volgend, die Napoleon tijdens de eerste maanden van de gevangenschap zo vaak te paard of per wagen had afgelegd om Bertrand te bezoeken. Toen was hij nog vol illusies en hoop geweest en vermoedde hij niet dat Sint Helena hem behouden zou.... In de verte omgaf als een vast gesloten ring, de zee het eiland.

Aantekening:

1. De volgorde van de lijkstoet is door Marryat in een tekening getrouw weergegeven. Deze tekening wordt zeer vaak gereproduceerd. Hij heeft wel een fout gemaakt door achter het paard Bertrand en Montholon te laten gaan, terwijl zij toch echt de uiteinden van de lijkdoek vast hielden.
2. Deze was door luitenant Mac Carthy van het 66^e Infanterie Regiment voor dit doel speciaal gecomponeerd. (L.P.20.133)

337 Op alle randen langs de hoge afgronden, op de rotspunten, tussen aloëen en cactussen, soms in de bomen, bevinden zich Chinezen in blauwe kiel, halfnaakte negers, Indiërs met tulbanden op, mestiezen in hun katoenen kleding, de gehele bevolking is op de been om de lijkstoet van de geheimzinnige, de verschrikkelijke man te zien, waarover zij allemaal zo veel gesproken hebben en die de meeste toch nooit het eigen ogen hebben gezien. Deze massa, de grootste, die men op dit kleine eiland bij elkaar kon krijgen, was voor Napoleon maar armoedig. Maar het was tenminste niet belachelijk. Onder militaire muziek en kanonschoten werd hij met achting naar zijn laatste rustplaats geleid. Menig hart trok zich tezamen, menig oog werd nat. De vijanden zelf, de onverschilligen, het arme gekleurde volk, allen wisten dat hier een heel grote man gestorven was.

In de bocht bij Hutt's Gate wachtten in een calèche lady Lowe en miss Johnson in rouwkleding en zij sloten zich bij de stoet aan. 'Diepe ontroering lag op hun gezichten en de tranen stroomden rijkelijk langs hun wangen'. (1) Een kwart mijl verder hield de stoet stil. De troepen marcheerden over de straat

verder. Vierentwintig grenadiers uit alle op Sint Helena gestationeerde regimenten droegen in groepen van acht afwisselend de kist het steile voetpad af, dat in het dal gedurende de laatste drie dagen door de genietroepen was aangelegd. Iedereen was van zijn paard afgestegen of uit de wagen gestapt; officieren, vrouwen, planters, kinderen drongen er ongeordend achteraan. Bij het graf aangekomen, waarvan de opening met zwart versierd was, stelden ze zich zwiingend op.

De kist werd naast de groeve neergezet. Bertrand nam de degen en Montholon het lijkkleed er af.

Aantekening:

1. Ali, 295

338 Drie musketsalvo's weerklonken, waarvan de echo weerklonk. De kanonnen van de vesting en de haven vuurden, terwijl Vignali de laatste gebeden uitsprak. Lowe vroeg Bertrand en Montholon of ze aan het graf wensten te spreken. Beiden zeiden nee. Hierna werd door middel van een hijsinrichting de grote kist opgetild en in het graf neer gelaten. Een grote stenen plaat werd er over heen gelegd en zorgvuldig vast gemetseld. Men hoorde in de verte al de doedelzakken van de compagnieën, die zich intussen op de landweg weer geformeerd hadden en naar hun kwartieren terug marcheerden. Deze zwaarmoedige klanken uit het noordelijke heideland (Schotland, rkv) had de keizer tot zijn laatste dag in zijn slaapkamer gehoord, als in het kamp in Deadwood het vlagstrijken geblazen werd.

De Fransen braken enige takken van de treurwilgen af en gingen op weg naar Longwood. Kort daarna viel de massa mensen op de treurwilgen aan en plunderde ze. Ieder wilde een tak meenemen. Lowe was daar zeer ontstemd over. Hij beval een hek te zetten, dat het betreden van het dal verhinderde en beval tot bewaking een constante post van twaalf man onder bevel van een officier. (1) In een klein wachthuis houdt een soldaat de wacht bij de keizer, alsof hij nog leefde.

Aantekening:

1. Hudson Lowe aan Bathurst, 14 mei 1821; L.P.20.133. Het einde van de keizer heeft in de notities van 1821 van het Archief van Jamestown slechts geringe sporen nagelaten: 'Zaterdag, de 5^e, is generaal Napoleon Bonaparte gestorven'. Daarvoor is te lezen: 'Donderdag, de 3^e, is de Waterloo uit Engeland aangekomen'. Daarna: 'Maandag, de 7^e, stak de Heron naar Engeland in zee'. Daarentegen schreef dominee Boys in het begrafenisregister van zijn kerk de naam Napoleon op. Op het blad van mei 1821 staan de inschrijvingen: '7 mei, Edmond Howes, inwoner'. '9 mei, Napoleon Bonaparte, voormalig keizer van Frankrijk; hij is op 5 mei in het oude huis van Longwood gestorven en werd op het grondgebied van dhr. Richard Torbett begraven'. 'Op dezelfde dag Maria Mills, weduwe van de artillerie-majoor Mills op Sint Helena'. Boys afkeurende oordeel over het gedrag van Lowe tegenover Napoleon luidde: een ongeduldige, maar moreel strenge man en een fanatieke voorvechter van de gerechtigheid. Misschien voelde Boys geen medelijden met de gevangene, maar hij veroordeelde de kerkermeester. Vlak daarna hield hij een preek en wierp, zich wendend tot Lowe en de andere hoogwaardigheidsbekleders van het eiland, hen vanaf de kansel de volgende gewaagde woorden voor de voeten: 'Waarlijk, ik zeg u, de tollenaars en de hoeren zullen eerder in de hemel zijn dan gij!'

339 Bij de terugkeer in Longwood voelden de Fransen zich alleen en verlaten. Ondanks hun oprechte bedroefdheid hadden ze bij Napoleons dood allereerst verlicht herademd. De weg naar Frankrijk stond weer voor hen open. Ze konden weer aan zichzelf denken, hun familie weer terug zien, ze hadden er genoeg van. Maar te lang hadden zij de richting van hun leven door hun gebieders laten bepalen, door zijn wil, door zijn stemming. Zoveel jaren had hij hun ziel en

lichaam gestuurd. Napoleon was het waarom hen gedachten en gevoelens draaiden. Nu hij er niet meer was, kwamen ze zichzelf onnuttig voor, verlaten en leeg. Zijn dood maakte hen tot wezen. Ze gingen door de kamer, die nog met zijn aanwezigheid gevuld leek te zijn, door de tuin, waarvan hij had gehouden. 'Ze verbleven op die plaatsen, die hij het meest had bezocht, waar hij gewoonlijk rustte en meenden hem voor zich te zien'.

Ze waren toch gewend te fluisteren om hem in zijn slaap, bij het werk, in zijn dromerijen niet te storen. Nu durfden ze hun stemmen niet te verheffen.

Nadat het huis weer in orde was gemaakt, ging Montholon aan de gang met het afwerken van het begrafenisprotocol, dat door Bertrand en Marchand werd ondertekend.

340 De volgende dag maakte Lowe bekend, dat hij de opdracht had de inventaris op te maken van de spullen, die Napoleon had achter gelaten. De Fransen hadden dat verwacht. Hij verscheen met lady Lowe, die vriendelijk toestemming vroeg de door de keizer bewoonde vertrekken te mogen zien. Alle gebruiksvoorwerpen, kledingsstukken, lijfgoed, wapens, zilver en keukengerei waren in de salon klaar gelegd. De gouverneur bezichtigde ze met Reade en Gorrequer. De door de keizer verzegelde mahoniehouten laatjes werden geopend en de inhoud aanschouwd. Lowe bewonderde het Sèvres servies, de necessaires en de tabbatières, vooral die, die voor lady Holland bestemd waren. Bertrand en Montholon toonden van de papieren van de keizer wat hun goed leek: dictaten over zijn veldtochten, het notitieboekje van de keizer, waarin hij met potlood de titels van boeken had gekriebeld, die hij voor zijn werk wilde lezen. Tenslotte stelden ze hem van het eerste codicil (1) en de bijgesloten inventarislijst in kennis. Lowe machtigde ze tot een voorlopige uitvoering van de laatste wilsbeschikking van de keizer. (2)

Ondertussen bezichtigde lady Lowe de kamers, waarin Napoleon gewoond had. Ze was verbluft over hun armoedigheid. Zolang Napoleon in leven was, liet de macht van zijn persoonlijkheid de krapte van de kamer, de slechte staat van de meubels vergeten. Nu pas sprong de ellende van Longwood in het oog. Wat er ook over gezegd is, Lowe gedroeg zich deze keer tegemoetkomend. Hij was er van overtuigd dat men hem slechts de buitenkant liet zien en dat vele dingen aan zijn controle onttrokken werden.

Aantekening:

1. Dit was het codicil, waarin alles wat Napoleon op Sint Helena bezat, onder de testament-uitvoerders verdeeld werd.
2. De definitieve uitvoering maakte hij afhankelijk van de beslissing van zijn regering. (Protocol van 12 mei 1821; Montholon II, 565)

341 Maar hij deed een oogje dicht en vroeg niet naar het testament. Overigens was immers juist voor hem de dood van Napoleon een uitermate bepalende gebeurtenis. Met het verlies van zijn gevangene week wel de grote druk van een buitengewone verantwoordelijkheid van hem, maar tegelijk verloor hij ook zijn hoogst plezierige en aangename vice-koninkrijk, dat zijn ijdelheid en zijn machtswellust bevredigde en hem vijf jaar lang een prima leven had geboden. Ook moest hij, wel wat later, naar Europa terug keren. Welke positie zou hij daar innemen, welk commando krijgen? Hij was onttroond. Misschien voelde hij ook - hoewel hij de vaste overtuiging had zijn plicht tegenover zijn vaderland vervuld te hebben - in zijn binnenste een vaag, maar pijnlijk gevoel, dat bijna op het knagen van zijn geweten leek. Hij had nooit willen geloven aan Napoleons ziekte

en toch was deze nu na een pijnlijk lijden gestorven. Hij was van mening dat noch het klimaat noch de internering aan Napoleons dood de geringste schuld had. Dat had volgens hem de autopsie duidelijk bewezen. Maar Napoleon was desondanks te jong, te vroeg gestorven. Dat zou hem zeker eens worden voorgehouden en Napoleons aanhangers zouden hem zijn gestrengheid als een misdaad aanrekenen.

Het leek hem niet raadzaam mensen, die binnen afzienbare tijd aan zijn bewaking onttrokken werden en dan vrij spreken, schrijven en hem aanklagen zouden kunnen, door teveel snuffelarij en grove behandeling nog te ontstemmen.

Zo tot mildheid geneigd, komt hij nu door het veranderde gedrag van de Fransen, door hun begrip en voorkomendheid, door hun duidelijke inspanning met hem goed overweg te willen kunnen, tot tegemoetkomendheid. Mme Bertrand heeft tegenover admiraal Lambert geuit, dat Napoleon de opperhofmaarschalk opgedragen had met de gouverneur vrede te sluiten. (1)

Aantekening:

1. Lambert aan Lowe, zonder datum, maar waarschijnlijk van 10 mei: 'Napoleon hoopte dat het Bertrand gelukken zou, daar hij (de keizer) immers alleen de oorzaak van hun verwijdering was'. (L.P.20.133). Lowe informeerde Bathurst op 15 mei over de verzoeningsstemming.

- 342 Berustte dat op waarheid? (1) Hadden Bertrand en Montholon er niet veel meer aan door een overeenstemming met Lowe het vertrek van Sint Helena en later het verblijf in Engeland te vereenvoudigen? Hoe het ook was, Lowe greep begerig de tot verzoening uitgestoken handen. Hij liet Reade tegen Mme Bertrand zeggen 'dat hij de bedoeling van haar echtgenoot het verleden te vergeten, vreugdevol begroette en dezelfde wens had'. (2)

De volgende dag verschenen Bertrand en Montholon in Plantation House om een officieel bezoek af te leggen. Lowe maakte hen onmiddellijk een tegenbezoek. Toen kwam het tot een lunch en een diner bij de gouverneur, waaraan de belangrijkste personen van de kolonie deel namen, ja, zelfs tot twee avonden, die zeer opgewekt verliepen. Men moet dit gedrag van de laatste getrouwen enkele dagen na de dood van de keizer als piëteitloos beschrijven. (3)

Ook de Franse commissaris, van wie zij nog wezenlijker diensten verwachten, probeerden ze voor zich te winnen. Montholon volstond er niet mee Montchenu op onwaardige wijze te vleien, hij deed hem ook nog leugenachtige en heikele confidenties, waarbij zijn overwinning Napoleons voornaamste erfgenaam te zijn, zijn verachting voor Bertrand en zijn streven met het oog op zijn terugkeer naar Frankrijk de gunst van Louis XVIII te winnen, een dieptepunt vormden.

Aantekening:

1. In de aantekeningen, die Bertrand over zijn laatste gesprekken met de keizer heeft nagelaten, wordt daarover niet het geringste vermeld. Het nagelatene van Napoleon voor Chantillon is niet beslist een bewijs voor zijn bereidheid te vergeven en te vergeten.
2. Lowe aan Reade, 11 mei 1821 L.P.20.133) 'Hij voegde er aan toe dat hij niet de eerste schrede zou kunnen doen, omdat hij de gouverneur van het eiland was'.
3. Tegen Hobbouse, die zich er over verbaasde dat de opperhofmaarschalk zich zo eenvoudig met Lowe verzoend had, zei Bertrand later: 'Nou ja, Napoleon was dood, de ander was levend en ik was af en toe bij hem te eten.....' (Lord Broughton, Recollections I, 322).

- 343 Hij fantaseerde dat Napoleon hem twee of drie dagen na zijn dood een hoeveelheid op Frankrijk betrokken papieren had laten verbranden. De keizer had hem destijds gezegd: 'U heeft alles opgeschreven, dus moet u zich ook alles weer kunnen herinneren. Wij beide, u en ik, zijn te goede Fransen dan dat wij buitenlanders hun neus in onze aangelegenheden laten steken. Alles wat ik u hebt toevertrouwd, kan alleen maar aan de koning of aan mijn zoon gezegd

worden’.

Napoleon heeft nooit zo gesproken. Dit is de reinste Montholon: hij stelt zich ter beschikking van de koning. Maar Montchenu, gevangen in al deze onwaarheden – hij werd zelfs op Longwood voor de lunch uitgenodigd – gelooft alles en zet zich ijverig in, vooral voor Montholon, in zijn verslag aan de Tuilerieën: ‘Ik zie niets wat de terugkeer van Mme Bertrand naar Frankrijk verhinderen zou..... Wat haar echtgenoot betreft, dat is toch iets anders, hij is een erg opgewonden iemand en zou in de tijd van Bonaparte gevaarlijk hebben kunnen zijn, maar hij is zo slecht behandeld en heeft vooral gedurende de laatste drie maanden zoveel tegenslagen ervaren dat hij daarom terecht verbitterd is. Ik geloof overigens dat hij zeer gekwetst is en vooral uiterst ontevreden; maakt daarover echter geen stampij’.

Over Montholon schreef hij: ‘Hij is een geestige man, die belangrijke materialen in handen heeft en ik kan er niet voor in staan dat hij daar geen verkeerd gebruik van maakt. Omdat hij, zoals hij zelf zegt, in het bezit van een ontzaglijk vermogen is, geloof ik, dat men deze man warm moet houden.

- 344 Bovendien is hij (en zijn vrouw, wat nog heel wat anders is) in Frankrijk gemakkelijker te bewaken dan in het buitenland’. Hij voegt er aan toe: ‘Overigens zijn zij allen echt blij over deze gebeurtenis, die hen uit erge dienstbaarheid bevrijdt, daarbij kunnen zij nog zeggen, dat ze hem tot het laatste moment hebben gediend.... ‘ (1)

Dat is waar. Na de eerste dagen zijn zij weer door de alledaagse gang van zaken gegrepen. Hun reisvoorbereidingen zijn al getroffen. Op 14 mei hadden de testament-uitvoerders de verdeling van de bed- en kledingstukken, de manuscripten, de boeken en het geld van de keizer geplant. (2) Ieder is bezig met pakken, inwikkelen en vastzetten en geeft zich met ijver over aan deze lichamelijke bezigheden. (3) Enkelen bezoeken bijna dagelijks het graf.

Mme Bertrand heeft er geraniums, vergeet-me-nietjes en tuberozen op geplant. Maar ze hebben haast het eiland te verlaten en dringen er bij Lowe op aan hen een schip ter beschikking te stellen. (4)

Aantekening:

1. Datzelfde zegt Lowe (brief aan Bathurst, 15 mei): ‘De gebeurtenis lijkt hen (Bertrand en Montholon) niet erg in de war te hebben gebracht en het grote vermogen, dat, naar men aanneemt, het toevalt, geeft hen alle grond zich getroost te voelen’. (L.P.20.133)
2. Het protocol werd door Montholon opgenomen en door Bertrand en Marchand ondertekend. (Montholon II, 566). De voor Europa bestemde publicaties werden als volgt verdeeld: Bertrand behield Egypte, Montholon Italië en het Consulaat (later geeft hij in Frankrijk het Consulaat aan Gourgaud af). Marchand zou later van Bertrand de ‘Schets over de Veldtochten van Caesar’ verkrijgen.
3. Alles wordt meegenomen, zelfs de mouseline, waarmee de kamer van de keizer bespannen was. Montholon schreef daarover, spits als altijd,: ‘Ze nemen de keizerlijke mantel, alle oude uniformen en de oude laarzen mee, zeker om daarmee evenveel wonderen te doen als de diakenen in Parijs’.
4. Napoleon was nog niet onder de aarde, toen Mme Bertrand zich er al over opwond of ze wel een schip voor het vertrek kreeg. (Croads aan Lowe, 9 mei 1821. L.P.20.209)

- 345 Het bevoorradingschip de Camel was van De Kaap gekomen, liep op 10 mei in Jamestown binnen en zou twee weken later naar Europa vertrekken. Met dit schip zouden ze afreizen.

*

Nu is Longwood als alle huizen, waaruit men vertrekt. Op de planken staan geen boeken meer (1), op de tafels geen kaarten, aan de wanden geen schilderijen. De kamers weerklinken vreemd hard van de schreden en de stemmen. Alleen de meubels zijn er nog. Ze zijn eigendom van de Engelse regering en de meubelhandelaar Darling heeft er een nauwkeurige inventaris (2) van gemaakt.

Aantekening:

1. Lowe had alle door de Engelse regering geleverde boeken laten opeisen. Volgens een lijst van Ali stond de bibliotheek van Longwood er als volgt voor:

uit Frankrijk meegebrachte boeken.....	588 boeken
Uit Londen door Wm Holmes aan de keizer gezonden boeken.....	284 boeken
door lady Holland gestuurde boeken.....	475 boeken
door abbé Buonavita meegebracht boeken.....	108 boeken
Totaal:.....	1455 boeken

Boeken, die aan de Engelse regering behoren:

Eerste zending	1663 boeken
Tweede zending	252 boeken
Totaal:.....		1915 boeken

In totaal: 3370 boeken.

2. De inventaris samenstelling vond plaats op 12, 15 en 25 mei. De lijst bevindt zich in het Archief van Jamestown. Hij bevat de meubels van Old Longwood, van New Longwood en van het huisje, dat de Bertrands bewoonden. De meubels bleven op hun plek en plaats tot hun openbare verkoping, met uitzondering van dat, wat Lowe voor zijn eigen gebruik bestemde en naar Plantation liet brengen. (Naar schatting van Darling beliep dit een waarde van 352 pond en 15 shilling.) De gouverneur eigende zich op deze manier meubels toe, die elf grote kisten vulden. Toen hij het eiland verliet, kon hij niet alles meenemen en besliste dat het nagezonden moest worden. Maar gouverneur Walker, de nieuwe gouverneur, liet ze met toestemming van twee leden van de Eilandenraad van Sint Helena, Brooke en Greentree, voor de aangegeven prijs in beslag nemen en stuurde ze naar zijn huis in Schotland. 'Toen Hudson Lowe dat vernam', vertelt lord Curzan in zijn 'Note Book'(399), 'zette hij de gehel koloniale ambtenarij in beweging'. Twee jaar later werd deze aangelegenheid geregeld door een brief van de Oostindische Compagnie aan het Ministerie van Koloniën. Hudson Lowe werd recht gedaan, maar de beide gouverneurs werden berispt. Lowe stond nu meer van zijn aanspraken af, alleen een mahonie tafel en twee boekenplanken wilde hij behouden om aan zijn vriend, generaal Coffin, te schenken. Lord Curzan meent dat Lowe gelijk had. "Maar", zegt hij, 'hij had de gave het juiste op de meest ongeschikte en de meest irritante manier te doen'.

- 346 De keizerlijke volgelingen mogen alleen meenemen wat uit Frankrijk was gekomen. (1)

*

Op 26 mei 1821 verliet een kleine, zwartgeklede groep – de Bertrands, Montholon, de abbé en het dienstpersoneel – Longwood. Ze namen ook Sambo, de hond van de keizer mee. Diep zwijgend bereikten ze de weg, die naar het wachtgebouw leidde, dat nu verlaten was, dan de landweg naar Hutt's Gate, die ze zo vaak waren gegaan. Bij elke bocht bleven ze staan en keken achterom naar de met gombomen bedekte vlakte en het gebouw daarop met zijn waterverfachtig dak, waarover de wind woei. De ramen weerspiegelden in de zon. Nadat ze Punchbowle achter zich hadden gelaten, daalden ze voor de laatste keer af naar het graf van de keizer. Lowe had daar omheen een ijzeren hek laten zetten, waarvan de spijlen uit het hek van New House kwamen, het huis, waaraan de keizer zich zo geërgd had.

Aantekening:

1. Met uitzondering van de piano vonden in het daarop volgende jaar (1822) tussen 1 april en 3 juni negen veilingen plaats en dat leverde een totaalbedrag op van rond de 3000 pond. (L.P.20.129) De hoogste prijs behaalde het biljart (21 pond). de mahoniehouten kledingkast van de keizer (18 pond). De canapeés uit de salon (17 en 16 pond), de piano van gravin Montholon (33 pond), een kaptafel (25 pond) en een partij mahoniehouten tafels (31 pond).

347 Dit hek had zijn gevangenis niet omringd, nu omgaf het zijn graf wel. Bij het hek legde de groep bosjes van zijn lievelingsbloemen neer: vergeet-me-nietjes uit de tuin van Marchand, passiebloemen, strobloemen..

De hemel was hier stil en helder. Enige sparren en ook eiken met verkleurde schors, de beide treurwilgen, dat alles deed aan een willekeurig dalletje in Frankrijk denken. Een soldatenwacht bewees de eer. Maar de ware wachter, hij die men over ziet, is hier de zee. De zee, de eeuwige metgezel van de eilandbewoners. Het kwam de groep voor alsof ze zich bevonden op de bodem van een groot bekken of krater, dat door de vloed omkranst werd; ze moesten het hoofd opheffen om de hemel te kunnen zien om zich weer vrij te voelen. Abbé Vignali zegende het graf nog een keer. Mme Bertrand knielde met haar kinderen neer en bad. Alle gezichten waren bleek. De opperhofmaarschalk zette de hoed op het hoofd en beklom het voetpad weer, de anderen volgden hem. Achter Alarm House wierpen zij een laatste blik op Longwood, waarvan ze nu gescheiden waren door een kloof. Nu gingen ze de straatbochten af, de weg voerde langs de gelukkige terrassen van de Briars. Ook hier stopten ze. Het paviljoen, dat Napoleon bewoond had, stond open en er klonken kinderstemmen uit. De door de laatste regenbuien aangezwollen waterval stroomde van de hartvormige rotsen. Marchand en Ali, die in de eerste maanden met de keizer het meest waren samen geweest, slurpten het op.

De Fransen hadden gedacht nog dezelfde dag te vertrekken. Maar hun bagage was teveel en te zwaar, het was onmogelijk alles te verstouwen.

348 Lowe nodigde Bertrand, Montholon, de abbé en Antommarchi op Plantation uit. Het diner was schitterend, ja, zelfs geweldig. (1). De gouverneur en lady Lowe toonden zich uiterst vriendelijk. (2)

De volgende dag begeleidden zij de gasten naar de haven. Ook Montchenu en Gors waren daar. De commissaris vroeg toestemming Mme Bertrand te mogen omarmen. Hoewel zijn missie afgelopen was, schepte hij zich niet bij zijn landgenoten is. De Camel leek hem te ongerieflijk. Ook wilde hij in de ogen van zijn hof, waarvan hij nu de beloning voor de geleverde diensten verwachtte, niet verdacht raken met Napoleons gevolg te intiem te worden.

De notabelen van het eiland – van dominee Boys tot de brave miss Manon – waren eveneens verschenen en zwaaiden de Fransen ten afscheid toe, toen ze in de boot stapten. Voor het eiland betekende dit vertrek en de vermindering van het garnizoen, dat dit ten gevolge had, een catastrofe. Zo kwam het dat men het vertrek van de Fransen met bedroefdheid zag, hoewel ze niet erg geliefd waren.

De Camel was een heel klein schip. Klein en vooral vreselijk smerig. Hij diende normaal voor veetransport. De bannelingen waren zeer teleurgesteld, maar de vreugde van de terugkeer overwon alles.

Toen er om drie uur wind opstak, ging het schip onder zeil. Tot aan de schemering staarden de Fransen over de reling naar de zwarte rotsen, die zes jaar lang hun lot omsloten hadden en ze zagen die verder af en kleiner worden.

Aantekening:

1. Antommarchi II, 180. Het dienstpersoneel sliep al dezelfde nacht aan boord van de Camel.

2. Lowe dreef zijn beleefdheid zover, dat hij Bertrand een bedrag van 1000 pond te leen gaf, dat deze nodig had om zijn schulden in Jamestown te lenigen. Zijn schuldeisers hadden hem anders niet laten vertrekken. (Henry II, 87)

349 Eerst verdween Jamestown, zijn kasteel, zijn huizen, zijn kerk. Nog lang zagen ze aan de rechterkant het vijandige silhouet van High Knoll en onmiddellijk daarvoor de witte vlek van Alarm House, dat boven de kloof lag, waarin zij Napoleon hadden achter gelaten. Wel nooit meer zouden ze daar naar terug keren, nooit meer de groene dalen zien, waarin de grote legeraanvoerder na al dat tromgeroffel van de roem nu een onuitspreekbare vrede had gevonden. Het geleden onrecht zat, de angst evenals de bewondering van de mensen moe, zal hij daar tot stof vervallen; om hem heen waken de oceaan, de eenzaamheid, de stilte, die tezamen gelijk zijn aan zijn grootheid.

Op zijn met zware stenen gesloten graf, in dit zacht glooiende dal, zal er geen haat meer zijn, zoals er daar ook bijna geen wind is. Het zachte murmelen van de bron en de beek, die hieruit ontspringt, onder de bronskleurige aronskelken verborgen daarvan wegstroomt, het gezang van de vogels, dat zal zijn slaaplied zijn, het slaaplied van de overwinnaar van Arcole, de verslagene van Waterloo....

Ze konden hun blik niet afwenden van de rotsen, die steeds verder in de golven verdwenen. Doch de avond kwam snel. Sint Helena was nu een schaduw onder de schaduwen. De ogen, die haar zochten, moesten het opgeven. Plotseling was er de nacht, zwart en geen sterren. Zij slokte alles op.

*

Het evangelie van Sint Helena

Het schip kwam langzaam vooruit. Geteisterd door hete, de zeilen verbrandende winden, stampte de met terugkerende soldaten overbelaste Camel langs de kust van Afrika. Mme Bertrand rustte nauwelijks uit in haar hut, ze was niet alleen zeeziek, maar leed ook nog aan dysenterie.

Terwijl de volgelingen van de keizer op de terugreis waren, bereidden zich – wat ironisch – de mannen, die Mme Montholon met veel moeite gevonden had om de verbanning met de keizer te delen, zich voor op vertrek naar Sint Helena. Zij zelf dacht eraan met haar kinderen terug te keren. Want ze was bang dat Montholon zich in zijn eenzaamheid uit vertwijfeling zou laten verleiden tot de domme streek van vertrek en zo de beloning voor zijn opoffering zou verliezen. Bovendien, zo schijnt het, had ze in Frankrijk maatschappelijke teleurstellingen beleefd, daarbij kwamen geldproblemen, waar ze niet op gerekend had. De dood van haar dochtertje was haar zeer aan het hart gegaan. Uit de verte kwam Sint Helena niet zo bedreigend over. Voor alles dacht zij als praktische vrouw aan de morele en geldelijke voordelen, die haar en haar man aan het doodbed van de keizer toegewezen waren. En zij twijfelde er niet aan dat zijn toestand hopeloos was.

Planat had over de slechte wil van kardinaal Fesch getriomfeerd en zou haar begeleiden. Dokter Pelletan jr., de koninklijke lijfarts, was er mee belast Antommarchi te vervangen. Hij was door Desgenettes uitgezocht en wel met medewerking van het Franse ministerie, dat nu, met een duidelijke verandering ten opzichte van haar vroegere standpunt, de gevangene Napoleon wilde omringen met een representatief gezelschap.

- 351 Toen monsignore de Quélin, de co-adjunct in Parijs, door het ministerie van buitenlandse zaken vanwege de keus van een priester om raad werd gevraagd, had deze in een aanval van grootmoedigheid verklaard: 'Ik zal er zelf heen gaan, ik verklaar me er graag toe bereid deze ziel voor God te winnen'. Maar toen de minister hem de hoge leeftijd in herinnering bracht van de aartsbisschop, die hij spoedig zou opvolgen, noemde hij een jonge verdienstelijke priester, die spoedig van zich zou laten horen, de abbé Deguerry. Tenslotte had Mme de Montholon aan het gymnasium van Juilly een leraar voor het onderricht aan haar kinderen gevonden. Dit gezelschap stond op het punt van inschepen, toen het bericht van de dood van de keizer Frankrijk bereikte. Mme de Montholon kon nu slechts de terugkeer van haar echtgenoot afwachten.

*

Op 25 juli 1821 meldde de kapitein van de Camel dat men de Europese kustwateren had bereikt. Montholon opende de laatste wil van de keizer, evenals het testament en de codicillen. Bertrand voelde zich voor het hoofd gestoten. Volgens zijn laatste gesprekken met Napoleon had hij toch de hoop gehad op een groter deel van de nalatenschap. De drie testament-uitvoerders maakten de rekening op. Na aftrek van de begrafeniskosten (1), de openstaande rekeningen, de lonen van de bedienden en de Antommarchi toegezegde gratificatie, deelden ze de rest in gelijke delen. (3)

Aantekening:

1. Inderdaad werden alle begrafeniskosten (draperieën, kaarsen, rouwkleding voor de Engelse bedienden, gratificaties voor de soldaten, die de kist hadden gedragen enz.) uit de privé kas van de keizer betaald. Engeland leverde alleen de kist.
2. Een bedrag van 18.060 francs, die onder de rubriek 'Aftrek voor dhr. Antommarchi' opgevoerd werd. (Protocol van 18 augustus 1821).
Misschien was in dit bedrag het achterstallige honorarium van enige maanden geneeskundige behandeling inbegrepen.
3. Namelijk 145.000 francs.

*

352 Op 2 augustus 1821 wierp de Camel het anker uit voor Spithead. De uit Sint Helena teruggekeerden werden met achting en nieuwsgierigheid ontvangen. George IV, zie zich toevallig in deze kuststreken ophield, stuurde een officier aan boord, om te informeren naar Mme Bertrand. Tegelijk was er een enorme toestroom van bezoekers op het schip, waarop de Fransen nog drie dagen verbleven.

Ook in Londen werden ze onder de belangstelling bedolven. Ze wachtten daar op het opruimen van alle hindernissen, die hun terugkeer naar Frankrijk nog in de weg stonden. (1)

De indruk, die de dood van de illustere gevangene in Engeland maakte, was groot. De kranten hadden de gebeurtenis op allerlei manieren gemeld. (2) Een typerend voorval: op 7 juli riepen plakkaten in de straten op 'ieder, die talent en moed in het ongeluk bewondert' op om vanwege Napoleon rouw te dragen. De staatspapieren stegen, een bewijs hoezeer de ingewortelde angst voor "Boney" bij het Engelse publiek was.

Aantekening:

1. De Bertrands woonden in Londen eerst op het Leicester Square bij Brunet, dan in een huis aan Edward Road. Iedereen probeerde om met hen bekend te worden. Montholon daarentegen mishaaide de Engelsen wegens zijn 'dictatoriaal gedrag', schrijft lady Jerminham.
2. The Statesman, The Courier 4 juli 1821, The Timers, 5 juli, London Gazeette, 7 juli.
The Sun van 5 juli berichtte afkeurend over een voorval een dag eerder tijdens de algemene vergadering van de Oostindische Compagnie. Een zekere Lowndes had het gewaagd het doodsbericht te bejubelen. Daarop werd hij van alle kanten op 'de meest heftige manier terecht gewezen', schreef de redacteur van The Sun.

353 In Frankrijk daarentegen werd het bericht zonder noemenswaardige opgewondenheid ontvangen. Ook al mochten de voormalige paladijnen van de keizer diep bewogen zijn (1), mochten jonge mannen met een rouwband om de arm een krantenverkoper, die de dood van Napoleon hardop uitschreeuwde, slaan, mochten veteranen van de Oude Garde, mensen uit het volk, kleine lieden elkaar huilend op straat de hand geven (2), de grote massa, die zich bij het huidige vorstendom oprecht had aangesloten en over de terugkeer van de vrede en de rust gelukkig waren, bleef onaangedaan. (3)

Aantekening:

1. Op 11 juli 1821 vertelde het 'Journal des Débats' de volgende anekdote over de toon, die de ministeriële organen meende te moeten aanslaan en die kenmerkend is:
'Generaal Rapp had in Saint-Cloud bij de koning dienst toen hij de dood van Napoleon vernam op het moment dat hij met Zijne Majesteit aan het ontbijt zou gaan. Eerst wilde de generaal het bericht niet geloven, maar toen men hem verzekerde dat de koning dit bericht al 's nachts vernomen had, kon de generaal zijn tranen niet inhouden en verklaarde met luide stem dat de dood van zijn voormalige generaal, wiens adjudant hij vijftien jaar lang was geweest, hem diep bewoog. 'Ik ben geen ondankbare', zei hij. Hij trok zich meteen terug. De koning, die over de loyale houding van de generaal gehoord had, liet hem na de mis roepen en richtte de volgende goedbedoelde woorden tot hem: '.... Rapp, ik weet dat het bericht, dat ik heb vernomen, je zeer verdriet; het doet je eer, ik waardeer je daarom nog meer'. Generaal Rapp antwoordde diep bewogen: 'Sire, ik dank alles aan Napoleon, vooral de achting en de gunstbewijzen van Uwe Majesteit en uw doorluchtige familie'. De koning, die door dit antwoord van de generaal geroerd was, beval dit nog dezelfde dag aan zijn familie en zijn ministers mee te delen.
Lamartine vertelt dat hij zich met Marmont op een diner bevond. Toen de maarschalk het bericht vernam, stootte hij zijn bord van zich af en stond zeer bleek van tafel op.
2. In de provincie werd het bericht hoofdzakelijk door een soort officiële circulaire verbreid, dat zonder commentaar een samenvatting van de Courier van 4 juli 1821 weergaf:
'Bonaparte is niet meer. Hij is op zaterdag 5 mei om zes uur 's avonds na een ziekbed van veertig dagen aan een ontstekingsziekte gestorven. Hij heeft het verzoek geuit na zijn dood zijn lichaam te laten openen om vast te stellen of hij niet aan dezelfde ziekte gestorven is als zijn vader, namelijk maagkanker. De lijkopening heeft bewezen, dat hij zich niet vergist heeft. Hij is tot het laatste moment bij bewustzijn gebleven en is zonder pijn gestorven'.
3. 'La Foudre', 20 juli 1821 schreef: 'Het bericht van zijn dood was een bericht zoals alle andere. Men heeft er twee, drie dagen over gesproken, zoals over de regen of over mooi weer. Nu denkt er geen mens meer aan'.

354 'Ik herinner me', schrijft gravin de Boigne, 'hoe verbaasd wij als denkende mensen over deze wonderbaarlijke onverschilligheid waren'.

De ultraroyale pers hield zich over het algemeen vijandig. 'Le drapeau Blanc' verweet 'Buonaparte', dat hij niet begrepen had 'op het juiste moment te sterven'. 'L'ami de la Religion et du Roi' brandmerkte Napoleon als 'de legeraanvoerder van het koninkrijk, die gesels Gods, hij, die al meer mensen had verbruikt als de Conventie, de massaslachting en de guillotine tezamen'.

'La France chrétienne' schreef: 'Deze mens sterft vergeten zonder dat er zich ook maar een enkele stem tot zijn roem verheft'.

Onder de gematigde bladen baarde het 'Journal des Débats', dat toch alle redenen gehad zou hebben Napoleon te verafschuwen, het meeste opzien: 'Wij hielden het verraad tegenover ons zelf voor juist met het uitdrukken van onze persoonlijke gevoelens tegenover deze buitengewone man wat terug houdend te zijn en wel vooral omdat wij bang waren dat de waarheid door haat of valse hoogmoed geweld aan gedaan zou worden'.

De liberale kranten brachten in herinnering dat Napoleon 'de maatschappij wezenlijke diensten had bewezen'(1) en herdachten zijn militaire roem.

Aantekening:

1. De 'Constitutionnel' van 11 juli. Verder stond er: 'Laten we er niet bang voor zijn het uit te spreken: de gevangene van Sint Helena zal tot de grootste mannen worden gerekend!'

355 De 'Journal de Commerce' stelde de volgende beschouwing op: 'Het graf van Sint Helena zal midden in de oceaan aan de leiders op aarde voor eeuwig leren, dat ook een mens, die door de natuur met het talent van het genie is uitgerust, die zijn overwinningsvanen van de Taag tot de Dnjepr heeft laten zien, twintig staten zijn wetten heeft gegeven en over twintig koningen heeft geheerst, toch onder moet liggen als niet de liefde van de volkeren en de instituties, die zij zelf hebben gekozen, hen verdedigen. Europa, dat zich tegen Napoleon en het despotisme aaneen sloot, kon alleen beide overwinnen als het voor Napoleon en de vrijheid was terug geweken'.

Het doodsbericht kwam op 16 juli in Rome aan, maar Madame Mère hoorde het wegens onbekende reden pas op de 22e. Op 9 of 10 juli kwam de grijze Buonavita, nog onwetend, met de brief van Montholon aan Pauline bij haar. Door haar bijgelovige verblinding (1) wilde noch de moeder noch de oom van de keizer de abbé geloof schenken. (2)

Aantekening:

1. Fesch had zelfs brieven van O'Meara aan Madame onderschept, die haar over de gezondheid van Napoleon vertelden. Hij wist zelfs door Buonavita en Gentilini, die begin mei in Engeland aangekomen waren dat Napoleons toestand hopeloos was. Fesch gedrag in deze laatste jaren was even verwerpelijk als verachtelijk.
2. 'Abbé Buonavita', schreef Pauline op 11 juli aan Planat, 'is niet serieus genomen, want mamma heeft hem gevraagd of hij de keizer ook werkelijk gezien heeft. De arme man, die de keizer zo toegewijd was, was diep gekrenkt. Ik neem hem mee naar Frascati, want men zal hem nog geen sou geven'. Buonavita zou Napoleon ongeveer twaalf jaar overleven. Hij bleef niet in Rome, niet op Corsica, maar begaf zich, zijn zwerfdrang volgend, naar het eiland Mauritius, waar hij vikar van de pastoor van Saint-Louis werd. Hij stierf in Pamplemousse op 2 november 1833 op de leeftijd van 81 jaar.

356 Pauline maakte bij hem een vreselijke scène en bestormde hem met vleien en dreigementen. De keizer was bijna dood, dat wist ze zeker. Montholon bevestigde het, ze loog niet. Haar verontrusting en vertwijfeling vermocht Fesch (1) alleen maar te ergeren, maar op Napoleons moeder maakten ze indruk. Pauline had besloten vast en zeker naar de keizer toe te reizen, ze liet lord Liverpool (2) weten dat een lid van de familie Bonaparte Napoleon in zijn laatste uren moest bijstaan.

Eindelijk overtuigd, handelde Madame Mère met grote haast. In enkele dagen, 14 juli, schreef ze aan Lucien, aan Jérôme, aan lord Holland, aan O'Meara, aan lord Liverpool, aan het Engelse parlement en zelfs – dat was voor haar een zeer pijnlijke, maar voor haar onvermijdbare schrede – aan Marie-Louise, die ze dringend verzocht zich er bij de Machten voor in te spannen, dat de keizer eindelijk naar een ander klimaat overgebracht werd. (3)

Aantekening:

1. 'De scène was zo heftig, dat ik het bij de kardinaal voor altijd verbruid heb'.
2. 10 juli 1821. Ze schreef op 15 juli aan Montholon: 'Ik heb bij deze schrede alleen mijn hart gevolgd, want ik ben er verre van mij zo goed te voelen als ik zou wensen, maar ik hoop, dat mijn krachten voldoende zullen zijn de keizer te bewijzen, dat niemand zoveel van hem houdt als ik'.
3. Dit ontroerende schrijven is weinig bekend: 'Hoewel ik niet weet of deze brief, zoals zo vele, in uw handen komt of niet, ben ik u schuldig de toestand van uw echtgenoot te vertellen..... Probeer u alles wat in uw macht ligt, te doen. De geestelijke, die zo juist is aangekomen, verliet hem op 17 maart. Hij lag op de sofa, sprak over u en zijn zoon en uitte ondanks zijn grote geestelijke sterkte, dat men zeer spoedig over zijn dood zou horen als men zich niet haastte om hem vandaar weg te brengen. Ik bid dat God u bewaart en indien u zich mij, de moeder van Napoleon nog wat kunt herinneren, ontvangt u de verzekering van mijn toewijding'.
Rome, 14 juli 1821, Madame Mère

357 Acht dagen later bekende de kardinaal haar dat haar zoon dood was. De arme dappere grijze vrouw was verpletterd. Bij haar boosheid komt nog enige spijt. Ze had nooit willen geloven aan Napoleons lijden. Zijn dood riep bij haar de bitterste verwijten op. Ze leefde alleen nog maar met haar pijn, wees haar broer (kardinaal Fesch, rkv) af, liet ook haar directe naasten niet toe, bleef dagenlang zonder een woord, ja, bijna zonder zich te bewegen en weende en bad. Op rustige momenten gleden haar gedachten misschien naar het verleden terug en achter de voor eeuwig verstarde trekken van de keizerlijke martelaar werden haar het kleine beweeglijke gezicht van haar kind, zijn wilde blik en zijn lachen weer levend.

Paulines nerveuze daad werd door deze schok zwaar beproefd. Ze ging weer in bed liggen, haar toestand wisselde van volledige apathie tot pijnlijke histerie. Napoleons overige broers en zusters ondervonden bij dit treurige bericht wel verdriet, maar hun familie zorgen, de eigen bezigheden leidden hen spoedig af. De dood van de keizer, die hen van zo menige hoop beroofde, verlichtte misschien tegelijkertijd hun geweten.

Op 15 augustus 1821, de geboortedag van Napoleon, vroeg zijn moeder Engeland om de teruggave van het lijk. Haar aan lord Castlereagh gerichte brief ontroert vandaag nog:

‘De moeder van keizer Napoleon verzoekt zijn vijanden om de sterfelijke resten van haar zoon..... Zelfs bij de wildste barbaren ging de haat niet over het graf heen..... Mijn zoon heeft geen verering meer nodig, zijn naam is hem roem genoeg, maar ik verlang er naar zijn ontzielde resten te omarmen. Ver van de drukte van de wereld hebben mijn handen voor hem in een kleine kapel een graf voorbereid. In naam van de gerechtigheid en de menselijkheid bezweer ik u

358 mijn bede niet af te slaan. Om de resten van mijn zoon te ontvangen, kan ik het ministerie, kan ik Zijne Britse Majesteit smeken. Ik heb Frankrijk, ik heb de wereld Napoleon gegeven. In naam van God, in naam van alle moeders smee ik u, Mylord, mij de overblijfselen van mijn zoon niet te weigeren’.

Castlereagh wist niet wat hij moest antwoorden en antwoordde ook niet. (1)

Marie-Louise vernam dat zij weduwe was geworden door de Piemontese krant, toen zij in de opera met Neipperg De Barbier van Sevilla hoorde. Het Weense hof had het niet nodig geacht haar te informeren. Zij ondervond – men heeft dat ten onrechte betwijfeld – een soort van ontroering of droefenis, zo ver als haar passieve en oppervlakkige karakter haar dat toeliet. Zij had op dat moment een nieuwe verbintenis. Ze had al een onecht kind van Neipperg gekregen en voelde zich in haar leven zonder keizerlijke eer gelukkig. De dood van de keizer herinnerde haar eraan, dat zij de keizer eerst had gevreesd, toen geliefd en uiteindelijk, zonder te twifelen, verraden had. Tegen Madame de Crenneville, haar intiemste vriendin: ‘Men mag mij dan ook van de vader van mijn zoon gescheiden hebben, de dood, die alle kwaad oplost, treft altijd pijnlijk, speciaal als men aan de pijnlijke ziekte van zijn laatste jaren denkt. Ik zou vast geen hart hebben, wanneer ik niet tot het diepste aangegrepen zou zijn’. (2)

Aantekening:

1. Op 21 september 1821 schreven de testament-uitvoerders van de keizer aan lord Liverpool en verzochten om teruggave van het lijk van Napoleon. Ze kregen van de Engelse ambassadeur in Parijs mondeling te horen ‘dat de Engelse regering zich uitsluitend als bewaarder van de resten van Napoleon beschouwde en zij Frankrijk toegestaan werden zodra het kabinet aan Zijne Allerchristelijkste Majesteit een dergelijk verzoek zou doen’.
In mei 1822 wendden de testament-uitvoerders zich tevergeefs tot Louis XVIII met de vraag Napoleon in Ajaccio te laten begraven.
2. Correspondentie van Marie-Louise, 228. De hertogin van Montebello schrijft ze op dezelfde toon: ‘Ik was zeer ontroerd en getroffen, want ik zou een ongevoelige zijn als ik niet herinnerde dat de overledene de korte tijd, die ik aan zijn zijde doorbracht, mij alleen maar goeds heeft gedaan.....’ (20 oktober, 1821)

359 Het Hof van Parma verordende een rouw van drie maanden. Verder werd beslist dat duizend missen in Parma en evenzoveel in Wenen voorgelezen moesten worden. Met de weduwensluier getooid woonde Marie-Louise in de kapel van haar slot in Sala een mis bij voor de zielenheil van Napoleon. (1)

Op een avond van de laatste julidagen werd een tienjarige knaap met blauwe ogen en goudblonde lokken in het slot Schönbrunn door zijn tweede hofmeester

Foresti met ongewone beleefdheid benaderd. Hij spreekt tegen hem voor de eerste keer het woord Sint Helena uit. Eerbiedig zegt hij: 'Keizer Napoleon'. Verbluft kijkt de jongen hem aan. Al zoveel jaar vermijdt zijn omgeving over zijn vader te spreken, roepen zijn vragen zwijgen op, probeert in zijn geest elke herinnering aan Frankrijk te verdrijven. Dan zegt Foresti hem verontschuldigend dat zijn vader gestorven is en voegt er aan toe dat hij zonder lijden en in het christelijk geloof heen is gegaan.

De jongen gaat aan het raam zitten en huilt lang. Ondanks dat men moeite heeft gedaan zijn vader uit zijn gedachten te verbannen, heeft hij hem toch niet vergeten.

Aantekening:

1. Op Neippergs bevel werd zijn naam niet uitgesproken. De geestelijken bedienden zich van de uitdrukking 'de echtgenoort van onze hertogin'. 'Geen versiering en geen emblemen, die op het verleden hadden kunnen duiden, sieren de sarcofaag', schreef Neipperg aan Metternich. (31 juli 1821)

360 Aan de blikken en stemmen onttrokken, alleen in zijn kleine bed, ziet hij zijn gezicht voor zich en probeert zich de bleke man met de mooie handen voor te stellen, die hem in zijn armen heen en weer liet gaan. De herinnering uit zijn kindertijd is hij ondanks alle aanvallen daartegen, heimelijk met heel zijn ziel trouw gebleven. Hij zegt dat tegen niemand. Hij zwijgt daar al jaren over en zal verder zwijgen. Maar hoe wenst hij groter en ouder te zijn! Zijn vrijheid hoopt hij dan te verkrijgen. Toen hij nog klein was, zei hij: '..... dat hij een man wilde worden om papa te bevrijden...' Nu Napoleon dood is, gaat het alleen nog maar om zijn eigen bevrijding! Hij is geduldig, hij kan wachten.....

*

Sir Hudson Lowe verliet met zijn familie en zijn gehele staf (met uitzondering van Gorrequer) op 21 juli 1821 Sint Helena. Tegelijk met hem scheepten zich op de Lady Melville ook Montchenu en Gors in.

Lowe werd in Londen koel ontvangen. Lord Bathurst zorgde ervoor dat hij een officiële beloning kreeg, George IV vereerde hem met een handdruk. Maar in tegenstelling met de hoop, die hij had, kreeg hij geen hogere rang of onderscheiding of jaargeld. Zijn 'tijdelijke' rang van luitenant-generaal werd hem weer ontnomen en hij werd benoemd tot commandant van een regiment. Zijn chefs konden hem geen verwijten maken. Hij was slechts hun uitvoerder geweest. Als flinke ambtenaar had hij zijn kleine kolonie voortreffelijk geleid en haar goed achtergelaten. Desalniettemin moest hij zich menige bruuskering, menige belediging laten wel gevallen. Lady Holland wilde hem niet ontvangen om met hem over Napoleon te spreken. 'Het zou pijnlijk voor mij zijn',. Schreef ze hem, 'als ik mij in een gesprek over zijn behandeling door de Engelse regering over de gevolgen hiervan voor zijn gezondheid en zijn leven moest dwingen, en het zou even pijnlijk voor u zijn uit mijn mond de heftigste uitdrukkingen te moeten horen, die in dat geval zou kunnen gebruiken'. (1)

Aantekening:

1. L.P.20.133

361 Al spoedig heerst er om hem heen een onheilspellende atmosfeer, die hem steeds meer omsluit en waarin de ongelukkige zijn noodlot zal vinden.

De markies van Montchenu verlangde, in het trotse bewustzijn van zijn daden, van Louis XVIII het rode ordelint van de Heilige Lodewijk en de rang van luitenant-generaal. Hij kreeg niets. Tevergeefs belaagde hij het ministerie. Tenslotte dwong men hem met pensioen. Hij stierf in 1831, arm en vergeten, zonder begrepen te hebben dat de legitieme monarchie (die overigens, omdat zij niemand iets verschuldigd is, naar haar aard ondankbaar is) hem er niet voor kon belonen dat hij Frankrijk vijf jaar lang belachelijk had gemaakt en niet meer gedaan had dan slechts de kist van de usurpator te volgen.

Bertrand en Montholon keerden al in oktober 1821 naar Parijs terug. (1) De opperhofmaarschalk had als hij gewild had, in dienst van de koning kunnen treden, want de Restauratie had hem zijn rang terug gegeven. Maar zowel uit trouw als ook vanwege de somberheid van zijn gemoed begroef hij zich liever in zijn huis in Châteauroux, tot grote ergernis van zijn gemalin. (2)

Aantekening:

1. Montholon had door de amnestiewetgeving van 25 juli 1821 de toestemming tot terugkeer gekregen. Bertrand, die nog steeds onder de dreiging van het tijdens zijn afwezigheid uitgesproken doodvonnis stond, bad de koning in een schriftelijk verzoek om de toestemming naar Frankrijk terug te mogen komen. Louis XVIII liet hem weten, dat hij bereid was hem te begenadigen, maar hij zou zich eerst ter beschikking moeten stellen aan de minister van justitie. Bertrand en Montholon kwamen op 19 oktober 1821 te Calais aan.
2. Af en toe bracht hij een paar dagen door in Parijs in het huis (52, Rue Chantereine), dat Napoleon hem had geschonken. Hij werd door de politie bewaakt, ontving bijna uitsluitend metgezellen uit de tijd van de gevangenschap en vermeed alle luxe en elk opzien.

362 Montholon voerde in Parijs en op zijn slot Perrigny een groots, luxe leven. Tot zijn ongeluk liet hij zich in met industriële ondernemingen, die de rijkdom, die hij aan Napoleon dankte, deed versmelten. (1)

Marchand had de wens van zijn gebied er gevolgd en een klein landgoed bij Auxerre gekocht, was met de dochter van generaal Brayes getrouwd, die na zijn Zuidamerikaanse avonturen naar Frankrijk was terug gekeerd. Hij bleef in contact met al zijn lotgenoten van Longwood en wachtte als brave, rustige rentenier erop dat de politie hem niet langer als oproerling beschouwde.

Abbé Vignali, Marie-Louise wilde hem niet als aalmoezenier hebben, keerde naar Corsica terug en liet, zoals de keizer hem had aangeraden, een huis bouwen in Porto Nuovo Rosino. Daar viel hij ten offer aan een onopgeloste vendetta enkele jaren later.

Antommarchi begaf zich naar Parma en verzocht tevergeefs om een audiëntie bij Marie-Louise. Neipperg hield hem aan het lijntje met vage beloftes en schonk hem tenslotte een tamelijk waardeloze ring.

Aantekening:

1. Hij werd in 1829 failliet verklaard. In 1838 gerehabiliteerd, maar nog steeds door zijn vijanden bedreigd, woonde hij in Engeland, waar hij tot de vertrouwelingen van Louis Napoleon behoorde, hij nam ook deel aan de aanslag in Boulogne. Hij leefde daadwerkelijk van zijn vrouw gescheiden. Ze had zich terug getrokken in Montpellier, waar ze in 1847 plotseling stierf en in een crypte werd bijgezet.

363 In Rome bezocht hij Fesch, die zich net zo opstelde en Pauline en Madame Mère, die hem wenend uithoorde over de laatste ogenblikken van de keizer. Ook bij deze gelegenheid probeerde Antommarchi zijn afhankelijkheid in klare munt om te zetten. Uit wantrouwen of doordat ze gewaarschuwd was, beperkte Napoleons moeder zich tot het schenken van een diamant. In 1825 publiceerde hij zijn Mémoires, waarin hij, profiterend van Las Cases en O'Meara, op

hoogdravende toon gesprekken met de keizer verhaalt en zichzelf een hoofdrol toedicht. (1) Het boek viel goed en bracht de auteur aardig wat geld op. Gelijktijdig probeerde hij met De Anatonmie van Mascagni geld te maken, wat hem mislukte. Met de inschrijving op het dodenmasker van de keizer in 1833 ging het ongeveer hetzelfde. Hij reisde naar Amerika en stierf vijf jaar later in Santiago de Cuba (2) aan gele koorts.

Ali trok zich met vrouw en dochter terug in zijn geboortestad Sens. Pierron vestigde zich in Fontainebleau, Archambault in Sannois, Chandellier in Ménéilmontant. Noverraz en Joséphine gingen naar Zwitserland. De erfenis van hun gebieders verzekerde zijn dienaren een onafhankelijk leven. Deze eenvoudige mensen bewaakten piëteitsvol zijn aandenkens en hielden hem in hun gedachten.

Aantekening:

1. Noverraz zei er het volgende over: 'De memoires van de dokter zijn opgesmukt. Hij beweert grote invloed op de keizer gehad te hebben en hij had dat niet. De keizer kon hem niet uitstaan'.
2. Naar mondelinge berichten, die de Amerikaanse militaire arts H. Thomason over hem in Santiago verzameld heeft, zou hij daar in hoog aanzien van de bevolking hebben gestaan. (Bibl. Thiers, D 343)

364 De nalatenschap van de keizer gaf nog aanleiding tot heftige strijd en ingewikkelde operaties. (1)

Napoleon had, vertrouwend op het standsgevoel van Marie-Louise en de dankbaarheid van prins Eugène, er op gerekend, dat de bij Lafitte gedeponeerde bedragen vier miljoen waren gegroeid en dat de testament-uitvoerders zo in staat zouden zijn alle erfenissen in hun gehele omvang uit te betalen.

Ondanks zijn reusachtige vermogen wilde Eugène zich niet bemoeien met het bevel van zijn weldoener. Hij hield zich aan een nauwkeurige berekening, bewees dat hij het hem toevertrouwde depot (2), ja, zelfs meer dan dat had terug gestort en liet verder als Beierse prins de zaak op z'n beloop. Op aandringen van Neipperg en Metternich weigerde Marie-Louise te erkennen, dat zij de twee miljoen, die Napoleon haar in 1814 had overhandigd, schuldig was, zelfs uit naam van haar zoon maakte ze aanspraak op de legaten en eiste de uitbetaling van zijn erfenis. (3)

Aantekening:

1. Het testament van Napoleon werd bij het Prerogatieve Hof van de aartsbisschop van Canterbury neergelegd (10 december 1821) en pas op 5 augustus 1824 voor rechtsgeldig verklaard en vrijgegeven.
In april 1822 was een afschrift van het testament voorgelegd aan het Parijse burgerrechtshof, dat het testament geheel ongeldig verklaarde, omdat Napoleon burgerlijk dood was. De testament-uitvoerders onderhandelden nu direct met Lafitte. De regering van Louis XVIII onthield zich uit angst voor een schandaal van elke vordering. (Chateaubriand aan Baron de Vincent, 30 april 1824)
2. Hij had 800.000 francs gekregen. Met inbegrip van het pensioen van Gourgaud had hij 812.768 francs uitgegeven.
3. Haar via de diplomatieke weg gestelde aanspraken zouden pas eindigen in 1833, toen zij afzag van de nalatenschap van Napoleon. Zij vernieuwde dat afzien in 1837.

365 Lafitte van zijn kant, die er niet geheel zeker van was of de testament-uitvoerders gerechtigd waren hem een geldige kwitantie te geven, haastte zich niet met de teruggave van het geld, dat hij in zijn bank liet werken. Ze moesten smeken. Montholon, een ervaren procesvoerder, leidde de gehele operatie. Na talloze tussenvallen betaalde Lafitte de bedragen uit bij de beleggingsbank, waar het tot 1826 verbleef. Rond deze tijd waren de aanspraken van Marie-Louise door de Franse regering afgewezen en de testament-uitvoerders konden na een beslissende uitspraak van Maret, Caulincourt en Daru de bij Lafitte aanwezige drieënhalf miljoen (1) volgens de verhouding van het testament onder elkaar

verdelen.

De koning van Rome, nog veel beter de hertog van Reichstadt, kreeg de door zijn vader zo liefdevol uitgezochte legaten niet, ondanks dat de testament-uitvoerders, vooral Marchand, hun inspanningen bij Marie-Louise en Apponyi, de Oostenrijkse ambassadeur in Parijs, verdubbelden.

Aantekening:

1. Precies 3.418.785 francs, die met de rente mee 3.786.121 francs beliep. Montholon kreeg 1.351.298 francs, Bertrand 285.514 francs, Marchand 248.572 francs. De bedienden van Longwood werden bijna geheel uitbetaald (voor 94%). De in de codillen genoemde legaten werden niet uitgekeerd.

In 1853 belastte Napoleon III een commissie met het onderzoek naar de situatie naar aanleiding van deze deling in 1826. Van de beide Kamers werd toestemming gevraagd voor acht miljoen. Vier miljoen voor de erfenissen aan privé personen en vier miljoen voor de erfenissen aan het collectief. De ervan van Montholon, die gestorven was in 1853, kregen nog 667.282 francs, die van Bertrand, al in 1844 gestorven, 522.976 francs, Marchand kreeg 213.980 francs.

De voor de erfenissen aan het collectief bestemde vier miljoen werd verdeeld onder de overlevenden van het bataljon van Elba, de gewonden van Ligny en Waterloo en onder oude soldaten van 1792 tot 1815.

De stad Brienne ontving 400.000 francs, de stad Méry 300.000 francs.

- 366 De reis naar Wenen werd hen niet toegestaan. Ze moesten er mee volstaan de kroningsdrietand, een armband en een horlogeketting gevlochten uit het haar van de keizer, aan de ambassadeur te overhandigen.

Alle andere aandenkens zouden in handen blijven van de testament-uitvoerders tot en met het zestiende levensjaar van de prins. Toen het zo ver was, deden ze opnieuw vruchteloze pogingen. Op 18 maart 1832 schreef Marchand direct aan de zoon van de keizer, die nu al een jongeling was en hij vroeg om toestemming naar hem toe te mogen komen. Metternich sprak zijn veto uit. Enige maanden later stierf de jongen. (1)

Hij stierf te vroeg om de apotheose van zijn vader te beleven, maar hij had lang genoeg geleefd om te zien hoe de ideeën, de ziel van Napoleon, Europa terug veroverden.

Aantekening:

1. Na zijn dood op 12 juli 1832 overhandigden de testament-uitvoerders het grootste deel van de voorwerpen, die de keizer hen voor zijn zoon had toevertrouwd, aan generaal Arrighi, hertog van Padua en gevolmachtigde van Madame Mère. Toen de nalatenschap van deze geregeld werd, werd dit onder haar kinderen verdeeld.

De wastafel uit het Elysée en een van zijn veldbedden uit Sint Helena vielen Caroline toe. Het is het sterfbed van Napoleon en het bevindt zich tegenwoordig (1935!) in de verzameling van prins Murat.

Het andere bed, waarop de keizer was opgebaard, werd in 1911 gekocht door de heer Edw. Tuck en door hem aan het kasteel Malmaison geschonken.

De grote necessaire van de keizer en de zilveren nachtlamp behoren toe aan prinses de la Moskowa, geboren Bonaparte.

*

In juli 1822 had O'Meara, wiens Ierse bloed niets vergat, het boek 'Napoleon in Exile' gepubliceerd. Omdat hij met de feiten, de gesprekken, de datums naar de mate van zijn haat omspringt, laat hij met wat grove, maar levensechte kunstgrepen en met een zeldzaam talent in het voeren van dialogen de eerste drie gevangenisjaren voor de keizer ontstaan.

367 Grimmig, pennenstreek na pennenstreek zettend, schetst hij van Lowe een hatelijk beeld en verklaart met nadruk, dat de gouverneur hem heeft weg gejaagd, omdat hij, O'Meara, gewezen had op het verderfelijke klimaat van Sint Helena op de gezondheid van Napoleon. Over Lowes hoofd heen treft zijn aanklacht het Britse ministerie. Het werk had direct een reuze succes. Oplagen en vertalingen volgden elkaar op. O'Meara werd in geheel Europa beroemd (1) en voor geheel Europa werd Lowe de scherpreecher. In oktober daagde de toen 23-jarige Emanuel de Las Cases Lowe uit voor een duel. Al sinds zijn vertrek uit Sint Helena zon deze op wraak. Hij wachtte hem op voor zijn huis in Paddington en gaf hem toen Lowe verscheen, met een rijzweep twee slagen midden in zijn gezicht. Er verzamelde zich een oploop, die de aanvaller wilde afranselen, maar Emanuel riep uit: 'Deze kerel heeft mijn vader beledigd!' En de menigte keerde zich tegen Lowe. De ex-gouverneur nam de uitnodiging niet aan, maar ging naar de vredesrechter. (2) Intussen was de jonge Las Cases naar Brighton gegaan en schepte zich in naar Frankrijk.

Door de gezamenlijke oppositiepers aangevallen, overal door afkeur en verachting behandeld, in gezelschap, in de clubs, ja zelfs in het leger beledigende blikken ontmoetend, biedt Lowe deze storm het hoofd, want hij is geen lafaard.

Aantekening:

1. O'Meara benutte zijn roem om een rijke weduwe te trouwen, die dertig jaar ouder was dan hij. Hij stierf op 10 juni 1836 en werd in de kerk Saint Mary in Paddington Green begraven.
2. Duels zijn in Engeland niet gebruikelijk en worden als gewone misdaden bestraft.

368 Hij spant tegen O'Meara een aanklacht voor belediging aan en neemt al zijn voormalige ondergeschikten van Plantation als getuige. (1) Tengevolge van een procesfout wordt alles afgewezen. Bathurst, die hij om hulp vraagt, laat hem in de steek. Hij en lord Liverpool zien niet ongaarne hoe de openbare mening de gehele last van de verantwoordelijkheid van de slechte behandeling van Napoleon op de gouverneur projecteert.

Ze wilde deze zondebok toch al verwijderen. Hem wordt een lachwekkende post in Antigoa aangeboden. Lowe wijst het af. Om van hem af te zijn benoemt men hem uiteindelijk in een ondergeschikte rol in Ceylon.

Hij zal daar treurige jaren doorbrengen, zo erg door de wereld verstoten, dat dit velen leed deed. In 1831 kreeg hij pensioen. Spoedig daarna stierf zijn vrouw. Arm en vereenzaamd vestigde hij zich in Chelsea, waar hij in 1844 als een diep ongelukkig mens overleed. (2)

Aantekening:

1. Bingham, Reade, Wynnyard, Gorrequer, Harrison, Verling, Henry, Baxter, Balcombe, Burton, enz. O'Meara zette daar tegenover de getuigenissen van Reardon, Poppleton, Younghusband, Las Cases, Montholon, Antommarchi en Marchand.
2. Hudson Lowe was bij het vertrek van Sint Helena een vermogend man, want hij had van zijn inkomen behoorlijk gespaard. Hij had voor 20.000 pond aan staatleningen en bezat een heel mooie bibliotheek. Door ongelukkige speculaties geruïneerd moest hij die in 1829 grotendeels verkopen. Hij stierf verlamd en werd in de crypte van Saint Mark, North Audkey Street, begraven, waar zijn vrouw sinds 1832 op hem wachtte. Ze had hem een dochter en twee zonen gegeven, waarvan er een op jonge leeftijd stierf. De ander, Edw. Wm. De Lancy Lowe, op Sint Helena geboren op 8 februari 1821, nam dienst in India en stierf in 1880. Deze was het, die het British Museum de geweldige massa papieren door zijn vader verzameld, verkocht, in totaal 240 folianten. De dochter, bijna zonder middelen, kreeg van koningin Victoria een klein pensioen.

369 Tegen het einde van 1821 kwam Las Cases weer in het bezit van zijn aantekeningen, die door Lowe bij zijn vertrek van Sint Helena in beslag waren genomen. Met behulp van Emanuel ging hij opnieuw aan het werk, breidde uit en

sierde het met romantische details op, doorspekte ze met apocryfen (1) of vervalste documenten en gaf ze in de herfst van 1821 in negen delen uit onder de titel 'Mémorial de Sainte-Hélène'. Het is hoogst verwonderlijk dat de politie van Louis XVIII de publicatie van dit werk toeliet, dat als een fakkel, sterker nog, als een orkaan van vuur werkte. De politie van het regime, van de dommen tot de slimmeriken, waren van mening, dat nu, omdat Napoleon dood was, ook alles wat door hem werd belichaamd – idealen, herinneringen, hoop – met hem in de kist begraven was.

Aantekening:

1. Zoals de brief van Napoleon aan Murat van 29 maart 1808, een vervalsing, die tot doel had de verantwoording voor de voortzetting van de Spaanse Oorlog op Murat af te schuiven. Zoals de brief van 8 augustus 1811 van Napoleon aan Bernadotte, de brief van 3 april 1808 van Napoleon aan zijn broer Louis en de aan een niet-genoemde gevolmachtigde gerichte instructie van Napoleon, die als doel van de Russische Veldtocht de bevrijding van Polen aangeven. Zoals tenslotte de brief, die de hertog van Enghien in de nacht van zijn veroordeling aan de Eerste Consul geschreven had en die Talleyrand klaarblijkelijk onderschept had. Deze vijf documenten zijn zeker vervalsingen, die als doel hadden de keizer van de voornaamste beschuldigingen, die tegen zijn politiek opgeworpen konden worden, te verschonen. De eerste vier documenten waren al in 1819 in de 'Bibliothèque historique' opgedoken. Las Cases schijnt ze dus niet zelf vervaardigd te hebben. Maar hij haastte zich om ze te gebruiken, omdat zij aan zijn bedoelingen tegemoet kwamen. (vgl. Gourgaud, 110)

370 Zijn zoon was slechts een onechte aartshertog, zijn broers waren verachtelijke avonturiers, zijn laatste aanhangers een handvol revolutionairen, die vanzelf uiteen vielen, omdat ze zich niet rond een vlag en een leider konden scharen. Aan de verblinding, die zich uitte als een geringschattend dulden, dankte het Mémorial zijn verschijnen. Het werk sloeg direct en overal in. Want de figuur van Napoleon wordt in deze zes vreselijke jaren – ondanks de declamatorische opgezwollen toon en de willekeurige vergissingen, waarvan dit boek overloopt - door hem tot een nieuw opwindend leven gewekt. Hij schildert hem in het dagelijks bestaan in de verbanning, bewonderend en zacht tegelijk: steeds denkt Napoleon aan het lot van Frankrijk, verheerlijkt haar verleden, blikt profetisch in de toekomst, is een ware Messias van die gelukkige tijd, die hij voor de volkeren geschapen zou hebben als dat niet door de coalitie van de huidige heersers verhinderd was. Als Las Cases talloze vertrouwelijke mededelingen weergeeft, die Napoleon hem heeft gedaan, toont hij hem in zijn begin, in zijn opklimmen naar de macht, in zijn neigingen en gewoonten, in zijn ideeën tijdens zijn regeerperiode, laat hem als soldaat en heerser, als wetgever en diplomaat, als mens en als held opstaan. Deze stem, die opklinkt uit de groeve, waar de Heilige Alliantie hem meende te moeten opbergen, heeft de klank van het leven en leidt met ongehoorde weerklank de stem van de gebieder. Nog nooit was aan een historisch figuur zo'n magisch effect verleend. In het graf onder de treurwilgen schudt de keizer zijn gevangen lichaam af en keert naar zijn getrouwen terug. Hij is bij hen, ademt, beweegt zijn handen, kijkt.....

371 Velen wilden niet meer geloven dat hij dood was. Wat konden tegen zo'n
+
372 betovering de beschermelingen en de gepensioneerde beijveraars van het weer
+
373 herstelde vorstendom doen? Victor Hugo schreef verzen, ook Lamartine. Zij
waren vóór de koning. Deze voor de heersende machten aangename uitingen
vonden uitsluitend plaats in de besloten kringen van de Restauratie. De grote
massa hoorde ze niet. Zij luisterde naar de liederen van Béranger en zongen met
refrein met 'de oude vlag' en 'de herinneringen van het volk'. (1)

Ook in andere landen brak de gerechtigheid door en de voornaamste

schrijvers gebruikten haar. Byron bv. huldigde in het gedicht 'De bronzen tijd' 'de grote moderne mens', de nieuwe 'Sesotris'. Veroordeelde het Britse kabinet en huldigde O'Meara.

In het rijk van tsaar Alexander zijn de mooiste verzen van Lermontoff en Puschkins ontsproten aan de figuur van Napoleon. In Italië was dat Manzoni. Goethe las Manzoni met geestdrift en vertaalde het in het Duits. Geheel Duitsland hield de adem in. Chamisso vervaardigde een dramatisch stuk 'De dood van Napoleon'.

De Oostenrijker Zedlitz schreef de beroemde 'Nachtelijke Parade', waardoor zijn naam onvergetelijk werd.

Tenslotte was er Heinrich Heine, die als jongen in de slottuin van Düsseldorf Napoleon op een paard had zien voorbij rijden en op de knieën van soldaat Le Grand de Marseillaise gezongen had. Heine had in 'Reisverhalen' zijn beroemde verwensing tegen Engeland uitgesproken:

Aantekening:

1. De schrijver van dit boek, Aubrey, geeft op deze pagina's enkele van de bedoelde verzen weer. Hij heeft ze van het Frans en Engels in het Duits vertaald. Ik heb ze niet in het Nederlands weergegeven. Rkv.

374 'Brittanië, u gehooft de zee! Maar de zee heeft geen water genoeg om de schande van u af te spoelen, die de grote dode u stervend heeft nagelaten..... Tot in de jongste tijden zullen de knapen van Frankrijk zingen van en vertellen over de verschrikkelijke gastvrijheid op de Bellerophon en wanneer deze spot- en tranenliederen Het Kanaal over zullen klinken, dan zullen alle Britse wangen rood worden. Eens echter zal dit lied boven komen en dan is er geen Britannië meer, op de grond geworpen is dit trotse volk.... En Sint Helena is het heilige graf, waarin de volkeren van Oriënt en Occident heen varen met bontgekleurde wimpels op de schepen....'

Deze dichter was zijn tijd ver vooruit. Maar meer bezonnen geesten konden toen al vermoeden, hoe duur het politici kan komen te staan als ze geen rekening houden met de toekomst. Doordat het Britse kabinet Napoleon naar dit rotseiland deporteerde, hem de keizerstitel ontroofde, hem met schandalige bewakingsmaatregelen omgaf, zijn ziekte niet erkende, had het de overwonnen tot martelaar gemaakt, die, aan het Atlantische kruis geslagen, boven de aarde verheven was als verkondiger van het evangelie der mensheid, van de vrede, de orden en van de vrijheid.

Zou hij zijn dagen als Amerikaans planter of als eigenaar van een landgoed in de buurt van Londen beëindigd hebben, dan zou hij voor zijn tijd en voor wat er na hem kwam, nauwelijks nog van betekenis zijn geweest. Hij zou niet meer geweest zijn dan een dikke en oude Cromwell, een afgezette tiran. De mannen van 1815 hebben doordat zij zijn leven met een gewoon einde voorkwamen, hem en zijn roem een buitengewone dienst bewezen. Door Sint Helena werd zijn noodlot uniek en heilig. Hij werd met een onverwoestbaar purper bekleed, dat noch de tijd noch de mensheid van hem af kan nemen.

375 Dit vertwijfelde einde was zijn mooiste zege. De reinste: want hij dankte alles aan de macht van zijn geest. De meest volledige: want deze was boven elke wisseling van krijgsgeluk verheven. De edelste: want deze was niet met het bloed van soldaten, maar met het noodlot van de leider verkregen. Zijn doodskwellen louterde hem, zelfs van het misbruik van geweld, zelfs van zijn fouten, zelfs van zijn misdaden, voor zo ver hij die begaan had. Napoleon was

nog slechts een stralende gedachte, bij wiens weerschijn alleen al de koning spoedig vergeten zou zijn.

Oh, moge hij, de mooie geopende handen in zijn uniform gestoken, daar aan de andere kant rustig slapen; de ideeën, die hij in alle richtingen heeft uitgezaaid, zullen uitzwermen over de ganse aarde. De metgezellen van zijn gevangenschap, zijn laatste dienaren, zijn oude soldaten zijn bereid ze weer op te nemen. Zoals hij gewild en voorspeld heeft, zal er een heel politiek systeem uit voort komen, dat op niets minder afstevent dan een ineenstrengeling van Europa. En de finale, die de levende Ceasar niet vergund was, is aan de dode Ceasar te danken. Het door Metternic en co. verbrokkelde en naar hun eigen belangen zomaar wat samengestelde continent, dat zij inwikkelen willen in een voor-revolutionaire tijd, zal eens tot bezinning komen en met een niet tegen te houden schok de monarchie afschudden. De verdrukte naties zullen hun ketenen verbreken. Een Duits, een Italiaans, een Pools rijk zal uit dit morgenrood tevoorschijn komen. Geen geknechte landen meer, vrijheid voor de massa en voor het individu. De Heilige Alliantie van de koningen wordt de Heilige Alliantie, die voortaan in de naam van de broederschap en de gelijkheid en de gerechtigheid de verenigde mensheid volgt. En Frankrijk, de moeder van de Revolutie, zal aan de spits marcheren. Frankrijk wordt de hoeder van de nieuwe samenleving, de beschermer van de groeiende staten. Ideologie, edelmoedige, misschien te vroege toekomstvisioenen, losse flodders.

*

376 Terwijl Karel X in zijn laatste regeringsjaren de dwaze poging ondernam het onmogelijke godendom van het koningschap weer in te voeren, nam de mythe van de keizer langzaam en onweerstaanbaar bezit van Frankrijk. Nog eenmaal keerde Napoleon terug, maar deze keer had hij geen Waterloo te vrezen. Hij was onoverwinnelijk, omdat hij dood was. Op borden, bestekken, flessen, vuurbokken, pijpen, zakdoeken en siervoorwerpen verscheen zijn afbeelding. Tevergeefs vervolgde de politie de marskramers, die op de meest afgelegen plaatsen boeren armzalige litho's met het 'Afscheid in Fontainebleau' of 'De gevangene van Sint Helena' verkochten. Tevergeefs veroordeelden de burgerlijke en militaire rechtbanken de afgedankte soldaten wegens vlugschriften, die zij uitdeelden, tevergeefs streden zij tegen daadwerkelijke of vermeende complotten. (1) 'De kleine man', 'de kleine korporaal', dat waren de liefdevolle bijnamen, waarmee de soldaten hem onderling aanduiden. En de keizerlijke schaduw verduisterde de monarchie. Geen lippen, die bij het uitspreken van het woord 'Austerlitz' niet trilden. De rouw over de gevallen was voorbij, het despotisme vergeten, men zag uitsluitend nog de roem.....

Aantekening:

1. Vervolgingen tegen Béranger, Paul Louis Courier, Barthélemy en Méry. De processen tegen Fabrier, Caron, Berton, de vier sergeanten van La Rochelle. De affaire van La Bidassoa.....

377 Dit gevaarlijke kruitvat van ideeën explodeerde in juli 1830. Gedurende de weinige dagen, waarin Parijs aarzelde Louis Philippe de kroon aan te bieden, had men aan een terugkeer van het keizerrijk kunnen geloven. In alle etalages waren de portretten van Napoleon en zijn zoon te zien. Waar maar een paar mensen van het volk bijeen stonden, spraken ze over Sint Helena. Op de

straathoeken verkondigden straatzangers de terugkeer van Napoleon II als wreker. Voor een enthousiast publiek werden in alle theaters stukken gespeeld, die over Napoleons grote heldenloopbaan handelden. In het leger bereidde men de keizerlijke adelaar voor om haar terug te plaatsen op de terug gekeerde driekleur. Zou toen de jongeling uit Schönbrunn bij de Rijnbrug in Straatsburg verschenen zijn, dat had heel Frankrijk als één man achter hem gestaan. Tussen twee rijen veteranen, arbeiders, vrouwen, die wenend zijn handen gekust zouden hebben, zou hij naar Parijs getrokken zijn. Doch Metternich liet hem niet gaan. De jongen moest in zijn kooi blijven. En zou daar blijven, zoals de keizer op zijn sterfbed had voorspeld, die de intriges van de Orleanisten tegenover een golf van enthousiasme, die het ontbrak aan het zichtbare voorwerp (de koning van Rome, rkv) de overhand zouden krijgen. Louis Philippe won met gemak de kroon. Om erger te voorkomen erkende de Heilige Alliantie hem zonder overigens haar geringschatting te verbergen.

De aard van haar ontstaan en de gevaren, die haar daardoor bedreigden dwongen het nieuwe koningshuis naar het volk gericht te zijn. Het beriep zich op het volksrecht en op Napoleon. Door een van de eerste verordeningen van de nieuwe regering werd op de zuil van de Vendôme het standbeeld van de keizer weer terug geplaatst. Toen ex-koning Jérôme Madame Mère dit nieuws mee deelde vouwde deze blinde en verlamde de handen samen en brak in tranen uit. Dagenlang hoorde men haar in zichzelf fluisteren: 'De keizer zal naar Parijs terug keren!'

- 378 Zover wilden intussen Louis Philippe en zijn ministers het niet laten komen. Rondom door afgronden omgeven, door revolutie en oorlog bedreigd, zetten zij angstig schrede na schrede. De petitie's, waarin verlangd werd, dat Frankrijk Napoleons stoffelijk resten terug moest eisen, werden negatief ter zijde gelegd. Maar de koning ontving wel heimelijk bezoek van koningin Hortense. De Arc de Triomphe was bijna klaar; de beambten en de generaals van het keizerrijk keerden in massa's terug in hun militaire rangen, in hun ambten en waardigheden. Bertrand werd gestimuleerd en tot commandant van de krijgsschool benoemd om later net als Las Cases te gaan behoren bij de Gedeputeerden. Montholon werd weer in het leger opgenomen, Gourgaud benoemd tot luitenant-generaal en adjudant-generaal van de koning. (1)

Aantekening:

1. Hij was in 1822 met mej. Roederer getrouwd. Voortdurend in contact met Bertrand en Montholon, tevens een van de voornaamste leden van de Bonapartistische partij, had hij in 1823 samen met Montholon het achtdelige werk 'Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoléon' gepubliceerd. In 1824 kritiseerde hij op de 'L' "Histoire de Grande Armée" van Philippe Ségur met een zo heftige 'Kritisch onderzoek', dat het tot duel kwam, waarin Ségur verwond werd. In 1827 begon hij een weerlegging van het boek 'Het leven van Napoleon' door Walter Scott.

- 379 De jaren gingen heen. Terwijl Napoleon, slechts door reizigers op zee werd bezocht, op zijn vulkaaneiland verbleef, verbreidde de roem van zijn naam zich over de gehele aardbol en groeide zo heftig dat hij alle anderen naast hem ver in de schemering achter zich liet.

Louis Philippe kwam na allerlei wisselvalligheden eindelijk vast op de troon. De Republikeinen waren mat gezet, de met ambten en waardigheden tevreden gestelde Bonapartisten waren overgelopen naar de burgerkoning. De koning van Rome leefde niet meer. De broers van de keizer waren vergeten. Joseph leefde als voornaam levensgenieter in Londen. Lucien begroef zich op zijn Italiaanse landgoederen, Louis wijdde zich in Florence geheel aan zijn jicht. Jérôme had

geen belangstelling naar Frankrijk terug te komen. Allen hadden ze, op hun rust bedacht, hun onvoorzichtige neef, de zoon van Hortense, wiens staatsgreep in Straatsburg in 1836 mislukt was, op bijna heftige wijze verloochend.

In 1840 werd Adolphe Thiers de eerste minister van Louis Philippe. Hij was een kleine, onrustige advocaat, die tijdens zijn werk 'L'Histoire du Consulat et de l'Empire' tot een echte bewonderaar van Napoleon was geworden. Omdat hij bang was dat de door misslagen in de oriënt teleurgestelde openbare mening in spanning kon omslaan, kwam hij op het idee het Koningschap van Juli met de glans van de zoon van Austerlitz te vergulden en het in de ogen van Frankrijk en Europa door het incorporeren van zo'n heerlijke herinnering te verheffen. Dus stelde hij Louis Philippe voor de dode Napoleon naar zijn vaderland terug te halen. De koning aarzelde lang, hij wantrouwde de zaak. Zou het weer oproepen van de oude glorie in zo'n licht ontvlambaar volk niet al te heftige wensen naar boven roepen? Zou men niet jaar na jaar op 5 mei en op 15 augustus de oude garde soldaten in lange rijen door de straten van Parijs naar de zuil van Vendôme trekken om daar bloemen neer te leggen?

- 380 Maar Thiers liet niet los en Louis Philippe gaf tenslotte toe. Toen de minister hem op 1 mei 1840 met zijn verjaardag feliciteerde, zei hij tegen hem: 'Heer Thiers, het is uw wens dat de stoffelijke resten van Napoleon naar Frankrijk terug zullen worden gebracht. Ik ben accoord. Zet u in verbinding met de Britse regering, we zullen Joinville naar Sint Helena sturen'.

De volgende dag droeg Thiers Guizot, de ambassadeur in Londen op lord Palmerstone het verlangen van de Franse regering voor te leggen. Guizot trok een lelijk gezicht: zijn koude hart had nooit geklopt voor Napoleon. Gehoorzaamend aan het bevel, dat hem onzinnig voor kwam, zocht hij Palmerstone op.

Viscount Palmerstone was geen gevoelige man: 'Dit verlangen is typisch Frans', schreef hij spottend aan zijn broer. Maar toch haastte hij zich aan de vraag te voldoen, vooral omdat hij van plan is om Frankrijk in de Oriënt een dreun te verkopen. In het schrijven, waarin hij zijn ambassadeur opdraagt de toestemming van Engeland aan Thiers te melden, hoopt hij 'door de snelheid van zijn antwoord de wens van de Britse regering uit de drukken dat de tot nu toe bestaande nationale spanningen, die tijdens het leven van de keizer de beide volken voortdurend onder de wapenen hield, tot op het laatste restje worden opgeruimd'.

Nu is het niet meer 'Generaal Buonaparte', maar eenvoudig 'de Keizer'. In de afgelopen negentien jaar is er in de manieren van de Engelse oligarchie van alles veranderd, ook in haar bedoelingen. Reeds op 12 mei bestijgt de heer Rémusat, de minister van binnenlandse zaken, het spreekgestoelte om van de Kamer een krediet te ontvangen:

- 381 'De koning', verklaart hij voor de verbaasde gedeputeerden (want alles was geheim gehouden), 'heeft Zijne Koninklijke Hoogheid de prins van Joinville opdracht gegeven zich met een fregat naar Sint Helena te begeven en daar de sterfelijke resten van keizer Napoleon op te halen. Wij vragen u ons voor een waardige ontvangst op Franse bodem en voor de oprichting van grafgedenktekens voor Napoleon de benodigde middelen toe te staan'. (1)

Bijna algemeen handgeklap als bijval. De brave heer Rémusat in zijn zwarte rok heeft ondanks zijn ministeriële behoedzaamheid door het uitspreken van één

enkele naam Frankrijks glorie weer opgewekt.

De commissie, die wordt opgericht om het project te begeleiden, vindt het te kleinschalig en doet ruimhartiger voorstellen. Een eskader moet naar Sint Helena worden gezonden, Napoleon moet in de Dômes des Invalides bijgezet worden en nooit zal daar een andere dode, hoe beroemd ook, mogen rusten.

Als in de Kamers de debatten worden geopend, staat Lamartine op. Meer dan de beroeps politici ziet de dichter duidelijk: 'Lopen wij met de vergoeding van een mens niet het gevaar Frankrijk in een oorlog te storten of het uit te leveren aan de tirannie de omstreden pretendents en de eierzuchtigen uit te leveren?' En hij roept uit: 'Zet op zijn standbeeld het enige opschrift, dat zowel uw bezonnenheid als uw geestdrift weergeeft, het enige, dat deze bijzondere man en de tijd, waarin wij leven, goed weergeeft:

Voor Napoleon alleen!

Aantekening:

1. Louis Philippe zou later tegen Apponyi zeggen: 'Vandaag of morgen zou mij de toestemming voor deze petitie afgedwongen zijn. Ik koos ervoor vrijwillig mee te werken. Deze zaak is ongevaarlijk. De familie heeft er geen belang bij'. (Prinses Lieven aan Guizot, 21 mei 1840)
De regering heeft zich onder druk van de openbare mening tamelijk lichtzinnig met deze zaak ingelaten.

382 Hij bereikt dat de voorstellen van de commissie worden afgewezen. Het zal bij het bescheiden voorstel van de minister blijven.

Louis Philippe had vanaf de eerste dag zijn derde zoon Joinville als leider van de expeditie bestemd. De 23-jarige prins, een vrolijke, bebaarde zee-officier, had niet veel zin in de opdracht. Hij zag er niets in met zijn fregat de vijand van de Bourbons terug te brengen. Ter ondersteuning werd hem de jonge graaf Rohan-Chabot meegegeven. Deze kreeg de titel van regeringscommissaris en was secretaris van de ambassadeur in Londen.

Zoals ze in zijn ongeluk bij hem waren, zo zouden ook de getrouwen uit de gevangenschap van de keizer, voor zover ze nog in leven waren, nu de triomf van zijn terugkeer meebeleven. Allen, behalve Montholon. Deze leefde als emigrant aan de zijde van Louis Napoleon in Londen en schepte zich voor andere avonturen in, die hem tot het fiasco van Boulogne en naar de gevangenis van Ham zouden leiden. Behalve Las Cases, die blind en gebrekkig op zijn einde wachtte. (1) Zijn zoon Emanuel, destijds gedeputeerde en staatsraad, zou in zijn plaats meegaan. Bertrand was toen 67 jaar oud, zijn vrouw was gestorven. (2) Bleek en gebogen, droevig en moe, leidde hij in Châteauroux een teruggetrokken leven en maakte zich ongerust over de dolle streken van zijn zoon. Hij vroeg Arthur, de jongste mee te mogen nemen en overhandigde voor zijn vertrek de koning de degen van Austerlitz. (3)

Aantekening:

1. Hij zou twee jaar later sterven (1842)
2. In 1836.
3. Joseph protesteerde via de krant tegen deze, zonder zijn toestemming gedane overgave van een relikwie, dat Bertrand ten onrechte behouden had.

383 Ook Gourgaud was ouder geworden. Zijn bakkebaarden begonnen grijs te worden. Maar hij liep rechtop en hij was nog steeds dezelfde stürmische, eerlijke en ijverzuchtige man. De terugkeer van de keizer bracht hem in een roes. Hij begon meteen de vraag naar de voorrang op te werpen en wilde alleen Bertrand maar voor laten gaan.

Marchand kwam in Toulon bij hen, waar de beide voor de expeditie bestemde schepen, het fregat de Belle-Poule en de korvet La Favourite uitgerust werden.

Napoleons voormalige kamerdienaar was nu bijna vijftig. Om naast de beide generaals een beetje gunstig uit te komen, had hij het uniform van een stafluitenant van de Nationale Garde aangetrokken. Hij gaf de door Thiers ingestelde commissie, die voor de reisuitrusting moest zorgen, nuttige adviezen en was ook met zijn bekende piëteit behulpzaam bij de aanschaf van de kisten en de begrafenisdecoraties.

Antommarchi, O'Meara, Buonavita en Vignali waren dood. In hun plaats gingen mee dr. Guillard en abbé Coquereau. Ook Ali, Pierron, Archambault, Noverraz en Coursot maakten de reis mee.

Op de commandobrug van de Belle-Poule was tussen de officierskajuit en de buitenwand van het schip een doodskapel ingericht. Ze was geheel met zwarte zijde bekleed en met zilveren sierspijkers vernageld. Monsignore Michel, de grijze bisschop van Fréjus, wijdde haar op 22 juni 1840 in. Hij zegende ook de beide schepen en de bemanningen. Op 6 juli woonde de prins van Joinville de festiviteiten bij in de havenprefectuur voor de deelnemers aan de missie. De gehele stad was feestelijk verlicht.

De volgende dag tegen de avond staken de schepen in zee.

*

III

De terugkeer

De reis duurde drie maanden. Net als in 1815 werd Madeira aangedaan, toen namen de beide schepen de gebruikelijke route – destijds door Cockburn vermeden – naar Brazilië. Op 26 augustus 1840 wierp men het anker uit voor Bahia; aan de feesten daar kwam geen eind en daardoor voer men pas drie weken later weer verder. Tegen eind september werd de expeditie in de zone van de windstilte zes dagen lang vast gehouden. Toen blies de wind weer fluitend door het touwwerk: de beide schepen vlogen op Sint Helena af.

Tijdens de overtocht op de Belle-Poule vertelden de ooggetuigen van de gevangenschap de nieuwelingen en de scheepsofficieren verscheidene episodens uit de strijd tegen Hudson Lowe, die nu al vier jaar dood was. Emanuel de Las Cases las met luide stem uit het Mémorial voor. Arthur Bertrand herinnerde zich zijn kinderstreken. Joinville, die tegenover alles wat Napoleon betref, eerst weinig sympathiek stond, liet zich meeslepen. Hij had het aanstekelijke temperament van de Fransen. Aan het eind van de tocht behoorde hij tot een van de meest enthousiaste bewonderaars van de keizer.

De door Thiers getroffen maatregelen graaf Rohan alle volmachten te geven en hem zo tot de eigenlijke leider van de expeditie te maken, had de prins pijn gedaan. Daaruit ontstonden veel problemen. Nog andere voorvallen zouden de leden van de missie in tweeën delen. Gourgaud en Emanuel de Las Cases lieten de oude haat tussen hen weer opleven en ze hadden meerdere scherpe uiteenzettingen. Ook kwam het tot een heftige woordenwisseling tussen Gourgaud en de commandant Hernoux, de adjudant van Joinville en de stafchef van de expeditie.

385 Marchand en de andere bedienden bekommerden zich niet om deze ruzies. Al hun gedachten waren op de keizer gericht. Ze gingen als pelgrims naar het beroemde eiland, als ze de ogen sloten, zagen ze weer die kleine man in het groene uniform voor zich, zoals hij bij sterke zeegang over het natte dek van de Northumberland strompelde. Weer vult de hemel zich elke avond meer en meer met vreemde sterren, die daarginds hun bleke licht op zijn graf werpen. Hoe zullen ze hem terug vinden? Zal zijn lijk nog herkenbaar zijn? Ze lijken door de naïeve gedachten bevangen te zijn, dat het weer goed maken van Frankrijk tegenover Napoleon pas dan volledig is, als ze hem terug brengen, zoals ze hem destijds in het Geraniumdal neergelegd hebben.

Op 7 oktober 1840 bij hoge zeegang meldt de uitkijk land. Een grijze vlek stijgt langzaam uit de oceaan op. Om acht uur 's ochtends bevindt de Belle-Poule zich aan de zuidkant van het eiland tegenover Sandy Bay. Ze omzeilt de steile kustrotsen richting Jamestown. Als ze aan de Barn voorbij zeilen, ontdekken de passagiers het enorme profiel van Napoleon. (1) De gombomen en de gebouwen van Longwood worden zichtbaar. Op de achtergrond het in de mist gehulde Diana-gebergte. Als men de kust nadert, duikt een schip op, dat de Franse vlag hijst. Het is de brik Orestes onder commando van kapitein Doret, die in 1815 op het eiland Aix als jonge vaandrig met zijn kameraden Napoleon op een snel zeilende viskotter had willen ontvoeren.

Aantekening:

1. Emanuel de Las Cases, 158. 'We hoorden later dat dit verschijnsel op het eiland zeer bekend was'.
2. Hij was uit de zeevaart gezet door de Restauratie, maar was in 1830 gerehabiliteerd.

386 Staande op de kajuit zien de getrouwen van de keizer de lavabergen aan zich voorbij trekken, daarachter is de plek, waar hun gebieders al twintig jaar rust. Het is Frankrijk, dat hem via hen terug haalt. Allen wenen, het scheepsvolk is stil. Van de prins, de spruit van de koningsstam, tot aan de laatste lichtmatroos voelen allen of er een ijzige wind van het graf en vanuit het verleden aanwaait. Eindelijk verschijnt de kleine rede met ongeveer vijftien schepen en het gele, tussen de rotsen geklemde stadje. De kerktoren is er af. Maar de kazerne van Ladder Hill, de tuin van de Compagnie, het oude kasteel zijn er nog. Op de kade staat een dicht opeen gedrongen menigte. Op het dak van het huis van Solomon pronkt de driekleur (1). De Engelse brik Dolphin en de havenbatterij geven saluutschoten af. Om drie uur valt het anker.

De oude zieke gouverneur van het eiland, generaal-najoor Middlemore, stuurde zijn zoon en meerdere officieren om de prins te verwelkomen. Spoedig daarop kwamen barken langs de Belle-Poule, waarbij Bertrand, Gourgaud en Montholon oude bekenden terug vonden. Arthur Bertrand was erg verheugd zijn geboortegrond terug te zien. Hij vertelt dat 'hij al de oude zwarte rotsen toelachte, ze majestueus en prachtig vond'. Op Marchand wachtten echter droeve berichten. De arme Esther, die hij vanwege het keizerlijk verbod niet had mogen trouwen, was gestorven. En van het ene kind van de twee, die ze hem had geschonken, was een slecht mens geworden, dat een maand geleden naar De Kaap was getransporteerd.

Aantekening:

1. De winkeleigenaar was Franse consul geworden.

387 De volgende dag, 9 oktober om elf uur, stijgt de missie met Joinville aan het hoofd over de oude, door de algen groene trap, die ook de keizer in 1815 opgeklommen was, aan land. Kolonel Trelaweny komt hen als vertegenwoordiger van de gouverneur tegemoet en leidt ze naar het kasteel. Driehonderd man van het 91^e Infanterie Regiment vormen aan beide zijden een haag. Achter de soldaten staat met ontbloot hoofd dicht opeen gedrongen de menigte. Nadat Trelaweny de autoriteiten aan de prins heeft voorgesteld, gaan de Fransen op paarden, die op een pleintje klaar staan, over Ladder Hill naar Plantation House, waar ze door gouverneur Middlemore ontvangen worden. Daarna vindt in het park tussen hem, Joinville en Rohan een bespreking plaats over de opgraving. Na een uur komt de gouverneur in de salon terug, waar de overige deelnemers van de missie al ongeduldig wachten en verklaart feestelijk: 'Mijne heren, op donderdag 15 oktober zullen u de sterfelijke resten van keizer Napoleon overhandigd worden'. (1)

Onder begeleiding van luitenant Alexander, mr. Wales, de hoogste rechter van het eiland en twee officieren begaven de Fransen zich nu naar het graf. Terwijl zij de bochten in de weg volgen, laten de veteranen van de gevangenschap hun ogen over het landschap gaan, waarin zij die uren van hun leven doorbrachten, die hen het langst leken. Ze herkennen de omgeving nauwelijks terug.

Aantekening:

1. We volgen hier het door abbé Coquereau gemaakte verslag, dat wij met de aanwijzingen in het Archief van Jamestown voor 1840 hebben vergeleken; verder de vertellingen van Emanuel de Las Cases, Gourgaud, Marchand, dr. Guillard, Arthur Bertrand en vaandrig Pujol. Het korte verslag van de prins de Joinville in zijn "Vieux Souvenirs" (207 – 228) is onbeduidend

en eerder vijandig. Het is veel later gemaakt en toont duidelijk de verbittering van de zoon van Louis-Philippe, die na de gebeurtenissen van 1848 in zijn hart is gebleven.

388 Zoveel is dankzij de door Hudson Lowe begonnen bebossing veranderd, de aanplanting van de dennen, eiken en olijven, die nu de heuvelkammen van Alarm Hill, de omgeving van de Dianaketen en de omzoming van Sandy Bay opsieren. Als gevolg van de toevoer van water zijn ook de grasvlakten groter. Prachtige kuddes weiden erop. Er is geen moeras of mug meer. De straten zijn geplaveid en begaanbaar gemaakt. In het grote geheel is het eiland met haar doornstruiken, haar loodrechte rotsen en de afwezigheid van Europese natuur onder de tropische hemel hetzelfde gebleven. Maar de vrienden van de keizer, die haar vroeger door de zwarte bril van de verbanning hebben bekeken, ontlenen er nu vreugde aan: een veelzijdigheid, een glans, waarover ze verbaasd zijn. Bij Hutt's Gate aangekomen rijden zij om de rand van Punschbowle heen en zien in de verte tussen de cipressen een witte steen oplichten.

Nu stappen ze van hun paarden en gaan bergafwaarts tot een zwart schuurtje. Voor het eveneens zwarte wachthuisje staat een oude sergeant, die saluëert. De prins loopt met de hoed in de hand naar het graf. De abbé knielt neer voor het ijzeren hek. Napoleons dienaren volgen zijn voorbeeld. Bertrand en Gourgaud blijven trillend staan. De jonge Arthur valt bijna flauw.

Omgeven door bomen met onbeweeglijke takken, badend in hun eigen geur, verbreidt de grafplaats een milde gloed. Het graf was zorgvuldig onderhouden. In de ruimte tussen het graf en het ijzeren hek hadden de door Mme Bertrand geplante geraniums en vergeet-me-nietjes zich sterk vermeerderd. Arthur plukte verschillende bloemen. Van de beide oude treurwilgen stond er nog een, maar haar stam was gespleten en haar loof was spaarzaam. De andere lag, door ouderdom geveld, op het gras, waar men hem uit piëteit had laten liggen.

389 Nieuwe jonge treurwilgen waren dichtbij aangeplant. (1) De kleine bron murmelde nog steeds uit de rots en stroomde door mondiliën en aronskelken verborgen weg. Aan een ketting hing een blikken beker. Iedere bezoeker dronk wat van het water, dat Napoleon zo kostelijk had gevonden. De Fransen gingen weer naar boven naar Hutt's Gate en voerden in een kar de dode treurwilg mee. (2) De prins had aan de oude Engelse sergeant via commandant Hernoux een handvol goudstukken laten aanreiken.

Nu ging de missie op weg naar Longwood. De wind begon te waaien, het regende. Allen waren ontzet over de troosteloze aanblik van de hoogvlakte.

De lange toegangsweg was met onkruid overwoekerd. Veel van de gombomen aan beide zijden waren verdwenen. Voor het huis van de keizer geen gazonnen meer, alleen nog maar een grove weideplaats, waarop ettelijke schapen stonden. De pelgrims passeerden de kapotte hekken en naderden de gebouwen. Longwood House was nu veel meer een vervallen boerderij. Over de afgebrokkelde treden door de nu vensterloze glazen veranda betraden zij het huis. De spreekkamer was leeg. Tegen de muur op een tafel van grenenhout lag een bezoekersboek. Overal in de wanden waren met messen namen gekerfd.

De salon had geen schoorsteen meer en ook geen deuren. De vensters waren klapperende gaten. De tapijten hingen in flarden, de vloer was smerig. De helft van deze ruimte werd ingenomen door een landbouwwerktuig. Om haar op te stellen had men het plafond moeten wegbreken. Uit angst zijn zelfbeheersing te verliezen, verliet Emanuel de Las Cases deze kamer.

Aantekening:

1. A. Bertrand, 82-83. De nieuwe treurwilgen waren geplant door lady Dallas, de vrouw van de voorganger van gouverneur Middlemore.
2. De matrozen van de expeditie deelden het hout.

390 Gourgaud werd rood van woede. Bertrand liet bedroefd het hoofd hangen. De Engelsen leken zich te schamen.

Marchand liet zien, waar de keizer gestorven was: 'Hier lag hij..... Naar deze kant had hij het hoofd gedraaid'.

Ze gingen de eetzaal en de bibliotheek binnen. Beide ruimtes waren geheel en al verwaarloosd. Er lag nu allerlei landbouwgereedschap. De beide kleine kamers van Napoleon, die hij 'zijn interieur' had genoemd, - zij, de getuigen van zijn lijden en hoop - waren in een stal veranderd. Daar, waar hij zijn Veldtochten had gedictieerd, bevonden zich nu een voerbak en een ruif. Aan de spijker, waaraan hij zijn degen pleegde op te hangen, hing nu het halster van een muilnier. De vensters waren met planken dicht getimmerd, de bodem was met mest bedekt. De Fransen verlieten geheel teleurgesteld en verdrietig het huis.

Hoe kwam het dat bij gebrek aan grotere huizen op Sint Helena het huis van de keizer, het aanzienlijkste na Plantation en New House, in zo'n toestand kon geraken? Men schijnt in Londen gewent te hebben - en ongetwijfeld liet gouverneur Walker, de opvolger van Lowe, zich door dit gezichtspunt leiden - elk spoor van de gevangenschap van Napoleon uit te wissen en zag blijkbaar als het beste middel om deze herinnering uit te poetsen de bezoedeling en verwaarlozing van zijn huis. (1)

Aantekening:

1. Het besluit de gebouwen van Old Longwood toe te voegen aan de boerderij van Longwood was genomen door de Eilandenraad op 5 juni 1823 en wel op aandrang van gouverneur Walker. In zijn verslag schreef Walker 'dat er geen nuttige en praktische bestemming voor was'. (Archief van Jamestown, 1823).
De Eilandenraad stelde weinig belang in de herinnering aan Napoleon. Zij vond het gemakkelijk en goedkoop de gebouwen ter beschikking te stellen aan de boer van Longwood.
Later werd de slaapkamer van de keizer, die eerst een paardenstal was geworden, tot een schapenstal omgebouwd. De schrijver heeft op Sint Helena een zeer oude dame ontmoet, die zich nog kon herinneren 'hoe de schapen uit de ramen van de keizer sprongen'.

391 De pelgrims liepen nu eerst door het woeste land, waarop Napoleon destijds met veel moeite zijn bescheiden tuin had aangelegd. Er was niets meer van te zien, behalve een stuk tuinmuur en het grootste van de bassins, dat als drinkbak voor het vee diende. De door de keizer in 1819 in zijn moestuin gezaaide strobloemen (1) hadden zich overal verspreid, maar de rode en paarse waren uitgestorven. Als een soort geheime huldiging van de aarde bleven alleen de goudkleurige strobloemen over.

Er waren geen paden meer, de lanen waren verdwenen. De eik van de keizer, zijn 'mooie eik', waaronder hij zo vaak zijn middagmaal had genoten, stond er nog. Hij was niet gegroeid. Het gombosje bedekte nog de noordzijde van het plateau. De ruimtes, die door Las Cases en de familie Montholon, door Gourgaud en door de ordonnance-officier bewoond waren geweest, dienden nu als schuren en hooiopslag plaatsen. Bertrand kon er deze dag niet toe komen het kleine huis op te zoeken, waarin hij zo lang gewoond had en zo vaak moedeloos was geweest, waarin zijn vrouw zoveel kommervolle dagen had doorgebracht, waarin de kinderen groter waren geworden en waarin Arthur geboren was.

Het regende voortdurend. De Fransen stegen weer te paard en reden naar de stad terug. De treurigheid van deze ontwijde plek drukte zwaar op hen. Kort voor

Hutt's Gate kwam een ruiter in snelle draf op hen af, die plotseling stopte en Gourgaud om de hals viel. Het was miss Manson, nog steeds de beste amazone van het eiland.

Aantekening:

1. Lady Holland had hem meerdere stekjes en zaad gestuurd. Met tedere opmerkzaamheid had zij Frans zaad gekozen.
De strobloemen overwoekeren vandaag de dag (1935) het gehele plateau van Longwood. In het voorjaar lichten ze prachtig op.

392 In de twintig jaar was zij nauwelijks veranderd. Ze was verrukt haar oude vrienden weer terug te zien, vooral Gourgaud, die steeds haar favoriet was geweest. (1)

In Briars scheen de zon weer. Ze vonden de cottage van Balcombe en de mooie 'spelonk', waarin Napoleon door het gezelschap van zijn kleine vriendinnen vaak de pijn van de verbanning vergeten kon. Zij was nog geheel hetzelfde. De oude Tobias was gestorven. Doch de tuinen en terrassen pronkten net als toen met bloemen en vruchten.

's Avonds gaf gouverneur Middlemore een groot diner in Plantation. De volgende dag werd door de officieren van het garnizoen in het kasteel een groot banket georganiseerd. Kolonel Trelawney en Gourgaud brachten toosten uit en dronken op de onverbreekelijke vriendschap tussen Frankrijk en Engeland. De volgende dag gaf Joinville aan boord van zijn fregat drie diners. In afwachting van de dag van de opgraving, die door de gouverneur was bepaald, doorkruisten de Fransen, bijna steeds in mist en regen het eiland en bezochten al hun oude kennissen: eerste miss Manson in Orange Grove, waar de keizer in het begin van zijn verblijf vaak was geweest, dan kolonel Hodgson in Madivia House en de oude sir William Doveton in Sandy Bay, waarheen Napoleon zijn laatste rit had gemaakt. Van deze uitstapjes kwamen zij meestal met enkele aandenkens terug.

Aantekening:

1. Arthur vond in Hutt's Gate zijn oude min, mrs. Dickson, terug, die hem wenend in de armen sloot. Als weduwe met acht kinderen had ze in deze bocht in de weg een herberg geopend. Gourgaud nodigde de familie Dickson uit op de Belle-Poule en gaf ze geschenken.
2. Briars werd nu bewoond door kolonel Trelawney, een groot liefhebber van genealogisch onderzoek en die serieus beweerde de neef van de prins de Joinville te zijn en 'via de vrouwen' zelfs met sultan Mohammed verwant zou zijn.

393 Meubelhandelaar Darling verkocht hem enige overblijfselen van het meubilair van Longwood, die aan de veiling ontsnapt waren, bv. het bad, de canapee van de keizer, het Chinese vogelhuis, een tafel, een rijtuig. De matrozen hadden de treurwilgen geplunderd en door hun stelerij in Longwood nog meer schade aangericht. Men verbood hen om nog aan land te gaan.

*

Op 14 oktober 1840 om middernacht bij koud regenachtig weer kwamen de leden van de missie bij het graf bijeen. Met hen mee gekomen waren sheriff Wilde, Trelawney, Hodgson, Alexander, Darling en nog enige andere Engelsen. De prins was op het schip gebleven; hij was beledigd omdat ten gevolge van de aanwijzingen uit Londen het opgravingswerk niet door zijn matrozen uitgevoerd mocht worden.

Er waren twee tenten opgesteld: de ene zou als kapel dienst doen, de andere

zou de leden van de missie en de overige heren tegen de regen beschermen. Af en toe probeerde het maanlicht door de nevel heen te breken en verlichtte hen met een onbestemd schijnsel. Soldaten van het 91^e Infanterie Regiment in rood uniform hielden stoklantaarns en fakkels omhoog om hun kameraden bij te lichten, die rond drie zijden van het graf het ijzeren hek wegbraken. De laatste nog aanwezige bloemen werden zorgvuldig verzameld. Toen werden de zware stenen dekplaten losgebroken en aan de kant gelegd. De schoppen woelden in de aarde, men hoorde niets anders dan het doffe vallen van de aarde. De Fransen wikkelden zich in hun mantels en stonden doodstil op een kleine hoop gedrongen bij elkaar.

394 Het was vier uur. De schoppen gaven een heldere toon. Men was tot de cementlaag doorgedrongen. De beide commissarissen, Philippe de Rohan en Alexander, daalden in de groeve af en stelden vast dat het metselwerk in tact was. Het wegbreken van de ijzers duurde drie uur. Intussen prepareerde de abbé aan de bron het wijwater. Eindelijk, bij het eerste ochtendlicht, werd de plaat, die het grafgewelf afsloot, zichtbaar. Toen er een paar personen iets zeiden, sprak luitenant Alexander op verwijtende toon: 'Mijne heren, slechts zes centimeter scheiden ons van de kist van Napoleon'.

Het was nu dag, maar de mist was niet opgetrokken en het regende harder. Boven het graf werd een hijsinrichting opgesteld, terwijl de leden van de missie en de Engelse officieren onder de tent hun uniformen in orde maakten. Op de beide randen van de kloof hield een cordon van soldaten de nieuwsgierigen op afstand.

Om half tien ging de plaat omhoog. Allen ontblootten het hoofd. In het graf werd de mahoniehouten kist zichtbaar. Hij leek vochtig te zijn, maar verder niet geleden te hebben. De koppen van de zilveren schroeven glansden. De abbé in koormantel besprenkelde hem met wijwater en sprak het Profundis uit, toen werd de kist met touwen omhoog getrokken en door de infanteristen de tent ingedragen, waar de priester de religieuze ceremonieën beëindigde.

Toen dr. Guillard met de opening van de kist begon, was het zo stil dat een ieder zijn eigen hart kon horen kloppen. De koppen van de schroeven werden los geknipt en twee zijden moesten worden open gezaagd om de loden kist tevoorschijn te krijgen. Die werd daarna in de uit Frankrijk mee gebrachte kist geplaatst, die gemaakt was van ebbenhout, die met ringen, met de grote N en met geciseleerde hoeken was versierd.

Op dat moment kwamen gouverneur Middlemore en luitenant Touchard uit het gevolg van de prins in galop aan gestormd. De loden kist en de daarin rustende mahoniekist werden geopend. De laatste was zo goed bewaard gebleven, dat de schroeven er uit konden worden gedraaid.

395 Nu moest alleen nog het laatste omhulsel worden verwijderd. De man, die haar twintig jaar geleden verzegeld had, sneed haar met zijn mes open. De spanning was bijna ondraaglijk geworden. Na afname van het blikken deksel was onduidelijk een gestalte te herkennen, het was bedekt met gewatteerde zijde, dat zich van de zijanten van de kist had losgemaakt en het lichaam als een lijkwade omwikkelde. Dokter Guillard wikkelde voorzichtig de stof los, waarbij hij bij de voeten begon. Tussen het lichaam en de stof kwam wat lucht en de stof bolde op, zodat het net leek of het lichaam zich bewoog. Verschrikt bogen de door de

doorwaakte nacht vermoeide ogen zich van dit spookachtige toneel af.

Vlokken watten hadden zich op het lijk vastgezet en bedekten het als een soort schuim, zodat men het als door een soort mist meende te zien. Wonderbaarlijk onaangetast was Napoleon, hij leek te slapen. De Fransen hadden gevreesd een skelet of onherkenbare resten aan te treffen, maar de keizer zag er uit alsof hij gisteren in het graf was gelegd. Het hoofd, dat zeer groot leek, had de uitdrukking van edele gelatenheid bewaard. De gele gezichtskleur was wat donkerder geworden. De oogleden, die dokter Guillard met de vingers betastte, waren verhard. Er zaten nog enige wimpers aan. De wangen waren wat ingevallen, de neusvleugels licht beschadigd. De half geopende mond liet drie zeer witte tanden zien. De kin had een blauwe kleur vanwege de na de begrafenis nog gegroeide baardharen. Het lichaam, dat onder druk van de hand niet indeukte, leek gemummificeerd. De handen waren mooi gebleven, kleurig als levende handen. De linker rustte nog op het bovenbeen, net zoals Bertrand haar had neer gelegd nadat hij hem voor het verzegelen van de kist nog had gedrukt. De stof van de kledingstukken had aan de tijd en de vochtigheid weerstand geboden.

396 De rode kleding en de omslagen zagen er als nieuw uit, evenals het lint van het Legioen van eer, dat dwars over het vest liep. Maar de gouden epauletten en de ordekransen, net als de zilveren vazen, die de maag en het hart bevatten, waren zwart geworden. De naden van de laarzen waren open gebarsten en de tenen kwamen matkleurig tevoorschijn.

Net als de dag na zijn dood leek de keizer zeldzaam jeugdig. Wat zag Bertrand, die toch jonger was dan hij, er naast hem oud uit! En Gourgaud en Marchand, die ten tijde van de gevangenschap zo bloeiend waren geweest! Zij hadden het grijzer worden van het haar en de rimpels, het ouder worden van het lichaam over zich heen moeten laten gaan, terwijl Napoleon in de beschutting van zijn graf zijn rustige uitstraling, zijn gladde voorhoofd, de gladheid van zijn handen bewaard had. Opdat de Franse natie hem gemakkelijk herkent, toont hij zich in zijn vroegere gedaante aan hen met een onvergankelijk uiterlijk.

Allen keken met nieuwsgierige blikken naar deze wederopstanding. Emanuel de Las Cases, Arthur Bertrand, Philippe de Rohan en de dienaren konden hun tranen niet bedwingen. Gourgaud slikte, Bertrand wankelde van vermoeidheid en opwinding. Dokter Guillard deed fluisterend het voorstel het lichaam iets op te tillen om het nauwkeuriger te kunnen onderzoeken. Hij wilde ook de vazen openen. Gourgaud verhief zich woedend. Over de identiteit van het lijk kon geen enkele twijfel bestaan. Een verder onderzoek was heiligschennis. Hij vroeg om alles onmiddellijk weer te sluiten om het vergaan voor te zijn. Graaf Rohan gaf de arts het bevel de zijde weer in de vroegere staat te brengen, men goot er creosoot op. De kist werd weer verzegeld. (1). Toen de door de Fransen meegenomen kist gesloten werd, gaf luitenant Alexander de sleutel aan de commissaris van de koning.

Aantekening:

1. Emanuel de Las Cases (238) schrijft: 'Men kon het lijk niet meer dicht maken, de arbeiders verzekerden dat het te sterk geoxideerd was, het werk zou meerdere uren duren, daartoe ontbrak de tijd'. Men schroefde de mahoniehouten kist echter weer dicht, verzegelde de oude loden kist, die toen in de ebbenhouten kist werd ingesloten.

397 Drieënveertig man waren nodig om de vreselijk zware last (1) op te tillen en door de onbarmhartig neer vallende regen tot aan de lijkwagen te dragen, waar het prachtige uit Frankrijk meegebrachte begrafenisdoek over de kist werd uitgespreid. Het was gemaakt van paarse, met gouden bijen bezette zijde en rondom met hermelijn afgezoomd. De hoeken, waarop de N met de kroon was gestikt, werden door Bertrand en Gourgaud, door Las Cases en Marchand vastgehouden.

Over de steile zachte weg, waarop de paarden uitgleden, klom de optocht naar de straatweg van Alarm Hill, waar zij zich met grote deelname van de bevolking (3) tussen twee rijen soldaten en militie naar Jamestown begaf.

In het stadje waren de winkels gesloten en de straten leeg. Vanuit de ramen en vanaf de veranda's groetten de bewoners. De vesting High Knoll, de havenbatterijen, de Franse en de Engelse schepen vuurden met al hun kanonnen. De regen was eindelijk opgehouden. Het was half zes, toen de lange optocht bij de aanlegsteiger kwam. Daar werd hij door de prins met zijn staf opgewacht.

Aantekening:

1. Ze woog 1200 kilo.
2. De helling was zeer sterk. Om de lijkwagen omhoog te krijgen moesten twintig artilleriesoldaten van achteren helpen duwen.
3. De groeve werd volgens een overeenkomst die evenzeer voor de Fransen als voor de Engelsen ergerlijk is, niet weer dicht gegooid. Negentien jaar lang werd daar afval in gegooid.

398 Joinville nam uit handen van abbé Coquereau de wijkwast aan en besprenkelde als eerste de kist. De Franse oorlogsschepen waren zwart bekleed. Ze hezen nu de vlag. De overgave van het lijk van Napoleon aan de zoon van Louis Philippe door gouverneur Middlemore vond met enige hoffelijke woorden plaats.

Aan de stenen landingstrap was nu een grote sloep aangekomen. De kist met de keizer werd erop gezet. Onder de zware last zinkt de sloep diep in het water. Een grote driekleur wordt aan de mast ontvouwd. Zij is door de jonge meisjes van het eiland ontworpen en genaaid. (1)

Om zes uur in de avondschemering steken de Franse matrozen onder commando van Joinville de roeipanen in het water. Napoleon verlaat Sint Helena; het is bijna precies 25 jaar geleden (2), dat hij aan boord van de Northumberland aan land gekomen is. Tijdens het onophoudelijke kanonnengevulder, dat als een onweer lijkt, strijkt een zonnestraal, de enige van deze regenachtige dag, bijna horizontaal over de oppervlakte van de zee.

Op de Belle-Poule staan alle mannen op de ra's. De officieren van de twee Franse schepen staan met getrokken sabel in de houding. De kist wordt op het dek gehesen. De trommelaars slaan de generaalsmars. De muziek speelt een treurige melodie. Bij fakkellicht geeft abbé Coquereau de absolutie. Dan wordt het lijk van Napoleon onder haar keizerlijke mantel overgedragen aan de bewaking van vier schildwachten en de diensthebbende officier.

Aantekening:

1. Vooral door miss Mary Gedeon en miss Seale. De prins van Joinville schonk miss Gedeon, de bedenker van dit plan, een gouden armband.
2. Op 15 oktober 1815.

399 De volgende ochtend werd hij naar de doodskapel gebracht. (1). De ochtend daarop, 18 oktober 1840, stak de Belle-Poule in zee op weg naar Frankrijk.

*

Op 29 november 1840 kwam de Belle-Poule aan in Cherbourg. De kist werd op het rivierschip de Normandie geladen, die tot Le Havre de kust volgde en toen langzaam de Seine stroomopwaarts voer. Stadjes en dorpjes zagen het schip met de kist onder de stijf bevroren vlag voorbij komen. Ondanks de kou waren de oevers bezet met boeren en arbeiders, met vrouwen en kinderen. Geen lijkstoet had ooit zo'n troosteloze grootte. Onder mistige wolken, tussen uitroepen, die slechts als fluisteren gehoord konden worden, gleed de terugkerende held op het zwarte schip verder. Hij bereikte de stad Rouen (2), hij voer, door de bisschop gezegend, onder de bruggen door. En het profundis zingende volk wierp bloemen naar hem toe.

Op 14 december bereikte het schip Courbevoie. Een grote adelaar, door de winter uit de wouden verdreven, zweefde hoog in de hemel.

Parijs komt dichterbij. De beide oevers zijn bedekt met een massa mensen, die zo opgewonden zijn, dat ze de kou niet voelen. De oude Soult, eens bij Waterloo generaal-majoor, nu minister-president, maakt voor de kist een buiging om te bewijzen dat daarin de man ligt, waaraan hij zijn carrière dankt en die hij eens een avontuur heeft genoemd om Louis XVIII te behagen.

Aantekening:

1. De volgende dag werden de stenen platen van het graf aan boord gebracht. Ze bleven lang vergeten liggen in een schuur van het arsenaal van Cherbourg. Daar zijn ze terug gevonden door dhr. Maurice d'Ocagne. Ze bevinden zich thans in de Dômes des Invalides.
2. Kort voor Rouen in het dal van La Haye werd de kist nog een keer verladen en wel op de Dorade. Deze gehele gebeurtenis was door de met deze opdracht belaste Guizot, de opvolger van Thiers, zo slecht georganiseerd, dat de leden van de missie, waaronder de prins zelf, op deze acht dagen durende reis bij 15 graden onder nul, in hun mantels gewikkeld, op zitbaken en tafels overnachten moesten.

400 In deze nacht zijn het de grijs geworden houdegens van de Spaanse, de Russische en de Franse Veldtochten, die stoïcijns de kou trotserend, met het geweer in de aanslag de wacht bij 'de oude' houden.

Op 15 december 1840 's ochtends vroeg wordt Napoleon naar de Arc de Triomf gebracht, het grootste bouwwerk, dat hij Parijs gaf.

'Sire, u zult weer in uw hoofdstad terug keren.....'

Hij keert onder sneeuwbuien, waardoor af en toe een bleke zon doordringt, in haar terug. Hij ontvangt op de Champs d'Élysée al die valse pracht van papier maché, namaakmarmor. Maar voor een tijd met zo'n slechte smaak (1) is de lijkwade mooi. Zestien paarden met gouden sjabracken trekken een groep overwinninggodinnen, die op een schild de kist dragen. Een groot paars rouwlint met bijen geborduurd, omgeeft de groep als een wolk en waait er achter aan. Mooi is ook het gebulder der kanonnen, het luiden van de klokken van alle kerktorens, het leger van 80.000 man dat van de Arc de Triomf tot de Dôme des Invalides is opgesteld, mooi is ook het volk, dat voelt dat Frankrijk met de terugkeer van Napoleon eindelijk revanche neemt voor Waterloo en dat het nu het lang door de Heilige Alliantie geweigerde recht bezit, het hoofd rechtop te dragen. Maar het mooiste is en even groot als deze eeuw zelf, waren de mensen, die in het begin gromden en zongen, nu tot zwijgen komen door het voorbij trekken van de oude garde, de terugkomst van de Grande Armée.....

Aantekening:

1. Guizot deed zijn uiterste best om de glans van de terugkeer van Napoleon, waarvan hij de gevolgen vreesde, at te remmen. In zijn wens tot onopvallendheid trof hij de beschikking dat de ceremonie uitsluitend militair moest zijn en dat geen grote staatkundige organisaties officieel mee zouden mogen doen.

401 De arme, tot kommervolle beroepen van de ouderen veroordeelde veteranen hebben voor deze dag hun uniformen tevoorschijn gehaald, ze opgepoetst en gerepareerd, deze verjaarde uniformen, die geen enkele jongere meer kent. Van overal zijn ze gekomen, vaak van heel ver weg. (1) Ze zijn er allemaal: de grenadiers met de hoge, uitgevallen berenmutsen, de mariniers, de voltigeurs, de mamelukken, de huzaren, de lanciers, de dragonders – verkleurde uniformen – mannen met een stok, beelden van standvastigheid en ellende. Allen, die aan de keizer hun leven hebben gewijd en waaraan hij in zijn laatste ogenblikken heeft gedacht....., Ze voelen het in hun borst, bijten op de tanden, denken met starre blik alleen maar aan hun godheid. Veel van hen zullen deze avond op hun ellendige strozakken neervallen en niet meer opstaan. Wat een gelukkige dood! De aangeslagen menigte begroet ze met donderende hoera's. De vrienden van de hertogin van Dino en de gasten van de ambassadeurs op de balkons van het paleis (2) mogen daarover wel grapjes maken, het ontwaakte Frankrijk buigt voor de mooiste resten van zijn roem. Een gewelidige kreet vervult de lucht, een koortsachtige, geweldadige kreet, een kreet, zo sterk, dat hij de slapende Corsicaan op zijn schild zo weer zou kunnen opwekken: 'Leve de Keizer, leve Napoleon!' Deze kreet moet de oude Laetitia in het Romeinse graf, waar zij al vijf jaar ligt, eveneens opwekken.

Aantekening:

1. Enkelen hadden 40 tot 50 uren te voet afgelegd. Velen bivakkeerden in Courbevoie bij open vuren, net als destijds bij Wagram. Ze weigerden in bedden te slapen.
2. De in Parijs gestationeerde diplomaten verzamelden zich bij de Engelse ambassadeur. Ze hadden besloten om Louis Philippe te ergeren, niet deel te nemen aan de begrafenis.

402 Niet de klokken zijn meer hoorbaar, niet de kanonnen, niet de hoefslag van de paarden, niet het wapengekletter: Napoleons naam vult de stad. Nog eenmaal na lange verloochening geeft zij het hem.

Op Sint Helena heeft hij zelfs op zijn somberste momenten tegen zijn volgelingen gezegd: 'Ze zullen in Parijs nog 'Leve de Keizer' horen roepen.....' Hij heeft zich niet vergist. Een miljoen mensen riep hem toe met droefenis en fanatieke liefde, terwijl hij door de zegegodinnen op het schild wordt weggedragen. En met hem trekt de herinnering voorbij aan de misschien wel grootste eeuw in de geschiedenis, de tijd van de Revolutie en het Keizerrijk. Veel tranen en bloed, maar wat een grootheid! Twintig jaar lang was Frankrijk in een trotse storm de heerseres der aarde, zoals Rome het zelfs niet heeft gekend. Daaraan denkt het in haar hart geraakte volk. 'Weg met de verraders van 1815'. Klinkt het nu. En als het Bertrand ziet, die door herinneringen bevangen, geheel verward en met gebogen hoofd naast de kist voort gaat, roept het uit: 'Leve de trouw!' Met dit ene woord beloont het hem voor alle op Sint Helena doorgebrachte jaren.

De optocht beweegt zich naar het kerkhof van des Invalides, dat smakeloos versierd is en bevolkt is met een ongeduldige mensenmassa, dat de perken vult. Veteranen hadden de kist zullen dragen, maar omdat ze niet sterk genoeg zijn, moesten soldaten en matrozen hun plaats innemen. Louis Philippe kwam hem tegemoet. Joinville gaf hem met getrokken sabel het relikwie. De koning sprak enkele woorden, die in de Moniteur mooier werden weergegeven. (2) Soult bracht hem de degen van Austerlitz.

Aantekening:

1. Niet een keer hoorde men de kreet 'Leve de Koning!' (National, 16 december 1840) Daarentegen hoorde men in talrijke groepen jonge mensen de destijds verboden Marseillaise zingen.
2. Joinville vertelt in zijn 'Vieux Souvenirs' (223):

'Het scheen dat in de Raad van de Kroon een korte rede, die ik bij de overdracht aan mijn vader zou hebben gehouden, voorbereid was evenals het antwoord van de koning. Alleen had men verzuimd mij daarvan op de hoogte brengen. Zo volstond ik ermee met de sabel te salueren en dan opzij te stappen.

Na een korte pauze sprak mijn vader een paar passende woorden. In de Moniteur gaf men deze zaak achteraf de juiste woorden'.

Inderdaad publiceerde de Moniteur op 16 december onderstaand bericht:

'Sire', zei de prins de Joinville nadat hij zijn sabel tot de grond boog, 'ik overhandig u het lichaam van keizer Napoleon'. De koning antwoordde met luide stem: 'Ik neem het uit naam van Frankrijk in ontvangst'.

403 De koning zei: 'Generaal Bertrand, ik draag u op de degen op zijn kist te leggen'. De opperhofmaarschalk trilde te erg. Gourgaud deed het in zijn plaats. 'Generaal Gourgaud, legt u de hoed van de keizer op de kist'.

Het kerkelijk gedeelte begon, het duurde drie uur. (1) Het officium der martelaren werd gebeden. De bisschop van Parijs gaf de absolutie. De gouverneur van het Maison des Invalides, de stokoude maarschalk Moncey, had zich stervend in een leunstoel naar de katafalk laten dragen. Toen de ceremonie voorbij was, fluisterde hij: 'Nu naar huis en sterven'. (2)

Aantekening:

1. Er werden de Profundis, het Dies Irae en het Requiem van Mozart gezongen. Er werd niet erg geluisterd. De prins en de Kamerleden onderhielden zich zeer luid. De dames speelden met hun veren.
2. Hij was 87 jaar oud. Sinds een week drong hij er bij zijn arts op aan: 'Dokter, verlengt u mijn leven nog een beetje. Ik wil de keizer ontvangen!'

*

404 Op de avond van deze dag hebben Louis Philippe en Guizot elkaar ernstig gefeliciteerd dat ze het koningschap van juli in een leeuwenhuid hadden verpakt. Zo hebben we, dachten ze, de regering van het midden met die grote man verenigd..... Fout vermoeden door goedbedoelende geesten! Napoleon is aan de oevers van de Seine niet alleen terug gekeerd, in zijn lijk kist rust niet alleen een lijk met een groen uniform van de gardejagers aan en met gebarsten laarzen, waaruit de witte tenen naar buiten staken. Van dit sterfelijk omhulsel, dat in de Dôme van de grote Lodewijk langzaam tot stof uiteen valt, gaan uitstralingen uit, die ondergronds en in de harten van de mensen hun weg gaan en in het land een wederopstanding voorbereiden. Prins Louis Napoleon mag dan na de smartelijk verlopen aanslag in Boulogne dezelfde dag (1), waarin de Belle-Poule op Sint Helena aankwam, met Montholon in de vesting Ham gearresteerd zijn, Frankrijk zal toch weer keizerlijk worden. Doch dat zou nog jaren duren. Veertien dagen waren voldoende om de adelaar van de Golf de Juan naar de torens van de Nôtre-Dame te dragen, acht jaren zullen er voorbij gaan totdat het Juli-koningschap sterft, omdat het met de begrafeniskoek van Napoleon wilde gaan lopen.

Aantekening:

1. 7 oktober 1840.

405 De kist met de keizer werd op 6 februari 1841 in de Hieronymuskapel geplaatst. Daar bleef hij tot 1861. (1)

Op een aprildag van dat jaar werd in aanwezigheid van Napoleon III, keizerin Eugenie en hun zoon de kist in de grote, door Visconti gebouwde dodentombe, in de sarcofaag van Russisch porfier gesloten. (2)

Daar rust hij nu en zijn zegegodinnen waken voor eeuwig over hem.

Aantekening:

1. Twee jaar eerder had Napoleon III eindelijk begrepen dat het voor hem en Frankrijk een schande zou zijn, het huis, waarin de keizer zijn laatste levensjaren had doorgebracht en het graf, waarin hij zo lang gerust had, te laten verdwijnen. Hij verzocht het Britse kabinet om de overgave van Longwood en van het dal, waarin het graf zich bevond. De bij deze gelegenheid ontstane moeilijkheden werden pas door de persoonlijke tussenkomst van koningin Victoria opgeheven. De boeren van Longwood en de eigenaars van het Geraniumdal moesten met een som van tezamen 178.565 francs afgekocht worden, dat door de Kamer werd ingewilligd.
Op 27 mei 1858 werden de beide delen Frans eigendom. De luitenant der genie Masselin begon bijna direct daarna met de restauratie. Gewetensvol en met grote inspanning bouwde hij de binnen- en buitenkant van het huis precies net zo als het in 1815 was geweest. Hij liet het graf met gemetselde stenen platen bedekken en het ijzeren hek rondom weer herplaatsen.
Nu wordt het graf omgeven door twaalf cipressen, drie araukariën (? rkv) en een treurwilg.
Verder werden op 5 mei 1921 uit naam van maarschalk Foch een treurwilg en in augustus 1925 uit naam van de prinses van Wales een kleine olijfbom geplant.
Pas in 1934 werden de herstelwerkzaamheden, die door het tweede keizerrijk vanwege bezuinigingen niet werden afgemaakt, afgesloten. De Société des Amis de Sainte-Hélène liet door legaten van de gestorven heer François Coty, die destijds door Montholon en Gourgaud bewoonde gebouwen weer opbouwen en stelde ze ter beschikking als woning aan de conservator van het Franse domein. De daardoor vrij gekomen zes ruimten van de keizerlijke appartementen werden in een museum veranderd met dank aan de grootmoedige schenkingen van gouverneur sir Stanley Davis en talrijke Franse en Engelse individuen, die bij elke scheepsaankomst toestromen naar de herstelde situatie van de gevangenschap en een aangrijpende indruk krijgen.
2. Het porfier was niet, zoals algemeen wordt aangenomen, een geschenk van tsaar Nicolaas II aan Frankrijk. Hij had alleen maar toestemming gegeven het materiaal uit zijn steengroeve in Karelië te halen.
De kosten van dit alles voor de regering van Napoleon III beliepen op ongeveer 200.000 francs. Heer Léouzou le Duc, die door de koning met deze opdracht werd belast, voerde haar ondanks menige moeilijkheid tot een goed einde.

Roel K. Vos heeft van 7 februari 2008 tot en met 5 mei 2008 dit boek vertaald, daarna getypt, zo goed mogelijk gecorrigeerd en tenslotte op zijn website geplaatst.